

נאום וויימן

נשיארת

Naum Vaiman
Trimming

All Rights Reserved
Copyright © 2022

כל הזכויות שמורות למחבר © תשפ"ב

איורים: סרגיי בונקוב, נטשה קוזנצובה
צילום: לבון אוספיאן
עימוד ועיצוב כריכה: אנסטסיה כץ
הפקה ועיצוב גרפי: ספרי ניב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני,
אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

נרפס בישראל 2022
ספרי ניב הוצאה לאור

www.nivbook.co.il

נאום ויימן

נשיא

תוכן העניינים

7	עיר ספר
13	יודופיל
59	דברי הימים של ארץ כנען (ארכיון ראשון)
91	הסתיו האחרון
127	מסדה
135	כימרות
153	מוסקבה, קיץ 1991
231	ארוס ופתוס
241	חיוך קטלני
259	משוגע
261	דוקטור וייסברגס
265	דברי הימים של ארץ כנען (ארכיון שני)

עיר ספר

(מרוסית: דינה מרקון)

הוא המשיך לעמוד כך כל הלילה, נצמד אל החלון, ועל פניו שעטו, ניצתים תחת אורם של חלונות הקרון, השיחים שלצד הדרך, עמודי החשמל, תחנות הביניים. לפעמים דהרה על פניהם רכבת שבאה ממול וחי זרים שעטו חזרה וחייו שלו, עוד יותר מהר, הלאה משם, ואז ליבו קפא, כאילו צנח אל התהום בחלומו, או כמו אז, בֶּדְרֶבְנֶט, כשהקרע נשמטה פתאום תחת רגליו... זה היה מסעם המשותף הראשון ורעידת האדמה הראשונה שחוה בימי חייו. סאשה משך אותו אל מערבולת הדרכים, אל ההיטלטלות מעיר לעיר, אל המרדף המטורף אחרי הריסות של מנזרים, ארמונות, מבצרים. הריסות היו השיגעון לדבר של סאשה. "צעקתכם נשמעה", היה אומר, מלטף את אבניה של ציוויליזציה אבודה כלשהי, שכרסמו שיני הזמן. ועוד הוא אהב סיפורים על חייהם של אנשים אחרים והלוויות. ובכל מקום היו לו חברים, רעים לבקבוק, מספרי סיפורים, אנשים שחיו בשוליים בבדידות, חיים קבועים על מוסדותיהם. במין חוש ריח לבדידות שחונן בו, מצא סאשה בכל מקום פורשים ומתבודדות שנתנו מחסה בלא לבקש שכר והעתירו רוך בלתי נדלה בליווי קיהיון שיניים קל. וסיפורים, סיפורים, סיפורים אין-סופיים על חיים שהסתבכו, נהרסו, לא עלו יפה...

והוא הלך בעקבותיו של סאשה לכל מקום ובכל דבר. חיישני מדי והססן, איש של ספר שחש את עיוורונו לחיים, מצא לו

סוף סוף מורה דרך. מבויש ונתקף התרגשות, הוא קרא לסאשה את ניסיונותיו הספרותיים הראשונים וזכה באישור מתרצה, היה מאוהב ונאמן לו בזכות האפשרות להכיר כל כך הרבה מקומות ואנשים חדשים, שעשתה אותו מאושר. אך כעבור זמן מה החלו להיראות לו מוזרים חוסר השקט, חוסר המנוחה התמידיים של סאשה, כשאחרי המסע המי יודע כמה אפשר היה עוד זמן רב לשקוע בהרהורים ובזיכרונות, אבל סאשה כבר היה גרוש לעייפה תוכניות חדשות, כתובות חדשות ומסלולים חדשים. הוא ראה כיצד תוגת הנדודים הלא מרפה מושכת את סאשה יותר ויותר רחוק, ובזמן האחרון הם התווכחו ביניהם לעיתים קרובות, עד כדי מריבות, שהרי היה גבול שהוא לא מסוגל היה לחצותו אפילו במחשבה, שמעבר לו לא ראה טעם...

כך הוא המשיך לעמוד כל הלילה במסדרון הריק והמתנדנד של קרון הרכבת, מצמיד את מצחו אל הזגוגית, וראה את צילו מתעופף על פני המדרון, וסאשה ישן פתאום ללא דאגה וחיך בשנתו; עמד והביט אל תוך הלילה הנסוג במרחק שלפניו. במקום שבו השמיים התבהרו ונאחזו חרדה, עבר הגבול בין העולמות שהם מיהרו אליו, האחד ישן כמו צדיק והשני התייסר כחוטא.

בגלל ליל הנדודים היום בִּכְרֶסֶט נעטף ערפל. זמן רב הם סבבו בתחנת הרכבת, בשתיקה וללא מטרה. נשואי פנים, התהלכו אנשי המכס; נרגשים מהציפייה המשמחת לתשרים מטורפים, התרוצצו הסבלים, ואגב כך פנו מפעם בפעם בצעקות סחבקות של אנשים השקועים בעבודתם אל המהגרים, שעמדו כמוכי שיתוק או התרוצצו כאחוזי קדחת. מְרִיָּה סְטֶפֶנוֹבִּיכָנָה, שכבר קנתה לה שם בכל קצוות תבל, מקליפורניה ועד ניו זילנד, עמדה כבודדה

באמצע האולם, מקבלת שטרות של עשרים וחמישה רובל וקובעת את התור להעמסת מטענים. ההיסטוריה בהתגלמותה חצתה במהלכה את ימי החול של תחנת המכס.

הם עזבו את ריגה, מינסק, בוכרה, טביליסי, דרפנט, צ'ליאבינסק. זו הייתה יציאת מצרים של מעמקי הפרובינציה, עם צרורות, גיגיות, מזוודות וארגזי חפצים ישנים, עם תינוקות וזקנים, בחמולות וביחידות. כולם נצמדו אל אלה שאיתם באו, כמעט אף אחד לא התוודע אל אף אחד, אף על פי שדרך אחת הייתה לכולם; פחד ועילפון נשקפו מעיניהם. יהודי זקן מדרבנט, דומה לאביו, דבר שהפחיד אותו קצת ועשה לו הרגשה מזוהה, הניע את שפתיו ללא קול בראש מושפל; אישה עם גוף מפואר ורעמת שיער אדמונית כאש היניקה את ילדה, ולידה התרוצץ, כעס ופטפט משהו בלי הפסקה בעלה, שהיה כפי הנראה נרגז מזה שכולם הביטו בשדה מחוסר מעש.

הותרה הכניסה אל אולם המכס, והגיע גם ערב רב של פולנים שעמדו לעלות אל אותה רכבת, עם שטיחים, מצלמות וידאו, במטפחות, נשים כפריות, הכפר בהתגלמותו, והם נדחפו בלי תור, בלבלו את הסדר הטקסי אבל לא יכלו להיכנס לריב קולני בגלל מחסום השפה, ולטשו עיניים בתהלוכת האבלים, שואלים לפשר הדבר את מלוויהם, ואלה הסבירו להם שמדובר ביהודים. אפשר היה לשמוע את ה"זידי, זידי" הפולני...

סאשה עבר ראשון מפני שהיה בלי מטען, עם תיק בלבד, והוא עצמו הקיף את תחנת הרכבת, כפי שיעצו לו אנשים למודי ניסיון, וראה מאחורי כלונסאות הגדר השחורות הגבוהות, כיצד סאשה

מבקש אש מכרטיסן ייצוגי וגבה קומה, ראה באיזו סקרנות שוקקת הם מציצים זה אל זה, כאילו סאשה מזמן לא ראה כרטיסנים והכרטיסן - נוסעים, ואיך סאשה פולט עשן מהסיגריה שלו ופוסע לאורך הקרון. וכשהרכבת התחילה לנסוע, סאשה קפץ כהרגלו אחרון אל מדרגת הקרון, השליך את בדל הסיגריה אל מתחת לגלגלים בהקשת אצבע, ולאחר שתר במבטו את תחנת הרכבת ראה אותו מעבר לגדר, חיך בשמחה ונופף בידו...

הוא עוד שוטט מעט בתחנה, בלי שידע מה יעשה עכשיו. סבלי המכס מנו שוב ושוב את העשירות המקומטות בחדרי השירותים; בתורים לקופות עמדו חיילים, מתהדרים במעילים גרמניים וצ'כיים כדי להרבות קנאה אצל בני ארצם - הם חזרו אל כפריהם מצוידים בהעויות של תיירים זרים ובמילים גרמניות; חבורה של טייסים שיכורים, לגמרי נערים עדיין, עם נשים עטורות תלתלים צבועים מוקפדים ומעילי פרווה קצרים צמריריים בכל צבעי הקשת, שתתה לכבוד שובו של חבר במסעדה שהוא נכנס אליה לחטוף משהו לאכול. כל הדברים שהוא כל כך הורגל אליהם וקודם לכן עבר לידם בלי משים, התבלטו פתאום בבהירות רבה ונראו מוזרים.

ושוב פילחה הרכבת בנסיעתה את הלילה, אבל עכשיו היא עשתה את דרכה חזרה, מתחפרת אל תוך המרחב, מתרחקת מהגבול, ושוב האור מן הקרונות עקר מתוך החשכה עצים ועמודי חשמל, והוא עוד פעם היטלטל ברכבת הזאת, פוגש את צילו, את עצמו אתמול, כשעמד כך בדיוק ליד החלון, ומתוך הרגל להתפצל לשניים ולשחק תפקידים, דימה את עצמו במקומו של סאשה ונפרד מעצמו בייסורים כה רבים ומרים וללא שוב, כאילו באמת

לא את סאשה אלא אותו נשא הגורל לאי שם, ולגמרי לא הבין עוד לאן נוסעת הרכבת ואיפה נמצא עכשיו הוא עצמו... הוא נזכר איך הם נפרדו זה מזה, וסאשה אמר: "נו, ביי. להת'... אני בטוח שבעוד שנה, הכי הרבה שנתיים, אבוא לפגוש אותך שם".

הוא נזכר באיזו עצבנות עישן סאשה ליד הקרון, כשנשאר בארבע עיניים עם הדרך שלו, והרגיש כאב בליבו מפני שבכלל לא היה בטוח בכך.

יודופיל

(מרוסית: דינה מרקון)

"ההיסטוריה אינה מפרנסת, היא הורגת", אמר אבי כשהצהרת על כוונתי ללמוד בפקולטה להיסטוריה באוניברסיטה, ומייד מנה את קרובי משפחתנו שלא ראו את הנולד, הניחו את כף רגלם על השביל ה"אידיאולוגי" החלקלק ואבדו ללא עקבות. "היו לנו די והותר היסטוריונים במשפחה", הוסיף. ואני גמעתי בצמא ספרי לימוד אוניברסיטאיים ומקראות בהיסטוריה של העת העתיקה, כאילו היו רומנים.

משיכה אל מקורות ראשונים פיתתה אל המבוך של המסחר הלא חוקי בספרים. כאן נערך ציד מרובה ריגושים אחר מהדורות לאספנים של סוֹטוֹניוס, פלוֹטָרְך וטְקִיטוס, שנעלמו מייד לאחר שהוכרו על קיומן, או אחר הספרים הנדירים בהוצאת ה-Academia מתחילת שנות השלושים (פעם נפל לידי מקיאולי מ-1934 עם פתח דבר מאת קאמֶנִיב¹, והיה מאז לאחד מחביביי), אחר אנציקלופדיות וקלסיקונים של פילוסופיה, במהדורות מלפני המהפכה. הרדיפה הזאת אחר הספרים היה בה הכול: שקיקת הגילוי, קריאת תיגר על המשטר הטוטליטרי, צימאון ההרפתקאות, המידות הנפסדות של קנאה, תאוותנות

1 לב קאמֶנִיב (רונפולד) (1883-1936), אחד המדינאים הבולשביקים והסובייטים הנודעים ביותר, חבר ועד המפלגה בשנים 1918-1926. הואשם בהשתתפות במהפכת נגד, טרור וריגול במשפט שנערך כחלק ממשפטי הראווה של 1936; הוצא להורג. בשנות העשרים של המאה הקודמת פרש את חסותו על תיאטרון "הבימה", כשזה פעל עוד בברית המועצות

ולהיטות כשל מהמרים, ואפילו פלילים זוטא, שהרי נוסף לצבירה הרגילה והלא מועילה של אמצעים, רְנוּחַ כאן השימוש ברמאויות, גנבות, משחקי קלפים ופיתויי אהבה. כל זאת, בשם המתוקה שבהנאות: ספר חבוק בזרועותיך לפנות בוקר, בין סדינים סתורים.

פעם נתקלתי אצל פֶּוֹר, ב"קרבות למען ההיסטוריה", בפסקה צורמנית: "אני אוהב את ההיסטוריה. אלמלא אהבתי, לא הייתי נעשה היסטוריון. לקרוע את החיים לשניים ולהקדיש את חציים לאומנות כדי לצאת ידי חובתך, כמו שאומרים, ואת חציים הנותר - לסיפוק צרכיך האישיים העמוקים ביותר - דבר זה הוא מחריד בעיניי..." לאבי הייתה תורה הפוכה: אומנות תחילה, ואז עשה כאוות נפשך בעיתותיך הפנויות. כיוון שהסכמתי איתו באשר להערכת הזמן ההיסטורי הנתון - למרות הכול, הצליח איש הפרולטריון מדורי דורות לחנך את בנו ברוח אנטי־סובייטית, וכריאליסט מושבע - פניתי בראש חפוי למכון לתקשורת אלקטרו־טכנית, "לרכוש לי מקצוע". גמולי היה "פיצול אישיות" במלוא תפארתו.

הפשרה גרמה להשפלתי ולכן התחלתי לרחוש שנאה למכון הזה, ששרצו בו בני שבטי אוהבי החיים שעם תחביביהם נמנו תיור ומסעות, וכן החום הלבבי של שירי הסטודנטים שהיה בגדר המותר, ובבניהם של אנשי צבא, שתפסו עמדה מתריסה במקצת בגלל הדחת אבותיהם מן השלטון (נידויו של ז'וקוב² לא היה מקרי: הקיסר המקשיש ראה חובה לעצמו לכרות את ראשיהם של אנשי צבאו המנצח). אלמלא ואדים ועוד שניים -

2 גיאורגי ז'וקוב (1896-1974), מרשל וגיבור ברית המועצות, שהוביל את הצבא הסובייטי לניצחון במלחמת העולם השנייה

שלושה אנשי שוליים, שחיי הרוח לא היו זרים להם, לא היה לי עם מי להחליף מילה. ובגלל הבוז העמוק שרחשתי לכל ה"טכנולוגים", גם הבחורות שלמדו במכון עוררו בי דחייה. היה זה הגזע הנתעב ביותר מכל ה"טכנולוגים": דימיתי לראות במסירותן ללימודים התרפסות.

אף על פי כן, הייתה במכון דמות אחת הראויה לתשומת לב. לְנָה חֲרִיטוֹנוֹבָה. היא למדה בפקולטה המקבילה, שנה חמישית, ותמיד הייתה מוקפת ב"פילודרום" - המרפסת הענקית בקומה השנייה, שהמי ומי של המכון התקבצו בה בהפסקות כדי לעשן ולדבר לשון הרע - להקה של מעריצים. בכניסה למכון חיכו לה לא אחת מחזרים בוגרים לגמרי, לפעמים במכוניות פרטיות. קשה להצביע על משהו מוגדר במראה שלה שעשוי להסביר את הפופולריות הרבה שלה: היא לא הייתה "יפופה", אם כי כולם טענו כאיש אחד שיש לה גוף "גזעי". אותי היא שבתה בהתנהגותה העצמאית, דבר שמעולם לא הצטיינתי בו, ואצלה זו הייתה בפשטות תכונה מולדת, אם לשפוט לפי יציבתה, אופן הליכתה וחיוכה. לא יכולתי להסיר ממנה את עיניי.

בשנת הלימודים השנייה החלומות הוורודים לעבור ללמוד בפקולטה להיסטוריה וארכיונאות (שניזונתי מהם שנה שלמה) התעמעמו, והתחלתי לחבר שירים מרוב שיממון. קבעתי את מושבי בשולחן האחרון ושקעתי בהתבוננות בנעשה מעבר לחלון: פעם בגשם, פעם בשלג, פעם בשלכת. ואדים חברי, שמשך גם הוא בעט סופרים, עודד ללא רחם את גישושי קולמוסי הראשונים, וכשטיילנו בשדרות שבין תיאטרון הצבא הסובייטי למנזר רוֹזְדֶסְטֶבְנְסקי, טיולים שסופם להסתים ליד

תיאטרון מאליי,³ קראנו זה לזה שירים, חלקנו זה עם זה את סודות הלב והתפלספנו.

השירים הוקדשו ברובם לסתיו ("סתיו נחושתי, גבה לִכְב, כישופיך כל כך לי נָעֲמוּ..."). כשאני קורא שורות אלה עכשיו, נדמה לי שאדם אחר כתב אותן... "רַק הַנְּחָשִׁים עוֹדִים יִשְׁלִי / שְׁתַּזְקֶנָּה הַנֶּפֶשׁ וְתִבְגֵּיר / אָנוּ, הֵה, לֹא נְחָשִׁים אֲנַחְנוּ - / נְשָׁמוֹת, וְלֹא גִוִּיּוֹת נִמְרִי".⁴ ואדים אהב מאוד את גומיליוב, העתיק את שיריו מן העותקים המודפסים על מכוונת הכתיבה שעברו מיד ליד, וגם את ה"היזכרות" הזאת (הזְכָּרוֹת, בְּזֻרְעַ שֶׁל עֲנָקָת / אֶת חֵינּוֹ אֶת מִנְחָה פָּסוֹס / אֶת תֹּאמָרִי לִי מִיְהוּ זֶה שֶׁקָּדֵם / לְפָנַי בַּגּוֹף הָיָה פָּמוֹס) קרא לי מאות פעמים, ולכן זה נחקק בי. כשלעצמי, לא סגרתי לגומיליוב: רומנטיזם מופגן הבהיל אותי, רומנטיקן "בנפש פנימה", כהבהל בית בושת נער בתול וחולמני, אבל ואדים דקלם אותו, בייחוד אחרי ששתה, בהשראה כזאת, כמעט דומע, ודמעות של משורר מידבקות, לעזאזל איתו - שגם אני התמוגגתי. בייחוד נגעו לליבי השורות: "לִכְבִּי - תִּכְסֶּס בּוֹ הַלֵּהָבָה, / עַד אֲשֶׁר יִגִּיהַ בְּקֶדְשָׁהּ / עַל יִרְיֵי אֶרְצִי זִיו חוֹמוֹתֶיהָ / שֶׁל יְרוּשָׁלַם... יְרוּשָׁלַם...". כשהגענו למקום הזה, לא עצרנו עוד בעד התייפחויות רמות, רק אני "בחשאי", במקום "חומותיה של ירושלם החדשה" (בעיניי, זה היה "משקל לא נכון", וחויץ מזה, חורבותיה של ירושלים החדשה⁵

3 רוסית: תיאטרון קטן. ממוקם לצידו של תיאטרון בולשוי, תיאטרון גדול

4 ציטוט מתוך שירו של ניקולאי גומיליוב (1886=1921), "היזכרות" (דור שלי, חיה שלי: משירת רוסיה במאה העשרים, בחר ותרגם עמינדב דיקמן, שוקן, תל אביב, 2002, עמ' 151)

5 עיר קטנה בקרבת מוסקבה שממוקם בה מנזר - פנינה אדריכלית, שהיה בימים שמדובר בהם חצי הרוס ומוזנח

- שם גרה טְנִיָּה, במרחק של נסיעה מייגעת ברכבת פרברים, עוררו "מעגל אסוציאציות" אחר לגמרי), חזרתי פעמיים על המילה "ירושלם", לוחש: "חומותיה של ירושלם... ירושלם...". מה עוד שבשיר דובר, כמובן, על ירושלים של מעלה, ואני ביקשתי לכפות את ירושלים של מטה. וכך, התייפחנו שנינו יחד, אבל כל אחד ביכה את שלו.

(וכאן בסתיו מבשילים התמרים, ואשכולותיהם הכבירים האדומים בינות לענפים האפורים ששדף הקיץ האין-סופי, הכורעים תחת משא יבולם, בוערים ברום, בתוך התכלת שאין ממנה מפלט...).

הסתיו הוא מיסטריו של מוות. למען לא נשכח, שמוות אינו אלא קציר. האין זה גם טיב מלאכתו של ההיסטוריון? כְּשֶׁתִּלְמִי חַיִּים שֶׁנֶּחֱרְשׁוּ/ מַעֲנִיקִים גְּמוּלָה עַל עֲמַל הַהוּיָה, / מִתְּכַוְּנִים לְתֵת פְּרוֹת אֲשֶׁר בְּשָׁלוֹ/ וְהַתְּבוּאָה תִּבְשִׁיל כֹּה יִקְרָה/ מִתּוֹךְ זֶרְעֵי הַמִּחְשָׁבוֹת אוֹתָהּ תִּלְקֹט/ כְּשֶׁגּוֹרְלוֹת אָנוּשׁ תִּשְׁיֵג עַד כְּלוֹת...⁶

כשאתה צעיר, מותם הרחוק של בני אדם או טבע רק מדגיש ביתר שאת את כוחם המנצח של חייך שלך. מתיקות מיוחדת הייתה נסוכה בריטואלים של אהבה בסתיו: אתה מנשק את העלמה הסמוקה מקור, ותחת הרגליים מתפצחים עורקיהם של "לבבות ארגמן"⁷ שנסתיידו ונשרו מן הענפים אי שם בפילי או

6 שורות מתוך שירו של יבֶנְנִי בְּרִטְיִנְסְקִי (1800-1844), "סתיו"

7 רמז לשורה מתוך שירו של ניקולאי גִּבּוֹלּוֹצְקִי (1903-1958), "בוקר סתווי" מתוך המחזור "נופי סתיו": "יום תמים מְשִׁירִים עֲצֵי הָאֵדֶר/ צִלְלִיּוֹת לִבּוֹת אֲרָגְמָן"

בסוקולניקי.⁸ סתיו - ריטואל השיבה הנצחית. "וכל שנה עם בוא הסתיו אפרח..."⁹ הטבע יודע לנחם אותנו.

האם מאז נעשיתי מלנכולי? קרוב לוודאי שלא. אבל צמחה בי אהבה למלנכוליה.

ומאז ומעולם - לא רק תחושה של התפעמות, אלא גם של קרבה מיוחדת למשוררי העצבות האהובים (לאחרים לא היה סיכוי לזכות ליחס של רצון מצידו). הייתי בטוח: שירה ומלנכוליה חד הן. משום כך, למשל, בזתי לפושקין זמן רב ובגלוי בגלל מזגו השמח, אף על פי שכמעט אימצתי לי כסיסמה את "כִּי בְּסִלִּידָה קוֹרוֹת חַיִּי אֲנִי קוֹרֵא, / אֶקְלֶלָּה וְאֶפְרָח, / בְּמָרִי אֲנִי קוֹבֵל, בְּמָרִי אֲנִי בּוֹכֵה..."¹⁰ מגילת חיי רק צברה הקפות ראשונות, וכבר קראתי אותה בסלידה, מקלל וקובל...

קהלת החליט להחמיא לשבויים במלנכוליה ב"לב חכמים בבית אֲבֵל ולב כסילים בבית שמחה". אומנם כן הוא, אך גם ל"שמחה" חוכמה משלה. אנשים שמחים חיים את היום, ואנשים עצובים לעולם מבקשים להציץ אל תוך העתיד או להפנות ראשם אל העבר. חולמנות אינה חוכמה; אם נדייק, זהו פחד מפני חיי היום יום, שכמוהם כצעידה על קורות שמשיטים על פני נהר: כל צעד הוא בחירה הרת גורל. השמחים אוהבים את כולם, והעצובים - רק את עצמם ואת עולם הצללים, שהחלום לקנות לעצמם חלק בנצח מביא אותם אליו. אפילו באישה

8 שמותיהם של פארקים גדולים במוסקבה

9 מתוך שירו של אלכסנדר פושקין (1799-1837), «סתיו»

10 א. ס. פושקין, "זיכרון" (א.ס. פושקין, מבחר שירים ליריים, תרגם יעקב ז"ק, עקד, תלאביב, תשכ"ז, עמ' 51)

מבקשים "אסירי הגוף-הצינוק" האלה למצוא איזו "מאגיה", איזה "סוד". מטלת המשכיות המין האנושי פוגעת ברגשותיהם, הם משתוקקים להמשיך את עצמם אל תוך הנצח במאמץ של רצון יוצר. "מוצא אני מר ממוות את האישה אשר היא מצודים וחֲרָמִים ליבה אֲסוּרִים ידיה". דואליזם ארוך. אין זאת, כי אם האמונה באל אחד הרסה לנו את חיי המין הבריאים.

ציירים ציירו תמיד את ה"מלנכוליה" כטבע דומם, חסר חיים. הינה "מלנכוליה" של דירר: מאזניים, שעון חול, כוכב מעל מים רבים, כלב המנמנם לרגליה - במקום שבו מושלכים מקצועה ומצת, ודיווה מהורהרת המחזיקה מחוג: פניה המוצלים תשעין על כף ידה, טורסו איתן, כנפיים אחרי גווה... התגלמות של הלך רוח מהורהר, יותר מאשר עצב. במילה אחת: גרמנים. הגרמנים שקולים אך חולמניים. אפילו מכבלי המוות הם מייחלים להיחלץ. משום כך בהשוואת פן פיוטי למוות, כדרך הגרמנים, אין שום עצבות; מתחבטת בה, כפורקת כל עול, חמת הזעם שבקריאת תיגר - נואשת, שטנית.

היום אני מאמין שהרוסים הם העם המלנכולי ביותר, והמלנכוליות של הספרות הרוסית היא, הישנה, מחלחלת לתוכך כרעל. גם אהבת ההיסטוריה היא להם אך ורק דרך לשלם מס למלנכוליה. אין בה "פתוס הנצח", כשם שנהג לומר פיוטר נאומוביץ', אין הרצון היהודי הזה לאחוז באלמוות. אפילו בקרב היהודים-המשוררים הרוסים מלנכוליה אינה מושלת בכיפה. מנדלשטם אומר חגיגיות, "עלבון חוגג - המלח החרیف"¹¹.

11 מתוך שירו של אוסיפ מנדלשטם (1891-1938), "למי חורף - ערך ופוש תכול עיניים..." (אויסיפ מנדלשטם, א': שירים ומסות, תרגם פטר קריקסונוב, ספרית פועלים, תל אביב, 1990, עמ' 51)

ופסטערנק בכלל היה אופטימיסט (מילה קולעת), "אחותי החיים"¹²
 - לא תמצא שם יהודי מזה לספר... אולי רק איסאק לױטן¹³ שתה
 לרוויה את תוגת המרחבים העמומים, יחד עם עשן הסתיו.

במהלך הזמן, כבר בישראל, עברה לי המלנכוליה. החום שדף
 אותה, וטעמה אבד. נשאר רק הריח, ריח פתאומי ומסחרר של
 זיכרון שניעור, של עלים נרקבים...

פעם, ביום שטוף שמש של חודש אפריל, נסעתי לאיזמיילובו,
 שם התמקם באופן ארעי, אחרי פיזור בכוח בפושקינסקיה
 וליד "איבן פיודורוב",¹⁴ שוק הספרים המשומשים (נראה
 שהשלטונות החליטו "לטפל" בסוגיה זו). חיפשתי ספר תנ"ך
 - הגיעה העת לכסות את הפרצה המשוועת בהכרת ההיסטוריה
 של עמי ובידיעת התרבות העולמית. התנ"ך עלה חמישים רובל
 לכל הפחות, מחצית ממשכורתו של מהנדס מתחיל, לי היו רק
 עשרים, אבל גם ספרים להחלפה; במקרה הגרוע ביותר, הייתי
 מוכן להיפרד גם מ"בשר מבשרי".

שוק הספרים המשומשים התמקם משני עבריו של שביל כבוש.
 לאורכו עוד השחירו תלוליות של שלג שהתקשו, מאות רגליים
 דשדשו בתוך הבוץ האביבי, מדי פעם מישוהו החליק ונפל,
 מה שעורר מבוכה רגעית. חלק מהספרים הניחו המוכרים על
 גבי עיתונים שנפרשו על קרחות של אדמה שיבשה או על שלג
 שהגליר, חלק מהם החזיקו תחת בית שחיים, ואת היקרים ביותר

12 שם ספר שיריו של בוריס פסטערנק (1890-1960), שנכתב ב-1917

13 איסאק לױטן (1860-1900), צייר יהודי-רוסי נודע

14 אנדרטה לאבי הדפוס הרוסי

- בכיסים הפנימיים העמוקים של המעילים הישנים, לפעילויות מן הסוג הזה הבריות התלבשו בלי יומרות. התהלכתי ליד שורות הספרים כמו תאוותן בשוק של שפחות: רציתי לגעת בכל אחד מהם, לדפדף, לקרוא בו. עם זאת, לא שכחתי את מטרת ביקורי. לבסוף יהודי אחד, לא מגולח ולבוש ברישול, יעץ לי לפנות ל"אספן יודאיקה" שהוא ראה היום בשוק. היהודי תיאר לי בקצרה את ה"אספן" ואת המקום שבו ראה אותו. ובאמת, מצאתי שם ברנש שהתאים לתיאור: נמוך קומה, כבן שישים וחמש, לבוש בקפידה, בלי כובע, שיער שיבה קצוץ. כמה ספרים היו דחוסים תחת בית שחיו, והוא הידק אותם באמת ידו (את הדיאלוגים ופרטים אחרים שחזרתי על פי יומן ישן).

"סלח לי, אמרו לי שאתה אספן יודאיקה..."

"אתה זקוק לספרים על היסטוריה יהודית? יש לי גרץ, דובנוב, רָנאן..."

ליבי פרפר, אבל כל הספרים האלה היו הרבה מעבר למחיר שיכולתי לשלם.

"בעצם, אני מחפש תנ"ך".

"יש רק תנ"ך בהוצאה של מיסיונרים (פורמט של כיס עם אותיות דפוס זעירות; הוא שעלה חצי מאה), המחיר סטנדרטי. לא כאן, בבית. ובעברית אתה לא צריך?" נתן בי מבט אירוני. "יש הוצאה מהודרת".

"אם אתה מוכן לעסקת חליפין, אפילו חלקית..." נתתי לעקיצה שלו בקשר לעברית לחלוף לי ליד האוזן.

“ומה יש לך להחלפה?”

עדיין גיששנו אחר עסקה אפשרית, כשאל השוק פרצה, כרוח פתאומית, חרדת המצוד. האנשים החלו לשעוט על השכיל הצר הכבוש, דוחפים, נופלים, דורכים על הספרים, ה"ספסרים" אספו את הסחורה מדלפקי המכירה המאולתרים שלהם בבהילות של פאניקה, השליכו אותה לתוך התרמילים, דחפו אל הכיסים, זה צולל אל תוך ההמון וזה אל היער. ראיתי ספרים נופלים לתוך השלג הרטוב, נפתחים בחוסר אונים, בעמודיהם הענוגים אל תוך השלג, אוצרות שהרגליים השועטות משקיעות אותם בו במקום אל תוך המדמנה. רצנו, אני ו"אספן היודאיקה" בצוותא - עדיין קיוויתי שעסקת החליפין תצא לפועל - הוא רץ בצעד נמרץ, בלי לפגור אחריי, בארשת כמעט עניינית, מגחך לעצמו. לא ניכר בו כל סימן לבהלה.

רק ברכבת התחתית יכולנו להשיב את רוחנו ולערוך בינינו היכרות. "פיוטר נאומוביץ'", הציג הוא את עצמו לפניי ונתן לי את מספר הטלפון שלו.

ביום שנקבע, בשבע בערב, עם עשרים רובל בכיס וטיוטצ'ב בהוצאה מ-1913 בתיק, באתי אל הבית בכתובת שניתנה לי, מציין לעצמי בפליאה בניין מסיבי מתקופת סטאלין, עם מרפסות, בשדרת מיר, כניסה מרווחת וחדר מדרגות נקי. מה רבה הייתה פליאתי, כשפתחה לי את הדלת לנה חריטונובָה בסוודר שכפתוריו פתוחים ברישול ובמכנסיים. חשבתי שאני הוזה. היא זקרה את גבותיה כשזיהתה אחד מהמעריצים שלה, וצל של חיוך נגע בשפתיה.

"תסלחי לי..." מלמלתי בהיסוס, "פיוטר נאומוביץ'... גר כאן?"

"א-אה, באת אל סבא?"

"אם הוא הסבא שלך..."

"הוא לא נמצא כרגע".

"כן? מוזר, הוא ביקש ממני לקפוץ בסביבות שבע..."

"אבל עכשיו רק רבע ל..."

"כן, באמת... פחדתי לאחר, תסלחי לי..."

"תיכנס, תיכנס. חכה לו. אם הוא אמר שיהיה בשבע, סמוך עליו".

חדר אורחים גדול, רהיטים ישנים ועשויים היטב, שני ארונות ספרים כבירים שכוח לא רצוני משך אותי אליהם.

"אתה לא לומד במקרה במכון לתקשורת?" שאלה לנה.

חייכתי, שמח על חשיפת זהותי.

"ברור", אמרה לנה וחייכה גם היא.

ערכנו בינינו היכרות. נקשרה שיחה. אחר כך היא הציעה לי סיגריה, אבל אמרתי שאני לא מעשן. כדי להראות לה שאני לא כזה ילד טוב ותולעת ספרים, אמרתי שזה בגלל הספורט, אני עוסק באגרוף. ההודאה הזאת מייד נשמעה רברבנית באוזניי, וכדי לטשטש את הרושם הרע התחלתי לספר בבהילות על ניקיפורוב, המאמן שלנו, איזה זקן נפלא הוא, ב-25' היה אלוף רוסיה במשקל חצי כבד. עד היום, כשהוא נותן חבטה בידו, מוטב לא להגיש את

הפרצוף, ואם זה מעניין אותה, אז מחר בארבע באולם הספורט שלנו תתקיים תחרות נגד המכון לאנרגיה, אליפות מוסקבה בין המוסדות להשכלה גבוהה. אמרתי בהצטנעות (הצנועים יודעים את סיבת צניעותם, נהג גתה לומר) שהגעתי אל הנבחרת במקרה: חבר קבוע בה, במשקל שני חצי-בינוני, חלה. שכחתי אפילו, שבטוח ירסקו לי את הפרצוף (כשניקיפורוב הציע לי להשתתף, חשבתי אפילו לדחות את הצעתו: יריב מן הנבחרת של המכון המוסקבאי לאנרגיה עלול היה להיות בעל תואר אומן או משהו בסגנון, ואז - שלום עירי נוחמה). טריקת הדלת בחדר הכניסה שמה קץ לפרץ ההשראה שלי. כעבור רגע נכנס אל החדר פיוטר נאומוביץ', במעיל גנרלים פתוח לרווחה, מכוסה כולו אותות ועיטורים כמו עץ אשוח, ומבוסס במקצת. הוא נקש בעקביו וקד לי קידה. אני הייתי הלום הפתעה וקפאתי על עומדי ליד ארון הספרים. לנה עזרה לו לפשוט את בגדיו.

"הכינוס כבר נגמר?"

"אה, הם נמאסו עליי. ברחתי משם, לפני שהספיקו לשכר אותי. הפיקוד העליון הרוסי! טפו, אלוהים אדירים. בסדר, בסדר, אשתוק. מוטב שתארגני לנו תה", קטע את האתנחתא הלא נוחה. "ובינתיים אני והחבר... שב", פנה אליי והוציא מן המזנון צלוחית עם סוכריות. "תתכבד".

"לא, תודה".

"לא אוהב מתוק? לא ייתכן!"

"לא במיוחד", שיקרתי.

"ואני דווקא רוחש כבוד, אפשר לומר. טוב, אז..." הוציא כד זכוכית משולש עם תכולה בגון הדובדבן והקיש עליו בציפורן, "מה עם מִשְׁרַת פירות?"

"לא לא, תודה".

"משרונת! משפחתית, תוצרת בית, מנחלותינו שבבית הקיץ! חצי כוסית?"

"מילא..." התמהמהתי, מחייך. "חצי כוסית אפשר".

"טוב-טוב".

הוא הוריד את מעיל המדים הקצר ורצה לתלות אותו על הכיסא, אבל נמלך בדעתו ונשא אותו לחדר אחר. שמר עליי, כנראה, מהשפעתם המדככת של האותות; ידעתי להעריך את התחשבותו בי. לאחר היסוס קל פרם גם את עניבתו, השליך אותה על הכורסה ליד החלון והוציא מן המזנון עוגיות ושלושה גביעי קריסטל. מזג את המִשְׁרָה החמצמצה, שצבעה כתמתם-אדמדם.

"לְנִקָּה!"

לנה סידרה על השולחן את כלי התה, ואז התיישבנו שלושתנו, הרמנו את הכוסיות, שלושתנו חייכנו, אבל איש-איש לפי דרכו: אני הרגשתי מאוד לא בנוח, לנה השתעשעה בעליל, והסב צמצם את עיניו בנכלוליות מודגשת.

"ובכן, אתם כבר מכירים? את וְנָאום?"

הוא אמר את שמי בהדגשה מיוחדת.

"מכירים", לנה חייכה חיוך עוד יותר רחב ועליו. "מתברר שהוא לומד במכון שלנו".

"תראו תראו! מעניין. ואני עוד לא הצגתי את עצמי בפניך בשמי המלא: פיוטר נאומוביץ' תריטונוב, שמח להכיר".

הנפנו את הכוסיות ושתינו לכבוד ההיכרות. התברר שהמשרונת חריפה.

"באקדמיה חשבו שאני יהודי, בגלל שם האב", ירה בי הגנרל ממרחק של אפס, אפילו בלי לצחקק.

ככל ש"תרגיל עצמך למחשבה"¹⁵, למשמע המילה הרת המשמעות בכל פעם יעבור כך רעד. אוו, הבחנתי בגוני הגוונים של דרך ביטויה ומייד הבנתי למה הכוונה כשאומרים "יהו-ודי" או "יהוד-די" או "יי-הודי" או "יודי", בבהילות, כמדלגים על שטח אש. נדמה לי שהברנש היה נטול תסביכים בעניין הזה, אבל איש-איש ותקליטו השרוט. כשהכרנו וברחנו שנינו אל תחנת הרכבת התחתית, הייתי בטוח שהוא יהודי. מי עוד ירצה להיות אספן "יודאיקה"? אבל כשראיתי אותו עוטה את אותות הכבוד, מטבע הדברים התעורר בי הספק. עתה לספק נמצא אישור.

"ואתה עצמך ממוצא יהודי?"

אפילו לנה נבוכה (וכפי שלמדתי לאחר זמן, זה לא קרה לה לעיתים קרובות), קמה והלכה אל המטבח להביא את הקומקום,

15 ציטוט מרומז מדברי אפיקורוס: «הרגל עצמך למחשבה... שלמוות אין כל קשר אלינו: כשאנחנו קיימים, המוות עדיין איננו, וכשהמוות בא, איננו קיימים עוד» (מתוך «אגרת למנואקוס»)

והשאירה אותי ביחידות עם הזקן הזה, לבטח מחרחר ריב, שפתאום פרק כל עול.

"ממוצא יהודי טהור", עניתי, מחקה בכלי רצון את טון הדיבור הלעגני שלו.

הוא הנהן בראשו, כמאמת את ניחושו, ואמר שוב:

"ועליי תמיד חשבו באקדמיה שאני יהודי. בצבא לא, אבל באקדמיה כן. ועוד יהודי בסתר!"

ופלט צחקוק קצרצר.

"ואתה יודע מה", המשיך, ופניו הצטעפו, "הרי הם חשו בי משהו... שאני עצמי עוד לא ידעתי אז על קיומו... (למשמע ההצהרה הזאת כולם נדרכו, כמו שנהוג לומר). עוד משרונת?" שתינו שנינו איש-איש עוד כוסית. נכנסה לנה והחלה למזוג לנו תה.

"משרה נהדרת. מאיזה סוג של תותים?" חקרתי, כמנסה לגלם בעל אחוזה סקרן וחקרן.

"אה, זו המצאה שלי, פרטית!" שש הגנרל להשיב לי. "יש כאן ענבי שועל ודמדמניות ועוד אי אלו סודות השמורים עימי!"

ניסיתי לשתות את התה כיאה לבן תרבות, בלגימות קטנטנות, מחשש להתבזות (צעקתה של אימא: "אל תשאב בקול!" הדהדה באוזניי). בהיותי יהודי ואיש פרולטריון מדורי דורות, הרגשתי פְּלָאִי כפליים וראשי הסתחרר מקרבתם של בעלי הדרגים

הגבוהים. וכאן אפילו כלי השולחן היו "לא מן הפשוטים" וקושטו בציורים מעודנים: גברות וקבליירים בפאות, בתנוחות אומרות טקסיות. דמיוני צייר לי גם את הגנרל בפאה כזאת. קמטים עמוקים השתרגו בפניו, כממשיכים את סלסול הפאה, אך מבט עיניו החומות היה צעיר, תקיף.

"אז מה דעתך, תהיה מלחמה?" שאל פתאום.

"איזו מלחמה?" פליאתי הייתה כנה.

"מה איזו? במזרח הקרוב. הרי המצרים סגרו את המצרים".

שוב נדרכתי - לא, עם הטיפוס הזה צריך לעמוד על המשמר - ומשכתי בכתפיי.

ואז אמרתי באדישות מְרִבִּית ובטון המציע, במרומז, לסגור את הנושא:

"לא יודע".

"מממ... כן", התעצב הגנרל פתאום. "זו אשמתי, כמובן. שכחתי שאנחנו לא בהייד פארק..."

"סבא!" קראה אותו לנה לסדר.

"כן כן..." אמר פיוטר נאומוביץ', ופניו קדרו.

"אתה יודע, הייתה בדיחה כזאת", אמרתי, כיוון שלא מצאתי דרך אחרת לפרוק את המתח, ואולי גם ה"משרונת" פעלה את פעולתה, "אנגלי ורוסי התווכחו ביניהם באיזו מדינה יש יותר חופש. האנגלי אמר, אצלנו כמובן, אני למשל יכול לצאת אל

משטח דשא בהייד פארק ולהכריז בפומבי שהמלכה שלנו טיפשה! אפשר לחשוב, אמר הרוסי, גם אני יכול לצאת אל הכיכר האדומה ולהכריז בפומבי שהמלכה שלכם טיפשה."

כפי הנראה, מבחינתו של פיטר נאומוביץ' זו הייתה בדיחה "חדשה", והוא פרץ בצחוק מידבק.

"טוב, אם כך", מצב רוחו השתפר בצורה ניכרת, "אז נשתה כוסית אחרונה. זהו, אחרונה" (דברים אלה הופנו אל לנה), והחל למזוג מן המשרה. "תהיה בריא!"

השקנו את הכוסיות.

"שרק יהיה להם אומץ..." אמר, כפונה הצידה.

"אני מקווה שהכול יסתדר", אמרתי לכל מקרה, אף על פי שהגנרל לא נראה כפרובוקטור זול. "יעשו שרירים ויירגעו".

"לא ולא", נענע פיטר נאומוביץ' בהחלטיות בראשו, "זה לא ריב חצרות! ההיסטוריה קשרה שם קשר".

"כן, בטח", אומר אני לו, "במקום שיהודים מצויים בו לבטח תתרחש היסטוריה שלמה".¹⁶

הגנרל גיחך בשביעות רצון, ואיים עליי באצבעו.

"האירוניה אינה במקומה כאן, איש צעיר, זו אמת לאמיתה. במקום שיהודים מצויים בו... כן, אם תרצה, שם מצויה גם

16 משחק מילים. ברוסית למילה היסטוריה שתי משמעויות: סיפור מעשה ודברי הימים

ההיסטוריה. ובמקום שאינם מצויים בו, או כשהם עוזבים ארץ זו או אחרת, אותן ארצות מוצאות את עצמן לא אחת מחוץ להיסטוריה, כביכול".

"אני חושבת שכדאי שתנוח", אמרה לנה, ששיחתנו לא מצאה חן בעיניה.

אך פיוטר נאומוביץ' נשאר בשלו:

"אנחנו צריכים להתפלל (אוזניי קלטו היטב את ה"אנחנו" הזה שלו, ושוב עלה על דעתי שאולי הוא באמת "יהודי בסתר"?), להתפלל! כדי שיהיה להם אומץ. היהודים צריכים להילחם כל עשור, כדי שילמדו לעמוד זקוף. אבל בעצם, אין להם ברירה. יש עידנים שבהם אלים, ולא אנשים, קושרים ביניהם ויכוח..."

חילופי הספרים לא התקיימו הפעם, הגנרל נתן לי הרצאה על חשיבותו של התנ"ך בתרבות העולמית והבטיח להשיג עותק "נורמלי" ("את זה צריך לקרוא בזכוכית מגדלת"). לא היה טעם להמרות את פיו: עתה כבר הייתי מעוניין בפיתוח קשרים.

לנה אמרה לי שלום והלכה לחדרה. הגנרל ליווה אותי אל הדלת, אך כשכבר אחז בידית, המשיך לפתע את השיחה:

"מעניין אותי, נאום, אם יש לך רצון לחולל היסטוריה? כשאנחנו היינו צעירים, זה היה העיקר בעינינו, והנוער של היום... איכשהו, מבקש 'לפרוש אל החיים הפרטיים' או שאני טועה?"

"טוב", אני אומר, "אז הזמנים היו אחרים, גם אם תרצה - לא תסתתר. ובכלל, ההיסטוריה לא שואלת אותנו".

"האומנם, האומנם... האם ההיסטוריה היא לא מעשה ידי אדם?"

"לימדו אותנו לא להפריז בקשר לתפקיד האישיות בהיסטוריה".

"תלוי איך רואים את זה... ידוע, למשל, שקרב אחד ויחיד מסוגל להכריע את סיום המלחמה ולקבוע את דרכם ההיסטורית של עמים: בעיבורי פואטייה הושם הקץ לפלישה הערבית לאירופה, בעיבורי גרונולד - לפלישה הגרמנית מזרחה, בקרב בסביבותיה של האסטינגס הוכרע גורלה של אנגליה, וכן הלאה. אוכל להגיד לך מניסיוני האישי, שגורלו של קרב מוכרע לעיתים קרובות במתחם צר ועם זאת מתחם מפתח, שבו נערך עימות בין מספר מוגבל של בני אדם, ובמאבק הזה הכול תלוי לפעמים באדם אחד, שמסוגל לסחוף אחרים אחריו או לגלות אומץ לב אישי מופתי, ולעיתים אף מעבר לכל מופת. יוצא אפוא, שאדם אחד יכול להכריע את גורלו של קרב, את גורל המלחמה ולקבוע גורל היסטורי, גם בלי שיהיה מצביא או מדינאי. הרי לא לחינם נוהגים בני האדם להלל ולפאר גיבורים. ומה שמעניין: אפילו אלה שחומקים מן האחריות במודע ועוסקים בפתרון של 'משימות פרטיות במובהק', כמו שאומרים - כך או כך, קובעים את גורלות זולתם. חוסר אחריות הרה גורל לא פחות מההירואיות, ראה כמה מוזר..."

"האם בכלל קיימת היסטוריה אנושית?"

"או, לא קול פרחח שמעתי, אלא גבר!"¹⁷ פיוטר נאומוביץ' צמצם בערמומיות את עיניו. "יש לי משום מה הרושם שאתה מתעניין בהיסטוריה לא פחות מאשר באלקטרוניקה?"

17 ציטוט מתוך המחזה "בוריס גודונוב" (א. ס. פושקין, מחזות, ליריקה, תרגם אברהם שלונסקי, ספרית פועלים, 1966, סצנה "לילה, גן, מזרקה").

"האלקטרוניקה הזאת בכלל לא מזיזה לי", התוודיתי בלב רותח.

"נפלא! כמובן, היסטוריה היא מושג, מושג שהוא חלק מתרבות מסוימת. למעשה, התרבות היהודית-נוצרית, מה יש לכחש. והגל בכלל הפך את ההיסטוריה למגדל בבל של ההווה, שהאנושות נועדה להקים אותו. עם זאת, יש עמים ותרבויות שאינם מכירים ב'פרספקטיבות היסטוריות'... אני גורס שלעמים, כמו לאנשים, יש גורל, יוצא מזה ש..."

"ולי נדמה", סוף סוף מצאתי בן שיח שהתחשק לי לחלוק איתו את מחשבותיי הכמוסות, "שההיסטוריה, ואפילו הגורל, הם שאלה של דרך הסיפור, את ההיסטוריה יוצרים המספרים, והם מספרים, ככלל, לא את מה שהיה אלא את מה שעשוי לדעתם לעניין את השומעים..."

"זה רעיון יפה. אבל הסיפור והצורך בו - זה כל עיקר התרבות. הינה, קח את התנ"ך - זהו הספר הראשון בעולם שיש בו תודעה היסטורית, ספר המתאר את ההיסטוריה, את תולדות היחסים בין עם שלם לאלוהיו, כעין רומן עם אלוהים..."

מישהו לחץ בזהירות על הדלת, שנפתחה לאט ועל הסף נראתה אישה גבוהה כבת חמישים, אולי קצת פחות, לא היטבתי אז להתמצא בבנות הגיל הזה, בהירת שיער, לבושה בטעם, תספורת קצרה עם פוני, א-לה מיריי מטייה, אפילו היה נדמה לי לרגע שהיא חזרה זה עתה מ"פגישה".

במבוכת מה נערכה היכרות בהולה במקצת ביני לבין ורה פטרובנה, שמצאה גם היא חן בעיניי ונראתה צעירה למדי באותו

ערב. סיפרתי לסיום בדיחה על ההבדל בין אנגלים ליהודים, שהאנגלים הולכים בלי לומר שלום, והיהודים אומרים שלום בלי ללכת (גם הבדיחה הזאת עוררה התלהבות עזה אצל פיטר נאומוביץ'), וכשנפרדתי מהם לשלום חייכתי כל הדרך מאוזן לאוזן, מרוצה מעצמי, משנן כמו פזמון חוזר את המילים של חֶלְסְטֶקוֹב: "גם אימה היא עוד כזאת, שעוד אפשר היה..."¹⁸

גנרל-מַאִיֹר פיטר נאומוביץ' חריטונוב, שלימד עד לא מכבר את תולדות המלחמות באקדמיה הצבאית, ניהל אורח חיים מסוגר ופקד רק את שוק הספרים המשומשים, שם התיידד מעת לעת עם כל מיני טיפוסים תימהוניים, בעיקר יהודים, בעליהם של ספרים או של חומר שהיה זקוק לו. יש לציין, שפיטר נאומוביץ' היה עסוק בכתיבתו של ספר על תפקידם המכריע - כן כן, המכריע - של היהודים בניצחון על גרמניה הנאצית. התזה העיקרית של הספר נשענה על סטטיסטיקה נרחבת, אם כי בעלת מקורות עלומים. נכללה שם גם סקירה קצרה על תפקידם החשוב של היהודים בהישגים הטכנולוגיים שאנגליה ואמריקה הגיעו אליהם ובתמיכה הפוליטית בכניסתה של אמריקה למלחמה, ועל השתתפותם הבלתי אמצעית בפעולות הלוחמה בחזיתות (לפי נתונים ששאב מספר גרמני כלשהו - הוא ידע גרמנית - מיליון יהודים וחצי לחמו בצידן של בעלות הברית). אך עיקר תשומת הלב הוקדש, כמובן, למלחמת המולדת הגדולה. לפי חישוביו, בחזית הסובייטית-הגרמנית לחמו חצי מיליון יהודים, בערך 12% מהאוכלוסייה היהודית של ברית המועצות, למעלה ממאתיים אלף

18 רפליקה של חֶלְסְטֶקוֹב מתוך המחזה של נ. ו. גוגול, רביזור (תרגם אברהם שלונסקי, ספרית פועלים ו'יד שלונסקי', 1982, מערכה רביעית, מעמד שני)

מתוכם נפלו בקרבות. אחוז הקצינים וגיבורי ברית המועצות מקרב היהודים היה גבוה פי כמה וכמה מחלקם היחסי באוכלוסייה ועלה על חלקם בקרב כל הלאומים האחרים (זאת ועוד, נתלוותה לכך הוכחה מתוחכמת לזיופים בסטטיסטיקה הרשמית). אך התרומה היהודית המכרעת הייתה לא בחזיתות אלא בספירה האינטלקטואלית: תפקודו של מנגנון המדינה, ארגון תעשיית הנשק ופיתוחה של הטכנולוגיה הצבאית, החל מרובים וכלה בנשק גרעיני. אף כי חלקם של היהודים באוכלוסייה עמד על שני אחוזים וחצי, הם היו העילית המנהלית והתרבותית במדינה, ולפני המלחמה היוו 13% מכלל המדענים, 16% מכלל הרופאים ו-10% מכלל המהנדסים. הוא ליקט בדקדקנות את שמותיהם של מנהלי בתי חרושת, מהנדסים ראשיים, מתכננים ראשיים, ראשי מדורי תכנון במפעלים ומנהלי מעבדות, ואפילו מהנדסים פשוטים שנתנו את הטון בתחומי המפתח של הפיתוח המדעי-הטכני. ב"תחומי מפתח" אלה (תעשייה אווירית ותעשיית הטנקים, אלקטרוניקה, מחקר גרעיני) חרג ה"אחוז" מכל סקלה אפשרית, בייחוד אם מחשיבים את "בני התערובת" שהוא לא הוציא אותם מ"כלל התורמים". סטטיסטיקה רשמית הייתה קיימת רק בצורה חלקית, ולכן הוא קיבץ את הנתונים טיפין-טיפין. לפעמים הגורל הפגישו (הטרף שוחר את הצייד) עם יהודים משוגעים לדבר, שכל אחד מהם אסף חומר בהיקף עצום בתחומו (מי שהייתה לו סטטיסטיקה מפורטת, לפי שנים, של גיבורי ברית המועצות בחלוקה ללאומים, ומי - רשימה שמית של כל הקצינים היהודים, מלויטננטים ועד גנרלים בצבא, שהורכבה לפי הפרסומים בעיתונים הסובייטיים במשך עשרות שנים). הוא ביקש גם ממני למלא בשאלונים מיוחדים פרטים של כל קרובי משפחתי, קרובים

ורחוקים כאחד: שנות חיים, מקום הלידה, מוצא סוציאלי, השכלה, נישואים (לציין במיוחד, אם אלה נישואי תערובת; סטטיסטיקה של "בני תערובת" הייתה תחביבו המיוחד), שירות בצבא, עיסוק וכד', ולהפיץ שאלונים כאלה גם בין מכריי. נתבקשתי להרבות בפרטים על אלה מהם שעלה בידם לעשות קריירה, וגם לכתוב כעין היסטוריה משפחתית. הוא אמר שיש לו מאות שאלונים כאלה.

ב"משקעות" הזאת בנושא היה שמץ ממאניה, משהו שגרם לך לחשוד בקיומו של סוד. לנה סיפרה לי שב-1953 הוא כל כך התרעם על המסע האנטישמי, שכתב מכתב לסטאלין, נאסר אך כעבור כמה חודשים שחררו אותו והשיבו לו את זכויותיו: סטאלין מת בעיתו.

פעם אחת שאלתי אותו ישירות: "מדוע אתה כל כך מתעניין ביהודים?"

"בו-וקר טוב. ומי לא מתעניין בהם? שמעת על היהודי הנצחי (הוא כבר מזמן פנה אליי בגוף שני יחיד)? וסוד הנצח אשר לו כפתרון חידת חיי הוא...¹⁹ פעם דיברת על ההיסטוריה כעל סיפור, טוב, אז אפשר לומר שהסיפור הזה ריתק אותי... סבתא שלי קראה לי בילדותי תנ"ך בסלאבית עתיקה, וחשבתי: איזו מעשייה יפה... וחזן מזה, כך יצא שהאנשים המעניינים ביותר שהחיים זימנו בדרכי היו יהודים..."

19 רמיזה לשורה מתוך שירו של בוריס פסטרננק: «וסוד קסמן וחמדתך כפתרון חידת חיי הוא»

"לא יודע, לי בינתיים אין מזל מיוחד מהבחינה הזאת. ובכלל, היהודים הסובייטיים הם בעצם כבר לא יהודים, הם לא נושאים איתם שום מטען תרבותי מיוחד או מורשת, לא משמרים ניסיון תרבותי ייחודי. ובטח ובטח 'בני תערוכת'. מה, נתחיל לחשב את אחוז הדם היהודי? זה כבר, תסלח לי, פשוט גזענות".

השתררה דממה כמו לפני הפגזה, שלא איחרה לבוא.

"ואיך אתה רואה את עצמך?"

"טוב, לי לצערי אין אפשרות לבחור..." נתקפתי מבוכה. "אבל מבחינה תרבותית..."

"כן כן... ובכל זאת תגיד: אתה נימול?"

"מה הקשר?"

"ומה זו תרבות, לדעתך? רומנים? 'אנה קרנינה'? תרבות זו ברית מילה. תרבות זה סמלים וטקסים של הגזע, וההיסטוריה היא מאבק בין הגזעים".

"כן? ואני חשבתי - מאבק בין הרעיונות".

"רעיונות הם פרחי הגזע, ילדי המיתוסים. וגם ההיסטוריה אינה סתם סיפור, אלא מיתוס. היסטוריה פירושה מיתולוגיה. מיתוסים של עמים הם תמצית קיומם וערובה להישרדותם. לכן בני האדם מחברים מיתוסים ונלחמים למענם. נלחמים למוות. המלחמות האמיתיות הן מלחמות בין מיתוסים, והמלחמה האחרונה במובן הזה הייתה מלחמה יהודית-גרמנית, זה בדיוק מה שהיא הייתה. אנחנו מתקיימים לא בתוך ההיסטוריה גרידא

אלא בתוך ההיסטוריה הנוצרית, ומכאן יוצא שההיסטוריה שלנו היא מיתוס יהודי. הכריחו אותנו להאמין בו, ונאחזו שבויים בתוכו. קיצו של המיתוס הזה יהיה גם קיצנו. לפיכך, השתתפותנו בהיסטוריה פירושה שיש לנו חלק בגורל היהודי. המגנט הזה ישאב אליו את כולם, את בני התערובת וגם את ה'נוכרים'. הינה, גם אני 'התמגנטתי'..."

"לא נותר אלא להתגייר", גיחכתי.

הוא הרצין לפתע ואפילו נפלה עליו דממה משונה, אבל אחר כך התעשת ואמר בארשת עצובה ומהורהרת:

"את גורלי זה כבר לא ישנה... הלוואי רק שאצליח לסיים את הספר. אילו רק יכולתי לבקר בישראל, להציץ רק הצצה חטופה אחת..."

התקרבנו, ונעשיתי אורח תכוף בביתם, אף על פי שעד הסוף לא הצלחתי להתגבר על דריכות מה בנוכחותו ולא תמיד קלטתי את נאומיו רבי ההשראה. מה ששבה את ליבי זה תחושת השוויון והעניין האמיתי כלפי הפרסונה שלי - אלמלא פער הגילים, אפשר היה להחשיב זאת לחברות. הייתי גאה בקרבתנו ואהבתי לעזור לו: למיין את הספרים, למלא מטלות קטנות, לפעמים לתרגם מאנגלית. מה גם שניתנה לי גישה לספרייה פנטסטית לגמרי, שבין אוצרותיה היו לא רק השמות של ניטשה, יוספוס פלביוס ומומזן בעלי הצליל המאגי (כשהתפארתי בספרים שקראתי בחוגי אוהביהם, נחו עליי קרני התהילה והקנאה, כמו על איש חצר שהמונרך זיכה אותו בהתוועדות פנים אל פנים), אלא גם לא מעט ספרים נדירים לאספנים, בין היתר פרי עטם של אלה שחייהם -

או רק קוראיהם - ניטלו מהם, שראו אור בעודם בחיים, מחברים שנכנסו לאופנה רק באותה העת או עדיין היו ידועים רק בקרב "יודעי ח"ן". יחסו של פיוטר נאומוביץ' לספרים היה יחס של חרדת קודש. מקומו של כל אחד מהם (באיזה ארון, על איזה מדף, מאיזה צד) נרשם בקפידה. היו לו לשם כך כמה מחברות עבות, הספר הוצא במתינות, תחילה פונה לו מקום כדי לא למושכו בגבו, אחר כך הוא הועבר בין כפותיו כמו פחם חם כדי שהידיים יוכלו לחוש במשקלו הלטפני, למשש את החומר שממנו עשויה הכריכה, אחר כך הוא זכה לרחיץ; זו דרכו של אלוהוליסט, לפני שיערה את המשקה אל גרונו, להתענג על ניחוחו של השיקוי רב-ההבטחה, להשתכר מהציפייה. הידיים דפדפו בזהירות בעמודי הספר - לא לפגום, חס וחלילה - בייחוד בעמודי הספרים העתיקים שהצהיבו, ואחרי כל דף שנהפך רפרפה כף ידו הקשה בעדינות על האותיות, נוגעת-לא-נוגעת... בעצם, זה מה שקירב בינינו, אותה אהבה משותפת.

ובכל זאת, ה"אינטרס" העיקרי שלי בכל מערכת היחסים הזאת הייתה הקרבה ללנה. אז, למוחרת ההיכרות הפתאומית שלנו, היא באמת באה לתחרויות, בחברתו של בחור שסובב בהפגנות את גבו אל הזירה, מחייך בבוז. מיותר לומר, שהיה זה הקרב הטוב ביותר בימי חיי. ומה בכך שהפסדתי בו - יריבי היה ללא ספק חזק ממני - אבל נלחמתי כמי שנחה עליו הרוח! נקיפורוב אישית סייע בידי, ניגב את פניי הרטובים בידיו הרועדות (הוא סבל מפרקינסון) וצעק וסימן לי משהו בידיים, כמבקש לרמוז, כך צריך להראות ליריב את מקומו, הוק מלמטה, הוא מחזיק את הידיים מורמות גבוה. אומנם יריבי רחב הכתפיים ודק הרגליים

החזיק את ידיו מורמות גבוה, את זה גם בעצמי הבנתי, אבל הוא סובב את הקופסה שעל כתפיו מהר מדי, לך תדייק, וגם לא הייתי מסוגל להתרכז במה שצעק לי ניקיפורוב בחמה, ראשי הדהד - גם מהמהלומות, וגם מאיזה שיכרון חושים, כמוהו כשיכרון המשוררים, כאילו לפניך אצטדיון מלא אוהדים שואגים, ואסור לך בשום אופן לבייש את הפירמה... אחרי הקרב ניקיפורוב אמר שאם אמשך באותה הרוח, בעוד חצי שנה הוא ייתן לי להשתתף בתחרויות הרציניות. שטפתי את עצמי בחטף במקלחת, סקרתי את השפה שהתנפחה ואת השָׁרֶטֶת מתחת לגבה - יישאר כתם כחול - נופפתי בידי בביטול (בעצם, יצאתי בזול) ורצתי החוצה מחדר ההלבשה, אבל היא לא הייתה שם. מייד "איבדתי את הפוקוס", כמו שנוהגים לומר המתאגרפים, עדיין לא הייתי מורגל למהלומות כאלה, אבל למוחרת היא גמלה לי בדרך מלכותית: ניגשה אל החבורה שלנו, בירכה את כולם לשלום, אמרה לי תודה, היא לא חשבה שזה יהיה כל כך מעניין, ועוד דברים ברוח זו. החבר'ה היו המומים. אילו הודיעו פתאום שזכיתי בפרס נובל לספרות, המניות שלי בקרב המיודעים שלי לא יכלו לנסוק יותר גבוה. גם שנה אחר כך עוד ניגשו אליי אנשים שבקושי הכרתי ושאלו: אז מה, דפקת את חריטונובה? הגבתי תמיד כמו תרנגול צעיר השש אלי קרב, מה ששימש לפיקחים הוכחה ניצחת להצלחה שנחלתי.

אחר כך הזמנתי אותה לערב של ווֹזְנֶסְנְסְקִי²⁰ - אחרי זירת האגרוף כבר אפשר לעבור אל השירה, זה צירוף שפעולתו מובטחת - ואחר כך ל"בשורה על פי מתי" של פזוליני, אל בית-

20 אנדר"י ווֹזְנֶסְנְסְקִי (נ' 1933), משורר רוסי

השחקן, להקרנה סגורה: במאמצים כבירים השגתי כרטיסים! באשר לפזוליני וה"בשורה" שלו, "השלמתי את החסר" רק כעבור שלושים שנה, אבל אז הנופים הסלעיים האלה בשחור-לבן (והם בכלל חיוורים-צהבהבים!) שאני עתיד לזחול בתוכם עם רובה ביד (מי יכול היה לדעת!), ונביא הזעם הזה שלאחרונה טורד את דמיוני, לא עניינו אותי יותר מדי; ישבתי לצידה בנשימה עצורה והמתרחש על המסך נתפש בעיניי כמכשול לקרבה הרוחנית בינינו.

בזאת נקטעו יציאותינו המשותפות אל "אירועים חברתיים" - היא החלה במרוץ לקראת קו הסיום לקבלת הדיפלומה - אבל התראינו כשבאתי לבקר אצל פיטר נאומוביץ'.

הייתי מאוהב, כמובן, אך עם זאת חוויתי כעין ניוון מוזר של חושניות. חשתי כטובל בנוכחותה בעננת שמחה אוורירית וקלילה, שהייתה לה השפעה מרדימה על ה"קומה התחתונה". אך כשניתחתי את התנהגותי לאחר שהיינו נפרדים ועשתונותי חזרו אליי, לא יכולתי למצוא לה הסבר אחר חוץ מ"חוסר אומץ", "הססנות", "פחד". ואומנם, באמת היה כאן מקום לאיזה פחד מעמקים, חשתי זאת, ועסקתי בהלקאה עצמית, ושנאתי את עצמי בגלל ה"חולשה", ופחדתי שהיא בזה לי בעמקי נשמתה ורואה בי "ילד"... אך כשהיינו נפגשים, הכול נסוג - כל הפחדים, והספקות, וההלקאה העצמית - והייתי טובל שוב באותו ענן של שמחה, והיה נדמה לי, כמאמר המשורר, ש"האושר האחר - אין לי בו חפץ".²¹

21 רמיזה לשורה מתוך שירו של אוסיפ מנדלשטם
«כוכב בוער מעבר לחלון...»

בתחילת יוני לנה הציעה לי פתאום לנסוע יחד איתה לבית הקיץ. היה צורך להכין משהו לקיץ, לקחת לשם דברים, להחזיר דברים אחרים למוסקבה, אולי אוכל לעזור לה, וחוץ מזה, היא פוחדת לבד.

אני זוכר את היום הזה עד הפרט הזניח האחרון. גשם טפטף כשהיינו בתחנת הרכבת, אבל אחר כך השמיים התבהרו, והיערות, הגנים, הרציפים, הכפרים שחלפו ביעף מעבר לחלון - הכול היה רחוק, על הכול הותזו רסיסי השמש שהתפזרו והיו לרבבות טיפות זוהרות, הכול נצץ בירוק מבהיק, התעטף בעננה לכנה-רכה וורדרדה של פריחה... בתחנה, אצל המומיות המלופפות במטפחות אפורות, קנינו בצל ירוק טרי, צנוניות, עגבניות (כריכים עם גבינה הבאנו איתנו), אחר כך צעדנו שעה ארוכה בדרך שהייתה לעיסה סמיכה ונחרשה צמיגים של מכוניות, בוץ רֶבֶק אל הנעליים החדשות שלי ("מה, נעלת נעליים?!"), איש לא הזדמן לקראתנו. כמחקה את הכפריות, היא הידקה על פניה מטפחת כחולה-כספספה, שעד אז הייתה קשורה על צווארה כעניבה של פיונירים, וחייכה בעליצות כשהציגה בפניי את תלבושתה החדשה. פניה נראו לי לפתע כל כך נלכבים בפשטותם המפתיעה, כל כך יקרים וקרובים, שבו במקום, באמצע הדרך שנתמשכה בפאתי האפרים, אחרי האפרים - יער, בעיבורו של עולם אביבי שאין בו נפש חיה, חיבקתי אותה, בהפתעה גמורה לעצמי.

אולי מפני שזה קרה כל כך פתאום (אושר פתאומי הוא האושר המתוק ביותר), והעיקר, בצורה כל כך טבעית, הרגשתי מתוך שמחה של הפתעה, בפעם הראשונה והאחרונה בחיי, שאני לא פוחד עוד משום דבר והחיים אינם כאויב לי שיש לרמות, להכניע

ולנצח אותו. חשתי כעין הרמוניה - לא תמצא כאן מילה אחרת - עם העולם, כמין קלילות משונה. אפילו לא ידעתי שזה יכול להיות כך, וגם היום אני מתקשה להאמין בזה (מעניין הוא, שהשמחה הזאת לא הותירה אחריה שירים; רק העצב הפיח בי השראה). הצצתי כל הזמן בראי, כמנסה להבין מה היא מצאה בי. התחשק לי לשיר ולרקוד, וכל הימים האלה שרתי ורקדתי, והסתובבתי לפני הראי, עד שאפילו אבי שאל: "התאהבת, מה? תיזהר, שלא תביא לנו איזו שיקסע".

טלפנתי למוחרת בערב. היא לא הייתה בבית. וְרָה פֶּטְרוֹבְנָה אמרה שהיא הלכה לחברה, ללמוד. למוחרת היא שוב לא הייתה. הפעם ניגש אל הטלפון פיוטר נאומוביץ'. ביקשתי ממנו למסור ללנה שטלפנתי. "תקפוץ אלינו", אמר. אמרתי שהיום בשום אופן לא אוכל, אבל אקפוץ במהלך השבוע. לא רציתי לרצד לה מול העיניים בלי לשאול לרצונה. נעלבתי. טלפנתי בעוד יומיים, הפעם כבר הייתי מודאג. משהו כאן אינו כשורה. טוב, בסדר, בחינת הגמר שלה מחר-מוחרתיים, אבל בטלפון אפשר לדבר בכל זאת... פיוטר נאומוביץ' הרים את השפופרת. גם בפעם הקודמת שמתי לב לאיזה צליל בקולו... אולי אשמה, והפעם אפילו לא הייתה בו החביבות הרגילה, אפילו כנות לא הייתה בו: "היא לא כאן. הכול בגלל... הדיפלומה הזאת..."

באתי אליהם בזמן הבחינה, ראיתי אותה מרחוק, בתוך המון הנבחנים הנרגש. נופפתי לה ביד כעובר שם במקרה, היא הבחינה בי וחייכה בחביבות. צעקתי: "תשברי רגל!" "לך אתה בעצמך יודע לאן!"²² צעקה בתשובה, צוחקת צחוק עצבני. אחר כך חזרתי

22 נוסח תשובה, שהוא כעין סגולה כנגד עין הרע

כי קיוויתי למצוא אותה כבר אחרי הבחינה, אבל לא היה לי מזל. ולא היה לי אומץ להסתובב בין הסטודנטים שלומדים איתה, על אחת כמה וכמה לשאול ולחקור אותם, כמרמז ליחסים מיוחדים איתה. צלצלתי בערב, להתעניין בפשטות, בצורה חברית, איך עברה הבחינה.

קולה של ורה פטרובנה היה שמח: "היא עברה, עברה בהצלחה! תודה שצלצלת! כמובן שאמסור לה".

טוב, נניח, יום אחד היא חגגה, למוחרת ישנה. בערב ניסיתי להזמין את עצמי אל פיוטר נאומוביץ', אמרתי שאני רוצה להחזיר לו את דֶּלְבְּרוּק. אך פיוטר נאומוביץ' אמר, לתדהמתי, שהוא סובל ממיחושים.

"ומה שלום לנה?" שאלתי, "עדיין ישנה?"

"ישנה? זה כבר יומיים שהיא נסעה".

"נסעה?! הייתי המום.

"רק לשבוע", הרגיע אותי פיוטר נאומוביץ'.

"לאן?" שאלתי ללא רגש, כמעט בצורה מכנית.

"לטאלין, לנופש."

סוף סוף תפשתי שלא רוצים לראות אותי, לא משנה מאיזו סיבה. נאחזתי בפירורים האחרונים של גאוות גברים והחלטתי שדי. זה עזר לי לעבור איכשהו את הבחינות שנותרו, בלי לעוף מהמכון הארוך.

שבועיים לא טלפנתי, בינתיים פרצה ונגמרה המלחמה, ה"צד שלנו" ניצח, והיה לי חשק להתקשר לפיוטר נאומוביץ', לחלוק רשמים, לשאול שאלות, וחוז' מזה, הייתי צריך להחזיר לו את דלברוק, אבל "לקחתי את עצמי בידיים". ובחלוף השבועיים האלה היא טלפנה אליי פתאום בעצמה. כאילו דבר לא קרה. שאלה: "נו, עברת את הבחינות?"

"בחריקה רצינית. השאירו אותי בלי מלגה".

"אין דבר, בבחינות הבאות תתקן את המצב, הרי אתה מוכשר".

"כן? לא יודע..."

"מוכשר, מוכשר. ונפילות - זה קורה".

"כן, קורה", אמרתי בטון רב־משמעי.

"רוצה לטייל, אולי?"

"לטייל?..."

"אבל עדיף שתבוא אלינו. סבא בבית הקיץ, אימא לא תהיה עד מאוחר".

כשנכנסתי, היא חיבקה ונישקה אותי.

"אוח, כמה התגעגעתי!"

נשאבתי, על כל עלבונותי, אל תוך לועה של האהבה והתחלתי להסתחרר בתוכו במעגלים, במהירות הולכת וגוברת... אני לא יודע כמה זמן עבר. שכבנו זה לצד זה, כבר פרודים בגופינו, רק ידה נחה על זרועי. העולם חזר ונגלה: חדר לא גדול, ספה נמוכה,

כונניות עם ספרים, בעיקר ספרי לימוד, הולה-הופ ליד הקיר,
דיוקנו של המינגווי לבוש סוודר, שתפס קיר שלם.

"כמעט חודש לא התראינו", אמרתי בנזיפה קלה.

"כן..."

"מה חדש?"

"הרבה דברים... אני מתחילה לעבוד במכון לטלוויזיה. בנס
קיבלו אותי, ואני מאוד מרוצה."

"כל הכבוד."

"ומה אתה עשית?"

"כתבתי שירים", אמרתי ברטינה.

היא גיחכה: "ואני הבנתי פתאום, שאני מתה לראות אותך..."

"ומתי הבנת את זה?"

"אתמול. או אפילו שלשום."

"ומה בדיוק קרה שלשום?"

"התחתנתי."

"באיזה מובן?"

"במובן שבו מתחתנים."

שתקנו. לא ידעתי איך עליי להתייחס למצב ואיך להתנהג.

"ומה... הוא..."

"הוא בסדר גמור, הוא בחור על הכיפאק, יהיה בעל טוב, אני אוהבת אותו. אבל לא זה העיקר, הרגשתי פתאום שאני זקוקה לך... שאני לא יכולה בלעדיך. הידיים שלך, ואיך שאתה מלטף אותי... ובכלל... אפילו השירים... הינה, קראתי שוב את מה שכתבת בשבילי... וצלצלתי."

וכך הגיעה "אהבתי" אל קצה מייד עם ראשיתה, והחל הרומן הראשון שלי עם אישה נשואה.

קודם כול, הוא לימד אותי שאין סיבה להאמין שאתה האחד והיחיד (אפילו מאהב אחד ויחיד לא הייתי).

להרגיש שאתה ה"אחד והיחיד", לחוש את חשיבות קיומך - זה מה שמושך את הגבר באהבתו לאישה. אהבה היא בקבוק חם לאגו.

בערך בסוף ספטמבר היא נסעה מכאן. לאלג'יריה. בעלה, מבוגר ממנה בכשלוש שנים (היא בכל זאת הראתה לי תצלום שלו), בחור גבוה וכפרי למראה, "אושיית משטר" טיפוסית, סיים מכון סודי למתרגמים צבאיים (ערבית-צרפתית) ועבד במשרד החוץ. לקראת החורף ורה פטרוכנה התחתנה גם היא ועברה לגור עם בעלה, ופיוטר נאומוביץ' נשאר בגפו. רוחו נפלה במקצת, אבל הוא הוסיף לשמור על סדר-יום נוקשה ("העיקר המשמעת!") פעמיים ביום התעמלות קלה, כולל הרמת משקולות (כשלושה קילו), תמיד מגולח למשעי ולבוש בקפידה, אפילו בבית. מעת לעת עזרתי לו "בענייני אפסנאות", לפעמים טיילנו שנינו עד לפארק על שם הצ.ס.ק.א. אך ככל שעבר הזמן, ביקוריי נעשו יותר ויותר נדירים - הייתה זו עת של שמחה

והילולה - וחורף מזה, שיחותינו החלו להסתובב במעגל: יהודים, מוות, היסטוריה, הן חזרו על עצמן וכבר נמאסו עליי - נעשיתי רע מזג וציני. פעם אחת מצאתי אצלו שני יהודים משונים בכובעים מרוטים וקרועים מפרוות ארנב, שהם סירבו להוריד אותם, וחשבתי: ומה אם הזקן באמת החליט להתגייר? הוא לא הניח לי ללכת (נכנסתי כדי להחזיר לו עוד מנה של ספרים), וכשהם הלכו הוציא את המשרונת שלו, שאריות...

"בוא נשתה... קיבלתי מכתב מלִנְקָה. בעצם, זה המכתב הראשון. היו גם שתי גליות... היא שואלת אם אתה בא לבקר. נדמה לי שגם את המכתב הזה אני חב לך... וורה לא באה. לפעמים היא מטלפנת, שואלת אם אני זקוק למשהו. אבל היהודים באים. לא לא, זה אנשי ספר, גם אם הם אנשים מאמינים, אולי. הרי אני מוכר את הספרייה. לא את כולה, ככה, ספר-ספר... אני זקוק לכסף. צריך לנקות את הדירה, לבשל. הם מצאו לי גם אישה, יהודיונת, היא בסדר, עדיין לא זקנה..."

יום אחד הלכנו בשדרה, חולפים על פני הקרקס של דורוב בדרך אל הפארק, מקומות מוכרים מבחרות, היה מזג אוויר טוב: קריר ושמש, עלווה אחרונה נשרה מן העצים והלכלוך הציורי על השבילים העלה בלי משים על הדעת פלטת ציירים.

"בזמן האחרון הראייה שלי נחלשה", אמר פיוטר נאומוביץ'. "לפעמים אני עובר את סאדובוֹיָה, ואשד המכוניות מתמזג לריצוד צבעוני כזה, כמו עלים נושרים... יוצא לך לחשוב על המוות?"

נעשיתי נבוך. הוא הבחין בכך ואמר: "לא, זה לא בגלל הזקנה, בנעוריי חשבתי על המוות הרבה יותר. אף על פי שפחדתי ממנו

הרבה פחות... תגיד, אתה מתכוון לנסוע מכאן?" שאל פתאום בישירות כשל הרומאים, האופיינית לו.

העמדתי פנים שאני לא מבין למה מרמזים דבריו, והתחלתי להיתמם:

"לאן?"

"מה פירוש לאן, לישראל", אמר והטעים את ההברה האמצעית, כמחקה את מנהיגי המדינה.²³

המאבק למען ההגירה כבר היה בעיצומו, חשבתי על כך, כמובן, אבל לא רציתי לעזוב. ואף אמרתי לו זאת.

"למה?"

"לא יודע... אך אוהב אדמתי הַדְּיוּוָה, כי לא ראיתי עוד אדמות..."²⁴

"ההיסטוריה של המעצמה הזאת מגיעה אל קצה. אל מבוי סתום. צריך לחשוב על העתיד".

"עתיד 'היסטורי', כוונתך? מה לי ולהיסטוריה? ואם כל מה שאני רוצה זה לכתוב שירים, ולא אוכל לכתוב אותם בשום שפה אחרת, רק ברוסית? זה כמו להישאר בלי נשמה".

"נשמה'!" ביטא בסרקסטיות, כמעט בצורה מרושעת. "עדיין לא הבנת שום דבר בקשר להיסטוריה. נשמה היא-היא

23 בחוגים ה"רשמיים" של ברית המועצות ובקרב פשוטי העם היה נהוג לבטא את שמה של ישראל בהטעמה משובשת

24 ציטוט מתוך שירו של אוסיפ מנדלשטם "רק ספרי ילדים לקרוא" (אויסיפ מנדלשטם, שירים, תרגם שלמה אבן שושן, הקיבוץ המאוחד, תלאביב, תשס"א, עמ' 11)

ההיסטוריה. לכן כשאתה בוחר לך היסטוריה, אתה בוחר גם נשמה. לא תמיד יש חופש בחירה, אבל אם כבר הוא ניתן..."

"ומה רע בהיסטוריה הרוסית? אם כבר נולדתי ברוסיה..."

"מה שמכונה בפינו 'רוסיה' אינו אלא מאה ומחצה של ממלכתיות אימפריאלית מגורמנת, החל מקתרינה וכלה במהפכת אוקטובר. את הממלכות הרוסיות בכלל הקימו נאריאגים²⁵ או מונגולים - כן כן, ה"עול" המונגולי אינו אלא תקופה שבה התגבשה הממלכתיות הרוסית - או גרמנים. והמצרים הזאת - הוא סימן בראשו הצידה - המשיכה לעמוד על כנה רק הודות לממלוכים היהודים. המדינה הסובייטית הייתה חלום יהודי, אך כשנגזל מהם חלקם בחלום, המנגנון הזה איבד את הקפיץ שהפעיל אותו. עוד רבע מאה והמכונה תעמוד מלכת, ואז יבוא שלטון חדש. רוסים אין להם מיתוס ששווה לחיות למענו, שלא לומר, למות למענו, הדת היא בעיניהם רק אחד מסממני השלטון, אם מחר ינצחו המוסלמים הרוסים יתפללו למוחמד, כמו שהתפללו לסטאלין אחרי ישו. צ'אדייב²⁶ כתב, שאלמלא השתרענו בין נהר אֶוֶרְדֵּר ועד מיצר ברינג, פשוט לא היו מבחינים בנו. צריך לשנן את צ'אדייב בעל פה! הוא הראשון, וכמעט היחיד, שהיה לו אומץ לומר שההיסטוריה הרוסית היא חסרת שאר רוח. וללא שאר רוח אי אפשר להתקיים לנצח. הסוף כבר קרוב. קץ ההיסטוריה וקץ הנשמה. אז בלי איזו נשמה אתה פוחד להישאר? שאלת פעם, למה היהודים כל כך מעניינים אותי. אז זה מפני שההיסטוריה היהודית היא קריאת תיגר על הגורל, קריאת

25 שם קיבוצי לבני השבטים הסקנדינביים במקורות הרוסיים הקדומים

26 פיוטר צ'אדייב (1856-1794), פילוסוף ופובליציסט רוסי

תיגר נצחית על הכול ועל כולם, זהו המחזה היחיד שמסרב לרדת מבמת ההיסטוריה, מפני שזו טרגדיה אמיתית של חורבן ותחייה, והיהודים ממשיכים להציג אותה בכל דור ודור. והחזיון הזה מפיה בכ השראה ונוטע תקווה....."

"אבל זו כבר אסתטיזציה של ההיסטוריה, אתה ניגש אליה כמו צופה אל הצגת תיאטרון: מחפש בה השראה. ואנחנו נאלצים לחיות בתוך ההיסטוריה. קשה לי להאמין שתמצא לחזור עכשיו אל שנות המלחמה, אף על פי שבעוד מאה שנה כל הזוועות האלה ייהפכו ל'חזיון מפואר'. אילו אדם היה רשאי לבחור לו ארץ והיסטוריה, כל אחד היה בוחר בשווייץ."

"אתה טועה. ההשראה היא לא לשם הנאה בטלה, לא לשם שעשוע, היא חיונית כאוויר לנשימה. החיים צריכים להפיה בנו השראה, או - פזרו את החגיגה. ורק ההיסטוריה יכולה להעניק השראה כזאת."

"ומה עם האהבה?"

"האהבה... האהבה היא יותר סוג של שיכרון... לא לא, האהבה היא רק צל-צילה של השראה, מקסם שווא. עז אבל קצר מועד. עונתי, הייתי אומר. רק לאישה יכולה האהבה לשמש השראת חיים."

כשָׁלְנָה חזרה, כבר הייתי נשוי, אבל הכול התחיל מחדש. בתקופה הראשונה נדדנו בין דירות של מכרים, אבל אחר כך "השתקענו" אצל פיוטר נאומוביץ'. תחילה הרגשתי די לא בנוח: הרי בדרך של קביעת עובדות העמדנו אותו במצב דו־משמע,י,

אבל היא הבטיחה ש"הכול בסדר". ובאמת, כעבור זמן מה כולם הסכימו עם המצב החדש ואפילו התרגלו למעלותיו הברורות, איש-איש והמעלות שמצא בו. הוא השתדל לפטור אותנו (וגם את עצמו, יש להניח) מטקסים מיותרים, והלך לטייל לפני בואנו, ואנחנו השתדלנו לא להקים רעש בשובו ורשרשנו בפינה שלנו כמו עכברים.

בפעם הראשונה היה לי מוזר למצוא את עצמי שוב בחדרה. הייתי בו רק פעם אחת לפני שובה: פיוטר נאומוביץ' ואני העברנו לכאן קופסאות קרטון עם הניירות שלו. אותו "הם" על הקיר, אותם ספרים תחת מעטפת אבק רכה, אותו הולה-הופ בפינה. דבר לא השתנה מאז, אפילו הקופסאות נשארו, רק האבק נעלם מהספרים ומהספה - כנראה, סידרה כאן קצת כלאחר יד. באותה פעם ראשונה שקעתי בלי משים בשינה חטופה אחרי מלאכת הקודש, וכשפקחתי את עיניי ראיתי אותה מתנדנדת עירומה באמצע החדר כמו רוח סופה במדבר, מסובבת את ההולה-הופ סביב מותניה... כשהבחינה שאני מביט בה ומחייך, ההולה-הופ נפל על הרצפה בקול של רעם, והיא התנפלה עליי, צוחקת ומנופפת באגרופיה...

לא נותרו עוד באהבה הזאת שום "ציפיות", שום חלומות, חוץ מחידת המשיכה ההדדית שאין לגבור עליה. לפתע פתאום ה"גופני" מילא את הכול. היא אמרה: "אני תלויה בגופך..." אני הייתי תלוי בגופה לא פחות. כשזחלתי הביתה, הסטתי את עצמי מאשתי ולא ישנתי לילה שלם, עדיין חש את גופה, וככל שעבר הזמן אמרתי לעצמי לעיתים תכופות יותר ויותר: זהו, צריך לגמור, אבל יום עבר והייתי מטלפן אליה ואומר: "אני אוהב אותך",

והיא לחשה לי: "ואני אותך. אני מאושרת..." לא, היא לא הייתה מאושרת, גם אם תמיד הגיעה לפגישות שלנו שמחה, ולעיתים קרובות פרצנו בצחוק חנוק על הספה הישנה והלא נוחה שלה: שפיטר נאומוביץ' לא ישמע, חלילה. "אני רוצה לחדור לתוכך", אמרה. "זה לא צודק: אתה יכול לחדור לתוכי, ואני לא יכולה לחדור לתוכך! לפעמים בא לי לפתוח את החזה שלך ולהיכנס פנימה, ולהצטנף ולשכב שם קרוב ללב".

אחר כך היא נסעה שוב, הפעם לצרפת. כוחו של פיוטר נאומוביץ' תש בהדרגה, עיניו דהו והחלו לדמוע, לא נעים להביט. הפסקתי לבוא אליו: עברנו אז לקצה השני של העיר, ובכלל, החיים נשאו אותי למחוזות אחרים, שאבו אל תוך מערבולת צפופה של ענייני היום ויהיה נדמה לי שהם טוחנים אותי... פעם אחת פתחתי בשיחה עם ואדים על הנושא של "ככה אי אפשר להמשיך". הוא הבין את דבריי כקריאה למהפכה, וענה, מגחך:

"אבל הרי יקרעו את בשרך במסרקות ברזל. חבל על הנעורים!"

אבל כוונתי הייתה אחרת: איזו דאגה כוססת לעצמי, לכך שאולי הדברים הטובים ביותר אובדים בי...

היינו צעירים, חזקים ויפים. המהפכה המינית הצלה עלינו בכנפה המרדנית. העם נקם במשעבדיו בהפקרות נואשת. בבתי קיץ ריקים הדהדו בלילות צלצול מיתרי הגיטרות ושירת שיכורים. היה זו מין משתה מר שאין לו סוף ודמיינתי שאני נפרד מרוסיה, כבר שיכור מִנְצַח הפרידה המצפה לי, עוד נאחז באצבעות שנתעותו מתוגה חולנית במדמנת הסתיו שלה, בחורשותיה המרוטות, בבנותיה רפות הלב שלשערן גון של אפר ועיניהן

אפורות, שותה בצמא את הרוח הקרה הפורצת אל משטחית הקרון מתוך החלונות השבורים. ושירים, שירים בין כוסות, נשיקות ווידויים, בכעין השראה לא פוסקת של שֶׁבֶר. נפרדתי מרוסיה ולא הרשיתי לעצמי לחשוב שאני נפרד מעצמי. לחמוק! לְכוּף את הגורל! להיחלץ מרשת ציידים. לשעוט כמו להקת סוסים אל מרחבי הערבה הנידחים²⁷...

באוקטובר '73, כשהתרוצצתי חסר מנוחה ברחבי מוסקבה הגשומה - "שם" השתוללה מלחמה ולא היה ברור מה יהיה סופה (אז תפשתי לראשונה, חשתי, ליתר דיוק, שאם המדינה לא תחזיק מעמד, חיי לא יהיו חיים על האדמה הזאת, נקיפות המצפון לא ייתנו מנוח, ואז גם נדרתי נדר: אם היא תחזיק מעמד, אסע מכאן) - פיוטר נאומוביץ' צלצל פתאום: "תקפוץ אליי. אני צריך אותך".

דמותו הייתה נמרצת כבימים עברו, עניינית, כאילו גייס את כל כוחותיו. הוא הוביל אותי אל קופסת קרטון גדולה:

"זה ספר. כמעט גמור. אני רוצה להעביר אותו לחו"ל. ויש גם ארכיון, שם, אצל לנקה בחדר, אבל זה אחר כך. יש לך מכרים שקשורים לענייני הגירה? סְרובניקים? ועוד יותר טוב, כאלה שמתרועעים עם כתבים זרים?"

"זה עניין מסוכן למדי", מלמלתי.

"כל החיים, חביבי, זה עניין מסוכן. אז יש לך מכרים כאלה? אני גם יכול לתרום כמה דברים מעניינים לכתב העת הזה, 'יהודים בברית המועצות'".

27 ציטוט מתוך שירו של נאום ויימן

"אם לומר את האמת, אין לי מכרים כאלה..."

"עוד לא התחלת ללמוד עברית?"

נדהמתי מכך שהוא ניחש את כוונותי, שהיו אז עדיין מעורפלות, ואמרתי שלא, עדיין לא התחלתי.

"חבל... אילו הייתי מצליח להעביר את הספר, הייתי מרגיש יותר חופשי..."

"התחשק לך להתייצב בכיכר הסנאט",²⁸ אמרתי בשמץ של ארסיות.

כבר הרגשתי את עצמי כאדם זקן, והתחלתי להגיב בנרגנות על "גילויים נאצלים" וסממנים נוספים של "רוח צעירה".

הוא אמר: "כן. אין יותר כוח לשבת בין ארבעה קירות ולהביט בניווך המוחין הזה במצב מתקדם... תבין, זו שטות איומה: להסיט את המזרח כנגד המערב ולקוות להתייצב בראש הזרם העכור הזה, הוא יציף אותנו ראשונים, הסכנה העיקרית לרוסיה נשקפה מאז ומעולם, ועדיין נשקפת, מהמוסלמים, וישראל היא המוצב הקדמי של התרבות על גבול המדבר. הינה, אני רוצה לארגן הפגנה".

"איזו הפגנה?" נבהלתי.

"רגילה ביותר. אצא לי במדים חגיגיים אל המאוזוליאום עם כרזה ביד".

28 ב-14 בדצמבר 1825 בכיכר הסנאט בסט. פטרבורג החל מרד הדקבריסטים כנגד שלטון העריצות של הצאר. משתתפיו היו בעיקר קצינים מקרב בני האצולה, שיצאו כנגד משטר הצמיתות והיו בעד "יסודה של מונרכיה חוקתית ברוסיה. כאן: סמל לאומי לב אזרחי

"איזו כרזה?" דבריו הממו אותי לגמרי.

"הינה".

והוא באמת כבר הכין כרזה: סדין אחוז בין שני מקלות, שני מטרים על מטר וחצי, ועליו נכתב בכתב יד בצבע שחור: "סלקו ידיכם מישראל!"

"השתגעת, פיוטר נאומוביץ'?" אמרתי בבוטות, מתפלא על גסות הרוח של עצמי.

הוא נתן בי מבט קודר.

"לא רוצה לעזור, כרצונך. אני בעצמי אצליח למצוא את האנשים הנכונים. תהיה לי בריא".

ניסיתי להסביר לו משהו, הייתי נסער, אבל הוא נתן לי להבין ביובשנות ובהחלטיות שאין לנו עוד על מה לדבר.

גמלה בליבי ההחלטה לצעד דו־משמעי: הסגרתי את פיוטר נאומוביץ' לידי בתו. היא נתנה לי פעם את מספר הטלפון שלה, לכל מקרה, אם יקרה לו משהו. טלפנתי ואמרתי שאצל פיוטר נאומוביץ' נולד מין רעיון של מחאה ציבורית וכדאי להניא אותו מהיזומה הזאת, אני לצערי לא הצלחתי. היא הקשיבה לי בשתיקה ואמרה בשוויון נפש: "תודה שטלפנת". לקולה היה צליל מנוכר. כמה ימים אחר כך קיסינג'ר הצליח להשיג הפסקת אש והנחתי שהעניינים הסתדרו, כך או אחרת. אבל איש לא ענה לטלפון בדירתו של פיוטר נאומוביץ'. כך עברו קרוב לחודש ימים, ואז פתאום צלצלה לנה ואמרה: "סבא מת. לפני שבוע. קברנו אותו,

כמובן. הוא השאיר לך מעין ירושה, בוא היום אם תוכל, כל עוד אני כאן..."

באתי. הדירה הייתה כמעט ריקה: ארונות הספרים העתיקים, המזנון עם המשרונת, הספה - הכול נעלם. ורה פטרובנה השמינה עד בלי די, בקושי הכרתי אותה. גם בעלה היה שם, גבר כבד גוף עם פרצוף של כלב שמירה, הוא הביט בי בדריכות ובעוינות. על השולחן היה מונח ספר תנ"ך, הוצאה מלפני המהפכה. בתוך הספר הוכנס פתק, באותיות גדולות: "זה לנאום", ומספר הטלפון שלי. ותוספת בכתב ידו: "הישבע שתלמד את השפה ותקרא".

הודיתי והבעתי את צערי על כך שלא נודע לי על מותו במועד ולכן לא יכולתי לחלוק למנוח כבוד אחרון.

"וממה הוא מת?"

"הצטנן", השיבה ורה פטרובנה, ותשובתה הייתה עוד יותר לקונית ויובשנית מאשר בטלפון.

היססתי, ובכל זאת אמרתי:

"פיוטר נאומוביץ' עבד על כתיבת ספר... אם אתם לא זקוקים לחומר הזה, אז... לא הייתי רוצה שהוא ילך לאיבוד".

כלב השמירה, שבקושי נדחס לתוך כורסה, עשה מין תנועה תזזיתית. ניכר בו שמשוהו מרגיז אותו.

"אתה יודע", אמרה ורה פטרובנה, "את כל החומר מסרנו לארכיון של האקדמיה הצבאית. זה היה רצונו של אבי..."

היה נדמה לי שהיא משקרת, אבל מה יכולתי לעשות. לנה, שהתכערה, ישבה בפינה ושתקה מתוך שוויון נפש. כשאמרתי שלום בנימוס (כלב השמירה אפילו לא זע ממקומו), אמרה שתלווה אותי החוצה. אפילו לא חיבקתי אותה בחדר המדרגות, הכל כך מוכר. כאילו הדבק שהדביק אותנו כל השנים האלה התאדה לפתע. "מה את, בהיריון?" ניחשתי פתאום. "אהה..."

הרחוב היה סואן והומה אדם ואז התברר סופית, שמעתה כל אחד מאיתנו נשאר נתון לנפשו ביקום הזה.

"סבי הייתה לו גחמה משונה לקראת הסוף", אמרה. "החליט לצאת אל הכיכר האדומה עם איזו כרזה. אימי בקושי הצליחה לעצור בעדו. היא אומרת שהייתה לה איזו נבואת לב. כאילו באה לבקר אותו סתם כך, ופתאום היא רואה כרזה. אתה יודע מה היה כתוב שם? 'סלקו ידיכם מישראל!'"

היא צחקקה.

"אתה מתאר לך איך כל זה היה נגמר, בשבילו ובשבילנו? איזה סקנדל היה יוצא, זוועה... אחר כך הוא הרגיש ברע..."

שתקנו.

"ומה, באמת מסרתם את הארכיון לאקדמיה?" שאלתי.

מכונית לפינוי אשפה עברה על פנינו. לנה ליוותה אותה במבט מפוזר ואמרה בקול עייף:

"איזו אקדמיה. אימי פשוט זרקה הכול לעזאזל".

דברי הימים של ארץ כנען, ארכיון ראשון

(תרגום עצמי)

8.7.93

תצפית על גג של מבנה דו־קומתי. כל הבסיס הוא תחנת שירות של מכ"ם. אני יושב ב"בודקה", שומר על ישראל, מכל הצדדים שקי חול. אמצע היום, חום נורא. הזכוכים תוקפים כמו טייסי קמיקזה יפנים, ואני משמיד אותם בכמויות. המקום בולט לעין, מפקדים מסתובבים לידי כל הזמן, ואם יגלו שאני קורא - ביי- ביי לחופשה! אני קרוב לסיים את "סוף דבר" של יעקב שבתאי. עיניים לחות. בזמן האחרון אני מזיל דמעות כמו גורקי²⁹. וגם הנושא "מעורר": המוות, מות אימו, דעיכתו של האב, הסוף לכול.

הייתה ישיבת מרכז של תנועת "התחייה". תחיית המתים: המתים הגיעו בהרכב מלא. היו מתים לחיות. למען המולדת הנתונה בסכנה. אפילו כתבים נדחפו, נצנצו הבזקים של מצלמות. בין השורות צף פרופ' יובל נאמן. דומה לקרפדה. לשעה קלה עזב את מגדל השן של המדע כדי לתת את ברכת הדרך. איש נחמד, אינטליגנטי. בחוג שלנו, אצל הרוסים, תמיד הרגיש משוחרר, דיבר על פיזיקה, על היסטוריה, על ספרות. אינטליגנטי מכדי להיות מנהיג של תנועה פוליטית במדינת היהודים. יאשה ניהל

29 מקסים גורקי (1868-1936), סופר סובייטי דגול

את האספה, והיה ברור שנאמן רוצה לראות בו את היורש. מאוחר מדי. מקום שני או שלישי ל"רוסי" - כפי שדרשתי אולטימטיבית לפני הבחירות, למרות שאינני מאוהב ביאשה - אולי היה מאפשר לתנועה לעבור את אחוז החסימה. יאשה ניהל את עסק הביש ביד חזקה, וראיתי שהוא נהנה. ומדוע לא, מדוע לא יאשקה? יש לו זקן כמו של הרצל...

אבל כשהוא דרש להצביע על החלטה שכללה צירוף המוני של כל אנשי שלומו, התקוממו הפעילים הוותיקים. יאשה התעקש: בלי תיקונים; או כך, או לא כלום! נאמן תמך בו, קמה מהומה, היה בלגן, וגם אני הטמבל הצטרפתי לחגיגה. אין לי כפרה: הספינה טובעת, ואנחנו מתקוטטים על סיפונה.

אתמול בלילה הייתי עם מנחם בסיוור ג'יפים. מנחם הוא טכנאי בתעשייה האווירית. בכיין וקנאי. הפזמון העיקרי שלו הוא "החיים בזבל". חוזר על זה כל עשר דקות. הפזמון השני שלו הוא "איך כל אחד הסתדר". "הטבח הסתדר יפה, הא?" "המש"ק הסתדר יפה מאוד". אפילו החתולים במטבח "הסתדרו". עשינו הפסקת סיגריה על יד השער. אופיר, סטודנט לפיזיקה מאוניברסיטת באר שבע, רזה, שמאלני, וצחי, צעיר מזרחי עם גוף מלא, עיניים עגולות וכיפה, לומד טכנאות חשמל, מתווכחים בקול רם על מבנה היקום. על פוליטיקה הם כבר צרחו.

"מה אתה חושב!" צועק צחי, "הכוכבים האלה מסתובבים סתם ככה?!"

"לא סתם ככה, לפי חוקי הפיזיקה..."

"יופי!" חוגג צחי את ניצחונו, "אם יש חוקים, אז יש גם מחוקק!"

מעמדת המ"ג קופץ יוסי, נהג מונית, מרוקאי, פעיל בליכוד. הוא לא אוהב פילוסופיה. הפואנטה שלו היא נקבות, מה שיותר מיוחמות, תימניות או מרוקאיות.

11.7.93

ההרים בולעים את השמש. בא לי לשבת באמצע המדבר. הפעלתי טייפ עם טום וייטס. מסתכל בשקיעה.

הפרק האחרון של "סוף דבר" מאכזב עד כדי כך שכל הרומן כבר לא נראה מעניין. בעומק הרגשות שלפני המוות נמסה האהדה לגיבור. מחלה, מוות, כאב פיזי - זה פיזיולוגיה. הנפש כאן היא המשותקת. במחלה או במוות אין שום טרגדיה. החיים, לא המוות, הם טרגדיה. הטרגדיה של החיים איננה בזה שהם קצרים, אלא בזה שהם חסרי משמעות. ודאי שהמוות מפחיד, אבל לנצח את הפחד הזה אפשר רק אם אתה משרת מטרה שגדולה מן המוות.

בהופעה משותפת של טאראסוב ודאנה השתתפה אפרת מישורי, אוונגרדיסטית רבועת לסתות, עיראקית. אחר כך דאנה ארגנה לה ערב: אפרת דקלמה משיריה, דאנה את התרגום לרוסית. הגיעו כשלושים איש. חזרנו יחד לתל אביב, ואפרת התוודתה באוזניי שהאווירה בערב כבשה את ליבה: התרוממות רוח שכזאת, ממש אווירה קסומה. ברחוב הישראלי זה בלתי אפשרי. "אני מקנאה בכך", אמרה.

אחרי זה צץ רעיון במוחה של דאנה: במסגרת הניסיון לפרוץ ל"רחוב העברי" לעשות ערב ספרותי שיוקדש לאחים שבתאי, אני אקרא מ"סוף דבר", נזמין את אהרן שיקרא משיריו, גנדלב ודאנה יקראו את התרגומים שלהם לרוסית. קיבלתי מאפרת את מספר הטלפון של אהרן וצלצלתי. לפי קולו וסגנון הדיבור שלו אפשר היה לתאר שזה בן אדם ער לדקויות, עצבני, אבל גלוי לב ונוטה להיענות. הוא לא התלהב מן הצירוף עם אחיו המנוח. בירר בקפדנות אם אנחנו באמת לא מתכוונים לבקש ממנו לספר סיפורים מחיי אחיו, בסגנון של "חיים שכאלה". כשנגע בעניין זה, הודיע שלמרות שכסופר מקצועי המתפרנס מספרות הוא תמיד מופיע בתשלום, הרי הפעם, מתוך סקרנות, הוא מוכן לעשות ג'סטה. לפני המפגש ישבנו בבית קפה ובדקנו את סדר היום. הוא כבר היה פחות מתוח. יש בו נערות נפלאה. למפגש הגיעו לא הרבה אנשים, אולי עשרים וחמישה, אבל כל המי ומי. אהרן דיבר על גסיסת הפוסט-מודרניזם ועל כך שהוא נמשך עכשיו לצורות המסורתיות. "הידרדרתי לסונטים", חייך.

אשתי נדלקה על אהרן, ולמוחרת קנתה את ספרו "מטאזויקה" מתוך כוונה לכבוש את פסגות השפה הזרה, אבל מתברר שזה לא פשוט. בננו הבכור, לאחר ששמע את אימו מספרת על הערב המרגש, דפדף בספר, נתקע ב"זין" של השיר הראשון, צחקק ולא התעמק בו עוד.

14.7.93

"סוף דבר" הוא סוף הדור, הדור החלשלוש של יורשי המנצחים. חיים דועכים בגלל שקר שהוסתר, בגלל העלבון שלא ננקם, בגלל עייפות, שיעמום, אובדן מטרה ודרך. ארץ נשמטת מתחת לרגליים, מדינה נשמטת מן הידיים... תמונתו של יעקב שבתאי הייתה על דגלנו: צעיר, יפה כמו אל יווני, ומשי הדגל מלטף את פניו... אלמנתו הגישה תלונה משפטית, טענה שהוא היה איש שמאל בהשקפת עולמו, ודרשה להפסיק את השימוש בתמונתו על ידי תנועה "ימנית קיצונית".

במשפט אומנם הפסידה, אבל הכמיהה ל"שלום" - סימן של עייפות, של דלדול כוח החיים, טשטוש האינסטינקטים, סימן לסוף מתקרב - ניצחה.

שקיעת השמש.

רוח מנחמת.

המדבר זורם בורם דק.

פתאום

בעצב נעוריי

אני מרגיש

שהחיים הם זינוק

לפני ההמראה.

השיר הזה נולד באמצאר לפני שלוש שנים. בחמש אחר הצהריים גמרתי משמרת והלכתי לבקר את דוד, שהיה אז במחסום על יד איזו חורבה של נבטים. רק ארבעה חיילים, אחד

תמיד בבית, בלי קצין, בלי תעסוקה. בהתחלה גם אני שירתי כאן, איתם, וכבר טעמתי את טעמה של חופשה עם ספר, שיחות עם חברים, הייתי מאושר, אבל אז זרקו אותי למחנה הריכוז הזה שבו אני נמצא עכשיו. והינה אני הולך במדבר בהליכה ספורטיבית, רעב וזועם, החמה שוקעת, האדמה סדוקה כולה כמו פיסת עור תחת המיקרוסקופ, עשב בר מוזהב רץ בכיוון הרוח, כאילו המדבר זורם, ופתאום ההרגשה הזו של התרוממות...

30.7.93

חמסין. סופות חול. פתגם רוסי אומר: "אל תאמין לאושר ואל תפחד מצרה". על שורשי הפסימיות הרוסית אפשר לדבר הרבה, האם היא תולדה של המנטליות הביזנטית או לא. זה לא משנה. היא חלק מן האופי הלאומי הרוסי, ואני מסמפת אותה. אני עצמי פסימי, גם באופיי וגם בהשקפת העולם שלי (האידאולוגיה כפונקציה של הפסיכולוגיה), ואני שונא אופטימיסטים. אני רוסי, מה לעשות.

22.8.93

ראיתי סרט של קאליק³⁰, "ושב הרוח". זיכרונות הם ז'אנר לא קל. הוא עדיין כועס. ב-67' התרגשנו גם אנחנו מן התמונות של חיילים ישראלים וחלמנו להצטרף לשורות הלוחמים, אבל נפלנו לשורות הבסוות בשוק. שמעון פרס אמר: "שווקים חשובים יותר מאוגדות".

13.9.93

היום חתמו על גזר דין מוות למדינה³¹ הנושאת מגן דוד. סוף למדינה הלוחמת; נולדה מדינת מגן-דבושקס.

24.9.93

בבוקר טיילנו עם מרק על שפת הים. הוא תומך נלהב באינדיבידואליזם המערבי ובחברת הצריכה, בז להרואיקה.

"אני מודה שלפני מאה שנים, אפילו לפני חמישים, לא הייתי מאמין במדינה..."

"ואני דווקא עכשיו אינני מאמין; אחרי שהכרתי את היהודים".

30 מיכאל קאליק, בימאי קולנוע סובייטי, עלה ארצה ב-1971.

2.10.93

ליאוניד בא ממוסקבה. טיילנו בוואדי קלט. הוא אמר: "כולכם מקללים את ישראל. לא מאמינים שלמדינה יש עתיד. אבל אני שמתי לב שהיחס שלכם למדינה מאוד חם, דאגני; הייתי אומר, פטריוטי, ממש מפליא!"

30.12.93

אריה צלצל. הזמין אותי לאספה בבית הסופר: ידברו ביבי נתניהו, גאולה כהן, לריסה גרשטיין, מאיה קגנסקאיה. אריה אמר: "מתברר שלהחזיק מדינה זה לא דבר פשוט, צריך להילחם בעדה, צריך להקריב. וזה לא מקרה שלא לכל עם יש מדינה. לא לכל אחד מגיע. הפלשתינאים מוכנים להקריב, וזאת אומרת שמגיע להם. את המדינה הקימו אלה שלחמו, שהקריבו, ואלה של היום לא מוכנים להקריב; זאת אומרת, לא מגיע להם. ושלא יספרו לי שפחדנות זו למעשה תחושת הצדק".

אוהו, חשבתי לי, ריח של ניטשה, אף על פי שהוא לא קרא אותו. כן, לאריה זה כואב מאוד. לשם מה ישב תשע שנים בכלא הסובייטי? כמה זמן, כוח, ואפילו כסף, השקיע ב"תחייה" העלובה הזאת, ואת ביתו בשומרון בנה כמעט במו ידיו... גם אני האמנתי שהפחדנות היא דבר גלותי, וכשנזכה בעצמאות היא תעבור. גם הקומוניסטים האמינו שכאשר יבוטלו המעמדות נהיה כולנו אחים.

21.1.94

הלכתי לבית העם. קבוצה של צעירים מלאי מרץ ומנוסים בעבודה עם "עמך" ארגנה שם כנס תחת הסיסמה "העלייה למען ארץ ישראל". הכול התנהל על מי מנוחות, עד שעלה לבימה מנדלביץ'³², ובקול בוכים של נביא שקר קרא לעם לצאת לרחובות, למאבק מאוחד עד הסוף. אחר כך קם מישהו בעל זקן וכובע, וכינה את כולם "קרתנים" שמכרו את נפשם לממסד, וקרא לקרתנים האלה לשכוח כל סחר מכר, כי זה עיסוק בלתי מכובד שאינו יאה ליהודים. במיוחד התרגז על אלה שעוסקים במסחר עם רוסיה ואמר שלשדוד את הגויים זה גרוע מאשר לשדוד את היהודים, והוסיף: כל עוד לא ניפרד מן הכורסאות החמות מול הטלוויזיה, לא יצא מאיתנו שום דבר. באוויר עמד ריח של כמיהה למהפכה. נ. דרשה שכולנו נבקש אזרחות פלשתינאית ונצביע בעד ערפאת. אחר זה יצא הכנס מכלל שליטה. מישהו הציע לפנות לקלינטון שיקציב חלק ממדינת אריזונה לקליטת ארבעה מיליוני פליטים מישראל. פרופסור אחד חובש כיפה צעק שאם לא נפסיק לנסוע בשבתות אנחנו אבודים, ששומן החזיר שאנחנו אוכלים משמן את גלגלי המהפכה הפלשתינאית (מחאות כפיים סוערות). תמהונים הסתובבו בין השורות וביקשו 15 שקלים תרומה ל"מפלגת הדמוקרטיה המוחלטת". מישהו חילק חוברת שכותרתה: "האם תתקיים מדינת ישראל עד שנת 2004?"

יצאתי לפרוודור. זה מקום לאנשים רציניים. עומדים קבוצות קבוצות, מפטפטים, מעשנים, אסקין³³ השמין, חיוך ערמומי. הוא

32 פעיל עלייה, יושב שנים בכלא הסובייטי

33 אביגדור אסקין, פעיל ימין, הצטיין בפעולות פרובוקטיביות

אשף התקשורת, אבל הפרובוקציות שלו תיאטרליות, לא לטעמי. סרגיי, משקפופר עם 'עוזי', מקבוצה של מתמטיקאים גאוניים באוניברסיטת מוסקבה, היום תושב חברון: "על מה הם מדברים? נשארו חודשים ספורים! אנחנו לא נצא, נבנה בריקדות!"

"נגד מרגמות?" צוחק מישוהו, "יש לכם רק 'עוזי'!"

סרגיי מבליע חיוך: "נמצא פתרונות".

19.3.94

מאיה קגנסקאיה כתבה לעיתון "חלונות" מאמר על ברוך גולדשטיין תחת הכותרת "עקדת ברוך". ממש ספר "בראשית". מדריכי נוער מן העיירה אינם קולטים את זה. אף אחד לא תרגם את הדברים. היא כותבת שהאיש ההוא "החזיר את ההיסטוריה למיסטריה". בעצם, אין צורך "להחזיר", שכן ההיסטוריה היא מיתוס, אלמלא כן לא הייתה קיימת. ומה קוסם בה? נס המעשה. לא ניסים ונפלאות הם סם האמונה אלא הגבורה. המחשבה הופכת אותנו לפחדנים? - לא, המחשבה רק מצדיקה את הפחדנות. חוסר האמונה הוא שהופך אותנו לפחדנים. אינך מאמין, אל תרצה.

אבל איך, איך אני יכול לגשר בין האהבה הכפייתית שלי לכוח הרצון הטוטלי לבין הדחייה, הטוטלית לא פחות, של האמונה, אמונה כלשהי בכל דבר שהוא! אם אתה מלא ספקות, מנין יבוא כוח הרצון?

23.3.94

צץ במוחי רעיון למחזה. על פירוס מלך אפירוס, לוחם בלתי נלאה, למען התהילה? לא, הסיכון רב מדי. בימים ההם מצביא לא היה יכול להימנע מלהשתתף בקרב, ופירוס נהרג מאבן שזרקו עליו מגג של בית בקרב על איזו עיר נידחת.

קיניאוס אומר לו, "טוב, תכבוש את העולם כולו, מה הלאה?"

"הלאה?" משיב פירוס, "נבלה את הזמן במסיבות עליזות, בשיחות עם חברים חכמים כמוך על כוס יין משובח!"

וקיניאוס מחזיר לו, "ומה מפריע לנו לעשות את זה בדיוק עכשיו?"

ובאמת, מה מפריע לו?

טוב לחוג את הניצחון. אבל סתם "לעשות חיים", "ליהנות" - זה גועל נפש. תבחר בחגיגת המלחמה, כי אחרת המלחמה ההיא תבוא כעונש בגין בטלה ועצלות. שלום שנקנה במחיר של פשרה הוא השפלה עצמית, רצח הנשמה. אהבת המלחמה היא האמת של פירוס, אהבת הקרב היא תורת הניצחון, תורת האושר. "גורלו של הגבר מוכרע רק בקרב!"³⁴. תחושת הנחת מן השלום היא זמנית בלבד, היא משעממת עד מוות, היא מלאה הונאה עצמית וחוכמת השקר. חוכמת האמת היא הגבורה. בחיבת השלום יש קטנות, חוסר אומץ, מוגות לב או עייפות, השלמה עם המוות. כך היה פירוס צריך להשיב אלמלא אהב לדבר יותר מאשר להילחם.

34 ציטוט משיר של אוסיפ מנדלשטאם

10.4.94

איך הייתי בז בנעוריי ליהדות הגולה! תמיד מתרפסים, תמיד מוותרים. עכשיו אני בז לישראלים. החיים בגולה נראים לי מכובדים יותר. אתה מודה בחולשה, ומראש אתה מוותר על הגבורה. בעצמאות לאומית, לעומת זה, יש הרבה יומרות שאין להן כיסוי. זה הרבה יותר מעליב; אפילו מדכא. אין קיום לעצמאות בלי גבורה...

13.4.94

פוצצו עוד אוטובוס. שרי הממשלה ממשיכים להשמיע אותם תקליטים ישנים: "זה היה גם בשלטון הליכוד" - כלומר, כשר. "נילחם בטרור עד חורמה", ו"נמשיך את תהליך השלום למרות הכול". ובתוך כל זה העם מתנפל על המסעדות, חוגג את העצמאות. טרזינשטט העליזה אחרי "אקציה" שגרתית.

7.5.94

כשעליתי ארצה, עלה בגין לשלטון. דחליל, דמגוג תיאטרלי, אליל האספסוף. הוא עלה על הגל של אי-שביעות רצון מן המפלגה שאולי בנתה את המדינה, אבל חיש מהר נעשתה ביורוקרטיה

מושחתת ושלוחת רסן שאיבדה את עולמה במחדל של מלחמת יום הכיפורים...

פעם חלמתי לכתוב היסטוריה בסגנון של סביטוניוס. עכשיו אני קורא את "מלחמות היהודים" של פלביוס, וזה מרגיז. מזכיר לי עד להבחיל את ארנבורג. הלהט הפרובינציאלי הזה שלא יכול לחפות על חוסר כישרון, הזיקה החולנית להצטרקות הנחנקת בכנות מצחינה... צריך לתקן את הסגנון של העם הזה, צריך ללמד בבתי ספר את פלוטארך ולא את דוסטויבסקי. אז אולי נזכה בפחות היסטוריה וביותר משמעת עצמית.

2.7.94

ספר קשה, "מלחמות היהודים". לא מוסיף אופטימיות. מעצבן בתחילה, אולם אחר כך מתעוררת תחושת מבוכה, אובדן עצות; ובחילת הסלידה מן העם שלך, בחילה תוקפנית, חסרת מרפא. סיפורו של בוגד... אולם נטול לחלוטין אסתטיקה בוגדנית כלשהי. התפתלויות של הצדקה עצמית.

1.8.94 (אחרי שיבה ממוסקבה)

התפצלתי לי. צילי נודד לו מיותם אי שם במוסקבה. אולם הפעם ההתפצלות הזאת אינה מייסרת, היא אפילו משעשעת, שהרי אני

נמצא על שני מישורים, בשני גופים. בקפידה דקדקנית ובייסורים עקרתי במשך שנים אחד לאחד את שורשי הנפש מרוסיה, ועם בואי ארצה התעקשתי, באיזה מרץ והתלהבות, להכות שורשים בקרקע החדשה ולטפחם. בכליון עיניים ציפיתי לניצנים חדשים, וכל כך שמחתי למראה העלים הראשונים... זמן רב הייתה הוויית העבר כרותה בלי להשאיר שריד ופליט, ואפילו הביקור שערכתי לפני שלוש שנים כשליח הסוכנות (נחמד, ממש נחמד היה לבלות אז על חשבון היהדות העולמית) היה ביקור פשוט. כמו באיזה סרט, לא שיבה ממשית. ואילו עכשיו הכול שב וחזר. החיים שוב אינם כרותים, וכי אפשר שתמיד תהא השיבה כה מבורכת?

5.8.94

לקחתי את ילדי אל הרב. הוא בחן את בקיאותו בפסוקים נבחרים ובפרקי תהילים שיצטרך לומר בעת העלייה לתורה. הרב הוא איש זקן, מדבר בשטף מגומגם, חצי עברית, חצי יידיש, וכפזמון חוזר הוא אף משאיר לעצמו מבחר קללות רוסיות, אבל מבט עיניו החלטי, דוקרני. הילד מוזיקלי, ובאולם השומם נשמע קולו הצלול להפליא שר את פסוקי הדת. וכאשר נשמע קולו המתנגן והשופע, ירדו עליו פתאום שלוה, וגם עצב. התיתכן שלוה ללא עצב? הרב צמצם את עיניו, התמוגג ממש. ואני, כמוכן, חשבתי לי, חבל שאבי אינו שומע, ומייד העיניים דומעות... גם לבבו של סבא היה שמח, וכך כל שרשרת הדורות שהגיעה עדינו.

11.8.94

הגבורה היא קריאת תיגר על הגורל; אפילו על החיים עצמם. גבורה היא מושג פגאני: או אמונה באל אחד או אמונה בעוז הרוח.

13.8.94

מי שעלה בשנות השבעים הראשונות חשב שהינה הינה תופיע ספרות ישראלית בשפה הרוסית שתהיה כמו ספרות ארגנטינית בספרדית. הייתה לפחות כוונה כזאת. אבל בורחם המקומי לא הופיע, וגם המפגש עם ה"ילידים" לא התרחש. המקומיים, המאורגנים בשיטה הסובייטית, היו מוכנים ללמד, לחנך, אבל לא להקשיב. הפולשים, לעומת זה, התייחסו אליהם כמו אל "אפריקה המשתחררת", ראו את עצמם נציגים של הציביליזציה שצריכים ללמד את הפראים קרוא וכתוב.

31.8.94

קודם "לקחו" אחד או שניים; עכשיו, בעזרת מכונות תופת, הם "לוקחים" כבר עשרות - ושוחרי השלום מסבירים שזה לא נעים, אבל גם לא נורא; זה לא מאיים על קיום האומה. בעצם, דורשים מן העם להקריב למען השלום, כלומר לשלם כופר למפלצת המלחמה.

הם שואלים: מה האלטרנטיבה? לחזור לעזה? לחזור למעגל המלחמה?! - לא, לא, עדיף למות בשקט, למות בשלום. את קורבנות השלום הם אוהבים יותר, הרבה יותר מאשר את קורבנות המלחמה. האם זאת אומרת שהיהודים הם עם של פחדנים, עם של "מסתרדים", כמו שאומרים "הגויים"? - בהחלט כן. אבל זאת לא תכונה נפשית; זאת עמדה עקרונית, זאת פילוסופיה. לשאת באחריות על החיים, להחליט להילחם, זוהי גבורה, אבל מושג הגבורה זר ליהודי, אין לו מקום בחינוך הלאומי. אין גם מושג של "כבוד". הכבוד הוא שרינו של הלוחם.

אגדות גבורה ותהילה היו לכל העמים, אבל הן אינן מצויות במיתולוגיה היהודית (פרט לסיפור שמשון הגיבור). באביב הציונות עוד פרחו אגדות כאלו כפרחי בר, אבל קטפו את כולן ואין הן פורחות עוד. עכשיו צוחקים לאגדות; לא מבינים שהמדינה קמה בזכות המשפט "אם תרצו..." מכריזים על חיי האדם כערך עליון. צבועים! וכך גם החרדים: "פיקוח נפש".

אומנם כן, השואה היא תוצאה של ויתור חד-צדדי על הגבורה, וכך צריך ללמד אותה בבתי הספר. היהודי נידון לגבורה, וכך גם האדם בכלל. חייו אינם שווים מאומה אם אין הוא חי אותם למען איזה רעיון או מטרה.

15.9.94

אנחנו נסוגים, וטועה מי שחושב שניעצר בכל עת שנרצה. בכל כיוון יש לתנועה דינמיקה משלה. הגענו לנקודת המפנה. וזה לא

עניין של שטח אלא עניין פסיכולוגי: אנחנו כבר נכנענו! שאיפה לעצמאות אין. רוצים להיות בני חסות לאמריקאים.

הינה, שלחנו חיילים להאיטי. כולם צועקים מה הבחורים שלנו עושים בעזה, אבל איש אינו שואל מה הבחורים שלנו עושים בהאיטי...

29.9.94

יוסי צלצל ממוסקבה: סוף סוף יצא לאור קובץ השירים שלי. הוא אמר שהספר נראה יפה.

5.11.94

ראיתי את "החיים על פי אגפא", הסרט של אסי דיין שכל כך מרבים לדבר עליו. זהו סמל הריקבון הישראלי. בנו של האב המייסד שונא את העולם שהקימו בשבילו. כשחקן וכבימאי הוא, כמובן, חסר כישרון מבריק: לא אסכולה ולא רגש אסתטי. אבל יש היסטריה משכנעת, סוחפת כמעט בגועל שלה. הסרט פרימיטיבי, אבל בריקבון יש הרבה טעם.

25.12.94

הבוקר ערבי פוצץ את עצמו בירושלים בתחנת אוטובוס. לא הצליח כל כך: רק עשרה פצועים.

אניטה שפירא מצטטת בספרה "חרב היונה" את אליהו גולומב: "הפעולות האלו (ההתקפות של וינגייט על כפרים ערביים) הן לא בשבילנו, כי זה מקלקל את יחסינו עם הערבים". זה שהם הורגים אותנו אינו "מקלקל את יחסינו".

בעצם, כלום לא השתנה. רק שאינני מבין איך המדינה הזאת קמה בכלל. באמת "בעזרת השם"...

22.1.95

פוצצו טרמפיאדה בצומת בית ליד: נהרגו 20 חיילים...

יוסי שריד אמר: "זה לא יעצור אותנו". אבל הרי איש אינו רוצה לעצור אתכם; אדרבה, רוצים שתזדרזו.

היהודונים המחוכמים הללו שהיו איתנו בטיסה לווינה ניסו לשכנע אותי להתרחק עד כמה שאפשר מן היהודים. הם הכירו את העם הזה יותר ממני. ואני נפלתי בפח.

18.3.95

אניטה שפירא גם מאוד לא אוהבת את המיתוס של מצדה.

גם אני תמיד פקפקתי בצורה כזאת של התאבדות; אם יש לך חרב, למה לא ליפול בקרב?

דרך אגב, לא מזמן התאבד רב־אלוף מוטה גור שהיה חולה בסרטן. כולם שיבחו את המעשה: "היה לו האומץ". אבל הוא היה סגן שר הביטחון! גנרל שהתאבד כשהוא בתפקיד, כלומר בעיצומה של המערכה, הוא גיבור? תתפטר בבקשה, ואחר כך תעשה מה שאתה רוצה...

27.3.95

בקוצר רוח אני מחכה לחופשת הפסח. נפשי כבר נקעה מן הקופים האלה. דלות השכל הזאת, הבורות הנועזת, החוצפה הבתולית שלהם מכניסות אותי לדיכאון. "עם נבל ולא חכם", כמו שאמר משה רבנו. אתמול הרסו שיעור כשמישהו הביא שמועה שהיה פיגוע בחולון. פרצו מהכיתה בצעקות: "מוות לערבים! מוות לערבים!" "לשיעור שלאחר מכן הגיעו שליש מהתלמידים, החליפו חוויות: על פיגוע שלא היה, על משחק של "מכבי", על טוסטוסים, על "אבא שלך קטן - לאבא שלך קטן". התייאשתי מלהשתיק אותם. התחלתי לבדוק מבחנים, התעלמתי מהם, ואז

הגיע הביזיון לקו האדום, ואני קמתי והתחלתי לצרוח. הבטחתי לתת לכל אחד ציון אפס. "מה?!" הצטווחו, "למה אפס? לא מגיע לנו! אתה לא יודע ללמד! אנחנו נלך למנהלת!"

12.4.95

מגוחך, אבל בתחייה ה"ימנית" שלנו היו יותר סוציאליסטים מאשר במערך (עם לאומנות, זה באמת צירוף לא סימפתי). פעם אחת, עוד לפני הבחירות האחרונות, העזתי להתווכח בנושא הזה בוועדה הכלכלית שלנו עם עזרא סדן, שבסלחנות מתנשאת נתן לי שיעור ב"ייחודן" של הכלכלה הישראלית ושל המנטליות הישראלית, כלומר הקפיטליזם הטהור נוקשה מדי, ואצלנו יש הרבה שכבות "חלשות", אותם עולים חדשים שהמדינה חייבת לעזור להם. ואני אומר לו: לעזור אין זאת אומרת להאכיל בחינם אלא לסייע לעמוד על הרגליים, לספק עבודה לפי המקצוע; יש צורך בהשקעות ולא בחלוקת מרק. לא את העצלות יש לטפח אלא את היוזמה, שאנשים לא יצעקו "מגיע לי", אלא יתחילו להזיז את התחת ולהרוויח את לחמם. אלא מה, אני ממשיך, השליטים בצמרת אוהבים יותר את הבטלנים והטיפשים. הם "זורקים" להם מדי פעם עצם, ואלה מצביעים בשבילם - ערבות הדדית.

17.4.95

תמיד חלמתי להיות "שייך". בגלל זה עליתי לארץ. ופתאום התגלה לי שאני רוצה להישאר "זר". קל להיות "זר" (במיוחד בחברה מבוססת, פלורליסטית, סובלנית לזרים), בודד, צופה מן הצד. הבודד אינו זקוק לאומץ, אינו נדרש להקריב; הוא דואג רק לעצמו, מוכן תמיד לברוח, כי ליבו אינו שבוי אהבה. כן, בדיוק כך: הבדידות היא שחרור מאהבה. האהבה נושאת בתוכה את עובר הקורבן.

כדי להציל את עצמך, עלייך להיות פחדן, אבל כדי להציל את הזולת צריך להיות גיבור.

הייתי בן שש. הלכתי עם אבא בירידה לא תלולה של הרחוב שלנו. היה חורף, השמש הייתה נמוכה, ופתאום שמענו את צעקת הציידים מאחורינו, "ברחו!" הסתכלנו אחורה וראינו במעלה הרחוב השומם חבורה של גברים צעירים שלחייהם אדומות מקור ומשתייה מופרזת, מעילי הפרווה שלהם פתוחים בחציפות. מי שעמד בראשם צעק לעברנו "ברחו!" ואז הבחנתי בבחור השתוי שרץ לכיוון שלנו.

את כל זה אני זוכר כאילו זה היה אתמול. נראה שבאותו רגע, בפעם הראשונה בחיי, הרגשתי פחד וכיליון נפש של נידון למוות, וזה עוד לפני שראיתי בידו את הסכין. אבא הצמיד אותי לקיר והסתיר אותי בגופו. שמעתי רק את קול הנשימה הכבדה המתקרבת, צרודה וניחרת, וראיתי את הרגליים באנפילאות. הוא החליק בשלג ועימו צלליתו שעל הקיר. שקט מחריר השתרר. הבחור המשיך לרוץ, מועד...

החבורה התקרבה אלינו, וזה שהיה בראשה, גלוי ראש וזהוב שיער, אמר תוך שהוא משמיע צהלת צחוק: "תראה! הפחידו את ואסקה!"

כעבור הרבה שנים קראתי שבתקופה ההיא אירעו במוסקבה הרבה מקרי רצח כתוצאה ממשחקי קלפים. מי שהפסיד היה חייב לרצוח מישהו, סתם עובר אורח. סוג של רולטה רוסית.

18.4.95

הבחירה העיקרית של האדם בחייו היא בחירת המיתוס. אני הגעתי הנה כי בחרתי במיתוס של תקומה, אבל מנהיגינו עדיין חושבים במושגים של מקלט לעם נרדף: גדול קצת יותר, קטן קצת יותר - לא חשוב, העיקר שיהיה איפה להסתתר.

הישראלים אוהבים להתנחם במחשבה שהמיליטנטיות היא פונקציה של רעב ועוני. הם מאמינים שאם "נאכיל" את אויבינו, הם ייעשו טובי לב.

21.4.95

בגיל 13-14, אחרי שהתייסרתי בשאלות, זכיתי בהתגלות: מלאכת יוצר היא הדרך אל הנצח. זה היה המאורע החגיגי בחיי,

נקודת המפנה. מן הרגע ההוא הייתה לי היצירה לעצם הקיום, וההשתלמות העצמית - לסיסמה. אז החלטתי שאהיה סופר.

מוטיבים דומים מצאתי אחר כך אצל טולסטוי ("בתוודות"), וגם אצל ברדאייב³⁵, הניגש ליצירה כאל המשמעות היחידה בחיים ופסגת עשייתו של האדם, אך למעשה היו חיי רק שרשרת של מפלות קטנות ונסיגות משפילות.

23.4.95

כשאני קורא בניטשה אני מרגיש התרוממות רוח. להיות בן אדם זו קריאת תיגר. אלוהים מת, והבן אדם צריך להיות לאל (ברומן של עמוס עוז, "מיכאל שלי", גיבור הספר אומר: "אבא מת, עכשיו אני האב").

1.5.95

אתמול הייתי עם התלמידים במוזיאון הגבורה בעכו, במצודה. ראיתי שם תצלום על הקיר: אסירי לח"י ואצ"ל. מדהים לראות את הפנים האלה - שמחות, אמיצות, החלטיות, כאילו זו תמונה מחגיגת הניצחון ולא מבית כלא.

35 ניקולאי אלקסנדרוביץ ברדאייב (1874-1948), פילוסוף וסופר, מת בגלות

המילואים המסריחים ביותר שלי היו באנצאר. מחנה ענק של אסירים ביטחוניים. גרנו באותם אוהלים שבהם גרו האסירים, שיחקנו פינג פונג בדיוק כמוהם (אפילו הצעתי להזמין אותם לתחרות). רק בלילה השתעשעו החיילים בפורנו, ואי אפשר היה לקרוא או לכתוב. ואנחנו פחדנו מהם יותר משפחדו הם מאיתנו... אצלנו היה בלגן, ואילו אצלם סדר מופתי, משמעת, שעות לימוד, שעות ספורט, שעות מנוחה עם ספר, ומכרסמת ההרגשה שהמפעל שלנו אבוד. הם ינצחו.

4.5.95

בטקס "יום הזיכרון לחללי צה"ל" הייתה המשפחה של ר., שסיים את בית הספר לפני שנתיים. התלמידים מהכיתה שלו הגיעו במדים, אחד נתלה על בחורה ובכה בקול רם. הבנות כולן בכו והתחבקו, האב ישב בפנים חתומות, לא מגולח. המנהלת לא הצליחה להגיד משהו מסודר, קולה נשנק כל הזמן. ר. נפל בלבנון לפני כחודש.

18.5.95

ביוני '67 יצאתי מדעתי מרוב שמחה, ובשיעור הכנה למבחן במקלטי רדיו כתבתי פתק לגולדברג, שישב לפניי: "כבשנו את

ירושלים!" גולדברג דחק את ראשו בין כתפיו, כמו צב מתחת לשריון, וקרע את הפתק לגזרים קטנטנים, הרים את היד וביקש רשות מן המרצה להחליף מקום.

11.6.95

פגשתי את ק.; לפני כמה שנים עבדנו יחד. הוא טס בכל שנה לריגה.

"מה אתה עושה שם?" התפלאתי.

"מטייל. פשוט מטייל. משחק כדורעף על שפת הים. מנסה לנוח מכל זה."

"רגע, מאיזו שנה אתה כאן?"

"הגעתי בשנת '70. כן, כן, ותיק..."

"ועדיין מרגיש נוסטלגיה? מה פגע בך כל כך?!" חייכתי.

"אתה יודע", ענה לי, "אני אפילו זוכר איך זה קרה: זרקו אותנו לאולפן בדימונה, אבל אז עוד הייתי מלא התלהבות. אחרי חצי שנה עבדתי בלילות בבאר שבע, נסעתי בערב, בחושך, באוטובוס, מטוטלת ישנה, מלא חיילים שמעשנים, מפצחים גרעינים, שוכבים במעבר. קשה לנשום. אני רואה איך אור הפנסים קודח את אבק המדבר - ופתאום, כאילו קיבלתי מכה, אני חושב לי: אלוהים, מה אני עושה פה?!"

25.7.95

אני מתחבר לניטשה כמו למכשיר דיאליזה - הוא מנקה לי את הדם.

10.8.95

משחר נעוריי חלמתי להיות האביר הנודד, מגן המושפלים והמדוכאים, ומפני שהיה נדמה לי שהמדוכאים הנרדפים יותר מכולם הם היהודים, הלכתי בדרך שהביאה אותי הנה, לישראלובקה.

בטירונות היו עולים חדשים (שלב ב') מרוסיה, מארגנטינה, מאמריקה, אחד מהולנד, שניים מדרום אפריקה. הממושמים ביותר היו האמריקאים. הארגנטינאים היו תחמנים, והרוסים ממורמים.

פעם אחת, בהפסקת סיגריה, התחיל רוסי אחד רזה וגבוה ליילל: "נפלנו לבוך, לכל השדים, עם הצבא המזוין שלהם! הבת זונה ההיא באיטליה שכנעה אותי, איזה טמבל הייתי... יכולתי עכשיו לשבת בניו יורק כמו ברוך..."

"הצבא המזוין הזה הוא לא 'שלהם', הוא שלך, כדי שתוכל להגן על הוריק וילדיך!" התפרצתי כנגדו.

זהו! מאז לא עשו עוד הפסקות סיגריה על ידי. הייתי מוכרח להתידד עם דיוויד מאלבמה, עם ריצ'רד מקייפטאון, עם משה

מבואנוס איירס. דיוויד, קטן אבל חזק, קיבל (היחיד בפלוגה) דרגת סמל ראשון, ריצ'רד השמן שחק את רגלו עד זוב דם ועזב, את משה לקחו מאיתנו לפני תום הטירונות: הוא לימד מתמטיקה באוניברסיטת תל אביב, ותמיד עלו אליו לרגל קצינים בכירים שלמדו אצלו...

אתה שוכב לך על יד סבסטיה, בהפסקת מנוחה באמצע מסע אלונקות ל-15 קילומטר, עם ה"פצועים", כשאתה רץ עם הציוד המיטלטל ומצלצל שלך, בחולצה השחורה מזיעה, ובכל שתיים-שלוש דקות אתה מחליף מישוה שמחזיק באלונקה, וכעבור דקה כבר מרגיש שאינך יכול עוד, ואתה רוצה לזרוק את האלונקה הזאת לכל הרוחות, ואתה מקלל בקללות האחרונות את ה"פצועים", ה"חנונים" הכי שמנים בפלוגה, ובשארית כוחותיך אתה צועק: "תחליף! תחליף!" ואף אחד אינו ממהר, כולם חוסכים את הכוחות, ואתה עדיין רובץ לך שם בעפר חם, מאחורי הכרם, אחרי שעברנו את השדרה של עמודי הבזלת, שרידי האימפריה שנפלה, ואת החפירות של ארמון המלך אחז, שמלך כאן 600 שנה לפני האימפריה.

אתה שוכב ומלקק את הטיפות האחרונות מן המימייה, אבל לא עד הסוף, לא עד הסוף! אתה עוד צריך לעבור בהליכה ובריצה כמה קילומטרים טובים, ואין לך אפילו כוח לקום... אבל הפלוגה עוברת גם את זה, והינה רואים כבר את המחנה על הגבעה, הבית שלנו, המולדת, ופתאום, מניין הכנפיים? הצעדים הכבדים מתחלפים בריצה קלה, דוחפים קדימה את אלה שנכנעו לחולשה, סוחבים את החפצים שלהם, ומישוה פותח בקול צרוד בשיר "פלוגה גימ"ל לא זונה, פלוגה גימ"ל לא זונה!" וכשמגיעים

לאוהלים, אף אחד לא נופל על הדשא הרך, כולם עומדים דום ושומעים את המ"פ מדווח למג"ד - מלוכלכים, אבל מחייכים עד האוזניים. וברגע זה אין לך אנשים יותר קרובים מן החיילים העייפים האלה, הזועמים והגאים בעצמם.

4.11.95

הייתי קרוב לכימה. רבין נראה לא מרוצה ממשהו. נדמה היה כאילו נזף בשמעון פרס. אבל פרס שר בהתלהבות, מביט לתוך ההמון בעיניים בורקות. מכל עבר מחסומים וניידות משטרה. אבל המנהיגים יכלו להגיע אל מחסום המדרגות וללחוץ ידיים. ליד המחיצות התפתחה קטטה על מקום. הצלחתי להגיע לשורה השנייה, לחוץ בין בחורות יפות ונלהבות. פרס הגיע. הוא הסתובב ליד המכונית ואחר כך ניגש למחסום עם שני "גורילות" שסובבו כל הזמן את ראשיהם לכל הכיוונים. הבחורות התחילו לצרוח והושיטו ידיים לעברו. פרס חייך בשמחה, לחץ את ידיהן, ואפילו ליטף לאחת את הראש. טעמו היה די טוב. יכולתי להושיט את ידי יחד איתן, ולפני שיספיק מישוהו לתפוס בכלל מה קורה - לירות לו ישר בפנים. אני חושב שבתוך המהומה הייתי אפילו מצליח לברוח. אבל רק מיששתי את הפאוץ' שהיה תלוי לי על הבטן וכתוכו אקדח. למה באתי, להיווכח שאני לא גבריאל פרינציפ?

כשהתחלתי לזוז לכיוון היציאה, נשמעו פתאום היריות. ההמון התחיל לצעוק. הזדרזתי לצאת, לא נעים להיתקע בתוך המהומה ההמונית. תפסתי מונית ונסעתי הביתה. ברדיו אמרו שירו ברבין.

יכול להיות שנפצע. "מה?! נזעק הנהג, "מה-מה-מה?! ", וכמעט
גרם תאונה. "מה זה", מלמל כל הדרך, "מה זה?"
אחר כך אמרו שרכין פצוע. "יו!" אמר הנהג, "יו!"
הרגשתי צמרמורת. בלילה מסרו שהוא מת.

10.1.96

שוב התפוצץ אוטובוס. בירושלים. ומכונית תופת בצומת אשקלון.

8.4.96

כשרואים את הגנרלים שלנו מושכים כל הזמן כלפי מעלה את
מכנסיהם הנופלים, אפשר להבין שליהודים אין כבוד לצורה.
אנחנו עם בלי צורה. אולי בגלל זה אנחנו חיים עדיין?

15.4.96

ראיתי סרט על מלחמת העצמאות: תצלומים, שירים של
אלתרמן. בכיתי, על רוח שנעלמה, על מיתוס שמת. על הפנים
הבהירות שבתצלומים הקרועים, על הבחורים והבחורות

במכנסיים הקצרים ובסוודרים המחוררים, שצוחקים בהפוגות שבין הקרבות, שבים לשדה הקרב ונופלים על החולות הרכים שליד אשקלון, החולות הרכים...

30.4.96

נסעתי באוטובוס. לפניי ישב חייל ועל ידו אישה שמנה. החגור היה שחור מזיעה. "קשה?" שאלה האישה. החייל לא אמר כלום, את פניו לא ראיתי, רק את הראש המגולח והצוואר השרירי. לפני שפנתה לרדת מהאוטובוס, נשקה לו פתאום על הלחי ואמרה לו: "שמור על עצמך".

את הגעת אז באביב המוקדם. נסענו ליורפת. ענפי עץ הזית זחלו בין אבני המצודה כמו נחשים ענקיים. אחר כך עלינו להר מירון, לקבר בר יוחאי, לא היה אף אחד, רק ההרים הירוקים עם הכיפות הלבנות של קברי צדיקים פה ושם. על אחד המורדות נשכבנו על מרבד הדשא, רך כמו צמר גורים, וכשפשקת את רגליך ראיתי על יד הקונכיית הוורודה שהראתה לי את לשונה, כלנית קטנה, אדומה ורועדת.

1.5.96

ערב של סאשה ברש. לרגל צאת ספרו השני "הצוהריים המבהילים". 27 שירים. והוא כבר מתקרב לגיל ארבעים. הגיעו אולי חמישה עשר איש. נשמר בזיכרוני: "לבית הקברות שלנו בא אביב". תשישות, קמילה, עצב. ערב של מזדקנים על אי שומם.

הסתיו האחרון

(מרוסית: ליוזה צ'ודנובסקי)

המעיל האפור בהיר שעליי השחיר מגשם, שערותיי נדבקו והפכו למרזבים. כרגיל, שכחתי את המטרייה ואיחרתי. היא עמדה מתחת לסככה, מביטה כה וכה בדאגה: גבוהה, לבושה במעיל "רב-עונתי", לראשה כובע מגושם ומטופש משהו.

- חשבתי שלא תבוא!

שפתיי הקרירות, הלחות, נגעו בלחייה הלוהטת.

- סליחה, הייתי חייב...

- לא נורא.

- ומה עם החברה?

- לא הסתדר לה. החבר שלך לא יתבאס?

- להפך, הוא ישמח.

- כן? למה?

- סיפור ארוך. בואי - האצתי בה - עוד מעט יחשיך.

הייתה לה מטרייה גברית, מרופטת, אחד מחישוריה שבור. החזקתי את המטרייה ביד מושטת כלפי מעלה (היא גבוהה מאוד), ומי הגשם נטפו על כתפי השמאלית ועל כתפה הימנית.

- לא ישנת מספיק?

- בכלל לא. העירו אותי, אולי אלף פעם. נמאס מהעבודה הזאת!

- ומה אמרת לאשתך?

- אמרתי את האמת: שאני נוסע לדאצ'ה³⁶ של ויקטור.

לפתע הגשם פסק, השמיים התבהרו, המטריות השחורות נמוגו מן הרציפים, והעיר הקודרת, מסומרת הנוצות, ברקה בחלונותיה ובגגותיה הרטובים, בצינורות הפח של המרזבים ובמחרוזות חוטי החשמל, כמחייכת בעל כורחה. נשמתי לרווחה את האוויר הצונן, שכובס בגשם הממושך.

- מתי אתה צריך לחזור?

- מחר.

- אז נישן אצלו?

- אם אין לך התנגדות.

- אין לי!

היא נצמדה לזרועי.

"הרכבת נוסעת עד בולושבו, עם כל התחנות, למעט..."
התיישבנו זה מול זה. היא הסירה את הכובע ופתחה את המעיל.

עווית של תחייה פתאומית ניערה את הרכבת. קרונותיה-
חוליותיה נקשו במצמדיהם, והיא החלה זוחלת אט אט לאורך

36 בית קיץ מחוץ לעיר

הרציף. האדמה כמו נשמטה מתחת לרגלינו. חרבות הנתיבים הצטלבו ונפרדו. מעבר לחלון החלו חולפים גשרים, ביתני בקרה, מגרשים שוממים. חשתי דקירה מוכרת בלב - מורא הנדודים.

כפנים היו אנשים מעטים. ברנש אחד ישן על הספסל, מתנדנד בקצב הנסיעה.

- למה אתה עצוב כזה?

- סתם, התעייפתי בעבודה. התרוצצתי כל הלילה...

- רוצה תפוח?

- תביאי.

במאמץ בצעתי את תפוח ה"אנטנובקה"³⁷ הגדול והירוק לשני חצאים ופניתי אל החלון, מרוכז בכרסום הפרי העסיסי והחמצמץ.

בחוץ חלף העולם המוכר. הגשם פסק והחל לרדת שוב - לסירוגין, לוכד ברשתו את השדות, הבקתות, תחנות הביניים והחורשות המעורטלות, שזרמו מעבר לחלון. היא שלפה מתיקה ספר עטוף בעיתון, פתחה אותו במקום בו הייתה מונחת סימנייה וניסתה לקרוא, מתבוננת בי מדי פעם. הקרון התרוקן, ורק שנינו עדיין התערסלנו בתוכו, כמו בעריסה השטה מעל עמק שומם, אין־סופי.

- מה את קוראת? - שאלתי אותה ונטלתי את הספר.

37 זן של תפוחים

- אה, בונין³⁸ ...

פתחתיו: "הרחק, אצלנו - בגן ערפילי, כחלחל, של בוקר - מאדימים ברוך ובהדר בלתי מוסבר האדרים". הסתכלתי על הכותרת - "הסתיו האחרון". 1916.

- בונין - אהבתי הראשונה! - גיחכתי ובו ברגע כעסתי על עצמי בשל הגיחוך הזה, שהגיח כמו על פי הזמנה. שמא הגיחוך הזה הוא מקלטי האחרון?

- כן? - התפלאה. - אני לא כל כך אוהבת אותו. יותר מדי תיאורים ושיממון כזה...

הפעם חייכתי בלבביות.

- כן, שיממון... זה מה שאני אוהב. את יודעת, פעם נערכה אצלנו בבית הספר תחרות: היינו צריכים להקריא סיפורים קצרים. אני בחרתי ב"עגורים" של בונין. הסוף שם ממש נפלא: מוזיק נוהג בכרכרה, ולפתע עוצר, קופץ ממנה, משתטח על הארץ וצורח: "הוי, עצווו-ב! הוי, אדון, העגורים עזבו!" חצי עמוד כל הסיפור...

- באיזה מקום זכית?

- לא קראתי טוב. התרגשתי. וכשאני מתרגש, אני מתחיל למצמץ. הקהל צחק...

גם היא צוחקת.

38 איזוואן בונין (1870-1953) - סופר ומשורר רוסי, חתן פרס נובל לספרות. היגר מברית המועצות בשנת 1920. מת בצרפת.

- לא שמתי לב שאתה ממצמץ מהתרגשות.
- היום כבר לא. בכל זאת, עברו מאז כמה שנים...
- הוויטיה³⁹ הזה שלך, איזה מין בחור הוא? - החליפה את הנושא.
- תראי בעצמך.

לפתע התחשק לי להפליג ב"סיפורי ויטיה". למדנו באוניברסיטה באותו מחזור, אך לא היינו בקשר. לא חיבבתי במיוחד את ה"יהודונים" מחבורתו, בשל ה"תמימות" הסובייטית הטיפוסית שאפיינה אותם, שבעיניי נראתה מלאכותית ומאולצת, ובשל הרומנטיקה האינפנטילית של "התרמילים והזריחות", שהייתה באופנה בימים ההם. בחבורה שלי הייתה מקובלת "פוזה" אחרת: שיחקנו בציניקנים מאוכזבים, ששוחים נגד הזרם... אהבת המסעות הוליכה אותו עד למעמקי סיביר, מעבר לאגם פייקל, ובדרך הוא גם הספיק לשאת אישה. הוריו (אביו היה רופא בכיר בבית חולים גדול) קנו לו דירה קואופרטיבית, כנראה בתקווה לגרום לבנם היחיד להתיישב. אליה הוא שב ממסעותיו, מלווה בקהל רב של חברים. לכולם היו מפתחות לדירתו, והיא הפכה עד מהרה למעין אורווה ציבורית. אנשים באו מכל קצוות הארץ, גרו בדירתו ושכבו עם אשתו - עובדה, שאותה היא עצמה גילתה לו ברגע של סערת נפש. וידוי זה שם קץ לאמונו באחוות הגברים, ויחד עימו התפוגגו עוד כמה אשליות נעורים. לכן, כאשר נפגשנו שוב, לפני כשנה וחצי, התקרבו זה אל זה מהר ובקלות. לפניי עמד יושב בית, תולעת ספרים, מעריץ נלהב של דתות המזרח, ואם לא די בכך, בעליה של דירת רווקים - שלל מגירושיו, את

39 ויטיה - שם חיבה לוויקטור

המפתחות ממנה הוא שוב היה מוכן להעמיד לרשות כל דורש. העצבות בה היה שרוי (שאגב, מצאה חן בעיני הרבה יותר מן האופטימיות הישנה), נבעה מאהבה נושנה כלשהי, שעליה סירב להרחיב את הדיבור.

הדרך התארכה יותר מסיפורי. השתתקתי, מנמנם לטלטלת הקרון. היא הסתובבה אל החלון, שכוסה על ידי הגשם בקומפוזיציה מופשטת של קווים. עם תחילת הנסיעה נעו הקווים על פני הזכוכית, משנים את הציור. בהיעלם הגשם, הפך החלון לכאר, שבתחתיתה צפו ועלו פניה, דוהרות על פני השדות והעצים.

הכרנו לפני חודש, בתחילת שנת 5737, על ה"גבעה"⁴⁰. היה יום קר וסגרירי, בחוץ החשיך, אך המהומה המסורתית כבר החלה לגאות: עם ישראל נהר בהמוניו, נשפך אל תוך המולתו של קרנבל השירים, המחולות ורעמי הצחוק הפרובוקטיביים. משטרנו האהובה, מצוידת לכל מקרה, בשתי משאיות, צפתה בחיננה הציונית מחצר בית הכנסת בשוויון נפש מוחלט. החבורה שלנו כבר התכנסה. הגיעה העת לקפוץ לחנות, אך אני הייתי עדיין עסוק בסריקת השטח, תר אחר ה"מְנָדוֹת" הפתוחות להצעות: "האישה הקוראת תיגר. אנוכי - שדה הקרב שלך"⁴¹. הרטיבות חדרה לעצמות - סיבה טובה להתחיל לפזז. לפתע הבחנתי באנה, שותפתי המשוחררת למפעל הציוני, היא הייתה עם שתי חברות לא משהו. כמו שאומרים, באין דגים, גם הסרטן דג: "בנות, שמא

40 כך כונה בפי יהודי מוסקבה רחוב «ארחיפוב», רחוב משופע מאוד שבו נמצא בית הכנסת הגדול

41 מתוך «אוגוסט» מאת בוריס פסטרנק

חפצות אתן להתלוות אלינו לביקור נימוסין אצל ידידנו הוותיק, נאמר, כדי לחגוג את ראש השנה?". "כן, פה קרוב, על יד תחנת המטרו "מאייקובסקאיה". לאחר התייעצות קצרה, הואילו הבנות להסכים. האחת כבת ארבעים, ושמה בישראל אינה; השנייה, צעירה ממנה, בעלת פנים חיוניות ומבט מלא אמון, אך גבוהה מדי, לבושה במעיל רחב, שיצא מן האופנה - בקיצור, אפשר היה לראות שהיא רווקה. קראו לה אוליה.

ליד המעבר התת־קרקעי בכניסה לתחנת המטרו "פלושצ'אד נוגינה" היה מזנון, שבו תמיד יכולת להשיג את "מוסקובסקאיה"⁴² ו"פטיאסקה".⁴³ בשובי עם סל גדוש בקבוקים, מצאתי את אוליה מחכה לבדה בפינת הרחוב. הייתי לבוש במעילי החדש מתוצרת פולניה, עם הכותפות, צווארוני מורם, ומצב רוחי לוחמני מאין כמוהו.

- גם אתה עוזב? - שאלה אותי אוליה.

- כן, הגשתי בקשה לפני חודש.

בדרך כלל היה לידוי הזה אפקט משחרר: המפליג למרחקים אינו נושא באחריות.

- נורא...

- מה נורא בזה?

- סתם, כל העניין הזה נורא... אינה תבעה את מחלקת הווזות: בלי תעודת פטירה של ההורים הם אפילו לא מקבלים את טפסי

42 וודקה «מוסקובסקאיה»

43 יין פופוליארי המיועד לנשים

הבקשה. הוריה נספו בגטו, ואף אחד לא מוכן להנפיק לה תעודה.
כבר שנה היא ככה... ובכלל קשה לאבד חברים קרובים.

- אז למה את מחכה?

- נו, קודם כול, אינני יהודייה...

שלום, אליהו! מי היה מאמין...

- לא רק יהודים עוזבים...

- לא, אני לא הייתי מסוגלת.

לֵב היו תריסר חדרים בבניין הפינתי מעל הכניסה לתחנת
המטרו, בקומה החמישית. הכוורת המשותפת לשעבר תהפוך
בקרב לבניין משרדים, וכל הדיירים כבר התפנו. ובשעה שכולם
התפנו, אנחנו דווקא התנחלנו. מחלון המטבח אפשר לצאת לגג:
שם ערכנו נשפים. בחדרים היו מפוזרים בגדים ישנים, מזרנים,
מיטות מתקפלות פה ושם. הטפטים נתלשו, הפרקט נופץ, הרצפה
החשופה נפערה כמו קבר פתוח. אך שני חדרים היו עדיין כשירים
למגורים. על דלתו של האחד כתוב "חדר" (לב מלמד עברית):
בפנים - שולחן מטבח מרופט, כמה שרפרפים, שתי כונניות עם
ספרים, רדיו-טייפ על הרצפה, לוח נייד ומפת ישראל ענקית
פרושה על קיר שלם ("בגודל אמיתי" - נהג לב לומר). החדר
הסמוך שימש סלון וחדר שינה בעת ובעונה אחת - מערתו של
פליט: שולחן מתקפל גדול (שאותו היינו פותחים פעם אחר פעם
בלא לאות), ויטרינה מלפני מלחמת העולם השנייה הגדושה
בכלים מלוכלכים, מקרר, מזון בפניה.

התיישבנו סביב השולחן, כיבינו את האור, הדלקנו נרות, מזגנו יין. לב חבש כיפה מקטיפה שחורה ופתח את הספר. האותיות המסתוריות לאור הנרות, הבהוב היין בכוסות, מחול צללינו על הקירות המעורטלים: דומה לכינוס הקונספירטורים. האווירה תמיד עשתה רושם אדיר על הטירונים, ובמיוחד על הבחורות. עיניה של אוליה ברקו מהתרגשות לנוכח הנס הבלתי צפוי, "לא להאמין!" - צהלה אנה. אנשי הסוד חייכו בגאווה, ורק לב שמר על רצינותו החגיגית.

- קודם נרים כוסית.

הוא הרים את כוסו ומלמל: "ברוך אתה אדוני, אלוהינו, מלך העולם..." מאקאר צרח: "לחיים!", וכולם שתו. לאחר מכן, הבנים מזגו וודקה לעצמם וללריסה. נשנשנו והרמנו עוד כוסית. הדלקנו סיגריות. החדר נמלא ערפל.

- למעשה, מקובל לקרוא בפרשת העקדה - הציע לב בהיסוס.

- לעזאזל אתה! - נסתרות הדת לא עבדו על לריסה.

- ומה אתה חושב? - התעלם דויד מתגובתה. גם הוא חבש כיפה, רק סרוגה ובצבע תכלת - לדעתך, אברהם היה מוכן לבצע את הצו או שמא האמין עד הרגע האחרון שלא יאלץ ללכת עד הסוף?

- צריך לקרוא את החכמים - השיב לב - אך ברור שהוא היה מוכן לבצע את הצו, אמונתו הייתה ללא תנאי.

- מה פתאום - התערבתי - אברהם היה איש שלוח רסן, כמוהו כאלוהים עצמו! מהות הקשר ביניהם היא הברית! שהרי מדוע אברהם, שהצליח לסנגר על אנשי סדום, לא אמר מילה להגנת בנו יחידו?! מכאן ששתיקתו היא קריאת תיגר על אלוהים! (עליתי על הסוס החביב עליי). כאן אין אמונה ללא תנאי, אלא גדולת הרוח האנושית המתייצבת מול אלוהים! אתה מנסה אותי? ואני - אותך! אני אלך עד הסוף, אך כללי המשחק צריכים להיות נהירים לך: מות הבן כמוהו כמות הברית. לכן אברהם אינו ירא מפני מות בנו. הוא בחר בברית, שבלעדיה אין חיים ואין משמעות - משמעות החיים! ועתה, לא אברהם, אלא אלוהים, נאלץ להקריב קורבן: עליו להקריב את כל היכולת שלו למען הברית! - לא יכולתי לעצור - אם תאמין או לא תאמין באלוהים, זה היינו הך, ואילו הברית היא חוזה, ובעיני אברהם מהות החוזה הזה היא הצדק!

- פירוש מעניין - שמח מאקאר והחל לגרד בתוך זקנו.

- אתה שוקע בקנטיאניות - סינן לב באי־הסכמה - אתה מנסה להסיק את אלוהים מאי אלו ציווים מוסריים. תחשוב על איוב...

- נו, התחלתם "תלמודוסים"! - התפרצה לריסה. - בשביל מה באנו, לשמוע דרשות? לבוש, מוסיקה!

- אבל למה? - ניסתה אוליה להתנגד - זה כל כך מעניין...

אך לב כבר גרר את עצמו לכיוון הרדיו-טייפ. הרוק הכבד החל לטופף בפינה, כמוהו כשאמאן השבט.

- כל החברים שלי יהודים, אבל חוץ מ"תוחס" ומ"פויץ" לא שמעתי אף מילה בשפה - הודתה אנה, מתפעלת מפולחננו.

- אתה מאמין באלוהים? - שאלה אינה את לב.

הוא הרהר.

- אבל אין אלוהים! - התפרצה אנה והביטה בכולנו
כמחפשת תמיכה.

- זו עובדה רפואית! - צרח מאקאר, כבר בגילופין, והחל למרוט
בלא רחם את שיער חזהו.

- אני לא יודע - המשיך לב בשוויון נפש, אך בניגוד לכם, אני
לא מעז להעלות את הדבר הזה על דל שפתיי. לא מעז וזהו זה -
הוא ייצב את משקפיו על אפו בתנועת אצבע מתורגלת.

- אני אמות מכם היום - הזהירה לריסה.

- נו, באמת, חבר'ה - נעלבה אנה לפתע, סבורה שמדובר
במתיחה - הרי יש עובדות מדעיות...

- נו, באמת! - הגיבו לב ודויד במקהלה, ומייד הציפו את ראשה
החמוד בזרם עכור של ידענות אנציקלופדיסטית, שנועדה להוכיח
לכל מאן דבעי כי כל המתרחש בעולמנו הוא, לכל הפחות, מוזר.

שוחחנו, שתינו ודקדק, הגברות לגמו יין, אני רקדתי עם אוליה.
המעיל הישן והרחב ממידותיה כבר לא הסתיר את גופה החסון על
קסמו הייחודי, שלפתע החל למשוך אותי. רקדנו והתנשקנו.

- חבר'ה - צעק פתאום מאקאר (הוא היה מעט כבר שמיעה) -
בואו, אני אקריא לכם את הסיפור האחרון שלי!

הוא הוציא כמה דפים מקומטים (מה שלימד כי ההקראה הייתה מתוכננת מראש), גירד בפראות בראשו ובזקנו בנוסח סולז'ניצין, כחכח בגרונו והחל לקרוא. ייתכן שסיפורו היה לא רע, אך הוא היה לא במקום ולא בזמן, שלא לדבר על אוצר המילים הבלתי נורמטיבי בעליל. אוליה ציירה את הנוכחים במחברת בית הספר, וכשמדי פעם הרימה את עיניה מן הרישום, פגשה את מבטי וחייכה.

היא תכננה לישון אצל אנה, ואני התנדבתי ללוותה.

הלכנו בזוגות: אנה ואינה צעדו בראש התהלוכה, אני עם אוליה חתמנו אותה. השלוליות נצנצו באור הפנסים כמו שברי מראות שחורות, הד צעדינו התרוצץ במנהרת הרחוב, לעיתים רחוקות חלפו בכביש מוניות, מותירות אחריהן מניפות של נתזים. מדי פעם נעצרנו כדי להתנשק, היא חיבקה את עורפי, ממלמלת: "למה אתה צריך אותי? תגיד לי, למה?..."

הרכבת הקימה רעש ונעלמה. עלי השלכת, שהתעופפו בעקבותיה בשובל, צנחו ארצה לאט ובאדישות, כאילו השתכנעו בחוסר התועלת שבמרדף. שקט. השמיים נמוכים. וכמה, כמה שמיים מסביב... כאילו זה עתה נמלטתי מן הכלא... אוקיאנוס שלם של שמיים, ואנחנו עומדים על חופו...

בכיוון, ביציאה מן התחנה, היו מכולות רעועות, תריסיהן אכולי חלודה, מנעולים וברחים מעטרים את דלתותיהן; משאית שכוחה על אם הדרך; בקתה מסוידת ועליה שלט "בית מרקחת", ולידה - חנות מזון. מסביב בוץ, נעלינו מחליקות ושוקעות לסירוגין. בחנות שררה אפלולית, ריח של מלפפונים במלח עמד באוויר.

על הדלפק - סלסלות ובהן סוכריות, קופסאות שימורי בשר ערוכות בפירמידות, בקבוק בירה "ז'יגולבסקויה" בודד וריק, ללא תווית. המוכרת, בעלת חזה ענק, שפתיים משוכות בשפתון אדום וריסים מודבקים, שפכה למשפך את תפוחי האדמה, בעוד נקבה זעופת פנים, לבושה בדובון, ליקטה אותם בסלה מעברו השני של הדלפק. קול הרעם והאבק מילאו את האוויר.

צידה מכובדת: בירה, תפוחי אדמה, שימורי בשר, בצלים. מסוף האוטובוסים היה קרוב - במגרש האספלט הפרוץ לרוחות. עמדנו מחויכים. המבט צלל במרחבי השמיים הקודרים מעל לאורנים, לבתי הקיץ, לתחנה ולכביש הבוצי... ולפתע באה תחושת הקלה: חשתי שמחה, כאילו באמת השתחררתי מן הכלא והגעתי אל הארץ המובטחת...

הגיע אוטובוס. הנהג נכנס למכולת והתעכב שם. בחלון הופיע השלט "הפסקת צוהריים". נו טוב, אפשר להבין, גילינו סובלנות והמתנו. לבסוף, פתח הנהג את הדלת בבעיטה ויצא מן המכולת. הוא הביט בפלאי תבל, התיז קצת שתן על בולי העץ שמאחורי הבקתה, כפתר את מכנסיו, הדליק סיגריה ובלי חיפזון החל לחזור אל האוטובוס.

היינו הנוסעים היחידים. האוטובוס הרעוע היטלטל, צנח לכל בור ומהמורה, התיז מים משלוליות. ישבנו צמודים זה לזה, היא התחילה להתחמם. "נשק אותי"... היא פתחה את המעיל, ואני חיבקתי את גופה החם, המתרצה. "אהובי, יקירי... הוי, אלוהים, אלוהים..." התשוקה בערה כאש בשדה קוצים. הנהג - גזן, בעל פנים עגלגלות, בגופיית מלחים וכובע מצחייה - ירה בנו מבטים

מכוונות-עיניו הצרות. הצמדתי אותה אליי בחזקה וטבלתי את פניי בשערותיה הגזוזות, הרכות, שריח ילדות נדף מהן.

איך זה קרה לראשונה...? כשכועיים אחרי ראש השנה התקשרה אליי אנה.

- אוליה ואני יושבות ומשתעממות. אגב, חשבנו עליך. אולי תיקח איתך חבר ותבוא?

ואדים היה בבית. נדברנו.

בגינה סביב פסלו של גורקי, ליד תחנת הרכבת בלורוסקי, ישב ואדים על ספסל ועישן. היה חשוך, שומם. מעבר למשוכה נהם והבהב באורותיו בית הנתיבות הענק. התיישבתי לידו. ואדים היה במצב רוח רע.

- טניה חזרה - זרק - בתוצרת חו"ל מכף רגל ועד ראש, קנתה דירה, רוצה להתחתן.

- נו, מה היא מספרת על פריז?

- אומרת: שיעמום. לא הרשו לה לצאת מן השגרירות, מסביב רק מניאקים, שבי לך ותראי טלוויזיה. אמרה שהיא מאושרת שברחה משם.

- נו, באמת, שיעמום, ומה עם לובר?

- מה לובר, כשאין לך אהבה.

גיחכתי.

- ישבנו בקפה "צפון" ואחר כך נסענו לדירה החדשה שלה. אמרה לי: "אני אוהבת אותך". נכנסנו למיטה, ולא עמד לי. שתינו עוד, ואז, כרגיל, התחילו הדמעות. אמרה לי: "בפריז חשבתי רק עליך", ואני כמעט שהקאתי. חשבתי: איזה דיכאון! איזו צחנה של בדידות נשית נדושה.

הגענו לאנה. ואדים עשה עליה רושם ראוי, ויכולתי ממש לראות כיצד היא מתעוררת לחיים. אוליה לבשה גופייה צמודה, שהבליטה את חזה הגדול, עיניה בהקו. מוזר. חדר קטן: מיטה, ארונית ושולחן. הוצאנו את הבקבוקים, הבנות טרחו במטבח.

- הכדורסלנית ההיא מאוהבת בך, מה? - גיחך ואדים.

משכתי בכתפיים, מצטנע.

- ומה אתה חושב על אנה? - שאלתי אותו.

- מה איתך? - הגיב ואדים בעצב - עזוב אותי מזה!

סידרנו על השולחן את הכיבוד הצנוע, הרמנו כוסיות. אנה לא סגרה את הפה לרגע: היא לבד, בעלה נסע לעשות כסף, הוא צריך לשלם מראש את כל המזונות לגרושתו, הם עדיין לא קיבלו תשובה, הבטלה הורגת אותה, היא קוראת את מדריכי הסקס האמריקניים כדי לרענן את האנגלית. אגב, היא נותנת שיעורים פרטיים, אולי נתעניין אצל המכרים, כי הכסף כבר אזל ובכלל, שיממון, חוסר ודאות שמא לא יקבלו היתר יציאה.

- השיעורים בסקס או באנגלית? - התבדחתי.

- כרצון האדונים!

ואדים לא הגיב. מוזר. אני לא בררן כמוהו. הדלקנו סיגריות. החלפתי מבטים עם אוליה. אנה הוציאה מכתב מידיד ביוסטון. הוא ממליץ לה להשתקע שם, כותב שניו יורק איומה, שורצת חסרי מזל ו"אימא-אודסה", ואם לא יוסטון, אז לפחות קליפורניה... אחר כך החלו חילופי דברים מתובלים ברמזים מלוכלכים, כמו: הזמנת אותנו (אני מדבר), אך יש לך רק מיטה אחת... והיא עונה שלפי מדריכי הסקס העדכניים ביותר בשפה האנגלית, זה כל הכיף, למרות שלה אישית לא אכפת לשבת קצת במטבח, אף על פי שלא בראש שלה לראות את השכנים. ואדים מייד החל למהר, ולי התחשק להתלוות אליו, אך לא הייתי מסוגל לוותר על הזדמנות מובטחת - ונשארתי. "ומי" - אמרתי לאניוטה - "הבטיח לשבת במטבח?". היא לקחה את כלי הסריגה שלה ויצאה. ואנחנו עם אוליה הפלגנו אל ארץ האהבה המופלאה: ליטופים, נשיקות, אט אט הפשטתי אותה, מנורת הקריאה השרתה בחדר אווירה ביתית... לגופה נשארו רק תחתונים, אך היא לא ויתרה עליהם בקלות. פתאום מאסתי בהתמזמזות המטופשת ההיא - שוב לא יצא כפי שחלמתי מאז ומעולם: בחופשיות ובאומץ, בלי להביט אחורה...

מאוכזב, הנחתי למתקפותיי, נשכבתי על גבי והתבוננתי בתקרה המוכתמת. היא הייתה נמוכה. בחדר דומה עברו עליי שנות ילדותי. בלילה הוצעה לי מיטה מתקפלת, שניצבה בין מיטת הוריי לספת סבתי. שכבתי כמו עכשיו - זרועותיי מאחורי ראשי - מאזין ללחישות ההורים ולנחירותיה הקצובות של סבתא... אך התקרה הייתה כה גבוהה בימים ההם...

פתאום היא חיבקה אותי, התחילה לנשק, לוחשת בקדחתנות: "אלוהים, איזו מטומטמת אני!" - קרעה מעליה את התחתונים. הסתבר שאחרי טיפול רפואי כלשהו ערוותה הייתה מגולחת, והיא פשוט התביישה. מאז אני חובב ערוות מגולחות.

עברנו בסמטאותיה של עיירת הקיט. דמדומים. החלונות מוגפים, בריחים על הפשפשים, שלוליות מתחת לרגלינו. אין נפש חיה מסביב, דומייה, רק טיפות מים צונחות מזרועותיהם הכבדות על עצי האשוח, ומקרוב נשמעות נקישות עמומות. אחרי העיקול, איש מזוקן בדוכן ובמגפי גומי עמל על תיקון הגדר, מקיש בפטיש. הגדר צפופה, עשויה מקרשים עבים שהריקבון פשט בהם. למשמע צעדינו, הפנה האיש את ראשו, ועל פניו התפשט חיוך לבבי רחב. הוא נפנף לנו בידו.

- זה ויטיה! - קראתי.

- שָׁיוּם - דיבורו היה משובש קמעה - חשבתי שנבהלתם מן הגשם ולא תבואו.

הוא פשט את הכפפה, לחצנו ידיים.

- תכיר - אמרתי לו - זו אוליה.

- נעים יי מאוד - ממבוכה היגיוו השתבש יותר. חבר'ה, אני מייד איתכם, רק אגמור למסמר את הקרש הזה ודי.

לויטיה עיניים חומות, מלטפות, זקן מקורזל וכאשר הוא מחייך, מגיחות על לחייו שתי גומות חן. הוא קצת נבוך.

- אני אלך לשים את כל זה - אוליה מצביעה על התיק עם המצרכים.
- זרקי אותו על השולחן בגינה, אני תכף אסדר הכול.
- מבטו של ויטיה נדד בעקבותיה, אבל משקלט כי הדבר לא נעלם מעיניו, נבוך כפליים.
- אני מייד גומר - חזר.
- נהיית איכר, הא?
- מה לעשות...
- שמע, לא הסתדר עם החברה.
- לא נורא. אני בכלל חשבתי שנהיה רק שנינו... נטייל... זאת הציירת שעליה סיפרת לי?
- הנדתי בראשי.
- מה בעניין העבודה? - שאלתי
- עוד לא חיפשתי.
- ויטיה יישר מסמר נוסף על גבי האבן, ניגב את הזיעה בשרוולו והביט כה וכה.
- ימים אחרונים. הסתיו נגמר...
- לא רק הסתיו - ציינתי ברוב משמעות.
- מה, יש חדשות?

- עדיין לא.

- ואני חשבת...

ויטיה עמל על המסמר, ששוב החליק מן האבן הרטובה.

- אתה לא חושש מסירוב?

- אני יותר חושש מהיתר - גיחכתי מאולצות.

- הא... זאת אני מבין. בשבילי כל העניין הזה, סלח לי, כמו התאבדות.

- כן? ויש אומרים שלהפך, זוהי ההזדמנות לחיות את החיים פעמיים...

- דע לך, שבהינדואיזם גלגול הנשמות נחשב לעונש - ציין ויטיה בנימה מטיפנית, תוקע את המסמרים המיושרים בעץ.

- חייבים להיפטר מן החיים האלה כמו מהרגל רע - אמרתי.

- בעיות הקיום אינן תלויות במיקום הגיאוגרפי.

אוליה ניגשה אלינו.

- עכשיו באמת זהו - ויטיה דפק בפעם האחרונה על המסמר.
- נלך.

הדאצ'ה הייתה ישנה, הגינה מוזנחת. ויטיה הדריך אותנו: "פה הצריף, ספק מטבח, ספק מחסן. אני ישן על מזרן במרפסת. מאז סיביר אני מעדיף לישון באוויר הפתוח".

- לא קר?

- על מה אתה מדבר! זה נפלא! יש לי שק שינה אמריקני מעולה, מן הסוג שבו משתמשים האלפיניסטים. הינה, וזה כבר הבית. פה התנור, ושם החדר המחומם, אפשר גם לישון בו, בחדרים האחרים אין זכוכיות בחלונות, קר... אז מה נעשה: קודם נטייל ואחר כך נאכל או להפך?

- בואו, נלך קודם ליער, בהפוגה, לפני שיחשיך. אוליה, מה איתך?
- אני בעד.

- רק הנעליים שלכם... ואין לי מגפיים לתת לכם...

- מה, אנחנו יחפים? - התברחתי.

- ביער רטוב - אמר ויטיה בנימה מטיפנית.

- לא נורא, לא נָמָס.

שמיים חשוכים, עצים רטובים, דממה מלטפת, מפיותינו נפלטים אדים. התחשק לי לדרוך על הדשא הרטוב ברגליים יחפות...
ויטיה הביא מגפיים לאוליה.

- נסי, אולי יעלו עליך? ובשבילך - הערדליים הישנים של אבא.
שני הזוגות היו קטנים ממידותינו.

- טוב - אמרתי לו - נסתדר.

פנינו לשביל המקיף את האחו ונעלם בתוך היער. הדמדומים נהיו סמיכים יותר. משב רוח פתאומי הגיע. השביל ירד לערוץ ואחר כך המשיך אל חורשת הליבנה שמעברו האחר. ריח פטריות

לחות עמד באוויר. הגזעים הלבינו כאילו הוארו באור מסתורי
שבקע ממקור לא ידוע בעובי היער, כאילו מסר כלשהו חרוט
עליהם בכתב היתדות...

- איזה יופי!

אוליה עזבה אותנו ורצה קדימה, צוללת בחורשת האשוחים
הדלילה במבואות היער, מגיחה משם, מסתובבת על צירה,
מלקטת דבר מה, ושוב קרבה אלינו:

- ראו, אצטרובלים!

- הא - הגבתי.

- ראו, עלי ליבנה ענקיים! הניה, הצהוב!

היא שוב נעלמה.

- הבחורה בסדר - אמר ויטיה - אני, למען האמת, חששתי
שתביא איזו... ולא נוכל לדבר.

- כן, היא בסדר - הסכמתי.

העלים נדבקו לנעלינו. האדמה הרכה התגמשה מתחת
לכפות רגלינו.

- קראתי את הסיפורים שלך - אמר ויטיה. - אחזיר לך אותם,
אם אתה רוצה.

- טוב. אני אקח אותם. אז מה דעתך?

- מעניין. חיינו בימי האוניברסיטה. שיניתי את השמות, אבל
כולם מזוהים. אפילו אותי תיארת, וחייבים להודות, לא בצורה

מחמיאה במיוחד. כתיבה קולחת... רק איזה מין גיבור בחרת לך - אחד רודף שמלות: פגישות, נקבות, דירות, זיינתי - לא זיינתי. זה אוטוביוגרפי?

- לרבות הדיאלוגים. למען האמת, אלה לא סיפורים, אלא זיכרונות. זיכרונותיו של רודף השמלות המושבע, חה-חה-חה!
- ויטיה צעד בראש מורכן, משתדל שלא לדרוך בשלוליות.

- תיארתי שם הרפתקה, עם אחת לנה... נכון שכתבת את זה על אלקה? על אלקה לביצקאיה?

- אה... למה?

- אני זוכר, היא סיפרה לי שהכירה איש מעניין, משורר. נתנה לי לקרוא את השירים שלך. אז עוד לא ידעתי שאתה כותב שירים... ואתה לא ידעת עליי כלום?

- לא...

- זוכר, ישבנו ב"פילודרום"⁴⁴, אתה ניגשת, והיא מייד קמה והסתלקה. שאלתי אותה אחר כך: מה יש לך? והיא אמרה: אני לא סובלת את הטיפוס הזה... אז מה, היא באמת אמרה עליי את כל מה שכתוב בסיפור שלך?

- שמע, אני כבר לא זוכר, ובכלל, זה, בכל זאת, סיפור...

- כן, היא כעסה עליי לעיתים קרובות, ואני לא הבנתי למה. אצלך מוזכר ה-1 במאי, כאשר אתה... זיינת אותה, כן. איזו מילה

44 כך נקראה באוניברסיטה שלנו גלריה רחבת ידיים, ששימשה מקום קבוע לטיולים ולפגישות

חזקה... יום לפני כן רבתי איתה... אחרי שהתחתנת, יצא לך
לפגוש אותה?

- אולי פעמיים.

- זאת אומרת שהסיפור עם הילד היה מסובך. לא הבנתי למה
היא החליטה להיפטר ממנו. הצעתי לה: "בואי נתחתן". והיא:
"אתה בטוח שהילד שלך?"

חששתי להביט לעברו. איזה ברוך...

- שמעת שהיא התחתנה? עם אחד, בעל תואר שלישי. לפני
כשנה וחצי טסה איתו לארצות הברית. רוצה את הכתובת שלה,
אולי תקפוץ לבקר?

- מה, אתה מתכתב איתה?

- כן... כך יצא.

אוליה הצטרפה אלינו - בידיה עלי שלכת בשלל צבעים, חיוך
של אושר מאיר את פניה הסמוקות. התחיל להיות קריר. היא
ביקשה לספר לנו על האצטרובלים והעלים, אבל בלמה את עצמה.

- אגב - המשיך ויטיה, - את השירים שלך אהבתי יותר. אחדים
אני אפילו זוכר, עוד מאז, כשעדיין לא ידעתי שהם שלך.

נבוך, משכתי בכתפיים.

- "ובאפלולית ההיא שכאויר הייתה לנשימתנו" - החל לצטט
ויטיה - "בירכתי את צמיתות הלב - האש היחידה". אה...

- ההבל היחיד - עזרתי לו.

- כן, ההבל היחיד ובהיעדר הדרור - החופש היחיד... - רואה, זכרתי, למרות שאין לי זיכרון טוב לשירים.

משב הרוח הפתאומי הסתחרר, רשרש בעלים ונעלם. מעין אוושת טרוניה חלפה כיער: הרוח ניערה את המים מן העלים או שמא שוב התחיל לרדת גשם.

- שלא ניתקע בסערה - דאגתי. - למען האמת, הרגליים שלי רטובות לגמרי.

- אז למה אתה שותק?! - נחרר ויטיה - מהר הביתה!

בעת הטיול תאבוננו גבר פלאים.

- טוב, חברים, עכשיו להתייבש ולאכול!

ויטיה נתן לנו נעלי בית ישנות, הביא בולי עץ וניגש להבעיר את האש בתנור. אוליה ואני עמלנו על הכנת הארוחה. האש החלה להתפצח בתוך התנור. הנחנו עליה את הסירים עם תפוחי האדמה. כבר הספקתי לשכוח את ריח העשן, את קול התפצחותם של בולי העץ ואת הבהוב הלהבה מאחורי המגופה. ישבתי מול התנור על ספסל נמוך, מקרב את רגליי הקפואות לאש וחופר במגרף בערמת הבולים. התנור היה עדיין קר, אך עם פתיחת המגופה הלם בפניי משב לוהט.

- אני מייד חוזר - אמר ויטיה, מרים שני דליים מן הרצפה.

- לעזור לך? - שאלתי אותו.

- לא לא, שב תתייבש. זה ממש קרוב.

בחדר הייתה מיטה. אוליה מצאה אי שם גרבי צמר מחוררות והתכרבלה מתחת לשמיכה הבלויה. הנורה המשתלשלת מן התקרה פיזרה אור עמום, מאירה את הכתלים המוכתמים. המים בסירים רתחו. הנחתי את גרביי הרטובות על גבי התנור כדי שיתייבשו במהרה.

- איזה יופי! - לחשה אוליה בחולמנות - התנור... ויטיה כל כך נחמד...

התיישבתי על המיטה לידה, התחבקנו. נזכרתי איך אחרי ראש השנה התקשרה אליי אנה: "נו, מה אתה אומר על אולנקה? אתה יודע שהיא נשואה? אומנם היא לא חיה עם בעלה... לא, היא בחורה בסדר, רק נקשרת מהר מדי, קח את זה בחשבון. "בסדר", אמרתי לה, "נשמור על ערנות". התנשקנו. הבגדים היו לנו לרועץ והתחלנו להשתחרר מהם אט אט...

פתאום - רעש בכניסה: ויטיה הביא מים. הוא שמט את הדליים ונעלם. קפאנו על מקומנו, כמו בתצלום, אחר כך חזרנו לעצמנו לאט ובאִי־חשק. לפתע התפשט באוויר ריח של משהו שרוף. אוליה רחרחה מסביבה. ויטיה נכנס עם ערמת בולים להסקה.

- זהו, עכשיו אנחנו מסודרים! - הודיע בשמחה - מה זה, הריח הזה?

- גם אני תוהה...

ויטיה זינק אל התנור.

- מה איתכם, שמתם את הגרביים על התנור?!

- זה אני - נאלצתי להודות - רציתי לייבש אותך...

ויטיה גירד במרץ את שתי פקעות הבד הסינתטי, שפעם היו גרביים - מלבני התנור. הסירחון היה בלתי נסבל. הפקעות נדבקו והמשיכו להתפחם, מדיפות צחנה איומה. התרוצצנו ליד התנור, מצוידים מי במסמר, מי בקיסם. ויטיה היה עצבני.

- איני מבין - התאונן - בשביל מה לשים גרביים מפוליאסטר על התנור...

אוליה ואני החלפנו מבטים וצחקנו היה כה מירבק, שאפילו ויטיה הקודר לא התאפק וחיך.

בסופו של דבר הוחלט לסעוד בחדר ולא במרפסת. בפנים שררה אווירה ביתית יותר: רוח הפרצים הורגשה פחות, והיה חמים, בזכות התנור. סידרנו את הצלחות, פתחנו את הבירה, מן הסיר הפתוח עם תפוחי האדמה ושימורי הבשר עלו אדים שאדם רעב התקשה לעמוד בפניהם. התיישבנו, מזגנו את הבירה. הקצף גלש מהכוס ופעפע על כף ידי.

- סעודת מלכים! - קרא ויטיה.

כולנו חייכנו ברוב נחת.

- נו - הרמתי את הכוס - שיהיה טוב!

התנפלנו על תפוחי האדמה, נגסנו במלפפונים, מצקצקים בשפתיים. הסומק עלה בלחינו, פשטנו את הדובונים ואת המעילים, צוחקים על חשבון רעבוננו.

אך איזו סעודה היא בלי סיפור.

- זכור לי - פתח ויטיה. - שפעם... אם כי אז המזון לא היה באותה רמה, אבל גם הוא הסב אושר בל יתואר!

ציפינו להמשך.

- זה קרה באלטאי⁴⁵. הפלגנו על רפסודה בנהר הסוער: קבוצה אחת על הרפסודה, ואילו השנייה מתקדמת רגלית לאורך הנהר, אחר כך מתחלפים. היינו שישה אנשים על הרפסודה, היא הייתה לא גדולה, אך מוצקה. בדרך כלל שלושה אנשים ישבו ושלושה עמדו. פתאום התחיל גשם, רוח חזקה, הנהר גאה. כבר עברנו את השוניות הקטנות ונקלענו לזרם מהיר. דהרנו קדימה, כמו רכבת - מי שייפול, ייהרג, אי אפשר לעצור, ועוד מעט נתרסק אל הסלע! היה לנו מזל, נתקענו על אבן גדולה, ממש לפני העיקול, מול הסלע... נעצרנו: הסלע קרוב, אבל תלול מדי, לא תטפס עליו. קיוונו שהקבוצה השנייה תספיק להגיע ותחליץ אותנו... רק שהרפסודה לא תזוז... הזרם שוטף אותה, עוד מעט היא תיסחף עימו, ומסביב - רעם מחריש אוזניים, כאילו גלגלי הרכבת נוקשים על פסי הברזל. מחשיך ואנחנו רטובים עד לשד עצמותינו - פחד אלוהים! עומדים בלא ניע! אין מקום לזוז - וגם אסור: אם תפר את האיזון, הרפסודה תיסחף. כך עמדנו במשך כל הלילה. אז הבנתי מהו מצב גבולי... לילה, כפור, הבגדים מתקשים, אנחנו מתחילים לאבד את התחושה, מסביב הסלעים, הכוכבים מהבהבים מעל, ואסור להירדם: תירדם - תיפול, תיהרג.

מי ששוכב - ישן, ואילו שלושתנו עומדים, מניחים את ידינו איש על כתף רעהו, לא תנומה ולא ערות, מעין טראנס... היה

45 הרי אלטאי מצויים בדרום סיביר

לי מזל שעמד לידי ברנש אחד, מבוגר מאיתנו, אבל חזק. מעניין שלא חיבבתי אותו במיוחד, אפילו רבנו על משהו אחרי המקרה הזה... אבל אז, דווקא הוא הציל את חיי... כבר התחלתי לנמנם, ריחפתי, ופתאום קיבלתי דחיפה. זה היה הוא. והנמנום... למה אשווה אותו... כמו נפילה לתוך תהום. אתה צונח, צונח... ובכל פעם - דחיפה. וכך במשך כל הלילה. אז למדתי על עצמי אי אלו דברים, על מה שהצטבר בפנים, הזיתי דברים שלא ידעתי על קיומם! ראיתי פנים ששכחתי כליל ושלא נזכרתי בהן מעולם... ראיתי אותן בבירור רב יותר מאשר במציאות... כך עמדנו במשך כל הלילה והבוקר, עד שהגיעה הקבוצה השנייה. וגם הם המשיכו ללכת במשך כל הלילה, חששו שקרה לנו משהו. לקח זמן עד שחילצו אותנו... הגענו לכפר קפואים, חסרי תחושה, ישנו במשך אולי יממה תמימה, ובבוקר - חלב טרי, תפוחי אדמה. מעולם לא אכלתי בהנאה כה רבה! ותאר לך, איש לא חלה!

- כן, במקרים כאלה, בדרך כלל, לא חולים. ואדים ואני חווינו דבר דומה בהרים. שטות, פרחחות, יכולנו להיהרג בקלות... עניין של מזל... אומנם אם תשרוד, תבין דבר מה חשוב, שלא ידעת קודם, ושלא היית מגלה אותו אחרת...

- למה אתם נמשכים לדברים האלה?! - שאלה אליה בהתפעלות.

שנינו חייכנו, החלפנו מבטים, כשותפים לסוד הבנים.

- לא סיפרתי לך - שאלתי את ויטיה - איך חצינו את מעבר קלוחור?⁴⁶

- לא.

- מוזר, זו המעשייה החביבה עליי.

- גם לי לא סיפרת - נזפה בי אליה.

- נסענו באביב - פתחתי - בתחילת מאי. במוסקבה היה עדיין קר, גשום, ירדנו מן המטוס - חום, שמש, הכול ירוק! קודם רצינו לבקר בפיאטיגורסק - לעלות לרגל למיכאיל יורייביץ'⁴⁷, ואחר כך לים. אבל גם רצינו לראות את ההרים, אף פעם לא היינו בקווקז, והינה מצאתי על המפה מעבר נוח מדומבאָי לסוחומי: "הדרך הסוחומית-צבאית" - היה כתוב שם. 2,600 מטרים מעל פני הים, אבל הרי כתוב "דרך", אז נעבור בה איכשהו.

ויטיה גיחך.

- כן, היום גם אני צוחק, אבל אז, מה ידענו על ההרים? ובכן בילינו שלושה ימים בפיאטיגורסק, אבל זה נושא לסיפור אחר. אני לא יכול לתאר לכם מה היה עבורנו לרמונטוב. ואדים לא נפרד מ"גיבור זמננו"⁴⁸, קרא בו מדי לילה. הערצתנו והתפעלותנו לא ידעו גבול. ועם זאת, הייתה תחושת קרבה, כמו עם חבר, שהרי גם אנחנו היינו אז בני 25. מעין חבר דמיוני: הרגשנו כאילו אנחנו מטיילים איתו ברחובות פיאטיגורסק, יושבים בבית קפה בשדרה המרכזית, משקיפים על החיים החדשים הנראים לכולנו מוזרים - דומים, אך גם שונים להחריד... וכמובן, הבחורות. ואדים הכיר שם אחת, ברר. שוטטנו בעיר והוא היה בורר, כאילו להקרבה. היא עמדה ליד טלפון ציבורי: שערות זהובות גולשות על כתפיה,

47 הכוונה למשורר מיכאיל יורייביץ, לרמונטוב

48 רומן מאת לרמונטוב

מבט של בדידות בעיני התכלת שלה. הוא אכן ברר. ולא טעה. איזו אהבה הייתה שם! במשך יומיים. לפני עזיבתה את העיר, שקע ואדים באבל כבד, כשל כוהן שהעלה לאיליו קורבן ראוי. אלוהים - הוא התאונן - מה עשיתי! הבחורה הייתה מוכנה לעזוב הכול. אך מה היה עלינו לעשות? בתום הביקור בפיאטיגורסק אצל קצין הפרשים הנערץ, לשאת סינדרלה מקומית? בכלל, היו אלה ימים קסומים: בשקיעה עמדנו על פסגת ההר לצליליו הערבים של נבל אאולוס⁴⁹, הבריאה פרושה לרגלינו, על עמקיה הכחולים, על פיתולי נהרותיה המנצנצים ועל העיירה שעל מדרון הגבעה באורותיה הדולקים. הרחק התנוססו פסגות מושלגות, והנפש שאפה אל על, כמו כדור פורח... וכאשר החשיך וירדנו למטה, צועדים על משטח החלוקים הלבנים, ואדים מלמל: "לבדי יצאתי אל הדרך..."⁵⁰ תארו לכם באיזו התלהבות הגענו לדומבאי כדי לחצות את הרכס, ושם אומרים לנו המקומיים: מה איתכם, חבר'ה? יצאתם מדעתכם?! לכו תבקרו בבית הקברות של האלפיניסטים, שם יש הרבה כאלה. אנחנו לא מבינים מה הבעיה. הם אומרים: המדרונים מושלגים, מפולות שלג. כמו נדברו ביניהם, החל במדריכים וכלה בפרחחים המקומיים. מזל ביש! לחכות עד חלוף המפולות ייקח מינימום שבועיים, והחופשה שלנו עומדת להיגמר. בקיצור: או לחצות את הרכס או לחזור הביתה ברכבת דרך אָנאָפּה. ופתאום פקדה אותנו התחושה שאי אפשר לסגת. אי אפשר ודי. עדיף לנו לסכן את החיים. שהרי במקרה כזה, יש לך לפחות סיכוי לנצח ולשרוד, אך אם תיסוג - משהו

49 אאולוס - אל יווני, שליט רוחות, מדובר על מערה בתוך סלע בה נוצר אפקט תהודה מיוחד

50 ציטוט מתוך שיר מאת לרמונטוב

יגווע בתוכך, דבר שאתה מעריך מעל לכל... בעצם, אתה אפילו לא יודע, אם קיים כך הדבר הזה בכלל, אבל אתה מת שיהיה קיים, מאמין בקיומו, ולא יכול לתאר את עצמך בלעדיו... איני יודע אם אתם מבינים אותי...

אוליה הביטה בי בהערצה כה עצומה, עד שנמלאתי עליצות ופצחתי: "בעולם הזה אני רק עובר אורח..."⁵¹

ויטיה הציע לעצמו מיטה על הספה הישנה במרפסת וזחל לשק השינה האמריקני. אנחנו נשארנו בחדר עם התנור. מבולי העץ נותרו פחמים מהבהבים, התנור להט, ובחדר היה חם. התפשטנו, מתבוננים זה בזה. התפקעו הפחמים, הכחילה העלטה מעבר לחלון, ומאום לא מנע מעורנו לאהוב בכל אחד מתאיו.

הבוקר היה קר. הכפור שכיסה את עצי התפוח החל נמס. השמש הנמוכה פיזרה בגינה את קשי קרניה הדקיקים. המים בחבית המעופשת קרמו קרח עדין. חוררתי אותו באצבעי ושפכתי על עצמי מי קרח, שצרבו את עורי.

שתינו תה בשתיקה. פתאום השתררה בינינו מבוכה, מעין ניכור... בדרך חזרה חצינו את אותו האחו, הלכנו לאורך היער. השמיים היו מעוננים, חורשת עצי הלבנה נראתה באור יום מרוטה ושחוקה. השיחה לא זרמה. ויטיה ליווה אותנו לתחנת האוטובוס ופנה לחזור.

גשם החל לטפטף. נשענתי על גזע הצפצפה המעורטלת מעליה, ואוליה נשענה עליי.

51 ציטוט מתוך שירו של סרגיי יסנין

- היה טוב, נכון?

- כן - עניתי בפזזור דעת, והוספתי: - עניינים...

- על מה אתה מדבר?

- קרה לי דבר מוזר... את זוכרת את הסיפור שלי על לנה?

- ההיא שנכנסה ממך להיריון כשהיית נשוי?

- כן... מסתבר... את זוכרת שהגיבורה דיברה שם כל הזמן על בחור אחד שאוהב אותה, רוצה להתחתן איתה, שהוא... כאילו סוגד לה, ואילו היא בוחלת בתפקיד האלילה, כאילו נדרש ממנה משהו שהיא לא מסוגלת לתת, ותובענותו השקטה, אך עם זאת - הנחושה חונקת אותה...

- זה היה ויטיה? ואתה לא ידעת שזה הוא? נתת לו לקרוא?! זוועה.

בחיוך מתנצל ניסיתי לחבק אותה, אך היא נסוגה ונותרתי בידים ריקות.

הגיע אוטובוס.

בחורף קיבלנו היתר יציאה. אני הולך לפגישה האחרונה. דמדומים. השלג שט. אני הולך לאיטי, חוצה את העיר בת אלף השנים ואת שלושים שנותיי בה. בלמי המכוניות משמיעים צווחה צורמנית בפנייה, האנשים נדחסים לחשמליות מלאות עד אפס מקום... העיר הזאת, הזמנים האלה, בני הארץ הזאת - כבר לא שייכים לי. כבר כבר לא שייך לי. אומנם זה קרה מזמן או שמא כך היה מאז ומעולם? שמא אני הווה?

בפינת רחוב סטארודסקי, ליד מזנון הבירה החדש, עמד תור. השלג נעשה כבד, המדרכות נרטבו, החשיך לגמרי. ביתה עמד מול הכנסייה שלא מכבר שופצה, כיפותיה ירוקות-בהירות....

התנגשנו כמו שני מתאבקים, כובעי נשמט מראשי.

- חכי, תני להוריד את המעיל.

קרעתי מעליי את מעילי, ושוב התנגשנו. אחר כך נפרדו ידינו, נשמנו אוויר. היא הלכה להציע את המיטה: סדין, כרים, שמיכה. את בגדינו השלכנו על הרצפה, כיבינו את האור. רק הפנסים הציצו בחלונות החפים מתריסים, ואפשר היה לראות איך בחוץ יורד השלג.

כנראה שנרדמתי. מנורת הלילה דולקת בפינה, אך איני מרגיש את גופה לצידו. מה השעה? אולי כבר לילה? הפנסים בחלון דולקים באור רוגע וחזק, כאילו צעיף השלג נתלש מהם. החלון כוסה שלג, גבעה שלמה נערמה על האדן.

- טיגנתי תפוחי אדמה! - היא נכנסה לחדר - עם חביתה!

- מצוין - חייכתי אליה.

מן המחבת הגדושה בטוגנים עלו אדים. היא פרסה נקניק, מלפפונים, לחם. הטוגנים היו טעימים, פריכים. הייתי באמת רעב.

- ומה איתך? - שאלתי אותה בפה מלא.

היא חייכה והביטה בי, משעינה את לחיה על אגרופה. לא זכור לי שמישהו הביט בי בעיניים כה מאוהבות.

- תאכל, תאכל. אני אוהבת לראות גברים אוכלים.

אחרי ה"תדלוק" אזרתי אומץ: "קיבלתי היתר יציאה".

-מה?!

- כן...

השפילה את המבט. השתקנו. היא החלה לפנות מן השולחן, הביאה קומקום וכוסות. התה היה כהה, ריחני.

היא מזוגה תה גם לעצמה, לגמנו בתאוותנות את המשקה הרותח.

- משום מה, לא האמנתי שזה יקרה... ידעתי, אך לא האמנתי. טיפשי. הכול טיפשי... לא, בעצם זה טוב. גם ככה טוב... תישאר?

נמנעתי מלהביט בה.

- לא.

- אז אני אלווה אותך?

- כן, בואי, נלך - שמחתי לארכה הזאת, לפני הפרידה.

התלבשנו ויצאנו החוצה. אחרי החדר החם, המחניק, אפוף ריחות הזיעה, הזרע והבישול, האוויר היה צח וצלול, כמו מים חיים. הלכנו דרך החצרות הלא מוכרות, הסמטאות, עד שמצאנו את עצמנו בשדרה שמובילה אל תחנת המטרו. העצים עטו אדרות צהורות, האגם כוסה שטיח לבן - כלומר, המים כבר קרמו קרח ראשון. היה שומם ושקט. רק השלג חרק קלות מתחת לרגלינו. מחר הוא יימס. באוויר עמדה מעין לחות אביבית. והינה

הגריבוויידוב⁵², צומת החשמליות, תחנת המטרו. שפתיה היו קרירות, ידיה גוננו עליי מפני העולם. עצמתי את עיניי. צווארה החם, מעילה הרטוב.

עוברים ושבים נכנסו אל התחנה ויצאו ממנה, המתינו בתחנת החשמלית.

- תצלצל אליי?

- בהחלט. עוד נתראה לפני שאעזוב.

התנשקנו בפעם האחרונה. אחר כך, עוד פעם - האחרונה - אחרונה, ועוד - האחרונה בהחלט... פסעתי אל המדרגות הנעות, לקראת הרוח החמימה והצלילות הפתאומית, הקשה מנשוא.

52 פסלו של אלכסנדר גריבוויידוב (1795-1829) – סופר ודיפלומט רוסי שנרצח בידי המון זועם בעת מילוי תפקידו בטהרן

מסדה

(מרוסית: רועי חן)

אוסיה ספּוֹן־ניקוב, סטודנט שנה ראשונה במכון לטכנולוגיה, יושב בחדר מחניק ובוהה במחברת, שתי אצבעותיו מתופפות על גבי מקשיה הרועדים של מכונת הכתיבה 'קונטיננטל', שלל מלחמה ישן. החדר מעופש ואפוף ריח שתן של זקנה, החלון עטוי הכפור מוסתר מאחורי וילון לבן, עבודת יד. על התקרה, בפניה, קורי עכביש.

אוסיה נולד בבית העץ הישן הזה שברחוב טיחֶן־נסקי, שבזמנו המתה בו המולה, גרוש עד לסדק האחרון שבו בשלוחות שבט הספּוֹן־ניקובים. בהדרגה התרוקן הקן: זה עזב, זה מת. נותרו רק הדודה הזקנה שתמיד חולה, והסבתא הדבקה בחיים. הן במטבח ואוסיה שומע את קולן. הדודה ליזה קוראת באוזני הסבתא מאמר מתוך 'מוסקבה הערב', אודות מגדת עתידות אחת שתפסה ברחוב טיפשה תמימה וניבאה לה משהו, וההיא, כמחוות תודה, שילמה לה כסף רב ומגדת העתידות שוב ניבאה וההיא חזרה ונתנה לה עוד כסף. ונציגי השלטון הערניים שלנו גילו זאת והושיבו את מגדת העתידות לשלוש שנים.

הדודה ליזה מניחה את העיתון ואומרת:

"כאלה הן! מגידות העתידות האלה! כאלה הן!"

והסבתא משיבה לה:

"כן, כן. ואיך הן?..."

"איך-איך! את מגיעה לשוק - מייד הצוענייה כבר לצידך, מתחננת שתיתני לה לנבא לך. ואני אומרת: מה יש פה לנבא, מה ישתנה? כלום. מה יש פה לנבא?"

"כן, ואז, מה?"

"תנבאי, אכפת לי. בסדר, תנבאי, מה ישתנה? והיא נטפלת..."

"כן. אוו. איך לא תופסים אותן."

"תופסים. השוטרים רודפים אחריהן. אבל איך שהם נעלמים, היא שוב פעם מעבר לפינה: לנבא? טוב, תנבאי, מה ישתנה? מה יצא מזה שתנבאי? אם לפחות משהו היה משתנה. אחרת, מה? בשביל מה לנבא?"

"כן, גם אני הייתי יכולה לנבא. לנבא זה..."

"בקיצור, היא שואלת: לנבא? ואני עונה - מה יש פה לנבא, מה ישתנה? כלום. שלום ולהתראות."

"לנבא... זה גם אני יכולה", ממלמלת הסבתא. "לנבא... נו, ואיך הן?"

"איך... ניגשת, מושיטה יד, אומרת: בואי, יפהפייה, אני אנבא לך. ואני אומרת לה: בשביל מה לנבא, מה ישתנה? כלום. תעניקי לי יופי? חיים אחרים? אם משהו היה משתנה, הייתי מסכימה. אבל סתם - למה?"

"כן, הן עוד ישנו... לנבא. הוי."

"בשביל מה לנבא. מה ישתנה."

נסער מספרו של רַנֵן, כתב אוסיה סיפור על תור הזהב של האימפריה ועל "התפרצות הקנאות" באחת הפרובינציות שבה. הגיבור הראשי מנסה להתנקש באדריאן, שיצא למסע במצרים. ההתנקשות כושלת, והגיבור הפצוע ניצב בפני הקיסר שנדהם מעוז ליבו. במרכז הסיפור נמצא הקונפליקט בין הרציונליות של הצמרת היהודית המושחתת וההרואיות חסרת המשמעות של המורדים האמיצים. בתמונה האחרונה של ההתקפה הרומאית, המרד שנוחל מפלה, נמס בלָבֶת המוות, אך הופך לאגדה אדירה אודות הקרב האחרון.

שמות הלגיונות, המפקדים והקיסרים נשמעים לאוסיה כנקישת חומר גלם בידו של מחפש הזהב. עם כל לחישה "לגיון מיצרי הים ה-X", "הלגיון הסקיתי ה-IV", ליבו מחסיר פעימה, כמו התייצבו למולו הלגיונות, והוא עצמו, מאבד את ראשו בשיכרון חושים בלתי מוסבר, ממתין לאותה התקפה אחרונה. מלא השראה קודרת הוא מעתיק מספרו של רנן את דברי העני, המטיח בגבו של רבי עקיבא: "רבי יוחנן בן תורתא, יצמח עשב בין שיניך בטרם יבוא משיח בן דוד..."

"איך אומרים, סבתא, אי אפשר לאכול את העוגה..."

"בייחוד כשאין עוגה".

הדודה והסבתא מדשדשות בצוותא אל החדר ליד ומדליקות את הטלוויזיה. מקלֵט ישן עם זכוכית מגדלת. משדרים החלקה על הקרח.

הסבתא שואלת:

"הוא גם מחליק וגם שר?"

"מה פתאום, סבתא, זה אחר שר. הוא מחליק ומישהו אחר שר".

הן שותקות זמן מה.

"זאת היא שרה?"

"לא, היא מחליקה ומישהי אחרת שרה".

שוב שתיקה.

"מי שר עכשיו? זה הוא שר?"

"לא, נו! לא הוא, זה מישהו אחר שר. הוא רק מחליק".

שוב שתיקה.

"הוא מחליק על הים?"

"מה פתאום, איזה ים, סבתא! על קרח הם מחליקים, על קרח,

את מבינה?"

"אה".

פאוזה.

"איך אפשר להחליק על ים?"

ארון עץ האגוז הישן הפך בהיר, דהה. צבעו של השרפרף ירוק ומשונה. לוח הריצוף מעוקם מיוֹכָש, מעל למשקוף הדלת ומקול מאובק מלפני המלחמה. אוסיה התרגל לריח: למען מטרתו הנעלה

- לספר לבני השבט האומללים על גבורת אבותיהם - הוא מוכן להקריב קורבן. הוא לא שומע את מלמול הזקנה, קצב תיפופו על המקשים הולך וגובר, צלעותיו של שלד ברזל, רועדות ומנתרות, ולאוסיה נדמה שהוא מנגן על מכונת הכתיבה המתפוררת הזאת יצירה סוערת לפסנתר.

"במחנה הרומאי נשמעת התרועה למסדר. שני לגיונות וגדודי הברית מתייצבים לקרב. מלפנים איילי ברזל, קטפולטות, "עקרבים" וחילות ההתקפה. עליהם מוטלת יצירת הפרצה שדרכה יסתערו הלגיונאים הרומאים בזרם מוות. המדבר רווי בוקר ורוד ורך, ודגליו הכבדים רוטטים במשב הרוח הקליל, גלים עוברים בגלימות הקצינים. ואפילו חיילים ותיקים חוששים לפני הקרב בארץ הבלתי ידועה הזאת, בבוקר הוורוד המסתורי האפוף ערפל מדברי, כשנדמה שהנצח עצמו נושף עליך בהבל פיו הקפוא".

"כמה עולות כפפות בשוק?"

"שלושה רובלים".

"זול", עונה הסבתא בזעף.

"אבל אי אפשר למכור, השוטרים מגרשים. כל פעם אני חושבת - למה אני צריכה את זה? גם כן תענוג".

"זול", הסבתא לא נרגעת.

"לכי ונסי למכור ביותר". רוטנת הדודה ליזה.

"זול".

אוסיה סוגר על אוזניו בידי וּמכוּוץ את פניו, כמו סובל מכאב שיניים, אבל הקולות מהחדר השכן, מעלימים את העולם המדומיין שברא. הסיפור שאוסיה חיבר בכזו השראה נדמה לו לפתע כקשקוש ילדותי.

הוא מכניס את הדפים לתיק, מכסה את מכונת הכתיבה במפה תכולה מבד אטלס ועובר לחדר השכן. הדודה סורגת כפפות. הבתולה הזקנה החולנית תמיד עבדה בבית, ככתבנית או כתופרת וילונות, היום היא סורגת.

"אתה כבר הולך?"

"כן, אני אלך".

"אתה דופק כל כך חזק, המכונה כמעט נחנקה... מה, עדיין עבודת הסמסטר ההיא?" שואלת הדודה בחשדנות.

"כן, אני לא מצליח לסיים".

"תלמד, תלמד, תהיה מהנדס".

אוסיה לובש מעיל וחובש את הכובע הרטוב מהשלג שנמס.

"מסור ד"ש לאימא ואבא".

"טוב, תודה".

השלג פסק לרדת. הכפור מכה בלחיים. ליל כוכבים. החצר נדמית קטנה, מכורבלת, הרי בזיכרונו היא עדיין רחבה וגדולה, מסוכנת, ואוצרות חבויים במרתפיה העזובים ובעליות הגג בהן עישנו בסתר והתגפפו עם בנות. ליד הספסל הזה רצחו את הדוד

בוריס באַת, מסיק התנורים השתיין, וליד עמוד החשמל הזה השליכו פעם לבנה על אוסיה. החלונות הפונים לחצר אטומים וצהבהבים. לרחוב מוביל שער קמור המחזיר את הדי הצעדים ומעצימם במפתיע. פנס עתיק יומין ששרד בדרך פלא חורק ומתנדנד, וצל דמותו של אוסיה מנתר מקיר לקיר.

כימרות

(מרוסית: דינה מרקון)

זיס היה זה שהכניס אותי אל הסלון של ה"זקנה". הוא הסתובב בכל הסלונים האופנתיים במוסקבה של אז וסיפר לי, נשנק, על חייו בין ה"כוכבים". הזלתי ריר מקנאה, לא פעם ולא פעמיים חרקתי שן והתאפקתי, רק שלא אבקש ממנו לקחת אותי איתו (המנוול הזה ציפה להשפלתי, בזה אין ספק!), אבל הבן דוד וחבר הילדות שלי החזיק את קלפיו קרוב אל החזה, ובכל מקרה, רחוק ממני.

אצל ה"זקנה" נהגו להתכנס רקדנים ורקדניות, ציירים ויהודים. אחדים מהם בשתי ההתגלמויות, ויש שגם בשלוש כאחת. בעלת הבית הייתה אי אז בלרינה מפורסמת וקיימה קשרי ידידות, משפחה ואהבה עם אנשי השם של העידן שחלף, בעיקר מ"עולם הבלט". שמותיהם של בימאים, ציירים ומבצעים דגולים עלו לא פעם על שפתי היושבים סביב השולחן הגדול שנערך לשתיית התה המסורתית והווז קרוב אל המיטה, היא-היא מעמד הכבוד, שה"זקנה" לעולם לא ירדה ממנו: בסוף שנות השלושים דרסה אותה חשמלית והיא נשארה בלי רגליים. "לא תמצא במוסקבה כולה רגליים נאות מאלה", כך התבטא צייר אחד, יוצא מגדר הרגיל. מעל למיטה היה תלוי הבד הענקי שלו "טורקיה", כמעט בבואת ראי של המיטה וכל מה שעליה: העיטורים שעל הכרים ועל השמיכות וצבעיהם, וכמובן, הגיבורה עצמה שנחה עליהם עטויה מכנסי שרוואל בוהקים, ירוק עם רקמה של זהב, מתוך

חיקוי שקדני של תנוחת ה"טורקיה". את ראשה הקטן ואת פניה המצובעות בגוונים עזים היא החזיקה כך, שהמבקרים יבחינו בדמיון בינה לבין הדיוקן ויציגו לה את השאלות המתבקשות. התשובות התאפיינו בחמקנות אומרת מסתורין, אך הילכו שמועות על רישום (שלא הוצג אלא ל"מקורבים" ביותר) שחזר במדויק על הקומפוזיציה שבציור, אבל הדמות המרכזית בו הוצגה מעורטלת מבגדיה, תרצו, "מאחה העירומה" ו"מאחה הלבושה".

זיס סיפר לי את כל המעשיות האלה בהתמדה ובעיקשות כאלה, ונוסף לכל תיכל את סיפוריו בתיאורים כל כך עסיסיים של העלמות ההן וחמורותיהן, ומנהגיהן החופשיים, שפעם אחת לא עמדתי בפרובוקציות שלו וזרקתי לעברו ברישול המרבי: "טוב, אז תכיר לי אותן". כתשובה הוצעו לי הסברים בנוגע לקשיים הכרוכים בהליך האמור ולסינון הקפדני הנהוג בסלון הזה, "אי אפשר להביא אנשים סתם", אבל הוא יתאמץ למעני, כי "אנחנו ממש כמו אחים". מְרָסִי מרסי.

אחר כך הוא שאל אותי, כבדרך אגב, אם אני עדיין בקשר עם הבחורה שראה במסיבה האחרונה שלנו. אֵלָה קראו לה, נדמה לו? "שלנו", זה אומר שלי ושל ואדים. המסיבות האלה לא היו מהסוג שאפשר לקרוא לו "אירוע חברתי": הבחורות נבחרו לגמרי באקראי ולפי קנה מידה אחד ויחיד: אפשר "לפמפם". תפסנו אותן בבתי קפה, ברחוב, במסיבות ריקודים, בקולנוע, בכל מקום שיעלה על הדעת, והעברנו בכור המצרף של חניגות לארבעה (זה היה בדרך כלל מספר הנאספים), ואז כבר הכול היה תלוי בקארמה האישית. בדרך כלל הדברים הסתכמו בבדיקה הזאת, גם אם הן נתנו מייד, ולא מפני שהבחורה המי יודע כמה הייתה

כל כך "לא שווה", או לא מצודדת; פשוט אי אפשר היה לעצור את ה"סרט-נע", והבאה בתור דחקה אוטומטית את רגלי קודמתה. אומנם מטבע הדברים, היו גם שהושארו "במאגר", בזכות מאפיינים מיוחדים כאלה או אחרים. לפעמים, בייחוד בחגים, חוג המשתתפים בהילולות שלנו הורחב, מפעם לפעם דווקא הזמינו אותנו, וגם ביקשו "להביא עוד בנים". במקרים כאלה, אם לא היה תחת ידי מועמד שווה יותר, הייתי מזמין את זיס, והוא בסדירות רבה "נתפס חזק" על משתתפת זו או אחרת, לא הניח לה והיה מטלפן אליה בלי סוף, מזמין אותה להקרנות סרטים סגורות, לתערוכות של ציירים מחתרתיים ואפילו לכל מיני הצגות שהוצגו "בחשאי" במרתפים: זה היה טיבו של זיס אחי, שהתרועע עם המוזות. אבל עם הבחורות לא הלך לו מי יודע מה, אף על פי שאפשר היה אפילו לקרוא לו יפה, אם התבוננת בו היטב: בנוי כהלכה, תווי פנים נקיים, כמעט בובתיים, חבל רק שזעירים מכדי שאפשר יהיה להבחין בהם מרחוק... הוא העריך לבלי די את סחרחרת בנות המין היפה שהסתחררה תמיד סביבי וסביב ואדים, ומפעם בפעם היה ממיר את קשרינו המיניים בקשריו החברתיים, גם אם במשורה. כך מצאתי את עצמי בביתה של ה"זקנה".

סביב השולחן ישבו כעשרה איש. לפי שיחתם והתנהגותם הבלתי אמצעיות והחופשיות, וחוסר הגינונים שבו הם מזגו לעצמם תה מסמובר מבהיק וכרסתני וליקקו ריבה מצלוחיות מעודנות, היה אפשר להסיק שזהו חוג ה"מקורבים ביותר". גבר בגיל העמידה, בעל ראש ענקי כשל חולה מיימת, ישב בבוסתן שכולו נשים מעשרים ועד חמישים, צחק וסיפר איזו רכילות. זיס הוביל אותי אל המיטה והציג אותי כ"משורר כשרוני". מרסי מרסי. ה"זקנה" ניעורה לחיים בעליל, ומבט עיניה השקופות

וחסרות הצבע שֶׁפֶּרַף עליי כלל לא היה מבט האופייני לזקנות. לא לעיתים קרובות הזדמן לי להיתקל במבט נשי "מפשיט" כל כך. היו לה פנים כחושות של בת-בלי-גיל, מכוסות שכבת איפור לבנה ומצובעות מאוד, שנראו כמסכה אימתנית במקצת לאורה הבוהק של הנברשת.

"מפרסם מפרי עטך?"

"לא ולא".

"הוא משורר בלי גושפנקה רשמית", הודיע זיס, שנרכן במקצת אל עבר ה"זקנה" ועטה על עצמו ארשת של מסתורין.

"כן? זה מעורר סקרנות. תקרא לנו משהו משלך".

הרגשתי כנוסע סמוי, שהכרטיסן תפס אותו על חם (כשהיינו נערים מתבגרים תמיד נסענו, זיס ואני, בלי כרטיסים בתחבורה הציבורית והלכנו לקולנוע רק אם הצלחנו לפרוץ את מחסום בודקי הכרטיסים).

"לא כדאי..." זיס נרכן עוד יותר קרוב אל ה"זקנה" וכבר דיבר כמעט בלחש, "בכל זאת..."

"כאן כולם משלנו", אמרה ה"זקנה".

"תקרא, תקרא!" נשמעו קולות.

טובה גדולה עשה לי, אחי. אבל לא נותרה ברירה, הגיע זמן הפירעון על מקומי בתיאטרון.⁵³ קראתי להם את "על אחוריהם של

53 ציטוט מרוחז משירו של בוריס פסטרנאק

רמכי נחושת נמס לו שלג אחרון... "השיר זכה ליחס של רצון. ה"זקנה" אפילו מחאה כף: "נפלא! 'תלמד מנואפים זקנים ולזול במאבק מעמדי!' זה שובה לב!" הצטחקה.

"תקרא עוד בבקשה, לא נשחרר אותך סתם כך!"

מעורר, קראתי את "ברחובות השוממים שוררת/ באשה דקה של לחלוחית אפריל..." הצלחה רבתי. זה הסתכם בערב ספרותי שלם של כחצי שעה; למעשה, הראשון שנערך לכבודי מימי. אומנם בסדנת המשוררים שלייד אוניברסיטת מוסקבה קראנו שירים במעגל, לפי התור, אבל בדרך כלל רק שניים-שלושה בכל פעם, וחץ מזה, כולם בעצם כיוונו את הקריאה לאוזניו של מנחה הסדנה, וולגין, שסומק ענוג פרח על לחייו; זה באוזני זה קראנו רק בהתכנסויות מיוחדות של משוררים, שהשתכרנו בהן עד בוש. כיוון שהייתי נרגש עד כדי אובדן ההתמצאות במרחב, הושיבו אותי אל השולחן וביקשו להתכבד בתה עם ריבה. השיחה ליד השולחן עקפה אותי והפליגה הלאה, ואני הרגשתי שעמדתי במבחן.

בערב ההוא הכרתי שלוש בחורות: יכול לא רע. את טניה, בלונדינית כבת עשרים, ששערה ארוך וחלק ולפניה העדינות, פני מדונה פלמית, הבעה של ריחוק, כאילו הייתה מרוכזת בהריגה; את אלווירה השופעת אך הבשלה-יתר-על-המידה (כבת ארבעים), דוקטורנטית למדעי האסתטיקה שכתבה עבודה על אותו צייר מפורסם שה"טורקיה" שלו התנוססה במלוא הדרה מעל משכבה של ה"זקנה"; ואת מילה שחומת העור (בליבי הדבקתי לה את הכינוי "צוענייה"), הנמרצת וקלת הרגל. טניה

עבדה בסטודיו של פסל סובייטי ידוע והצליחה לעורר את כעסי בשווייץ הנפש שהפגינה; אפילו מספר טלפון היא לא נתנה לי, רק מדדה במבט גלוי עד כדי גסות רוח את גופי הבנוי לתלפיות והזמינה אותי אל הסטודיו של הבוס; ועוד התפלאה שאני לא יודע את כתובתו. למילה היו גבות סמיכות, "מזרחיות", ופנים מרובעות במקצת (ככלל, אני לא אוהב נשים מזרחיות), היא לא הייתה יפה אבל הסבירה פנים בלי גינונים מיותרים, וללא ספק גילתה בי עניין. ככל הנראה, בינה לבין ה"זקנה" הייתה קרבה משפחתית מסוג כלשהו, וענייני ה"אספקה" בביתה הופקדו בידיה.

החלטתי להתחיל מהאסתטיקנית, אובייקט שנראה לי כהימור הכי בטוח וחוסך דאגות (להשקעה מינימלית של אנרגיה ואמצעים במשחק המקדים יוחס הערך הרב ביותר), מה גם שהיא "נגסה בפיתיון":

"מאוד אהבתי את השירים שלך".

"תודה".

"לא, באמת. מעולם לא ניסית לפרסם אותם?"

"ניסיתי".

"באיזה אופן?"

"הבאתי אותם ל'יוֹנוֹסֶט'".⁵⁴ ל'בֹּוֹטְנִיֶצֶה'.⁵⁵ הראיתי לכל מיני... ובכלל, כבר פעמיים פסלו לנו קובץ שירים של אנשי הסדנה, ושם יש בחורים מאוד על רמה, אני בהשוואה אליהם..."

54 רוסית: "נעורים"; שמו של ירחון סובייטי לספרות ולענייני פוליטיקה וחברה

55 רוסית: "אישה עובדת"; ירחון סובייטי לנשים

"חבל שאתה מצטנע. צניעות עלולה להזיק למשורר".

"אני לא מצטנע, זה שיפוט אובייקטיבי..."

"אובייקטיביות זה מיתוס. הדרך שלך תיראה כמו כרטיס הביקור שלך, ואם תסתתר מאחורי גבם של 'חברים גדולים ממך', תישאר לעולם בשורה העורפית".

"נדמה לי שזה היה ברנרד שו שאמר, ש'ישארו' אלה שיאריכו ימים יותר מהשאר".

היא חייכה.

"רוצה שאראה את השירים שלך לט.? אם ימצאו חן בעיניו, אז..."

"לא אתנגד..."

"תרשום את מספר הטלפון שלי".

כמה ימים אחר כך טלפנתי אליה והזמנתי אותה לסרט, אבל נאמר לי שחוקרים באוניברסיטה אין להם פנאי לשיטוטים בבתי הקולנוע; אם ארצה, אוכל לקפוץ אליה הביתה, אפילו היום, ושלא אשכח להביא את השירים. הצלחת הבזק (אלא מה, הרי לא הוזמנתי לשתיית תה לפי כל כללי הטקס) שקציתי כמו הצמיחה לי כנפיים. הפנטזיות על אלווירה השופעת וכפי הנראה, גם עתירת הניסיון (היעדר נתוני מודיעין על מצבה המשפחתי הטריד אותי במקצת, אבל הנחתי שהוא אינו מוגדר), ערפלו את חושיי ולכן כמעט לא הבחנתי, כשהיטלטלתי בחשמלית שזוגיותה היו עטויות כפור - הדברים התרחשו בפברואר נשוב הצינה והרוחות - ביד בכפפת צמר סרוגה, שלפתה את מוט האחיזה לצירי.

אחרי הבלימה החדה הראשונה מעדה ונפלה עליי בחורה רגילה שברגילות, במעיל ישן מעוטר בצווארון פלומתי, שהיה שייך בוודאי עוד לאימה. פניה היו עטופות בצעיף, שניסוט וגילה את פיה הקטן. הבחורה הסמיקה והתנצלה, ונקשרה בינינו שיחה. התברר שהיא עובדת כלבורנטית במפעל כימי, ואני נשרכתי אחריה וליוויתי אותה עד עיבורי מוסקבה, למעונות פועלים מחרידים כלשהם. צפצפתי על אלווירה, וכמו שאומרים, נתתי זכות קדימה לנעורים. התברר שההימור שלי היה נכון. וכשעייפתי קמעה וניסיתי לנמנם, נשיקותיה הרכות והחטופות רפרפו פתאום על גבי כאילו ליבבה אותו להקה של פרפרים - תחושה מפעימה, וגילוי החיבה המלכותי הזה שבה אותי לגמרי. מרגע זה ואילך היינו, זִנְצָקָה ואני, נאהבים ונעימים במשך שנתיים, עם הפסקות פה ושם אבל מתוך להט בלתי פוסק: כנראה, הצלחתי איכשהו לנחש מתחת למעיל המגוחך הזה את מתארי גופה הדק והגמיש ואת הסדק התאווני, השותת דבק חסר רחמים. הלהט, על טהרת הפיזיולוגיה, היה כל כך גדול עד שהיא אפילו החליטה שאתחתן איתה, נערה כפרית מסכנה... אני זוכר איך באתי פעם לפגוש אותה אחרי העבודה, וכשהבחנתי בתוך פקעת הבחורות בעכוזה המוצק והחמקמק, נאלמתי כל כולי, מהמותניים ומטה, מתאווה ומגאוותנות: היא שלי!

ולאווירה טלפנתי אחר כך, התנצלתי ואמרתי שנקעתי רגל ועד שהגעתי הביתה כבר נעשה מאוחר ולא היה לי נעים להתקשר... נסעתי אליה כעבור כמה ימים. היא גרה בדירת חדר נקייה ומסודרת: ריהוט ברמה סבירה, את הקירות גרשו תמונות וציורים, שפע של ספרים ובייחוד אלבומי אומנות, רובם בהוצאות זרות.

אלבומי אומנות מן הסוג הזה היו במוסקבה סממן למעמד חברתי. כשהיא הכינה לנו תה, התיישבתי על הספה ונעצתי את עיניי באחד מהם, של סוריאליסט כלשהו (הייתי בור בתחום האומנות, אבל "התוודעתי" בשקידה). לא ראיתי טוב: בחדר שררו חצי דמדומים אינטימיים - דלקה רק המנורה שעל השולחן, מכוסה באהיל - אבל לא הייתה לי כל כוונה להרוס את האינטימיות הזאת. "מה זה אתה יושב לך בחושך!" אמרה, כשגלגלה עגלת תה אל השולחן. מייד הנחתי את אלבום האומנות מידי, שלא תדליק חס וחלילה את האור, והתחלתי לשתות תה. עגלת התה מצאה חן בעיניי: תרבותי מאוד. היא התיישבה לצידי ואני התנפלתי עליה כשם שהתנפל בשעתו הנמר שירחאן על השור ראמה,⁵⁶ בלי לדחות את הקץ (רחיתי מעצמי רק את ספל התה): זמן רב מדי ציירתי בדמיוני את חמדותיה השופעות (כן כן, א-לה רובנס!). נשים מלאות יש בהן חמדה משלהן, ברצון המסותר הזה לטבוע, להיעלם בשפעת הבשר המערסלת אותך כגל...

זה היה, כמובן, מהלך לא מחושב ולפיכך גם שגוי (מי שחושב שפעלנו אז בתחכום מיוחד, או בצורה מחושבת, טועה; לא, אפשר לומר שההפך הוא הנכון, הכישלונות היו רבים והשיטה הייתה סטטיסטית גרידא, כשל דייגים: לא נדרש ממך אלא להשליך את המכמורת, וכל דגה שתעלה בה - ברוכה הבאה. תיקון החרכים הוא עניין לפלבאים, למה להיות קטנוניים, תראו כמה דגים יש בים!). אי אפשר לומר שאלווירה התרעמה באמת; היא התייחסה למתקפת המחץ שלי בזלזול מתרצה, לאמור: אומנם הכול ברור, דם צעיר ותוסס, אבל אני בכל זאת דוקטורנטית

56 דמויות מספרו של רודיארד קיפלינג, "ספר הג'ונגל"

למדעי האסתטיקה... היא ניערה אותי ממנה ברפות אך ביד נחושה - מה גם שמבחינה טכנית טהורה התקשיתי לחבק ולהדק אותה בין זרועותיי - פלטה בנשימה חנוקה: "אולם..." והעבירה את השיחה לפסים של תולדות האומנות. היא הראתה לי אלבום אומנות גדול, בהוצאה זרה, של פ., שעבודתה עוסקת בו ואמרה שזה צייר גדול אך למרבה הצער גישת הקהל אליו מוגבלת, כינתה אותו מנדלשטאם של אומנות הציור והוסיפה שגורלו אחר שובו לברית המועצות היה טרגי. לפליאתי, גיליתי בתוך האלבום את ה"טורקיה" ואת "דיוקן עצמי בכיפה בוכרית", שהיה תלוי על הקיר כנגד מיטת ה"זקנה". ואז אמרה שמחר-מחרתיים תפגוש את ט. ותראה לו את השירים שלי, הדגישה שוב שהם ראויים לפרסום, הוכיחה אותי שחשוב מאוד לפרסם, שהרי כל דבר צריך להיעשות בעיתו וכו'. ואני, כיוון שניסיתי להצטייר כמהפכן בעיניה, נתתי לה הרצאה בנושא "שמח לשרת, אבל מהתרפסות נקעה נפשי";⁵⁷ היא חלקה עליי, לאמור: האומנות תפקידה לשרת את העם ולא את השלטון, ולכן, כדי "להגיע" אל העם, צריך לדעת "לעקוף" את השלטון, ואני לה: זה מתיש מדי, לעקוף וכו' וכו'. בתום שתיית התה ניצלתי אתנחתא בדיון המלומד כדי להסתער שוב על כיבוש המגדלות הרופסים, ניסיון כמעט חסר תוחלת, מתוך עיקרון גרידא. הפעם הקרב היה ממושך ומייסר לשני הצדדים. חולצתה כבר הייתה פתוחה, ואחד משדיה כבר חולץ מתוך השקערורית שלו בחזייה הקשה המרווחת (השני נשאר תקוע בפנים), וחצאיתה הופשלה עד מעל למותניים, ורגליה נלושו עד כדי כתמים כחולים ואפילו תחתוניה ניסוטו,

57 ציטוט מתוך המחזה של אלכסנדר גריבן: *ידִיב*, "מרבה דעת מרבה מכאוב"

ומכנסי הג'ינס שלי היו פתוחים והורדרו למחצה, אבל היא לא נכנעה, נאבקה בעיקשות ובלי להשמיע קול, ואמרה, מתנשפת: "אתה משוגע, תפסיק, תפסיק, צריכים לבוא אליי, לא כאן, לא עכשיו..." "הלא כאן" הזה נשמע לי מקומם במיוחד: אז איפה עוד, ייקח אותה השד. בסופו של דבר איברי לא החזיק מעמד, מה גם שכל הזמן שפשפתי אותו כנגדה כדי לנסות לעורר בזה האופן את החושניות העבשה, והגרתי את עסיס החיים היקר מפז אל תוך מרחביו הקרים של היקום. "ומיוסר, קָבֵל עִם שפכתי את זרעי",⁵⁸ נדמה לי שכך כתב הקלסיקן. ואדים, שסיפרתי לו את הסיפור הזה לאחר מעשה (בשפיכת העסיס לא היה, כמובן, שום דבר יוצא דופן; כמה ממנו כבר נשפך לשווא, ממש כבדרך אגב), הביע השתתפות בצערי וכינה אותה "אליקסירה"⁵⁹ - וכך קראנו לה מאז. ככלות הכול, הפליאו אותי קור הרוח שלה, גישתה המעשית ואפילו גילוי הדאגה הכמעט אימהי: היא הביאה מגבת ושאלה אם אני רוצה להתקלח. אני עצמי הייתי נרגז כל כך וחשתי תיעוב כזה כלפי עצמי, שנמלטתי משם מייד אחרי שהתנקיתי והסתדרתי איכשהו.

ובזה הכול הסתיים, לדעתכם? לא ולא. אף על פי שבכוא העת נוכחתי לדעת שאם כבר היחסים שלך עם אדם כלשהו, ובייחוד עם אישה, התחילו ברגל שמאל, ככה זה יהיה תמיד ומוטב לא לאנוס את הגורל. דווקא יחסים כאלה עם הגורל ניסיתי לנהל כל חי, ובעיקשות שלא הייתה מביישת חולה מאניה. אלת הגורל אומרת לך "לא" אבל אתה מנסה לשבור את התנגדותה שוב

58 ציטוט משירו של ולדימיר נבוקוב, "לילית"

59 "אליקסירה": עסיס

ושוב, שוב ושוב מושך למטה את תחתוניה, שוב ושוב מנסה להבקיע את חומותיה, לרכוש את אמונה ולהצית את תשוקתה. לגבור על הגורל... גם עם טניה הכול יצא רע, רע מאוד. כמובן, קפצתי לביקור בסטודיו של הפסל הסובייטי הדגול. טניה הציגה אותי בפניו והמאסטרו, שבדיוק עמד לצאת, הציע לי לדגמן בשבילו לפסל קבוצתי, תמורת תשלום, הכול כמקובל, היו לו תעריפים מפתים, אבל אני ברוב טמטומי נתקפתי מבוכה ותירצתי את סירובי בכך שאני עסוק. "תחשוב, תחשוב", אמר ומיהר להסתלק. טניה הייתה מכניסת אורחים והזמינה אותי לסיור כללי. ממדי הסטודיו, העמוס לעייפה עבודות, רישומים וחומרי פיסול, הדחימו אותי: אולם ענקי ושטוף אור - הגג היה מזוגג למחצה - המון חדרי משנה עם כל מיני עבודות יד, העתקים, תבניות לימוד. סקרתי את השטח: איפה כאן אפשר בכלל, ושזה ייראה ספונטני כמה שיותר, וכשעצרנו בחדר צדדי אחד ששימש כעין מטבח ושעל רצפתו היו מוטלים זוג מזרנים ישנים, חיבקתי אותה וכפיתי עליה את נשיקותיי. אימצתי לי ארשת החלטית, אף על פי שיותר משנמשכתי לעלמה הקרה כקרח, היא הרתיחה את דמי וקיוויתי בהיחבא שתדחה אותי מעליה בבוז. אבל טניה גילתה במפתיע ותרנות משונה, בהתחשב באדישותה המוחלטת (ובצידה כמין עניין "אקדמי" במערומיי, עד שאפילו צץ אצלי החשד שזאת דרכה לבחור דוגמנים לבוס שלה). כיוון שרציתי לתלוש מפני המדונה האנמית שלה את מסכת הריחוק שפירשתי אותה כגבהות לב, הפלתי אותה על המזרנים ותרצה-לא-תרצה, כבשתי את הגוף הזר. דומה שגם בינה לבינו לא שררה קרבה יתרה. על כל מאמציי הנמלצים היא רק המהמה פעם אחת המהום לא ברור ואולי-אולי! - או שזה רק היה נדמה לי - פניה הוורידו טיפ-טיפ, כאילו ליהטה

רוח צוננת את לחיי היפהפייה הנרדמת. כשהלכתי משם, פשוט רתחתי מכעס.

מילה הצוענייה, לעומת זאת, טלפנה אליי בעצמה (ממי לקחה את מספר הטלפון שלי, מזיס? זיס לא טרח לדווח לי על כך). היא הזמינה אותי לראות את "מראָה" 60 בבית הקולנוע 'וֹרְשֶׁבְּסְקִי'. כבר ראיתי את הסרט הזה אבל הלכתי בכל זאת, בין כה וכה לא הבנתי שום דבר בפעם הראשונה. אז כולם דיברו על "מראה", וגם אנחנו התווכחנו אחרי הסרט: היא חשבה שהוא "פיוטי", ואני אמרתי "הוא סתם עוֹשֶׂה רוח". ברכבת התחתית, בקרון הדחוס עד אפס מקום, נדחקנו קרוב-קרוב זה לזה, חיבקתי אותה והתנשקנו כל הדרך. יהיה אשר יהיה, אני אוהב נשים חסרות מעצורים וחופשיות בהתנהגותן. "רוצה להיכנס?" שאלה ליד הכניסה לבית שלה. "רק תהיה ממש בשקט, אני לא רוצה ש...." חמקתי אל חדרה על קצות האצבעות.

"מישהו בא?! שאלה ה"זקנה" בקול רם.

"זה אני!" צעקה מילה. "אני תכף באה".

"את לא לבד?"

"לבד, לבד" (נישקה אותי בחטף והלכה לבדוק מה שלום ה"זקנה").

לאוזניי הגיע "כבר מאוחר, אל תשאירי אותי לבד כל כך הרבה זמן" רטנוני. מילה הביאה לה משהו, הן דיברו ביניהן קצת, אחר כך הקולות נדמו. כבר היה שתים עשרה כלילה. השחרחרות שלי

חזרה מחייכת והצמידה את אצבעה אל שפתיה. אחר כך הוציאה מן הארגז שמתחת לספה כלי מיטה, הצענו לנו מיטה בתנועות מתואמות וחמקנו אל מתחת לשמיכה, רועדים מקור. יצא לגמרי לא רע, דווקא מצא חן בעיניי, ולכן שיווינו לפגישותינו אופי סדיר. לרוב באתי בצוהריים, כשלא הייתה סכנה להיתקל במבקרים שהתאחרו בנשף, ובדיוק בשעה הנקובה. מילה הייתה פותחת לי את הדלת ומרמזת לי באצבעה להיכנס, ואני הייתי חומק אל חדרה תוך שמירה על כל כללי החשאינות. יש לציין של"זקנה" הייתה שמיעה או היו חושים, יוצאים מן הכלל, ולא פעם ולא פעמיים היא שאלה: "מישהו בא?", ובכלל הטרידה את מילה בשיטות שונות ומשונות, ולפעמים הייתה עוקרת אותה ממני במלוא מובן המילה (לא לחינם אהבה חברתי את התנוחה "אישה מלמעלה") בדרישה גחמנית אחת מני רבות. לעיתים, כשמילה לא הצליחה להתאפק (או לא הספיקה לנעוץ את שיניה בסדין, ויש שגם בידה ידי: נשאתי פצעי אוהב אלה לא בלי גאווה מסותרת) וצעקה חנוקה הייתה פורצת מקרבה, ה"זקנה" מייד הייתה משיבה בקריאה רמה: "מה קרה?! לא נותר אלא להמציא הסברים נוסח פלישת תיקנים או עכברים, ואז גם ה"זקנה" הייתה מתחילה להיאנח בבהלה.

לפעמים, עם הגיעו של מי שהיה החתן של מילה שנים רבות (התברר שיש מעמד כזה), מלחין ומוזיקולוג, פרופסור, מחבר נכבד של ספרים לרוב וכד', נאלצנו לעשות הפסקות ארוכות. הוא היה מבוגר ממילה ביותר מעשרים שנה והרבה לנסוע, אף לפרקי זמן ארוכים, פעם לסיבוב הופעות (כפסנתרן), פעם לאסוף חומר לספר זה או אחר. אבל תמיד היה חוזר, תודה לאל, וחוסם

את גישתי ל"מקום המקודש": למעשה, הוא-הוא שהיה קרוב המשפחה של ה"זקנה", ומילה השתכנה בדירתה מתוקף היותה "כמעט אשתו". כשלעצמי, לא רק שלא הייתי נגד הפסקות אלא למען האמת, אפילו שמחתי על כך, מפני שהיא נקשרה אליי יותר מדי וזה התחיל די מהר להכביר. כשהחתן היה מגיע היא השתוללה במיוחד: הייתה טורקת לי את הטלפון ותובעת שאיפגש איתה ולא משנה איפה. תובענותה גררה מריבות.

כך עבר לו הקיץ. היה כלא היה.⁶¹ פעם אחת, אחרי הפסקה ארוכה באופן חריג שסיבתה הייתה שובו המי יודע כמה של אודיסיאוס, הריב שבעקבותיו ונכונותי הגחמנית להתפייסות, קבענו להיפגש כדרכנו בקודש. אומנם הפעם, אמרה, אין צורך לחכות ליד הדלת, אפשר לצלצל והיא תפתח. "ומה קרה לזקנה, היא התחרשה?" שאלתי. "משהו כזה", זו התשובה שזכיתי לה. יש להודות שהתגעגעתי לגופה הקל והזריז. באתי בריצה, צלצלתי בפעמון הדלת. כשפתחה לי, לא הצמידה את אצבעה אל שפתיה, לא הזכירה לי בתנועות ידיים שעליי לחלוץ את הנעליים ואפילו טרקה את הדלת - מסיבה עלומה, בטל הצורך בטקס שהורגלנו אליו - מייד, עוד בחדר הכניסה, חיבקה וכמעט הפילה אותי על רצפת הפרקט הישנה, החורקת. "אבל מה קרה לזקנה?" ניסיתי לברר ללא הצלחה והתקתי את שפתיי משפתיה. אבל זה עזר רק בקושי להבהרת המצב, מפני שמיד נשמעה המייתה, מלווה בדיבור חטוף, נשנק: "אוהבת, אוהבת, אוהבת אותך, אני אוהבת אותך, התייסרתי כולי, אלוהים אדירים, כמה שאני אוהבת אותך,

61 ציטוט מרומז משירו של אַרְקַנִי טַרְקוּבְּסְקִי, משורר סובייטי (1907-1989), אביו של הבימאי אנדריי טַרְקוּבְּסְקִי

אתה מייסר, מייסר אותי, אוהבת, אוהבת... קראה. קריאתה הייתה משוחררת ורמה מדי וזה הבהיל אותי, בגלל ההרגל הישן לדממת הבית הזה. "אז מה קרה, מה יש לזקנה, אה?" המשכתי בניסיונותי להשיב לעצמי את הביטחון שבידיעה. לבסוף היא התנתקה ממני, השיבה את רוחה, אחזה בידי והוליכה אותי לסלון. ה"זקנה" שכבה שם פרקדן על אותם הכרים, מתחת לאותה "טורקיה"; פיה היה פעור וחרחורים נוראים נפלטו מתוכו. "הרי היא... גוססת!" נחרדתי ונרתעתי, כשמילה ניסתה להוביל אותי קרוב-קרוב אל המיטה. "כן..." אמרה, ולקולה היה צליל מהורהר במקצת. "אבל הרי היא תכף תמות!" "לא. זה כבר היום השלישי שהיא ככה. הרופאים אומרים שזה עלול להימשך שבועות..." היא עמדה ליד המיטה והביטה באישה הגוססת בחקרנות של חוקרת טבע צעירה, ועל אף ניסיונותי החלושים לחלץ את ידי מידה, לא הרפתה ממנה. הצפייה הזאת בגסיסתו של אדם היה בה כעין חילול קודש חסר בושה. הרגשתי רעד משונה ברגליי ותערובת משתקת של פחד וסקרנות תאוותנית. היא משכה אותי קרוב יותר אל המיטה שהבובה המחרחרת שכבה עליה, ואני נענית לה כמהופנט. לראשונה ראיתי קרוב כל כך אדם גוסס. ללא שכבות המגן הרגילות של איפור לבן וצבעים, נראו פני הזקנה כגולגולת עטופה בנייר אורז. והחרחור המחריד הזה, כאילו החיים שעוד שאפה אל קרבה סירבו לפרוח מגרונה ופרפרו שם, ונאבקו... "כבר התרגלתי", מילה אמרה. "מוות זה תהליך", חלקה איתי את ההארה הפילוסופית. "יש לו טכנולוגיה משלו... זה עוזר להיגמל מאשליות מסוימות..." וצידדה אליי מבט. כנראה הייתה לי הבעה כזאת, שהיא גיחכה, ליטפה אותי על לחי וי ואחר כך חיבקה את צווארי, סובבה אותי אליה ונשקה לי.

דווקא בגלל הידיעה שאת המוות אי אפשר לנצח, אי אפשר לעקוף, מאוד מתחשק לזיין לו את הצורה.

נראה שהמחשבה הזאת פקדה את שנינו בעת ובעונה אחת, ונכנענו לה בלי משים. שותפתי לפשע כרעה קלות והתנדנדה לקראתי; גופה היה קמור והיא נשענה בידיה על ערש דווי. בשעת מעשה פניה נרכנו קרוב כל כך אל פני המסכה עד שהיה נדמה לי שהיא, ואני איתה יחד - מתנשקים עם המוות... אימה מלאת סלידה ועונג חורש רע התמזגו בי למין התפוצצות מכלה כול, כתמי הצבע של הכרים והשמיכות בסגנון אר-נובו צפו לנגד עיניי כמו שושני מים בנהר, ראשי הופשל לאחור וראיתי את "טורקיה" הטובלת במקווה ססגוני בה במידה מביטה בנו בחיוך אירוני. ומייד חשתי שגופה של המאהבת שלי נמתח כאחוז עווית, ושמעתי צעקה הפורצת כמו קיא מפיה שנפער בצורה מפלצתית וכמעט נצמד לפיה הפתוח של הגוססת. היה נדמה שהן צווחות זו על זו כמו כימרות על מגדלי הכנסיות הגותיות, הפולטות מקרבן סילונים של מים בימים שהגשמים יורדים בהם בלי הפוגה.

מוסקבה, קיץ 1991

(מרוסית: ליזה צ'ודנובסקי)

במוסקבה פרחי ענביות וטלפונים

והוצאות להורג מדי יום

(אוסטין מנדלשטאם)

9.7.91 לבית המלון, גורד שחקים על הגבעה, הביאו אותנו בחמש בבוקר. דמדומי שחר. קריר. ממול אצטדיון אולימפי. שינה חטופה. מתשע בבוקר טלפונים: לחברים ותיקים ולנמעני האגרות והחבילות. לארוחת הבוקר המשותפת הצטרף שמוליק, ראש השלוחה המוסקבאית. במסעדה רק הקבוצה שלנו. ארוחת הבוקר הזכירה לי את המילואים: לבן, ביצים קשות, לחם וחמאה. שמוליק הדריך ומיין. רצה לתקוע אותי בדוכנה - במוסקבה, לדבריו, אין תלמידים. זובי, עד שהגעתי למוסקבה אחרי שלוש עשרה שנה... אמרתי לו: אני כבר אמצא. יצאתי החוצה כדי להחליף דולרים. אמרו, בפינת הרחוב. סגור. הנקודה הבאה במרחק של שתי תחנות אוטובוס. מחכה בתור. אוויר, עננים, עצים, מכוניות - הכול מוזר. הרגליים כושלות, כמו אחרי מחלה ממושכת. האוטובוס מתעכב. עצרתי מונית⁶². הכסף - פסולת נייר - תחושה משכרת. בחמש פגישה עם בוריה ואוזריק בתחנת המטרו פושקיןסקאיה. סיור קצר בשדרות עד ארבע.

62 במוסקבה עד היום רק מעטות הן המוניות הרשומות, רובן הן מכוניות פרטיות שבעליהן עושים פרנסה נוספת בהסעת נוסעים מזדמנים

הפה יבש מפטפוטים. מעין קדחת. נוסעים לבוריה. בתו גדלה והפכה לנערה, מרינה לא השתנתה, הכיבוד ראוי לשמו. נשארתי ללון אצלם.

12.7.91 לארוחת הבוקר התכנסו כולם יחד בפעם האחרונה, בקרוב נתפזר ברחבי האימפריה. מרגריטה הזמינה אותי ללנינגרד. נסעתי לסאשה. חבילות, דיבורים, החלפת כסף, חיפושי דירה ותלמידים. חזרתי למלון. שיירה אין-סופית של מבקרים: מכתבים, מתנות, דרישות שלום... הובהלתי למחלקת האישורים. הסתבר שכל מבקר חייב אישור. איש קג"ב קשיש ומרוט צרח עליי, מה אני חושב שזה פה, מי אני בכלל ומאיפה? הוא כבר יכרר לגביי אצל מי שצריך! הוא כבר יזרוק אותי מפה! נטל את הדרכון והלך. מולי ישבה בעיניים מושפלות בחורה מדוכדכת, כמו מים עומדים בבריכה עכורה. "מה קרה לו?" - שאלתי בקול עליז, למרות ששקשקתי כהוגן, מתוך הרגל ישן. מלמלה משהו, הסמיקה. איש הקג"ב חזר, החזיר לי את הדרכון, אמר שלהבא לא ירשה לאיש להיכנס אליי. הביט בי כמו זאב חסר שיניים. נאלצתי להיפגש עם אנשים בכניסה למלון. אנשי הביטחון התרגלו אליי, אך זו לא הייתה תחילתה של ידידות נפלאה.

13.7.91 פגישה עם ואדים. בדרך תקתקתי את כל המשימות, פיזרתי מכתבים. ואדים לא השתנה. הבאתי לו גופייה אופנתית, שנבחרה בידי אשתי. פסענו במסלולים מוכרים משכבר: משרדת השלום דרך תיאטרון דורוב, שדרת הפרחים, פטרושקה, סמטת סטולשניקוב⁶³. בדרך נכנסנו למוזיאון המאה ה-18 שבמנזר

63 רחובות ואתרים במרכז מוסקבה שהם כה מוכרים, עד כי שמם בלבד מעורר זיכרונות אינספור

המולד, הצטלמנו. המוזיאון ריק מאדם, שומרות קשיות בכל אחד מן האולמות, שתי קופאיות מפטטות, יורות מבטים. תחריטים, דיוקן דהוי של רדיצ'ב⁶⁴ (כתם כהה במקום ראש). יצאנו למרפסת, הקשיות נזדעקו: אסור! מסביב כיפות של כנסיות, קירות מתקלפים, עצי ענק. פלרטטנו עם הקופאיות, נכנסנו למזנון, מרוב רעב בלענו עוף נוטף שומן, שנותר אחרון במלאי, קפה עם פירוז'קי. הקפה היה טוב. חשתי דקירה בצד ימין, ייתכן שמהעוף? או שמא מהצעדה הממושכת? נשבר לי העקב. נכנסנו לסנדלרייה. העקב מוסמר במסמרים בעובי של אצבע. ערכנו סיור בחנויות ספרים, קניתי כמה וכמה. בפינת סמטת סטולשניקוב קניתי אבטיח מבן מזרח גאה אחד – מזור לתופעות הלוואי של העוף השומני ולמיחושים בצד הימין. ואדים הכניס את שאריות העוף לשקית פלסטיק (בשביל החתול) ולא ויתר גם על שאריות האבטיח. מבית הדואר צלצלתי לסריוז'ה גנדלבסקי⁶⁵. הוא הזמין אותי למשתה אצל קיבירוב⁶⁶, לכבוד הוצאת ספרו בארץ מולדתו, אוסטיה. ואדים פרש, מסרתי לו את הספרים שקניתי, כדי שלא אצטרך לסחוב אותם איתי. אצל קיבירוב התכנסו בני משפחה ומקורבים: פייביסוביץ', סאשה ברודסקי, לב רובינשטיין, זייצב⁶⁷. נשים מזן מיוחד: רעיות של ציירים ומשוררים רוסים. אצלנו אין כאלה. התקרובת המשובחת הפכה את השתייה לחלקה במיוחד. התרככתי. שרנו שירים משנות ה־30: "בסוס הפלדה נחרוש את

64 אלכסנדר רדיצ'ב (1749-1802) – סופר, מראשוני המהפכנים ברוסיה, נרדף על ידי הממסד, ושם קץ לחייו

65 סרגיי (סריוז'ה) גנדלבסקי – חבר ותיק, כיום משורר בעל שם ברוסיה

66 טימור קיבירוב – משורר רוסי נודע

67 סופרים ומשוררים ידועי שם

שדותינו" ... אחר כך, עברנו ל"חדשים": "מי זה שם, יורד מן הגבעה". כאלה שירים שרנו ב"ימי חמישי" אצל זיניק⁶⁸ לפני 20 שנה. פייביסוביץ' השופע והעגלגל, עם זקן מסולסל, קבע את הטון. לב רובינשטיין המוזנח, שיניו רקובות, ליווה אותו בקול הבס הצרוד שלו, והתברח: קרא לקיבירוב "קיר בירטור", החליף מילים בשירים, כולם צחקו. טימור, במשקפיו העגולים, היה לבבי. שועל. סריוז'ה השתכר. שכנע אותי לנסוע איתו לדאצ'ה⁶⁹ למוחרת, גרר אותי אליו הביתה לישון, רצה להראות לי את הספרים שקנה בשבילי ולהשמיע הקלטות של מגריק⁷⁰. בדרך זימר "הביטי, הביטי בעיניי הקודרות"⁷¹, קילל, נטפל לשוטרים ודרש שישירו יחד איתו. לנה משכה אותו אחורה, מנסה להרגיע, ואני נשרך מאחוריהם ברחובות השוממים. בבית שתינו קפה עם גלידה. לקראת שלוש בלילה התמקמנו בקושי בחדרון אחד. סריוז'ה התפרע מעט במיטה, רצה לקיים אורגיה, אך עד מהרה נרגע. לא הצלחתי להירדם. מתחת לסדין היה קר, החדר ספוג בעשן סיגריות, תיקנים מתרוצצים בהמוניהם, ומעבר לדלת, ממש בסמוך לראשי, מיילל החתול.

14.7.91 הכנות לנסיעה לדאצ'ה. עדיין מרגיש כמו מלח שירד אל החוף בתום הפלגה ממושכת: חש רצון עז להיאחז במישהו, במשהו... האזנו למגריק. שירים חסידיים. ניחוח מולדת. הדואט עם נטשה אשתו יצא מרגש. הם כבר התגרשו. לגמנו קפה,

68 סופר רוסי נודע, מתגורר בלונדון

69 בית קיץ מחוץ לעיר

70 חבר משותף, זמר ומשורר, בזמנו אסיר ציון, כיום גר בישראל

71 שיר של אסירים

אכלנו צנימים ויצאנו לדרך. יום שמש. בזיכרוני נחרטה הכנסייה באורדינקה, שבה הכרתי את אינה. תחנת הרכבת הומה אדם. שעה וחצי ברכבת צפופה, אחר כך, באוטובוס מתקופת מלחמת העולם השנייה, כביש משובש. עיירת קיט בעמק. בדרך חקר אותי סריוז'ה, מה חדש בירושלים. התבוננתי סביבי בחשש. צעדנו ברגל אל העיירה (בסמוך לגדרות עמדו גברברים מקומיים בגופיות, זרועותיהם מקועקעות, מצוידים באתים ובסלי רשת, לא הסבירו לנו פנים), וברגע שנשארו לבדנו ביקשתי ממנו לא לחשוף את זהותי לציבור הרחב. הוא ענה שאין לי מה לדאוג ושפני הדברים מזמן השתנו: איש אינו חושש, אך אם איני מרגיש בטוח... בישלנו על המדורה: תפוחי אדמה, בצל טרי, היישר מן הערוגה. אחר כך הלכנו לשחות בנהר מוסקבה. המים היו צוננים, עכורים, אך לא התאפקתי, כל כך התחשק לי להיכנס שוב לאותו נהר עצמו⁷²... "תודה שזה היה טוב!" - התגאה סריוז'ה - "למה שלא תודה?!"

בערב הלכתי לעשות שיחת גוביינה. בעיירה היה רק טלפון ציבורי אחד. תור. החשיך. את המקום הזה עדיין לא חיברו לחשמל. בסוף לא דיברתי. בדרך הכרתי אחד בשם יורי אבוביץ', יהודי כנראה, ביקשתי לתפוס איתו למוחרת טרמפ בחזרה למוסקבה. אשתו, רוסייה שורשית חמורת סבר, לא חיבבה אותי ממבט ראשון, כאילו אני עלול לחטוף את אבוביץ' שלה לישראל. לאור נרות אכלנו מלילים עם ענבי שועל. סריוז'ה הקריא שני שירים חדשים, סיפר מעשיות. למשל, שלקינוז'יב⁷³ יש זין שלא נכנס לצנצנת, "זין מפלצתי", שאיתו הוא פוקד את מוסקבה מעת

72 פרפרזה על הרקליטוס: «אי אפשר להיכנס פעמיים לאותו נהר»

73 משורר רוסי ידוע, מתגורר בארצות הברית

לעת, מתפרע. שוב לא נרדמתי בשל הקור והמועקה האיומה, מעין הפקר, השמיכה לא הייתה בעזרי, צמרמורת אחזה בי, חשדתי שחליתי. לבשתי חולצה, סוודר, הצמרמורת עברה. בשעה שבע בבוקר צלצל השעון המעורר: לא לפספס את אבוביץ'! כאשר קרבתי למכוניתו, ראיתי אותו טורח, מעמיס מטען. אמר לי "בוקר טוב", הגברת שלו לא הביטה לעברי. ניגשתי אליה והכרזתי באוזנה: "בוקר אור!", אך היא לא הנידה עפעף. כנראה שאין זה לכבודה להחליף דברים עם ז'ידים, למעט בעלה. בדרך שוחחתי עם אבוביץ': הוא עבד עם אבא של סריוז'ה. גלשנו לנושא היהודי, והתוודיתי על מוצאי בפני בן עמי. "כך חשבתי", אמר, שבע רצון מפיקחותו.

17.7.91 אתמול עברתי לדירה שכורה. בוריה עזר לי להעביר את מיטלטלתי במכוניתו הקטנה והישנה. את הדירה תיווך לי סאשה - דירתו לשעבר, מול הבית שבו גרתי פעם בשכנות למישה ולדודה ז'ניה. בקיצור, חזרתי... בעלת הדירה זוכרת אותי. אני אותה לא כל כך. הדירה ממש אורווה. היא ניקתה מעט. הדירה שייכת לבתה, וזו כל הזמן בנסיעות. סאשה סיפר לי שהם נזקקים. סיכמנו על 100 דולר עבור כל התקופה. בערב פסעתי במשעול המוכר לעבר ביתה של דודה ז'ניה. חבל שבנתי על אוכל, אבל לשתות נתנו לי, אחרי שביקשתי. סבתה גוססת. גונחת. צנומה. איש לא חש אליה - מעין מומיה. ניגשתי. דודה ז'ניה אמרה: "אימא, אימא, ניומה כאן! את שומעת? ניומה!"

"ניומה?" - ניעורה הזקנה ואף ניסתה להתרומם. "ניומה!" - הרימה את זרועה, ואני אחזתי בכף ידה הגרמית. שפתייה רעדו, עיניה הוצפו בלחלוחית. היא נשמטה והחלה גונחת. בת דודי

השמינה, תפחה מנחת. בעלה מנה את הישגיו: מכונית, דאצ'ה, עבודה, חלטורה, ציד, דיג - "איננו זקוקים לחוף הטורקי..."⁷⁴

בלילה קיבלתי שיחת טלפון מאשתי. רוצה לבוא. בשביל מה? - צרחתי לתוך השפופרת, - מה יש לעשות פה?! קמתי מוקדם, היה עליי להקים קבוצת לימוד. קפצתי למישה. רזה, מצומק, שיניו השחירו. בבית שני כלבים: השטיח מכוסה בפרווה. ריח בלתי נסבל. התחלתי לפתוח חלונות. מישה תחב לידי את תרגומי משירת משוררת סלובקית אלמונית, אחר כך השמיע קלטת של זמרת אחת ("שרה רומנסים נפלא"), ואת נאומיו של גורבצ'וב (הוא מקליט אותם). הוא התפעל מגורבצ'וב: איש מדהים. "רק תקשיב!" אפילו את ההקלטות שלי שמר. בעודו טורח על הכנת התה, הורדתי מן הקיר את הגיטרה והתחלתי לפרוט עליה.

לתה הייתה השפעה מעוררת, ומישה פצח בנאום אפולוגטי שנסב על הרעיון כי כולם נמושות, ורק הוא ישר, כאדם וכיוצר גם יחד. אני, לעומתו, נשברתי בעודי צעיר. סיפר לי על סופרובסקי שנדרס על ידי מכונית, כשיצא ממסיבת יום ההולדת של גנדלבסקי... עד 5 לפנות בוקר שכב ליד הבית, מפרפר. "נו, רואה, אילו נמושות הם, ואתה עוד מתרועע איתם". גם פושקין מוג לב: למה לא ירה בצאר? את וגינוב⁷⁵ הוא היה חונק כמו ידיו, אברניצב⁷⁶ - כלב מעודן, ישראל - גם היא כלבה, מדכאה את הערבים... אחר כך, דיבר על פחד, אמר שיעזוב את המדינה,

74 שיר סובייטי פופולרי

75 קונסטנטין וגינוב (1899-1934) - סופר «סובייטי»
(או שמא «אנטי-סובייטי»...)

76 סרגי אברניצב (1943-2004) - פילוסוף ופילולוג

כיוון שאינו מסוגל לחיות בחרדה חייתית מתמדת לחייו. אמר שאני לא מתאר לעצמי איזו אנטישמיות, איזו שנאה מסביב, השכנים מתנכלים לכלביו. הזכיר לי את המשפט שאמר ביאליק על המהפכה הרוסית (פעם ציטטתי אותו, עד שנמחק מזיכרוני): "החזיר התהפך מצד לצד". נשאבתי לתוך הוויכוח והתחלתי לתור אחר סתירות לוגיות בדבריו: כיצד כל זה משתלב עם התפעלותו מה"פרסטרופיקה"? אם הוא באמת סבור שאפשר להשלים עם הערבים, מה מפריע לו להשלים עם האנטישמים? "אני שונא אותם!" - הצהיר ההומניסט המושבע - "פשוט שונא!" פחדיו היו כה דומים לשלי, שנתקפתי פרנויה. לפגישה עם אינה יצאתי נסער. היא, כמובן, הבחינה במצב רוחי, אך כפי הנראה ייחסה אותו להתרגשות טבעית מפגישתנו. ישבנו מעט בלובי של מרכז הקולנוע החדש. הסרט כבר התחיל, והלובי היה שומם. נדמה היה שאיש לא התלהב במיוחד מפסטיבל הקולנוע. התחשק לי להשוויץ: קניתי במזנון בקבוק שמפנייה וסנדרויצ'ים עם דג פלמידה. הראיתי לה תמונות. היא התקרבה ונגעה בי, אך אני התכנסתי כמו קיפוד. צפינו ב"גותיקה" של ראסל - סרט שהלם את האווירה למדי. פחדים, פחדים, פחדים... אחר כך, טיילנו במרכז העיר. חיפשתי את ביתי הישן, בסמוך לקונסוליה האמריקנית, צילמתי, ירד גשם. הגשם המשיך לרדת כל היום. מצאתי את הבית. עברתי תחת הקשת המוארכת ונכנסתי לחצר, אך ה"זיהוי" - אותה התאמה לתבנית חלומותיי ודימיונותיי - לא התרחש. דבר לא זע בתוכי. ישבנו על הספסל בגינה, מול הכנסייה. אולי זה הספסל שלידו עמדתי בזיכרונותיי, בן שש, עטוף מעיל פרווה (או שמא ראיתי זאת בתצלום ישן?)... צקצקתי במצלמה בלי הרף: עצים בגשם, כנסייה מאחורי העצים, היפים

בארבט. עצרנו ליד המזנון, לקחנו שתי כוסות מיץ עם עוגה. היא הייתה קצרה בזמן, בעלה חיכה לה. בארבט הצטופפו שיכורים, עבריינים, אומנים... התקהלות סביב נגן הגיטרה, מתחת לקשת מישהו ניגן בכינור, עוברי אורח פסעו מדוכדכים. היא ביקשה להפיג את המרה השחורה שפקדה אותי, אך בלא הצלחה.

בבוקר למוחרת הלכנו לראות את "שמיים מגינים מעל" של ברטולוצ'י. סרט יפה, שכולו מזכרת: "אללהו אכבר", נופי סיני, ואפילו הסצנה הארוטית על פי תהום, מעל המדבר המשתרע מטה. מעל עמק כזה בנגב, על שמיכה צבאית... לבשת לבנים ורודים, וגם ההרים היו צבועים ורוד... אך ברגע זה רכנתי אל אחרת, זו שלידי. הרגשתי שגם היא נמשכת אליי, נגענו זה בזה, אך כשניסינו לנשקה על השפתיים, עשתה לי פרצוף, ספק שובב, ספק מבוהל, כמו אומרת: מה זה קרה לך, אדוני הנכבד? המחווה הזאת ציננה אותי. שוב, כמו אז... דבר לא השתנה.

באחת הייתה לי פגישה עם יוסף. הלכנו לאורך פסי החשמלית, לאורך ילדותי. צילמתי תמונה אחר תמונה, ביקשתי מיוסף להנציח אותי על רקע זיכרונות הילדות: מן הרחוב שלנו לא נותר דבר, פרט לבתי המרחץ הלבנים בפינה, במקום החצר נפער חור שחור, שממה. והינה הבתים של חברי ילדותי - בובקה ומישקה - בית הספר היסודי, היכל החלוצים, שם למדתי ציור. בין חורבות הכנסייה נהגנו לסייף במקלות - מוסקטרים נגד חיילי משמר החשמן. לא אחת נדבקנו לחלונותיו המהבילים של בית המרחץ לנשים שבמרתף, בסמוך לבית הקולנוע "טרוד" ("מלאכה")... בינתיים סיפרתי ליוסף על חיי "שם", על פלנטה רחוקה... הגענו למי"ת ("המכון המוסקבאי למהנדסי תחבורה"). סמוך לשער

הכניסה שלושה צעירים בכובעי מצחייה, פניהם חלקלקות מקדושה, הציעו למכירה עיתון יהודי מקומי "סוֹבֶסְדֵּנִיק" ("בן שיח"): שיחות עם הרבי מלובביץ'. לא הרחק מהם התגודדו בחורים סמוקי לחיים, דומים לאיכרים. הוי, כמה התחשק להם להחטיף ל"יהודונים", אך כיוון שלא הוסמכו לכך, ומאידך לא הורגלו לגלות יוזמה, נאלצו להבליג. זרקתי "שלום" מתנשא קמעה לעבר "האחים בציון", אך לא זכיתי לתגובה נלהבת ואף לא עוררתי שמץ של סקרנות: הם תחבו לידי עיתון ודרשו שלושה רובלים, כאילו הייתי נוכרי.

ב"כיכר המאבק" התיישבנו, יוסף ואנוכי, בגינה, שוחחנו על חייו "כאן", על ספרים - בחטין⁷⁷, לוסב⁷⁸, אסתטיקה, האידאיה הרוסית. הוא הרצה בפניי על האנטישמיות הבזויה, הבלתי נסבלת, האופיינית לאינטליגנציה הרוסית ("כאשר פרופסור מזוקן מתחיל לדבר איתי על רוחניות, אני תוהה: האם ישחט אותי תיכף ומייד, או שמא ימתין מעט"). כן, החיים כאן בלתי נסבלים, אך זו האפשרות היחידה "להגשים את עצמך". כמו אז, הכול כמו אז. המשכנו בטיולנו, חלפנו על פני בית החולים מריינסקי, שם התגורר בצעירותו דוסטויבסקי, תיאטרון הצבא האדום, דרך השרדות, אל בית הדואר המרכזי. בדרך פקדנו כמה חנויות ספרים, ויצאנו עמוסי שלל רב. בו במקום שלחנו את הרכישות בדואר. נקלענו לגשם זלעפות קצר. לקראת שש בערב נסעתי לסאשה ללמד - הקבוצה הראשונה החלה לפעול.

77 מיכאיל בחטין (1895-1975) - מגדולי חוקרי הספרות והפילוסופים במאה ה-20

78 אלכסי לוסב (1893-1988) - מגדולי הפילוסופים הרוסים במאה ה-20

18.7.91 נסעתי ליוסף. דנו בעסקי ספרים: בהתחשב בפער המחירים העצום, היבוא האישי לארץ היה בבחינת הבטחה לרווח. סיירנו בחנויות, שלחנו עוד שלוש חבילות. חזרנו לביתו. יוסף נתן לי לקרוא את מאמרו על לוסב. נרדמתי כבר בעמוד הראשון. כשהתעוררתי, אירה כבר קרקרה סביב השולחן, שהיה גדוש סלטים ובקבוקי וודקה. "לא שיערתי" - אמר יוסף, "שמאמרי עשוי להפיל אדם מן הרגליים, תרתי משמע". אירה, אישה רוסייה, בתו של אלוף משנה, יחד עם בתה ובן זוגה של הבת, נער רוסי בשם אליושה, רצתה ללמוד עברית. לולא "האידיאה הרוסית" של יוסף הם היו מסתלקים מפה כבר מזמן.

19.7.91 בבוקר קפצתי אל מישא. שיחה על יסודות הקיום. הוא ניסה ללמד אותי להפסיק לחשוש מסכיוזופרניה. "הרי אתה, נאום, סכיוזופרן, בדיוק כמוני". ברחתי לפגישה עם אינה ואוליה ליד מוזיאון פושקין. אוליה עובדת במערכת כתב העת "אוגוניוק" ("גחלילית"), ואינה החליטה שהיא תוכל לסייע לי עם הפרסום. היא הציגה אותנו ונסעה לדאצ'ה: בעלה מחכה. האם אין זו, במקרה, אותה אוליה, שמישה התאהב בה עד כלות לפני 20 שנה (אם כי הוא תמיד התאהב עד כלות?) הקריא לי את סיפוריה...

אוליה אמרה שהיא אינה יודעת למי להראות את שיריי, וציפיתי שבנימה זו ניפרד, איש איש לדרכו, אך משום מה נגררנו למוזיאון, לתערוכת תחריטים בריטיים מן המאה ה-18 (כלבות גזעיות ויתר אביזרי הצייד). הייתה שם גם תערוכת בדים קופטיים מן המאה ה-6, הצבעים עדיין חיים. אחר כך טיילנו לאורך אוסטוז'נקה, ואוליה סיפרה לי על כנסיות מקומיות. הצטלמתי ליד כנסיית אליהו הנביא. ישבנו ארוכות על הספסל מול הבריכה.

היא סיפרה לי על תוכנית לשחזר את כנסיית המושיע⁷⁹, שוחחנו על ההתעוררות הנוצרית ברוסיה, על אלכסנדר מן⁸⁰, שהיה נערץ עליה. הבטיחה לקחת אותי למוזיאון של קורין⁸¹. היגיון הפגישה שהתארכה מעבר למידה דחק אותי לצעדים נועזים, אך העדפתי להימנע מתנועות בלתי זהירות.

אחר כך נסעתי לשיעור. לקבוצתי הצטרפו עוד שלושה תלמידים (מישה "שידך" לי אותם): וולודיה קזרנובסקי עם אשתו הטרייה (ביקרתי אצלו לפני עזיבתי. הוא היה בוגר המכון לספרות, אבל עתה עבד כרועה כבשים, חדל לכתוב), ודמות תמוהה ממין נקבה, תפוחה משהו, כמו מהורמונים, איטית מעט וכיישנית להחריד. מאוחר בערב באתי אל מישה. צפינו במהדורת החדשות הרוסית (אצלי בדירה לא הייתה אפילו טלוויזיה). דריכותי התמיהה את מישה. "אתה" – הוא אמר לי, "חזרת למולדת כמו למאהבת ישנה. חושש להתאהב מחדש, או מה?" "כן, כמו למאהבת, שבזמנו נחלצתי ממנה כשן ועין" – ניסיתי להתבדח. ישבתי עד מאוחר, לא יכולתי להיפרד, כמו אוליה ממני. אני מסוגל להיות לבד. אני מתחיל להתרוצץ, למלא את הזמן בפגישות...

79 הכנסייה הגדולה ביותר במוסקבה, שנחרבה בימי סטלין ונבנתה מחדש בשנת 1990

80 אלכסנדר מן – פילוסוף נוצרי ממוצא יהודי, פעיל בתנועת ההתחדשות הנוצרית ברוסיה, בעיקר בקרב חוגי האינטליגנציה, נרצח ב-1990 סמוך לביתו, וחזונו לא נתגלו עד עצם היום הזה

81 צייר רוסי-סובייטי

20.7.91 קמתי מאוחר. קראתי את מאמרו של פנארין⁸² "דיאלקטיקת ההומניזם" בכתב העת "קומוניסט". מישה כמעט הכריח אותי. "אורח החיים הטכנולוגי"; "הקדמה המתנגשת בפתוס הפשוט, שנשען על תחזיות האסון האקולוגי"; "הקומוניזם הוא תרבות פרולטריון הסמרטוטים"; "ההומניזם האקולוגי עלול להיתקל בהיבטים אנטי-הומניים כתוצאה מהתפוצצות האוכלוסין על פני כדור הארץ". אז מה? הלכתי למישה, סיפרתי לו על פגישתי עם אליה, הפלגנו בזיכרונות. "הרי לך" - הוא פיטם את המקטרת בטבק בעל ניחוח רצחני, "רק תחשוב, שפעם זיינתי בפעם הראשונה, חיפשתי את הכוס, כן... עליי לציין שעל אף היותי פילוסוף, בחיים לא ערכתי חיפוש מרתק יותר מזה... אך היום כבר התגברתי על כל אלה". אחר כך נסעתי לדודה נליה. גם בניה, שאיתם התכתשתי בילדותי באירועים המשפחתיים, הגיעו. אשתו של וולודיה רוצה לעלות לארץ. מישה רחוק מזה. הדוד גרגורי חלוש וחירש אחרי התקף הלב השלישי, אך עדיין מחזיק מעמד יפה. סבא אך נפטר, בעבר שימש ראש המטה אצל בודניי⁸³. זללנו, הצטלמנו בשביל אימא.

ושוב אני לבד. בארץ זרה ומאוסה. משיעמום התחלתי לקרוא את מאמרו של בלכנוב על צ'אדאייב⁸⁴ ועל ה"אידיאה הרוסית" ב"סוגיות פילוסופיות". יוסף אמר ששיריי לימדו אותו המון על אודותי, יותר מהיכרות ארוכת שנים איתי. לבד. והמזור

82 אלכסנדר פנארין (1940-2003) - פילוסוף סובייטי ואיש מדע המדינה

83 סמיון בודניי (1883-1973) - מצביא סובייטי, גיבור מלחמת האזרחים, מרשל ברית המועצות

84 הנסיך פטר צ'אדאייב (1794-1856) - פילוסוף רוסי נרדף

הוא שאיני נמשך לנשים. אם כי, חלומות... חלומות על חיבוקים. עם מי?

21.7.91 נסעתי לבית הקברות עם הדוד ווליה, לבקר את אבא וסבתא. שכרתי זקן אחד, מארק איסקוביץ', עם מקל, כדי שיקיים תפילה. נדברתי עם שרתים שינקו מסביב לקבר, יחדשו את הכתובות. קשה ומר להשאירם באדמה הזאת. הדוד ווליה, שפעם היה יתום חסר בית (אבא אסף אותו ברחוב בזמן המלחמה), שחקן לשעבר, הוא כמו בן משפחה. מחזיק מעמד יפה מאוד, על אף שערמת תלתליו השחורים הידלדלה כהוגן. לאחרונה הוא הפך פטפטן בלתי נלאה, מבטיח לרפא את כל אוכלוסיית כדור הארץ על פי שיטתו הסודית. בזמן הנסיעה נטפל לנהג מונית, וגם שכנע את מארק איסקוביץ' הזקן, שקרא קדיש, לטפל ברגליו הדואבות בשיטת נשימה חדשנית, בעזרת הריאה הרביעית. מארק איסקוביץ' התעניין היכן האדון מקבל חולים. דוד ווליה ענה לו ברוב גאווה, שבזמן האחרון הוא לא מקבל, אלא "מגיש מזור למוכי ייסורים". לפני עשרים שנה הוא ניסה ללמד גם אותי לנשום נכון, על פי שיטת היוגה. נפרדנו בכניסה לתחנת המטרו, עצרתי מונית ונסעתי לדודה אידה. למרינקה, חברת ילדותי, יש שתי בנות בוגרות, ובעל יהודי, עם נטייה לעסקים, שכלכל לי את המוח עם "יבוא-יצוא". מסתבר שכנה של אידה כבאר שבע. היא נרגשת, בוכה בכל הזדמנות. אכלנו ארוחת צוהריים, קיבלתי דרישות שלום ומשלוחים. נסעתי ליום ההולדת של אוזריק. אימו יצאה אל המוזמנים, אחרי השתהות ממושכת, כמו המלכה-האם היוצאת אל אולם הכס, בו מכונסים אורחים נכבדים. הזדקנה. אשתו של אוזריק, גברת עגלגלה ובעלת עיניים פיקחיות, מילאה

את תפקיד העוזרת מהפרובינציה. היורשת בת החמש רקדה וקיפצה כמו סביבון. באו בוריה ומרינה. הרמנו כוסית. גלגלנו שיחה. כשבוריה, שבררך כלל לועג לכל דבר, מרצין פתאום מבלי משים, או אז מגיע תורי להתפקע מצחוק. אוזריק חכם, אך רכרוכי מדי. נתן לי במתנה אלבום ציורים של פילונוב⁸⁵ ואת "תולדות מלוכתו של הנרי השביעי" מאת פרנסיס בייקון. אכלתי כל כך הרבה, שלא הצלחתי להירדם. נשארתי ער במשך כל הלילה והתהפכתי מצד לצד. ייתכן שזה בגלל שיחת הטלפון מאשתי. היא מגיעה מחר.

22.7.91 אחרי ליל השימורים קמתי מוקדם, שטוף זיעה. נסעתי לסוכנות. לימדתי את שפת הקודש. תלמידיי הם אנשים לא צעירים, שאיש מהם עדיין אינו מתכנן לעלות לארץ, אך לאחדים יש ילדים בישראל, לאחרים עסקים, ויש הלומדים "לכל מקרה". נציגי ההנהלה הציצו לכיתה ורוו נחת: מרכז התרבות תפקד כראוי. אחרי השיעור הוזעקתי לשיבה: הגיע המפקח. אנשי הנבחרת המקומית חגו סביבו, התחנפו, דיווחו על הישגים, הצביעו על קשיים, מזגו תה לכוסו, פיטמוהו בעוגת קרם. לאחר מכן, הכנופייה הציונית בהרכב מלא התנחלה בבית הקפה הקואופרטיבי⁸⁶ באורדינקה. אכלנו לשובע על חשבון היהדות העולמית. שמוליק - עכברוש אדמיניסטרטיבי משופשף - ידע היטב לשם מה הגיעו נציגי ההנהלה וכיצד ניתן לרצותם, הגם שהמפקח היה בעל דרגה זוטרה. בית הקפה היה קטן, היהודים הקימו בו רעש ומהומה, כמו בבית. שני קרימינלים בשולחן

85 פבל פילונוב (1883-1941) - צייר, מהמובילים באוונגרד הרוסי

86 סוג של עסק פרטי

הפינתי הביטו בנו, אך גילו סובלנות. לא החזקתי מעמד עד לסיום הגיבושון וברחתי באמתלת עניינים דחופים. יצאתי לכביש העוקף ושמתי פעמי לעבר נהר מוסקבה, לא פוסח על אף חנות ספרים שנקרתה בדרכי. רציתי לקנות ב"בית האומן" כמה אלבומי אומנות חדשים, אך הוא היה סגור. הגעתי לטיילת, התיישבתי על המדרגות. שומם. רואים רחוק: מימיני - הקרמלין חולש על הנהר. הנהר רחב ידיים, איטי. נרגעתי. לפתע זיהיתי את ריחות הקיץ. מילאתי את הריאות. צילמתי. הגעתי הביתה בקושי רב, נוטף זיעה. עשיתי אמבטיה. אינה צלצלה. שיחה סתמית.

23.7.91 פלישה מתוכננת עם יוסף לחנויות הספרים. שלחנו חמש חבילות. חזרתי הביתה. דוד מישה הגיע ב"מוסקביץ"⁸⁷. נסענו לדאצ'ה. דודה אירה התרגשה. לבתם קטיה יש שני חתלתולים ובעל בשם ואסיה. נזכרנו, הצטלמנו, עשינו על האש. לפנות ערב סעדנו את ליבנו והרמנו כוסית. בין כוסית לכוסית פטפטנו. דוד מישה דיבר בגילוי לב על היהודים, הקניט את ואסיה על "התייהדותו", על אף שהיה בעצמו היהודי היחיד במשפחתו. ואסיה חיך בעורמה, קשוב לכל מילה. שוב אכלתי יותר מדי ובלילה לא נרדמתי. השישליק נתקע לי בגרון. במשך כל הלילה ירד גשם, הצליף על החלונות. המרפסת ריקה. קר. עם הזריחה רצתי על פני העשב הרטוב לביתן העץ שבקצה המגרש, לרוקן את הקיבה. בבוקר דוד מישה הסיע אותי בחזרה. קבענו להיפגש כשאשתי תגיע. בצוהריים נסעתי עם יוסף לגנה קלשניקוב⁸⁸. בדרתי כמה ספרים. שתינו תה, פטפטנו על שירה. גנה, העובד

87 סוג של מכונת, מתוצרת ברית המועצות

88 גנה קלשניקוב - משורר רוסי

במערכת כתב עת ובהוצאת ספרים, הודה שמזמן אינו כותב. יוסף הדגיש את מצבם הבלתי טבעי של אותם הסופרים המבקשים לכתוב ברוסית מחוץ לגבולות רוסיה. ריכלנו על ה"מהגרים": כל אחד קיבל מנה, לרבות "המהגרים הפנימיים". בשש - שיעור אצל סאשה. אחרי השיעור נמנמתי על הספה. סאשה הקפיץ אותי לשרמטייבו⁸⁹. אשתי ואחותו עם בתה, שתי חברות, היו על אותה טיסה. רק בארבע לפנות בוקר התנפלנו זה על זה במיטה. בבוקר שתינו קפה, עשינו כביסה - אווירה ביתית. הלכנו למישה. נתתי לו כסף (אמש החלפתי "ירוקים" אצל סאשה). מישה נבוכ, אמר שהוא רגיל לפרנס את עצמו, אך אמרתי לו שזה לכיסוי הוצאות המצבה לאבי. לא היה לנו זמן לשוחח, מיהרנו לפגישה עם זקנה אחת, עליה פקדנו להפעיל תעמולה נגדית: בִּלָּה ביקשה "להפחיד" את הזקנה (דודתה), כך שלא תעז לעלות לארץ כדי ליפול שם לנטל על כתפי אחייניתה. לשמע דיווחנו על זוועות הקליטה, הזקנה היססה לרגע קט, אך חששתי שהאפקט לא ימשך לאורך זמן. אגוז קשה. נסענו להירשם במחלקת הוויזות. סבך ביורוקרטי. חיכינו בתור, אך לשווא. סאשה ואסיה נסעו, ואנחנו ערכנו טיול במרכז העיר. התחלנו ברחוב ארכיפוב, ברחבת בית הכנסת השוממה. רצינו לאכול ארוחת צוהריים במלון "רוסיה": הפסקת אוכל למלצרים. תפסתי את אחד המלצרים בדש מקטורנו ולחשתי באוזנו: "תארגן. לא תצטער". המלצר גבה הקומה הביט בנו והושיב אותנו ליד השולחן. השתדלתי לא להתבלט, אך אשתי במראה הסגירה אותנו. לפתע חשתי רצון עז לחגוג, להראות להם מה זה (חלום השיבה על גב הסוס הלבן), הכסף - פסולת (3,000 רובלים תמורת 100 דולר), אפשר להתנגב

89 שדה התעופה הבין לאומי שבפאתי מוסקבה

בו. בניגוד לכל הכללים, התמסרתי להלך הנפש הזה: קוויאר שחור, סלמון מעושן, שמפניה. שילמנו 225 רובלים. משכורת חודשית מכובדת! כמה ספרים יכולתי לקנות בסכום הזה! כעסתי על אשתי בשל חיבתה היתרה לשיק הנובורישי. עקב כך, התקמצנתי והשארתי ל"גבה הקומה" רק 25 רובלים בטיפ. הוא, כפי הנראה, ציפה ליותר, ובו ברגע התקשח. בחוץ ירד גשם זלעפות. המלצרים עמדו מתחת לסככה ועישנו. בחורים כארז אחד אחד. הביטו בנו באיבה מופגנת. המלצר "שלנו" סיפר להם דבר מה, הם גיחכו. 25 רובלים כבר לא כסף בשבילם, חצופים שכמותם! הקפנו את המלון ודרך כנסיית "ואסילי הקדוש"⁹⁰ יצאנו אל "ג'ים"⁹¹. אשתי עצבנה אותי בהתמוגגות המופרזת שלה למראה עצי הליבנה, הכנסיות והמחירים הזולים. הגענו אל כיכר הגרדום⁹², המתמזגת עם הרקיע האפרורי, כמוהו כסדין מלוכלך - רקיע זועם, והגרדום נועץ בו את קרנו. ומסביב ביזנטיון אגדי, מאוס... אימה עצומה לופתת את הנפש... נדחקנו ל"ג'ים". אומנם לא הצלחנו להיכנס ל"אסתי לאודר" (הכניסה עם אישורים בלבד), אך אשתי התברגה ל"לוריאל" (תחבה שטר למי שצריך), קנתה קרמים בכמות מסחרית ("אין לך מושג כמה זה עולה בארץ!"). נסענו הביתה. בערב התארחנו אצל חברתה לריסה, שם התכנסו עמיתיה לעבודה לשעבר. צווחות נשים,

90 כנסייה מפורסמת בכיכר האדומה

91 ה"קניין" הסובייטי הגדול, גובל בכיכר האדומה

92 אתר ההוצאות להורג בימי הביניים - בכיכר האדומה

דמעות, פטפוטי ביצים. קודר. צפיתי בטלוויזיה, אימתי על הנוכחים במלחמת אזרחים, לעסתי "שוקי בוש"⁹³.

26.7.91 בבוקר. שיחות טלפון, אשרור כרטיסים, רישום למגורים (שוב לא התבצע. הדרכון של אשתי נלקח על ידי מחלקת הוויזות), חלוקת מכתבים וחבילות, אריזה. אשתי ביקרה בדירתנו הישנה (רעיון מעין זה אפילו לא עלה על דעתי), סיפרה לי שפגשה שכן, והוא הכיר אותה. היום נוסעים ללנינגרד.

הרכבת זחלה במשך חמש שעות. האווירה מתוחה: לאשתי אין דרכון. הפרנויה גוברת. אני מלמד אותה לא להתבלט: לא ללבוש שמלות מתוחכמות ולהוציא מאוצר המילים ביטויים כגון "מה פתאום" ו"בסדר". בקרון רק מקומות ישיבה. מולנו יושבה אישה עם בתה בת העשר. מלאך טהור. אשתי עמדה איתה ליד החלון ושוחחה, כמו עם חברה.

27.7.91 את פנינו קיבל אדיק, בחור נאה ושמנמן. נהגי מוניות עיקמו שפתיים, עד שלבסוף ניאותו להסיע אותנו תמורת 200 רובלים. הגענו באישון לילה. בת דודי פוליה הפכה גברית משהו, דומה עד מאוד לאביה. הדירה מוזנחת. יתושים, כמו ציפורי היצ'קוק - רבים מספור וחסרי רחמים. לפני השינה שאבנו אותם בשואב אבק, הורדנו שכבות שלמות מן התקרה. הספה צרה. מלחמה ביתושים. לא נרדמתי. אני עדיין מצליח להחזיק מעמד רק בזכות ההתרגשות יוצאת הדופן שבה אני שרוי, אך ה"דלק" הזה לא יספיק לעוד זמן רב.

93 שוקי עוף מתוצרת ארצות הברית - מוצר אמריקאי נפוץ ומבוקש במוסקבה באותם ימים

נסענו לפטרהוף⁹⁴. הזנחה, התפוררות. לתיירים בודדים הוצע סיבוב ברחבת הארמון בכרכרה הרתומה לזוג סוסים. הסוסים לשו גללים ברגליהם, בפארק צעדה תזמורת כלי הנשיפה בתלבושות מתקופת יקטרינה הגדולה⁹⁵, תיירות אחדות צווחו תוך כדי צילומים ליד המזרקה, חבוקות בזרועותיו של איש החצר החסון, נציג תקופה היסטורית לא מוגדרת. "חיים! חיים!" - צעקה אחת מהן בעברית, "בוא נעשה צילום, זה רק שקל!" - אשתי דרשה סיבוב בכרכרה, בדיוק כשהעגלונים יצאו להפסקת צוהריים. קרבתי אליהם: שני גברים ובחורה מחופשים שתו וודקה וצהלו. "מה, בעניין?...?" - אמרתי, מצביע בעיני לעבר הסוסים. "הפסקה!" - קטע אותי אחד הבחורים. מייד איברתי את החשק לנפנף בפניו בכספי ה"רב מספור". הסוסים זקפו זנבותיהם וחירבנו בחברותה על המרצפות המלכותיות. העגלונים התפקעו מצחוק. פתאום חשתי צמא נורא. למרבה המזל, בדיוק אז נערה גלגלה לכיכר דוכן נייד עם שקיות מיץ תפוחים במחיר רובל לשקית. הקהל נהר אליה, אך במהרה התפזר, יקר... קניתי חמש שקיות, לקחתי את אשתי הצידה, התיישבנו על האבן ושתינו בשקיקה. פתאום עטתה עלינו חבורת פרחחים, מוזנחי מראה, בני 10-12: "דוד, דוד, תביא לשתות!". התפלאתי. "אני עצמי צמא!" - אמרתי, ואשתי אמרה: "נורא ואיום! ילדים מקבצים נדבות!" - "אנחנו מבית היתומים" - אמר אחד מהם, בנימה מצטדקת. נתתי להם חמישייה: "לכו, תיקנו לכם". רצו כמו משוגעים. נתקפתי גועל עצמי ובושה מנדיבותי העלובה...

94 ארמון המלוכה בפאתי לינינגרד (סנט פטרבורג), בדומה לוורסאי בצרפת

95 מלכת רוסיה בסוף מאה ה-18

בערב טיילנו בנייבסקי⁹⁶. ב"בית הספרים" אין נפש חיה, הדוכנים גדושים בספרים מסדרת "אנז'ליקה" ובאגתה כריסטי בכריכות צבעוניות. יצאנו לכיכר הארמון. גם שם הסעות בכרכה וסוסים מחרבנים ללא הרף. אשתי כבר לא ביקשה סיבוב. פרחים זריזים התגודדו סביבנו, מציעים בשפה לא מוכרת לקנות מהם או למכור להם דבר מה. גירשתי אותם ברוסית, והם הסתלקו. מכנסי השרוואל של אשתי הסגירו אותנו. הלכנו לנהר נייבה⁹⁷. בכל פינה התאמנו סולו או בתזמורות נגני חלילית, כינור, גיטרה ומפוחית. במויקה⁹⁸, ליד תחנת הסירות - גחמה חדשה של אשתי: רוצה שיט! בו ברגע הגיח מאי שם ברנש רחב כתפיים בכובע מצחייה: התואילו - 200 רובל. אמרתי לה: מה איתך?! לא בגלל כסף, פשוט חששתי להסגיר את עצמי. אולם, אשתי תלתה בי מבט תחנונים, המים השתכשכו רכות על דפנות הסירה, משעול הנהר קרא לצאת למסע במבוכי העיר המלכותית, ואני נכנעתי. סגרנו על 150. הסירה הפליגה, הרוח טפחה על פנינו. אשתי התיישבה לצד המלח המפולפל, אני - מאחוריהם. פניו היו חמורות סבר וכתפיו רחבות עד אימה. בתחילה ניסה להתחבב עלינו, הדריך כמיטב יכולתו. כששטנו לאורך פונטנקה⁹⁹ תרתי בעיניי אחר הבית המוכר עם צריח, צילמתי את החופים. באחד העיקולים הציע ה"גונדולייר" שלנו לעשות עוד סיבוב בתוספת של 50 רובלים, ומשנתקל בסירוב (איני מחבב את הטריקים המזרחיים

96 הרחוב המרכזי והגדול בסנט פטרבורג

97 נהר רחב שחוצה את העיר סנט פטרבורג

98 יובל של נייבה

99 יובל של נייבה, בשל נהרותיה ותעלותיה הרבים מכונה לעיתים סנט פטרבורג «ונציה הצפונית»

הללו), השתתק והכפיל את המהירות. הרוח גברה, ואני מצאתי מחסה מאחורי גבו החסון. השלמנו את הסיבוב (נייבה שרצה ספינות קרב. נראה שבעיר נערכו הכנות למפגן צבאי כלשהו), חזרנו לפונטנקה. שמתי לב שבעודנו חולפים ליד מדרגות האבן היורדות אל המים, שיגר ה"גונדולייר" שלנו מבטים אלכסוניים, בלא להפנות ראש, לעבר הטיפוסים החשודים שהתגודדו ליד הסירות, ומעת לעת אף החליף איתם מבטים מלאי ציפייה. נלחצתי: ומה אם יבקש לעגון, באמתלת תקלה במנוע, הבריונים יקפצו לתוך הסירה ובמקרה הטוב רק ישדרו אותנו? חשבתי לעצמי: אם יבקש לעשות הפסקת עישון (כבר שאל אם יש לנו סיגריות, מזל שאשתי גמרה את החפיסה, אחרת - איך לא? - הייתה מציעה לו "מרלבורו"), או יגיד שהוא צריך להשתין, אפקוד עליו: תן, תן גז! עדיף לי להתמודד איתו פה, אחד מול אחד, מאשר עם כל הבריונים על החוף. הסכנה חלפה. שוב התקף פרנויה? חזרנו הביתה מאושרים - אשתי בזכות השיט בתעלות "ונציה הצפונית", ואני בזכות כך שהכול עבר בשלום. בערב - כינוס משפחתי: האחיינן סאשה עם אשתו וחמותו, גנקה עם בנו, סופה עם בעלה, שכל הדרך לא חדל להצטדק ולהסביר מדוע עדיין לא עלה ארצה. פעם, בליל קיץ שרבי אחד, על חוף הים השחור, צלינו עם סופה נקניקיות על האש, לגמנו יין לשוכרה, שנינו צעירים ועירומים למחצה... שיחה קולנית. אשתי, נחנקת מפטריטיזם, סיפרה על הבן המשרת בצה"ל, בהילה את יושבי הבירה בסיפורים על שגרת השירות הצבאי במקומותינו. הוצעה לנו מיטה בחדר סמוך: פחות יתושים, ספה רחבה יותר, נמנמתי מעט.

28.7.91 בבוקר ביקרנו באוריינבאום¹⁰⁰. הזנחה חרישית. אחר כך אכלנו ארוחת צוהריים אצל גנקה. אשתי הלכה לתיאטרון עם פוליה, ואני יצאתי לחופשי. שוב טיילתי לאורך פונטנקה עד לתחנת הרכבת ורשבסקי. החשיך.

29.7.91 מוזיאון פושקין. רהיטים עתיקים, שירים על קירות... אוסף הספרים העצום בחדר העבודה עורר תחושה פתאומית של קרבה: אח שלי, ביבליופיל, רואים, איך תר אחר הספרים. בערב עוד משתה. פוליה סיפרה על היעלמות בעלה, גופתו נמצאה ביער אחרי שלושה חודשים, לא ניתנת לזיהוי... מה שעבר עליהם בתקופה ההיא...

30.7.91 התרוצצתי בעיר עם פוליה: פגישות, עסקים, תיירות, התמוטטות עצבים, חנויות (ספרים, בולים, חרסינה, ציורים). ניסתה לפתות אותי בעסקי תיירות, לא התפתיתי. בערב נפרדנו.

רגע, ומתי ביקרנו ב"מוזיאון הרוסי", שם קניתי מטפחת אוריינבורגית לאימא? מתי היינו בתערוכה של איקונות וכתבי יד נוצריים? הכול התבלבל...

1.8.91 אשתי פגשה את דודה: כסף, תרופות. המעריץ המושבע של לנין בעבע מרוב שנאתו ל"פרסטריוקה". האיש משמש מזכיר ראשי של ועד המפלגה בעיר דולגופרודני.

2.8.91 מחלקת הוויזות החזירה לאשתי את דרכונה עם חותמת. בערב יצאנו לוילניוס¹⁰¹. חלקנו תא עם שתי נשים: האחת צעירה,

100 אחד מארמונות הקיץ של בית המלוכה הרוסי

101 בירת ליטא

ספורטאית לשעבר, עם סדק בעמוד השרדה, מתפרנסת מרוכלות. היא עצמה רוסייה, נשואה לליטאי. בשעת העלייה לרכבת היינו עדים לתקרית מוזרה: צעיר בעל חזות נאה ונימוסים טובים שאל אם יש לנו, במקרה, כרטיס מיותר. התפלאתי, במיוחד כיוון שבדיוק היה לנו כרטיס: אסיה תכננה לנסוע איתנו, אך ברגע האחרון התחרטה. את כרטיסה רציתי פשוט לזרוק (אפשר לחשוב, ארבעה דולר...). אמרתי לו: זה לא ייאמן, אך יש לנו כרטיס מיותר, והושטתי לו את הכרטיס. הוא החל לפשפש בכיסיו, ואני עצרתי בעדו: אין צורך, הרי עוד נתראה בתא. אולם בתא לא התראינו, האיש נעלם. הוא צץ באמצע הנסיעה, סיפר שהוא נוסע עם מכריו ובא רק כדי לשלם לי עבור הכרטיס. את הכסף לקחתי כדי שלא איראה חשוד. חשבתי לעצמי: משהו מוזר, לא טבעי, יש בצעיר הזה... שמא עוקבים אחרינו?

בווילניוס אבל לאומי: לפני ימים אחדים נרצחו שישה אנשי משמר הגבול הליטאי. העיר שקטה, שוממה, ביתית במפתיע, נקייה. אשתי עם חברותיה, אני מסופח אליה. שיחות על עניינים שבשגרה: מי התגרש, מי נפטר, מי התעשר. ידיד של פליקס, לו נצטוונו למסור דרישת שלום, הזמין אותנו ל"סטיקלה", מסעדת תיירים ונובורישים בעיר העתיקה. בכניסה - איש ביטחון גמלוני. הסיסמה "מישה" פתחה לנו את הדלתות. מישה עצמו הגיע באיחור, האשים אותנו בהצטנעות מיותרת, הכפיל את הכמויות שהוזמנו, המליץ על סוגי קוניאק מגוונים. המלצרים, בחורים ליטאים חסונים (נראה שגם פה, כמו במוסקבה, הגוורדיה מתפרנסת ממלצרות) הקיפו אותו בטבעת הדוקה, קשובים לכל עווית. מישה, איש רזה, בן 35 לערך, חצוף ברוב תמימותו.

"יש לי בית מסחר..." - האיר את עינינו באשר להעדפותיו מי צריך לשלוט בליטא, והצהיר שכל הליטאים "דפוקים במוח". הצטמררתי, פן אחד "הדפוקים במוח" האלה ידפוק עכשיו מגש נחושת בראשו של היהודי המחוץ, אך ה"דפוקים" לא הרימו גבה, ונראו מאולפים למשעי.

4.8.91 נסענו לבית הקברות, לקברי דודה וסבתה של אשתי. הדוד נפל בתחילת שנות ה-50', בגיל 18, בעת המרדף אחר "אנשי היערות"¹⁰². הסב היה ציוני והוצא להורג על לא עוול בכפו בקרים, בשנת 1941, בעת נסיגת הצבא האדום, ומקום קבורתו לא נודע. בית הקברות מטופח לאין ערוך יותר מווסטריאקובו¹⁰³. למרות שאין גדרות, הכול נקי, מסודר, מרווח, הקברים אינם מטפסים זה על זה, קורי שמש משתלשלים מצמרות הארזים... בחזרה נסענו בקרון אכול חלודה ורעוע, בחברת שני טיפוסים שתחום עיסוקם לוט בערפל. המבוגר היה שמן ודברן. מייד הריח את האויב, אך לא הצליח לפצחו, חיטט בלא לאות, טמן מלכודות: מה הייתה התוספת האחרונה למשכורת במוסקבה? אין לי מושג, אמרתי, אני לא חי מהמשכורת. ירדנו בתחנת הרכבת בלארוס, כמו נקלענו למערכולת של מגדל בבל.

6.8.91 הסתובבנו בעיר. בערב נסעתי לשיעור, אשתי טיילה עם אסיה במרכז העיר, רצתה לקנות בובת מטריושקה וקיבלה בתגובה: "אל תגיעי, גברת, את מלכלכת אותה". הייתה בהלם. אחר כך נכנסה לחנות כדי לקנות תפוחים, פלטה משהו לא במקום, ובתגובה קיבלה: "מאיפה את, גברת?" נבהלה ואמרה:

102 לוחמי גרילה למען עצמאות ליטא בשנות ה-50

103 בית הקברות במוסקבה

"אני מליטא..." וברוב זהירות נסוגה לעבר היציאה. כלילה הובהלתי לדודה ז'ניה. הזקנה גוססת.

7.8.91 על הבוקר. מבקרים במשרד שואלים אותי איך להסתגל לישראל. אחר כך שיעור בסוכנות. מגיעים נציגי ההנהלה: קודם גלעד¹⁰⁴, אחריו דיניץ¹⁰⁵. ישיבות-חינוך. תדריך: שיטות פעילות בקרב יהודי רוסיה. אשתי הלכה לקרמלין עם וודיק. היום היא טסה חזרה. נפגשנו ליד מלון "מטרופול", ירד מכול, נכנסנו פנימה, תכננו לשתות בירה במזנון, וגילינו לתדהמתנו שמחירה חמישה דולר לפחית, הגזימו! לא הייתה ברירה, היינו צמאים, ורק וודיק דחק: "בואו נלך מפה". גיסי הסיע אותנו לשדה התעופה, טחן את המוח ב"הישגיו", איך הוא מסתדר עם כולם, ובפרט עם המשטרה. הטיסה נדחתה בשלוש שעות. סוף כל סוף אשתי המריאה. חשתי הקלה: עכשיו, אם יקרה משהו, לפחות לא לשנינו בבת אחת. כלילה צלצלה דודה ז'ניה: הזקנה מתה.

8.8.91 התעוררתי בשעה אחת עשרה וחיברתי את הטלפון. החלו צלצולים. התלמידים רוצים ללמוד. אינה רוצה להיפגש. אוליה השיגה הזמנות לאירוע הפתיחה של כנס חוקרי התרבות הביזנטית, שבו ירצה אברניציב. אמרתי לה: מצטער, אני עסוק. מחר בבוקר ישיבה עם דיניץ. לקראת השעה אחת בצוהריים צלצלה אשתי: הגיעה, הכול בסדר. דיברתי עם הבנים, עם אימא. אינה התקשרה שוב: מאוד רוצה להיפגש. "בואי" - אמרתי לה. השתתקה. בסופו של דבר הצליחה לגרור אותי מן הבית. נפגשנו ליד תחנת המטרו פושקינסקאיה. הבאתי לה זר ציפורניות. היא

104 ראש האגף הרוסי בסוכנות באותם הימים

105 דיפלומט ישראלי, ששימש כראש הסוכנות

משכה אותי לשדרת קוטוזוב: "יש שם גינות שקטות". ישבנו באחת הגינות השקטות הללו, לצד כמה שיכורים שקטים. היא סיפרה לי על הנסיעה לסטאריצה, העניקה במתנה שני ספרים עם צילומים מרהיבים ואבן שבורה ממנזר עתיק כלשהו. ואני, מרוב יגון ותסכול, התחלתי להתוודות בפניה על פרשיות האהבה שלי. כנותי המוגזמת גרמה לה החמצת פנים, וכך נפרדנו. ליד תחנת המטרו קניתי תפוחים מאוקראינית צעירה: ירוקים היו, ובכל זאת מתוקים. נסעתי לשיעור שהתקיים ליד "התערוכה החקלאית". בצאתי מתחנת המטרו פגשתי במפתיע את ליובה גורודצקי. ה"מלמד" לא השתנה, רק למד ארמית, בנוסף לערבית, לאנגלית ולגרמנית, אותן ידע מכבר. הוא היה לבוש ברישול, כדרכו, וכדרכו עסוק מעל הראש. תפח מעט. הזמין אותי אליו. באתי בשעה תשע בערב. שני פעוטות, אישה נאה, בעלת עיני פרה - קטיה. חכמה, מעשית, מבינה בפוליטיקה. פטפטנו עד אחת בלילה. הסתמנה התאמה בין ההשקפות הגיאופוליטיות של הצדדים. הצעתי לו לשתף פעולה עם מפלגתנו. הוא מסוכסך עם כל העולם, דחוק לפינה וזקוק נואשות לתמיכה, רוצה להקים ברוסיה מפלגה ציונית. הזמין אותי להשתתף בכנס המורים לעברית, פעילי התנועה הציונית, שייפתח בקרוב. הוא מבקש להתחרות בוועד¹⁰⁶, אך ה"לשכה" ואף הסוכנות ממאנות לקחת חלק במשחקיו. כיום, הזכות לשחק איתן לא הולכת ברגל, התחרות קשה. כל אחד מבקש להכתיר את עצמו למנהיג ציוני מקומי. ליובה מן הוותיקים, הגם שבטרם עזיבתי הייתה שמועה שהוא "שטינקר". אז לא האמנתי, ועכשיו כבר אין לכך חשיבות.

106 הוועד - ארגון יהודי שהוכר על ידי הממסד הישראלי

(הפגישה של נאמן ומודעי עם גורבצ'וב אורגנה על ידי זמצוב¹⁰⁷ בתיווכו של יאקובלב¹⁰⁸. נאמן קיבל מידע שזמצוב סוכן קג"ב. "מצוין" - אמר יובל - "פירושו שיש לו קשרים").

9.8.91 העירו אותי בשבע בבוקר: דיניץ דחה את הפגישה, תישן. לקחתי לדואר עוד חמש חבילות עם ספרים. הלכתי לדודה ז'ניה. הלוויה ביום ראשון. הבית מלא מפה לפה בקרובים מסמולנסק ומאופה¹⁰⁹. כל הגברים נשואים לרוסיות. ארוחה משפחתית. שאלו שאלות על ישראל. לשמע סיפורי אודות המולדת ההיסטורית הרחוקה, ניעורו הנוכחים, הביעו כמיהה, "לו אפשר היה..." , התעניינו במצב העסקים. מעמד ביניים אמיד מהפרובינציה. שרופים על "פרסטרויקה". הנשים הרוסיות שתקו כמו מאובנות. אצלם בסמולנסק, להינשא ליהודי ודאי נחשב שיחוק רציני, בערך כמו להינשא לרוזן. הלכתי למישה. גם ואניה בא. מישה החל להקריא איזו פואמה "חשובה", ולאחר מכן השמיע לנו הקלטה של לויין - "מטובי הבארדים"¹¹⁰. מישה וואניה פתחו בוויכוח קולני. הייתי עייף מוויכוחים. עייפות כללית. יצאתי עם ואניה. הוא אמר לי: מישה מתחרפן, כי לא מפרסמים אותו. את ואניה מכירים בפריז, במינכן יוצא לאור קובץ של קונספטואליסטים, הוא בפנים.

10.8.91 נפגשתי עם יוסף. שוטטנו ארוכות, קנינו ספרים ושלחנו אותם, כמו דבורים עמלניות. אחר כך נסענו אליו, לאכול

107 פעיל ציוני בעל מוניטין מפוקפקים באותה תקופה

108 אחד מראשי המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, מידעו של גורבצ'וב

109 ערי פרובינציה גדולות

110 יוצרי שירי מחאה: משוררים, זמרים ונגנים (בגטרה בדרך כלל) בעת ובעונה אחת

צהריים. כל הדרך דיברנו על תבניות וארכיטיפים, על דגם הקטרזיס פרי פיתוחו. הייתי כה עייף, שהוא אפילו הצליח לנצח אותי בשח, דבר שהשרה עליו מצב רוח חגיגי. נסענו לפגישה עם אוזוריק. הוא דיבר בשבחם של שיריי.

11.8.91 מוקדם בבוקר: הקפצה! דיניץ קורא ל"סבוי". אי אפשר להשתמט מקבלת הפנים אצל דיניץ, איאלץ להברז מהלוויה. צלצלתי, התנצלתי, הצטדקתי, אך בכל זאת, נעלכו ממני. בכניסה ל"סבוי" הצטופפו "מרצדסים". הסדרן, קצין בדרגת רב-סרן (לא פחות), יחד עם איש ביטחון שלנו, הכניס את המוזמנים פנימה. בלובי - פכפוך מים במזרקה, קצינים בדרגת סגן (אם לא סרן) מתרוצצים חרש (בלבוש אזרחי, כמובן), מוזגים, ממלאים צלחות, מתעניינים באנגלית משובשת, מה נואיל, לא מתפלאים לשמע תשובות ברוסית. ליד המזרקה ניצב סגן-אלוף, שערו שיבה, וניצח על המתרחש. למראה כנופיית העוזרים והיועצים, המזדנבים אחרי דיניץ ומתחרים זה בזה בלקנות, התחלתי לחשוד שלא מדובר באישיות בעלת שיעור קומה בלתי רגיל. כל אחד בתורו דיווח על הישגיו, הציע שיפורים וייעולים. חשבתי בקדחתנות, על מה כדאי לי לדווח, אך השולחן היה ארוך מדי. אחרי הרמות הכוסיות הראשונות כולם החלו לצווח בערכוביה, מבקשים למשוך תשומת לב, ולמזלי, תורי לא הגיע. ה"לקקנים" השתלחו ב"לשכה" (עניינים פנימיים), שכביכול מערימה קשיים, שמה רגליים, ובמשרד החוץ שהפריע לעבוד... תנו לנו יד חופשית, אנחנו נארגן כמו שצריך את הפעילות ברוסיה, לנו יש ניסיון וכוח עבודה מעולה, אנשינו מובחרים אחד-אחד... דיניץ הניד בראשו לאות הסכמה. אחר כך, בקול תקיף העביר את התדרוך. תפסתי את הסגן

בדש המקטורן, ולחשתי באוזנו: למה לקחת את הוודקה? הוא עיקם את שפתיו והחזיר את הבקבוק לשולחן. אני כבר לא זוכר מתי שתייתי אותה בכמויות כאלה עם פלמידה מעושנת וקוויאר אדום... הרי לך, חינם אין כסף. יצאתי לכיכר דז'רז'ינסקי, שהייתה שוממה, כרגיל, בבוקר יום ראשון. "פליקס מברזל"¹¹¹ הזכיר לי פתאום את הברוש שעל הגבעה שלנו. נסעתי לדודה ז'ניה. כולם כבר חזרו מן הקרמציה¹¹². ערכו אזכרה לזקנה, השתאו מכך שהקב"ה טרח להפגיש אותנו ממש לפני מותה. בגילופין, עברתי אצל מישא. הפלגנו בזיכרונות.

12.8.91 כיבסתי, אחר כך שוטטתי בין חנויות הספרים. נפגשתי עם מקרוב, שאותו שידך לי מישא. הוא רצה לראיין אותי לאיזה עיתון חדש. תחילה ישבנו בגינה, כשהתחיל לרדת גשם מצאנו מחסה בבית הקפה, לגמנו קוניאק, שוחחנו, ומשהגיעה שעת הפסקת הצוהריים, גורשנו בלא רחמים. המתנו מתחת לסככה, הגשם פסק, חזרנו לספסל בגינה. מעת לעת, הוא רשם דבר מה בפנקסו, אך לרוב סמך על זיכרונו. מה אני חושב על מוסקבה? - בציפייה להתבכיינות מאוסה על מצב הכבישים וההזנחה. - מוסקבה בסדר גמור, אמרתי לו. מה אכפת לי מהכבישים ומהבניינים, שלא מלוקקים כמו בגרמניה... לא נעים לשמוע, איך הם מלכלכים על עצמם. נתתי לו במתנה את הספר שלי, הוא הבטיח לפרסם מבחר משיריי, יחד עם הריאיון. לא האמנתי להבטחת הפרסום, אך האיש עצמו מצא חן בעיניי. ולפגוש אדם טוב, זה כבר מזל. הוא הבטיח להכיר לי את ספגיר, אייגי

111 כך כונה בפי העם ראש הק"ג הראשון

112 קבורה באמצעות שרפת גופה

וקריבולין¹¹³. נסעתי לשיעור, אחר כך לסאשה, כדי להחליף עוד דולרים. אסיה חושקת בי, אך בחשאי. נמנעתי מפרובוקציות.

13.8.91 כבוקר - שיעור בסוכנות, אחר כך פגישה עם מארה ליד גלריית טריאטיאקוב. את מארה הכרתי באמצעות אינה: קרובת משפחה, חברה, פסיכיאטרית, מתעניינת בעלייה לארץ, טובת מראה. חיכיתי לה מול הכניסה לגלריה, תכננתי לבקר שנית בתערוכת איקונוט ביזנטיות, שנערכה במסגרת כנס חוקרי התרבות הביזנטית (בפעם הראשונה ביקרתי בה עם אשתי: תערוכה יוצאת מגדר הרגיל, אך נגמר לי סרט הצילום, עם פלאש היה אסור לצלם, תסכולי היה גדול). הפעם באתי מצויד בסרט רגיש במיוחד, שקנתי במרכז העיר. היא איחרה מעט, צחקקה במלאכותיות. אמרתי לה שיש מספיק משוגעים בארץ, ובכלל, לאישה סקסית כמוה אין מה לדאוג. כן, זה זמן להשכיב מישהי. אחרי הגלריה גררתי אותה ל"בית האומן", לתערוכת "המודרנה הרוסית". ראשי סחרחר, ניסיתי להעביר לה את התחושה, בסוף הסיור הצעתי לה לקפוץ אליי. היא היססה, אך לא אזרה אומץ. טוב, רצונו של אדם, כבודו. חזרתי הביתה עייף ורעב. בדרך קניתי ביצים, לחם, צנזון, בצל ירוק, הוספתי לכל השפע הזה רוטב איטלקי וערכתי לעצמי סעודת מלכים עם "גודז'ואני"¹¹⁴, לא לחינם סחבתי חמישה בקבוקים מלנינגרד!

14.8.91 שלחתי ספרים, אחר כך נסעתי לכנס המורים לעברית. ליובה שכר ביתן שלם במתחם "התערוכה החקלאית", אולם ענק, של אלף מושבים (רק רבע מהם היו תפוסים). בלובי - ספרות

113 משוררים ידועי שם

114 יין פופולרי מתוצרת גרוזיה

ציונית, תערוכת ציורים על נושא השואה. הרציתי על הספרות הישראלית ברוסית. קצת תשואות רמות. נכנסתי לוויכוח סמוי עם אגורסקי¹¹⁵ שהרצה לפניי והתאונן על כך שיותר מדי אנשים מגיעים לארץ ושה"הומו סובטייקוס" יבלע, בסופו של דבר, את התרבות הישראלית. קטיה הציעה לי ריאיון בעיתון "השבוע". אחרי כן הייתי אמור לפגוש את מאשה, גם היא בת טיפוניה של אינה (אפשר שהיא מנסה לסדר לי מישהי?), ולקחת אותה איתי לשיעור. חיכיתי בתחנת המטרו: אי אפשר להוציא את האף, גשם שוטף. מאשה לא הגיעה. רצתי לשיעור בגיחות קצרות, תופס מחסה בכניסות מקורות לבתים. לאחת הכניסות קיפצה אחריי בחורה תמירה, על עקבים גבוהים, במעיל גשם שחור מבריק. הבטנו זה בזה, מנערים מבגדינו את טיפות הגשם.

- אתה במקרה נאום?

- ואת מאשה?

בשיעור התהלכתי כמו טווס, גם תלמידיי (הוונרולוג, המהנדס ומנכ"ל החברה) נדרכו. היה בה משהו עוקצני. כבר תכננתי להסתער על המבצר, אך "הוא" היה צריך לקחת את הבן לדאצ'ה, הואלתי לדחות את ההסתערות.

15.8.91 יצאתי לפגוש רכבת מליפצק, כדי למסור מכתב וכסף. תחנת הרכבת פאבלצק שופצה כהלכה. בתור הארוך לקיוסק העיתונים שמעתי דברי כפירה נגד המפלגה הקומוניסטית. "העיתון העצמאי" היה הפופולרי ביותר. את הטמבל מליפצק לא פגשתי: אחת מן השתיים - או שהוא לא הגיע או שבלבל את מקום

הפגישה. השיעור התקיים בעשר וחצי. אחריו נסעתי עם מקרוב אל ספגיר. גבר מלא חיות, בג'נס מכף רגל ועד ראש, אשתו רוסייה, רזה. פרקטים מבריקים, כלב ציד גזעי, קשיש. קבלת פנים מאופקת, בטוב טעם, אולם במהרה השתחרר המתח. הוא העניק לי את ספריו במתנה, נתתי לו את שלי, שיחה על כתבי עת, על ספרים ועל מכרים משותפים. הוגשו פנקייקים בריבת חמוציות, קוניאק. הקראנו שירים. אני פתחתי. ספגיר החמיא לי, הבטיח לארגן פרסום אצל גלייזר¹¹⁶. אחר כך היה תורו להקריא. הוא האריך בקריאה, שאל אותי על מילים אחדות בעברית, שאותן רצה לשבח בשיר. הסברתי לו את פשרן והדגמתי את ההיגוי התקני. שיריו לא הרשימו אותי במיוחד, היה בהם משהו מכני, אך מתוך נימוס לא חסכתי במחמאות, ובזכות הפנקייקים המעולים והקוניאק המשובח מחמאותיי היו כמעט כנות לגמרי. אחריו הקריא מקרוב. נחרט בזיכרוני: "אורך החיים כאורך הנשיקה, כל השאר - זיכרונות". הזמן חלף מהר בלוויית השירים והקוניאק. איחרתי לגנה. האורחים כבר התחממו וכמעט רוקנו את השולחן. יוסף, סמוק הלחיים, השעין את ראשו על כף ידו וצפה במשתה בחיוך מלאכי. סריוז'ה קוסטירקו¹¹⁷ - גדול ורעשני - משל בכיפה. שאל אותי אם אני מכיר בישראל אחד בשם פרייסמן¹¹⁸. ליוניה? נו, כן, ליוניה. פרצי צחוק, בדיחות. גנה מזג בקפדנות. ריכלנו על זיידים, על רוסים ועל אוקראינים. רוב השיחות נסבו על פוליטיקה, כמו אצלנו. קוסטירקו שלוח הרסן רעם, כמו דלי מלא

116 אספן אומנות ומו"ל יהודי, מומחה ביצירות האוונגרדיסטים ומתנגדי המשטר

117 מבקר ספרות ועורך

118 פרופסור להיסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים

במסמרים. שיריי מצאו חן בעיני גנה. נתתי לסריוז'ה את ספרי, הבטחתי שאבקר אצלו ב"נובי מיר"¹¹⁹.

16.8.91 נפגשתי עם אוליה בתחנת המטרו ספורטיבנאיה. שפתיים דקות נטויות בזווית מטה, קול חסר חיות, חודר לעצמות, "עם נזירה כזאת, הערפילית, להישאר – יקרה אסון..."¹²⁰ שוטטנו ארוכות עד שמצאנו את מוזיאון קורין¹²¹. היא התאוננה על הטמטום הטופוגרפי. רמזה לי במעומעם שנרציסוב¹²² לא מחבב "זרים", למרות שהוא עצמו ממוצא יהודי. מקרוב דמה המוזיאון לבקתה מסוידת, הניצבת במרכזה של חצר רחבת ידיים: גג מפה, דלת כבדה, לוח זיכרון עם תבליט. התדפקנו ארוכות, עד שאישה קשישה פתחה את הדלת ונתנה לנו להיכנס. דשדשנו בפרוזדור האפלולי. או אז יצא, או ליתר דיוק חש אלינו, ואדים ולנטיניץ' בכבודו ובעצמו: בן חמישים ויותר, גוץ, נמוך קומה, בעל זקן שיבה מקורזל, אך קירח וקופצני משהו. ברחן בלתי נלאה. מבטו חודרני, מתרוצץ: עוקץ ונמלט, וחוזר חלילה. נאמר לי (באירוניה רכה) שהוא "איש נפלא", מחבורתו של מן¹²³. ולנטיניץ' דשדש ברגלו, נישק את ידה של אוליה ונד בראשו לעברי, בלא התלהבות. אחר, הוביל אותנו לסטודיו: "תמתינו פה". אוליה נהגה בו כבוד ערמומי, כמו שותפה לסוד: מאחורי האירוניה המלטפת שלה התחבא כוח שליטה סודי, ממקור לא ידוע. ירדנו

119 כתב עת, מן החשובים ברוסיה

120 מתוך שיר של מנדלשטם «בלי אמונה בנס תחיית המתים...»

121 צייר סובייטי

122 מנהל מוזיאון ופעיל בתנועת ההתחדשות הנוצרית ברוסיה, יהודי מומר

123 ה' הערה 20

לסטודיו המרווח. האור זרם פנימה מבעד לחלונות הענק הנטויים מתחת לתקרה. בקצה הרחוק והאפלולי של האולם תלוי היה בד צחור בגודל קיר שלם. יתר הקירות היו מכוסים בציורים, בסקיצות ובהעתקים, טבועים בתוך האפלה. בפניות התגבכו פסלי תרגול ובדים מסובכים אל הקיר, ערוכים בשורות. במרכז האולם ניצבו בחצי מעגל בדים על כנים, דיוקנאות של אנשי הכנסייה, ובקרבת החלונות, האור, הייתה שרועה כמו על שולחן ניתוחים, איקונה גדולת ממדים. בחורה צעירה, דהויה, ניקתה את פינתה בפיסת צמר גפן, בארשת כנועה ומלאת כבוד, שמאז ומעולם כה גירתה אותי. מעת לעת, היא טבלה את הפיסה בנוזל מסוג לא ידוע. ולנטיניץ' ריחף מסביבה ומלמל: "כן, כן, מעולה, כל הכבוד, ורוצ'קה!" ובהתייחס לאיקונה, או אולי לאם ישו המצוירת עליה, או שמא לוורוצ'קה עצמה: "יפה! הוי, כמה יפה!" הסתובבתי מעט במרחב, התעניינתי אם מותר לצלם. קיבלתי בתגובה "לא" יובשני. בסטודיו קריר, כמו במרתף. הגיעו עוד ארבעה מבקרים, שלבואם ציפו. גרמני בעל זקן אדמוני, דובר רוסית, ביזנטולוג מן הכנס, בת לווייתו (כך שיערתי) - אישה בגיל הביניים, נבולה באופן אצילי, נער עם מצלמה ופרופסור, ידידו של בעל הבית. הם מייד רכנו על האיקונה (ורוצ'קה נסוגה בחרדת כבוד) והחלו דנים באיכותה ובמקורה: אסכולה, תקופה וכו'. הפרופסור ענב עניבה, נע בעצלתיים ודיבר ברכות. מאז ומתמיד חשתי קנאה מהולה בהערצה לאנשים מסוגו - אותם מאושרים שהקב"ה זימן להם חיי רווחה, עקב עיסוק במקצוע אהוב. ככל הנראה, הדבר הזה העניק לנימוסיהם רכות טבעית וארשת של רצון טוב... ולנטיניץ' הושיב אותנו על הספסל, שהיה צמוד לקיר, והחל להדריך. הבד הנקי על קיר שלם התגלה כציור "רוסיה השוקעת", שאותו האומן

פשוט לא הספיק להתחיל. השתמרה ממנו סקיצה קטנת ממדים ורישומי דיוקנאות של ראשי הכנסייה: גיבורי היצירה. הוא סיפר לנו שכל החומרים הוצגו לראווה, כשהאמריקאים צילמו סרט על קורין. קורין היה תלמידו של נסטרוב¹²⁴, מאסכולת פאלך¹²⁵, ואת יצירתו זו הגה בגיל 25, בלווייתו של הפטריארך האחרון. עם הזמן הוא נאלץ להפוך לצייר סובייטי מן המניין ולחפש מפלט באיסוף האיקונות, בניסיון להציל כמה שיותר מהן מביזה ומהשמדה. לעינינו הוצגו ציורי נוף והיצירה בשם "העין הזעומה". לאחר מכן הובלנו לחדרים הפנימיים של הבית-מוזיאון, שם נמצא אוסף האיקונות. אומנם ולנטיניץ' דיבר בצורה מעניינת וחדורת השראה, הפונה ל"מיודעים" בלבד, ובכל זאת, בנאומו בצבצו קלישאות מקצועיות של מדריכים (זן השנוא עליי במיוחד - מעין סריסים), שהוציאו אותי מכליי. בכלל, משהו בו עצבן אותי והרגשתי שזה הדדי. לדבריהם של בעל הבית ואוליה, הייתי בר מזל: למבקרים רגילים לא הותרה הגישה לחדרים הפנימיים של הבית. באחד החדרים עדיין התגוררה אלמנתו של קורין, זקנה מופלגת (שנעדרה מן הבית מסיבה לא ידועה). שלושה מומחים הורידו מן הקירות איקונות, סובבו אותן באור הקלוש, התווכחו, גילו בהן דברים חדשים ומפתיעים, נמלאו השראה. הדיונים המקצועיים הללו העניקו לי ים של ידע והבנה במאפיינים הייחודיים של האסכולות השונות - זו של פסקוב, זו של יארוסלב, של מוסקבה, של וולוגדה, זו של טבר - בטכניקת הציור, בעלילות ובסימבוליזם הדתי שלהן. אכן, השכלתי. נכנסנו

124 מיכאיל נסטרוב (1862-1942) - צייר רוסי דגול, שבתחילת דרכו התמחה בנושאים בעלי אופי דתי ולאומי.

125 עיירה קטנה, מרכז של ציור מסורתי על גבי עץ

אפילו לקודש הקודשים - חדר השינה של אלמנת הצייר. שם היו תלויים רישומים וסקיצות מתקופת הלימודים באיטליה. יצירה אחת הייתה יוצאת מגדר הרגיל - נוף פנורמי של פירנצה. האיטלקים, כביכול, הציעו תמורתה הון עתק. הושקעה בה עבודת נמלים. מובן מאליו שבחדר השינה החלו סיפורים פיקנטיים, רכילות על קורין, שבגיל מבוגר למדי התחיל לחפש לו אישה בקרב עובדות המפעל לציור על עץ בפאלך, מולדתו. במשך כמה שנים נסע לשם, תצפת, עד שלבסוף בחר אחת מהן והפך אותה לתלמידתו. היא ידעה לפורר צבעים במיומנות מיוחדת, ניחנה בסבלנות ברזל, ימים תמימים ישבה ופוררה... "ישבה עד שתפסה תחת", לא התאפקתי, אך בדיחתי המחוצפת דווקא מצאה חן בעיני ולנטיניץ'. הוא התרכך קמעה, ואפילו ניאות לגלות לי איפה נמצאים השירותים. אזרתי אומץ וביקשתי רשות לצלם את אוליה ליד המתלה, שוב נתקלתי בסירוב, בשלווה ובהבעה של אי־שביעות רצון, שנבעה לא מן הבקשה עצמה אלא בשל עיקשותי, שהתפרשה כחסרת כבוד. עשיתי את זה בכוונה, כדי להקניט. ולנטיניץ' השוויץ בפני האורחים באלבום המרהיב של איקונות וכתבי יד מסנטה קתרינה שבסיני, ואני לא היססתי לציין שהזדמנתי לאותם מקומות בעת מילוי חובתי הצבאית. ולנטיניץ' התעלם מהצהרתי, והנחתי שמדובר באנטישמיות גרידא, פועל יוצא של האמונה הפרבוסלבית. למרות זאת, נפרדנו כידידים, ואפילו עשיתי צילום קבוצתי על רקע שערי המוזיאון. אחר כך הלכנו למנזר נובודביצ', לתערוכת כתבי היד הביזנטיים מאוספי המנזרים באפון¹²⁶. בדרך נכנסנו לחנות של ספרות דתית ותשמישי

126 הר מלא מנזרים ביוון, מרכז הדת הפרבוסלבית

קדושה. בפנים התגודדו כמרים, סמינריסטים, נערות בלבוש צנוע ובמטפחות, זקנות. חלקה השני של החנות היה כול-בו שבו הוצעו למכירה, בין היתר, מוצרים מתוצרת חו"ל. קניתי שם בירה בווארית. אוליה עלעלה ארוכות בספרים, ואני המתנתי לה בכניסה. בצאתה משם, השמש הגיחה מאחורי העננים, שוטפת אותה באור, כמו מתענגת על דמותה ומתפעלת משלוותה ומנתיקה מן המציאות. בדרך שאלתי אותה מה גרם לה להתחיל להתעניין בדת. היא אמרה שמבחינתה זו לא הייתה ממש "חזרה בתשובה", מכיוון שאף פעם היא לא התרחקה יותר מדי מן הדת. סיפרה שהוריה, מאנשי האמונה הישנה¹²⁷, לקחו אותה לכנסייה כשהייתה ילדה. ובכלל, כשמסביב הכול מתפורר ומתנוון חייבים להיאחזו במשהו. הינה - התעוררתי - דווקא ההיבט הזה בדת מרגיז אותי יותר מכל דבר אחר! גם אצלנו המוני "חוזרים בתשובה" מחפשים להם משהו להיאחז בו, מעין דמי נכות... - ומה רע בכך? - שאלה, שהם מחפשים במה להיאחז? - מה שרע, השבתי, הוא שאין במה להיאחז, ואותי אישית מבחילה העובדה שאנשים מתקנים לעצמם קביים רוחניים. - כולם מאמינים במשהו - אמרה כמתחמקת, ואתה, בוודאי, גם. - אני מאמין "במפלה הבלתי נמנעת" - ציטטתי בחיוך נמרץ. - גם כן, גיבור - אמרה כנעלבת. וכאשר דיברנו על הדת, הביאה נימוק נוסף: "שהרי חייבים לגבש זהות תרבותית".

טיילנו בנוודביצ'י, צפינו בכתבי יד, צילמתי, ולפתע נתקלתי בנרציסוב, שהיה מלווה בשתי עלמות חן חסודות בגיל הביניים. הוא ריקד ליד כל מיניאטורה, נאנח ומצמץ בשפתיו כשדון

שובב. עלמות החן שאיתו פסעו ברוב חשיבות ממיצג למיצג. כשראה אותי (חייכתי אליו בעליצות), קרץ לבנות לווייתו וקרא: "וגם שפנפננו כאן!"¹²⁸ העלמות השפילו עיניים במבוכה. היה זה תעלול מחוצף, שהכעיס אותי. התחשק לי לשאול אותו ישר בפרצוף: אז מה, מחמלי, מאז באת בחיק הנוצרות, חדלת מלהתרועע עם יהודונים? הוי, כמה התחשק לי לשאול! מרוב כעס לא הבחנתי בהיעלמותו.

כל הסיורים הללו במוזיאונים למיניהם גירו אותי עד בלי די, מבטי נמשך מבלי משים אל ישבנה החטוב של אוליה, שהיה לפות במכנסיים צמודים... אך היה עליי ללכת לשיעור, והיא אמרה שתלך לכנסייה להתפלל. בנימה אופטימית זו נפרדנו.

17.8.91 אנחנו נוסעים לריאזון¹²⁹. האוטובוס מלא מפה לפה. לרוב נשים. עם הגיל מתעוררת בקרבן כמיהה לרוחניות: לאומנות, לדת, למסעות. ואני, מתגבר על הפחד (הוויזה שבידי תקפה רק במוסקבה ובלנינגרד), התמסרתי להרפתקה. האזנתי לדיבורי ולנטיניץ' על חג ההשתנות¹³⁰, על הייצוגים הראשונים של המושיע, על "הבארוק המוסקבאי". לידי ישבה אינה, אוליה במושב האחורי, האוטובוס טלטל, נעמד לי הזין, כמו טיל לפני הנסיקה, עוד מעט יתנתק וימריא... הייתי תוקע עכשיו את שתיקה, גם את אולנקה וגם את אינוצ'קה. הוא המשיך לעמוד ככה במשך כל שלוש שעות הנסיעה עד ריאזון, כמו זקיף שנשכח במוצב, התאבן והחל לכאוב. נמלאתי חמה: מה, כבר קשה לכן

128 ציטוט מאגדת ילדים

129 עיר רוסית קדומה, מרכז מחוזי

130 «פראובר'ניה», ביוונית - «מטמורפוזיס»

לעזור לגבר, לגלות כלפיו חמלה נוצרית, במקום לשחק איתו משחקים, לכל השדים והרוחות?!... ומעבר לחלון שטה לה אימא-רוסיה: שדות, יערות ונהרות, לעיתים חלפו איזו עיירה שכוחת אל או מקדש מעט בלא כיפה על גבעה... טיילנו בקרמלין של ריאזן, כנסיית האשכבה הייתה באמת גדולת ממדים ורבת יופי. כשטיילתי על חומת הקרמלין, התעכבתי על פי תהום: שם למטה, מעבר לנהר אוקה, היו הערבה, הגבול, הנוודים... פלשתי לכל פינה נסתרת, צילמתי, נתקלתי בוולנטיניץ' (קרץ לי, מסתבר שגם הוא חובב צילום), מבטי תר אחר אוליה, אכלתי אותה בעיניים. תמירה, מכנסיים צמודים... אחרי ריאזן נסענו לסולוצ'ה¹³¹ כדי לבקר במנזר המקומי הניצב על גדה הנישאת אל על, ומאחוריה נפרשות הערבות הבוציות של משצ'ר, בהן מצא מחסה השליט האחרון של ריאזן¹³². לפני הסיור במנזר ירדנו אל הנהר כדי לעשות הפסקת אוכל חטופה. הבנות ריכלו על ולנטיניץ', סיפרו שהתאלמן לפני שנתיים, שאינו אדיש (בלשון המעטה) לבנות המין השני (חולשה נסלחת בעיניי) ושחובב שתייה הוא. במפתיע, הוא הזמין אותנו ל"שולחנו" - מפה גדולה פרושה על הדשא. הבאתי לו בקבוק של "סברס" - מחווה שנתקבלה בסבר פנים יפות. החלה שיחה שגרתית על אתרים היסטוריים בישראל (האנשים מסביבנו נדרכו), שבהם מזמן רצה לבקר. סיפרתי לו על נפלאות הר תבור. כאשר עלינו למנזר, השמש כבר שקעה מאחורי הערבה, וקצותיה טבלו בערפל. המנזר הרוס למחצה, סביבו פיגומים, חצץ, אבנים. במבני השירות התמקם לו בית הבראה. כמה ברנשים בגופיות ישבו על ספסלים ושיחקו דמקה. המבנה

131 עיר רוסית קדומה

132 נסיכות עצמאית עד המאה ה־16

הענק, מלאכת מחשבת, דמה לאונייה. נכנסתי בדלת. המדרגות הובילו למטה, אל וילון שחור. מעליו התנוסס השלט "אולם הקרנות", ממנו בקעו אנחות וגניחות... בטח, פורנו. מאחורי הווילון הגיח לפתע גוף שיכור, נמוך קומה ובעל חזות מחוספסת. הסתלקתי במהירות.

בריאזון, על יד דוכן הקבאס¹³³, אמרתי לאינה ביושר כעוס: את לבד היום (בעלה בדאצ'ה), זה הזמן לבלות, אז ה"פלייס" שלך או שלי? נבוכה, החלה לגמגם משהו, יצאתי מכליי. בדרך חזרה התפקעתי מזעם וזלזלתי בכללי הנימוס. חלפנו ליד ביתי, ביקשתי מוולנטיניץ' לעצור, וזכות זו הוענקה לי. ניסיון אחרון: "רוצה לבוא אליי?" היא סירבה.

18.8.91 בבוקר צלצול: תבוא. - אולי אצלי? - לא יכולה, מצפה לשיחת טלפון, למבקרים. גם אתמול היא "לא יכלה", כי בעלה עלול להתקשר בלילה, לבדוק. לא התווכחתי, ולמרות שאיני אוהב לדחוף את עצמי למאורות זרות, לא הייתה לי ברירה ונסעתי. בדרך הרהרתי: איזה חוסר זהירות מטורף! הרי אצלי בטוח, ואילו אצלה שכנים עלולים להלשין, שלא לדבר על כך ש"האורח מאבן"¹³⁴, חובב מבדקי הפתע, עלול להגיח במפתיע. ומי בכלל אמר שחייבים להישאר עד הבוקר?

היא לבשה חלוק מבריק, התנפלתי עליה, אך היא עצרה בעדי. הפלא ופלא, פשוט לא ייאמן. עברנו לסלון. ריהוט בסיסי: שידה, ספה, ספרים. דלת החדר הסמוך פתוחה, יכולתי לראות את המיטה

133 בירה שחורה

134 דמות במחזה ובאופרה «דון זואן»

הזוגית, הענקית, הזוהרת... היא התיישרה על הספה ושילבה רגליים. התרוצצתי בחדר כמו סנאי בכלוב. שאלות טפלות. מה התוכניות שלי להיום? התיישבתי לצידה, רציתי לחבקה, שוב היא התחמקה. מה זה, ההתעללות הזאת? התיישבתי על הכיסא הצמוד לחלון. גיחכתי, נענעתי בראשי:

- סלחי לי, אבל אני ממש לא מבין אותך. ממש... לא מבין.

- מה אתה לא מבין?

- פשוט לא מבין. עזבי. לא חשוב.

- לא, זה חשוב, תסביר לי. למה אתה מגחך?

- זה דומה... כמו אז... שום דבר לא השתנה, פשוט לא ייאמן... מצחיק...

- מה דומה? תסביר לי. מה אתה לא מבין?

- טוב, לא נתחיל לברר עכשיו את טיב היחסים. במיוחד כשאין כאלה.

- לא, תגיד לי, מה אתה לא מבין.

- תגיד, כששמעת שאני בא, למה ציפית?

- אני... חיקיתי לך. ידעתי שהכול יהיה...

- הכול יהיה - חיקיתי אותה - וכאשר ראית אותי, נפטרת מכל הפנטזיות האלה, נכון? קורה. אבל בשביל מה אז? פרס ניחומים או מה? נכון, יש לי בעיה עם הקטע הזה...

- כן, שמעתי...

- אה כן? זה לא סוד. אבל את לא צריכה לרחם עליי. הקשר שלנו יקר לי מדי. לא, אז לא. יכולת להגיד לי ישר, במקום לגרום לי למלא איזה תפקיד מטופש: שלא אצטרך לרדוף, להציק, לשכנע... המשכתי בסגנון הפתטי הזה ולפתע ראיתי ששפתיה רועדות. היא החלה לבכות.

- מה איתך? - נבהלתי בתום לב.

- אתה לא מבין... - אמרה מבעד לדמעות - מה זה בשבילי... כמה היה לי קשה... כמה כוחות השקעתי כדי לשכוח... ופתאום מכתב ממך... שאתה בא... אני כל כך חייכתי, ואתה... אתה מייד העלבת אותי, התחלת לספר על הרומנים שלך. למה? מה, אני לא מבינה שבמשך חמש עשרה השנים האלה לא שמרת לי אמונים, אבל זה מכאיב לי, אז למה? ועוד רצית שאני אספר לך על שלי... הבנתי שבשבילך הסיפור הזה תמיד היה חסר משמעות, סתמי...

נענעתי בראשי, לא מאמין למשמע אוזניי, חייכתי כמנצח. התיישבתי לידה, חיבקתי.

- את, דוקטור, הגדלת לעשות.

היא הליטה את פניה בכתפי, נישקתי אותה על הלחי, על הרקה. הנחתי את ידי על ברכה. החלוק נפתח, ולפתע הבנתי שהיא לא שיקרה, כשאמרה לי: "ידעתי שהכול יהיה". לחייה להטו, גופה נרעד מכל נגיעה, וכאשר הייתי בתוכה היא שאפה אוויר מבעד לשיניה, כמו מתוך כאב פתאומי, ולפתע חייכה, פקחה עיניים לרווחה, חיבקה אותי. כל חדירה הרעידה וטלטלה אותה כמכת

חשמל, היא גלגלה עיניים ופעתה, ולבסוף השמיעה צרחות קטועות. החלון היה פתוח, חששתי שמישהו עלול לשמוע אותנו... הגשם החל לרדת.

שכבנו זה לצד זה בתנחות לא נוחות. חשתי שלווה אמיתית, כה נדירה אצלי. היא חייכה אליי בשובבות ילדותית, עצמה עיניים. עליצותה המאושרת הדאיגה אותי מעט. מפחיד לראות אנשים מאושרים לגמרי, כמו להביט בילדים עיוורים שנוהרים בצהלות היישר אל פי התהום.

במשך שבועיים לא היו מים חמים בדירתי. התקלחתי בהנאה עצומה. אחר כך עוד פעם "שמחנו בחלקנו" על הספה הלא נוחה. אחר כך אכלנו לשובע, לגמנו וודקה. לאחר מכן הגיע תורי להיות שובב.

- אז את ידעת ש"הכול יהיה"? - התבררתי.

-תגיד, אתה עדיין חושב שאני עצורה?

פלטתי משהו כזה לפני חמש עשרה שנה, ברגע של מרמור, ואיזה אפקט!

- לא - חייכתי - עכשיו את הרפתקנית משוגעת!

- לא, ברצינות?

- תגירי - החלפתי נושא - לא סיפרת לי עדיין, היו לך... רומנים? חשבה, משכה בכתפיה.

- איני אוהבת לדבר על זה.

- למה? זה מקרב. מכירה את הבדיחה על הבחור הביישן שריאיין את חברו המבוקש, איך לטפל בבחורות. החבר הסביר לו: ראשית, אני מזמין אותה לסרט. טוב גם אני ככה, אמר הביישן. אחר כך הסביר החבר, אחרי כיבוי האורות, אני שם לה את היד על הברך, כאילו במקרה. טוב, גם אני, אמר הביישן. ואז, אמר החבר, אני נותן לה למצוץ, זה נורא מקרב. וביני לביני חשבתי: "הגזמת, אחי!"

- גם עכשיו יש לי מישו - אמרה ברצינות מפתיעה.

- כן? מעניין.

- הכרתי אותו לפני חצי שנה בערך, בכנס רופאים... בהתחלה לא חשבתי על זה...

- אני תמיד חושב על זה! ("ראית מה זה", חשבתי, "מה וודקה עשתה לך!")

- ופתאום... אני אפילו לא יודעת איך זה קרה... - שטף דיבורה נבלם, והיא התכנסה בתוך עצמה.

- הוא נשוי?

- נשוי.

- מעניין - אמרתי לה.

- תגיד - התנערה פתאום - זה לא מפריע לך?

- מפריע? מה פתאום. להפך. אני נורא... - נעצרתי והתפקחתי.

- אתה נורא שמח בשבילי, נכון? - מצב רוחה השתנה מן הקצה אל הקצה.

- זאת אומרת... - ביקשתי לכפר - פשוט אני חושב, שזה נורמלי לנהל רומן. זה... משפר את הביטחון העצמי. ולעיתים קרובות, אפילו תורם לזוגיות. מעין תבלין פיקנטי לסקס הזוגי. תבלין החטא... הוא מוצא חן בעינייך?

- כן.

- אתם נפגשים הרבה?

היא הרהרה.

- אולי, פעמיים קרה... פעם הלכנו לסרט...

- לא הרבה - אמרתי.

- כן - ענתה בעצבות.

אחר כך מישהו צלצל, השכנה ביקשה להיכנס. התחלתי להתקפל. היא אמרה שבעלה צריך לחזור עוד מעט.

נסעתי לקטיה, הבאתי לה את הריאיון. עבדנו עליו קצת. אישה נבונה, בעלת מזג חם (במובן החברתי של המילה). אחר כך נסעתי לאליק, ביקור נימוסין. סמטאות ארבט, בכל פינה שגרירות זרה, כניסה עתיקה, רחבת ידיים, תקרות גבוהות, רצפת פרקט, פאר נשכח. השולחן כבר היה ערוך, התנצלותי על האיחור, והסעודה החלה. אשתו של אליק רוסייה, בנו סטודנט. אליק, איש תמיר ואצילי, תווי פניו עדינים, עיניו עצומות, כמו בציורים של אל-

גרקו, מדבר לאט, ברוב כבוד. התעניין אם בנו יוכל להמשיך את לימודיו בישראל, במקרה שיחליט לעלות לבד. האם יוכל לקיים את עצמו? אמרתי לו שזה לא פשוט ושעדיף לעלות יחד... עם "לעלות יחד" הייתה בעיה: חבל לעזוב את העסק, שמבטיח להתרומם. לפני שנה הוא ביקר בארצות הברית עם בנו, עבד אצל ידיד, שפתח חברה על בסיס המצאותיהם המשותפות. הייתה לו אפשרות להישאר, אך הוא לא רצה להיות "עבד" של ידידו. אז התערבה אשתו: אידיוט שלא נשארת - והם פתחו במריבה שגרתית, לא מתביישים מפניי. אליק לא אהב את האווירה במדינה, לכן רצה "להוציא" את הבן, כי "פה השד יודע מה יכול לקרות". מייד עליתי על הסוס האהוב עליי: ועוד איך יקרה, ואפילו בקרוב, ואם לא די בכך, יהיה זה הנורא מכול. הפיכה, מלחמת אזרחים, רעב, אסון. אחרי סעודה מזינה וכמות הגונה של משקה, החל דמיוני להתפרע. בנו של אליק ליווה אותי עד תחנת המטרו. הוא מתמחה בקרטה. הבטחתי לו לכתוב.

19.8.91 בשבע בבוקר - טלפון. לעזאזל, אתמול שכחתי לנתק אותו. אינה.

- היי, סליחה שהערתי אותך.

הינה, חשבתי, זה מתחיל.

וזה באמת התחיל.

- כבר שמעת?

- מה?

- הפיכה! גורבצ'וב הודח! פתח את הרדיו, מקריאים את העצומה. חוץ מזה, הכול מת, רק מוסיקה קלאסית! אתקשר יותר מאוחר. גם אותי העירו ככה...

חשתי לרדיו. אכן, מוסיקה קלאסית. אחר כך הוקראה העצומה של לוקיאנוב נגד ההסכם¹³⁵ ואחריה הודעת הממשלה על מחלתו של גורבצ'וב ועל העברת הסמכויות ליינאייב ולגקצ'פ¹³⁶. אחר כך הקריאו את פניית הגקצ'פ אל הציבור, ובה רמזים מעורפלים למצב חירום, לא ברור איפה. במילים אחרות, סיוט. איך נתקעתי, חשבתי לעצמי. באמת, אשר יגורתי - בא לי. מה עכשיו? מספיק שכמה מחוזות יתקוממו וקיבלנו מלחמת אזרחים. האם אספיק להימלט? או שמא יהיה עליי לרדת למחתרת? צלצלתי למישה, הערתי אותו. קמתי, אכלתי ארוחת בוקר, צלצלתי לרופא השיניים (בהמלצת אליק): נשברה לי שן. הוא קבע לי תור למחרת. - האירועים לא יפריעו? - שאלתי אותו. - לא - אמר - הם לא יפריעו. וברדיו עדיין מוסיקה והודעה משולשת. נתקפתי פאניקה. צלצלתי לממונים עליי, אולי יפנו אותנו? לא, נאמר לי, העסקים כרגיל. הסטתי את הווילון, לראות אם יש מהומות ברחוב. לא, הכול רגוע. השוערת מטאטאה את החצר, השכנה קוראת לחתול. בשעה חמש יש לי שיעור בסוכנות. אם כי קשה להאמין שהוא יתקיים. לא, אי אפשר להמשיך לשבת בחיבוק ידיים, כאילו מחכה למוות. אזרתי אומץ ויצאתי החוצה. הכול כשגרה. איש אינו מתרוצץ בצרחות מתלהמות, אין מתיחות באוויר. אפילו בחנויות המזון הכול כרגיל - בלי תורים, בלי מהומות. משונה.

135 הסכם על פירוק ברית המועצות, שנחתם ב«בלובצקיה פושה»

136 ראשי תיבות של «ועדת מצב חירום»

אימהות מטיילות עם פעוטות, ליד תחנת המטרו נפתחה פתאום מכירת לימונים, בו ברגע נוצר תור, אך בלי דחיפות. המשטרה לא נראתה באופן. נסעתי לסוכנות, קרוב לבני עמי. סגור לרגל שיפוצים, במשרד יושבת לנה לבדה. הפועלים עושים פוליש לרצפה, משפשפים את המדרגות. לנה בפאניקה: "טוב שבאת, כי אני לבד פה..." צלצולים, מאי שם הגיח ברנש מבולבל: פטפוטי סרק, מישהו כבר ראה טנקים... אין לך מה לדאוג - אמרה לי לנה - אתה נתין זר. ומה איתנו?

הפועל שפשף את הרצפה בפנים חתומות. מצא לו זמן. מכשיר הרדיו הקטן חרחר. המתח גבר. הגיע תיאור הקיבוצניק, סיפר ברוסית משובשת שבדרך לכאן ראה שיירת טנקים ונגמ"שים מתקדמת לעבר מרכז העיר, כמה מהם נתקעו בשולי הכביש ונגמ"ש אחד אפילו התהפך. איזה צבא דפוק! - סיכם תאו האמין את דיווחו. אחר כך הוא לקח אותי הצידה ואמר בעברית: שמע, לנה פוחדת להישאר כאן לבד. תישאר אתה בינתיים, עם היר על הדופק, מי יודע... טוב - אמרתי לו, למרות שהסידור הזה לא היה לרוחי. איני חובב מצבים סטטיים, בנוסח מצודה נצורה. נשארתי עם לנה. שתקנו. הפועלים יצאו להפסקת צוהריים, התיישבו בחוץ, מתחת לסככה: לחם, לבן. השמיים התעננו. הרדיו נדם. גשם. הפועלים צחקו, עישנו, קיללו בלא כעס. אישה לא צעירה נכנסה למשרד כרוח סערה, פניה מבוהלות: פג תוקף הוויזה שלה, אולי נוכל להאריך לה אותה, ואז היא תפנה... הבהרנו לה שאנחנו לא הכתובת, היא בשלה, פרצה בבכי. הסברנו בשני קולות, כמיטב יכולתנו, הפנינו אותה לשגרירות: "פה, קרוב..." הגשם ירד וחדל, לסירוגין. המתחות

גברה. אתה יושב פה, כמו פוץ, ואינך יודע מה קורה מסביב. מרכז העיר קרוב לוודאי כבר נותק: ניידות, מחסומים. אם אציג את דרכוני, לבטח איעצר. השיעור לא יתקיים, איזה יהודי יסכים לבוא מרצונו היישר ללוע האריה, למקום שבו מתרכזים כוחות הצבא?... החלטתי לקפוץ לשגרירות כדי לברר מה קורה. אפשר שכבר מפנים אנשים במסוקים, ורק אני עדיין יושב פה, כמו חייל שנשכח בחפירה צדדית. ברחוב הכול כרגיל. ליד "פנסוניק" מוכרים מטריות, תור. חציתי לרחוב אורדינקה. לאורך הרחוב - דוכנים "יהודיים": ספרים ללימוד עברית, מילונים, עלוני מידע על עלייה וקליטה, מפות ישראל, סידורי תפילה ותשמישי קדושה. ניגשתי למוכר: איפה שגרירות ישראל? - בינתיים שם - התבדח האיש והצביע בידו לעבר המשך הרחוב. קרבתי אל השגרירות, מול השער הייתה מהומה קטנה: גבר קשוח למראה וידא על פי רשימה, שוטר פסע אנה ואנה במרחק מה. קרבתי אל השער בבטחה. - לאן?! - חש אלי האיש. - אני אזרח ישראלי - קטעתי אותו. הוא פינה את הדרך ואפשר לי לעבור. פתחתי דלת אחת, הצצתי פנימה, לא הייתה לי תוכנית פעולה ברורה... דודה שמנה באחד החדרים נעמדה על רגליים אחוריות: רגע! רגע! מי אתה?!

- איפה קצין הביטחון? - שאלתי בקול תקיף.

- אין לי מושג - התקפלה - אסור לך להיות פה.

לאחר התרוצצות קצרה, נרגעתי מעט. לקחתי את עצמי בידיים. הפחד כמעט הוציא אותי מדעתי. עזבתי את השגרירות וחזרתי אל לנה. העסקים כרגיל. הפועלים עזבו. היא כבר עמדה לסגור את המשרד, בעלה בא לקחת אותה. היא הספיקה להתקשר

לכמה מתלמידיי וביטלה את השיעור, את האחרים לא הצליחה לתפוס, אך לדעתה, איש לא יבוא. אומרים שיש טנקים בכיכר מנז'נאיה. נפרדתי ממנה ונסעתי ל"יונוסט"¹³⁷. אמש קבעתי עם מקרוב. בכיכר מאייקובסקי מהומה רבתי: נידודת משטרה סגרו את הרחוב, ליד תחנת המטרו המוני אדם - נשאים אל תוך הפתחים. במערכת פאניקה ומהומה. מה שירים, מי שירים? מקרוב תפס את העורך הראשי, אך זה החמיץ פנים וברח. הבטיח לשוב בהקדם. המתנו. ליד השולחן הסמוך, הגדוש בניירת, ישב עובד מערכת מצוי - עכברוש אנמי, במשקפיים ענקיים. לפניו עמדה בחורה חניננית, בעלת שיער ארוך. היא נתנה לו שירים וחיכתה לחוות דעתו. ה"עכברוש" ניאות לקבל את שיריה לעיון, אחרי שהוסיף - איך לא? - "מצאת לך זמן"... לאחר שקרא בתים אחדים, החל להטיף לה: כאן יש לך שגיאה בהטעמה וכו'. המליץ להשקיע בלימודים, אך הבחורה לא טמנה ידה בצלחת: דחתה את התיקון, והביאה דוגמאות מהקלסיקה. לדבריה, גם הקלסיקונים לא הקפידו מי יודע מה על ההטעמה הנכונה. העורך הראשי חזר מודאג, מנה את כל העיתונים שכבר נסגרו, "מי יודע, אולי מחר יסגרו גם אותנו". לקח מידי את הקובץ שהבאתי, סקר אותו בידיו, אמר "הדפסה יפה", "נעמוד בקשר" ו"אפשר שהמצב יירגע". בדרך הביתה קניתי תפוחי אדמה, בצל ולחם, למקרה של מצור, משתאה על כך שהציבור עדיין לא רוקן את החנויות. הלכתי למישה, שהפתיע אותי בפרץ לא צפוי של אופטימיות. - נאום, בקרוב הכול יתפזר כמו עשן, אין להם סיכוי, אני לא נותן להם יותר מיומיים-שלושה. הם, כמוך, עדיין חיים במדינה ההיא, שכבר

לא קיימת. את ילצין לא הצליחו לעצור. האמריקאים כבר נסוגו, לא מוכנים להכיר במורדים, בוש אמר (מישה הצטייד באנטנה מתוחכמת שקולטת סי-אן-אן), שיחולו שינויים דרמטיים - והוא לא יגיד דבר כזה סתם. - כן, אמרתי, דווקא במקרה כזה הם, בלית ברירה, ילכו על כל הקופה, מה יש להם להפסיד? הלילה תהיה הסתערות על הבית הלבן¹³⁸, שפירושה מלחמת אזרחים. - לא, נאום, הם לא יעזו. זה כבר לא אותו צבא. הוא לא יסכים לירות בבני עמו. שמע, הוא נמלא השראה, רק תחשוב, איזה מזל יש לך! תוכל לספר לנכדים! רק תחשוב, באת לביקור והפכת עד לאירועים בעלי חשיבות היסטורית! - אני מוכן לוותר על הזכות הזאת, רטנתי, על אף שהאופטימיות שלו עורדה אותי. אפשר שבאמת הכול ייגמר בכי טוב? בלילה חלמתי חלום בלהות: כאילו מישהו מתגנב למיטתי, נע למראשותי, ואני מתלבט האם עליי להעמיד פני ישן, שמא אלה סתם גנבים, יפשפשו וילכו, אך אם אזוז, יחסלו אותי. אבל, מצד שני, אם הם באו כדי לשחוט אותי, אפשר שאני מקל עליהם? גופי נמתח, כמו לפני זינוק, פקחתי קמעה את העיניים כדי לבדוק מה קורה מסביבי: ראיתי מעליי צל ענק, מניף גרזן, ועוד מעט...! התחלחלתי והתעוררתי, באוזני עוד מהדהדת הצרחה שבקעה מגרוני. השעה הייתה חמש בבוקר. אור חיוור עלה בחלון. כבר לא אצליח להירדם. פתחתי את הרדיו. דממה. אתמול עד אחת עשרה בלילה עוד אפשר היה לשמוע את ה"הד המוסקבאי"¹³⁹, אחר כך השידור פסק. הבנתי שזהו זה, תחנת השידור נכבשה, והמקור האחרון לאינפורמציה מהימנה נסתם. עוד מעט תתחיל ההסתערות.

138 בניין הפרלמנט הרוסי

139 תחנת רדיו ששמרה על מעמדה העצמאי עד עצם היום הזה

השחר עלה. גשם חזק החל לרדת. בחמש ושלושים בבוקר קיבלתי שיחת טלפון מאשתי. היא מזועזעת. מה לעשות? למי לפנות? אמרתי לה: בינתיים הכול שקט, אל תרוצי לשום מקום. בערב תתקשרי שוב. - קנה כרטיס וצא משם מייד! - איני יכול - אמרתי לה. זה לא כל כך פשוט, מבחינה טכנית, ובכלל... - דודה סופה צלצלה מאמריקה, דאגה. לאימא עדיין לא סיפרו כלום. - אין סיבה לדאגה. שום דבר עדיין לא הוכרע. תתקשרי בערב. בשעה שש בקע מאי שם ה"הד". אם כך, לא הייתה הסתערות. מוזר. מצד שני, לעיר נכנסו יחידות מובחרות, מונה קצין עיר, הונהגה שעת עוצר... השד יודע מה. למרות זאת, נסעתי לקצה השני של העיר, לרופא השיניים. ברחובות ובמטרו התעוררות, תורים ליד דוכני העיתונים, אבל באופן כללי... אזרתי אומץ והתחלתי לעצור מוניות. בזמן הנסיעה פטפטתי, גיששתי. איש לא דאג יתר על המידה. הרגשתי שאני יוצא מתוך "אלמוניות", כמו נחש מתוך עורו הישן. אומנם, בהיסוס מה, אך כבר מרגיש שייך לסביבה, נעלם במעבה היער... רופא השיניים התגלה כבריון בעל גינוני חתול. אמר לי שאין צורך בכתר. שן שבורה - שטויות. הוא, כמובן, יכול לעשות לי סתימה, אך הוא אישית לא ממליץ. פרצתי החוצה, כמעט מאושר. גשם ושמש שובבה לסירוגין. נסעתי לספגיר. הוא בפאניקה קלה, לא מוכן להתרחק מן הטלוויזיה (גם אצלו קולטים סי-אן-אן), מקווה שהכול יבוא על מקומו בשלום. אני, לעומתו, חושש שכאשר הם יריחו את המפלה, יתחילו להתפרע... - המועצה העליונה לא תיתן - אמר ספגיר. כן, בטח. מסרתי לו את הטקסטים, לקחתי את שלו - והביתה. בדרך קניתי עוד מצרכים. עכשיו אוכל להחזיק מעמד במשך שבועיים. הלכתי למישה. הוא מאמין בניצחון ושרוי במצב רוח מרומם. אמר

לי שאנחנו עדים לחבלי הלידה של מדינה חדשה. - סע לבית הלבן, אלפי אנשים יצרו שם מחסום חי. מה איתך? אילו טנקים? האנשים השתנו. אתה יודע מי זה חזבולטוב¹⁴⁰? ונזרבאייב¹⁴¹? זה סלע! כמה סמלי שנחת פה בזמן כזה, פשוט מיסטיקה... רציתי לשאול אותו: אם כך, למה אתה בעצמך יושב בבית ולא מתנדב לשמש מחסום חי? - אך הבלגתי. בבית התיישבתי "על הטלפון". בסוכנות הכול שקט. לנה סיפרה לי שחלק מן התלמידים באו אתמול לשיעור ונעלבו. - איך באו? - לא האמנתי למשמע אוזניי. - גם אני תמהה - השיבה. החוצפה היהודית מרקיעה שחקים, הרהרתי ביני לביני וחשתי בושה: התנהגתי כפחדן, למרות שבניגוד למקומיים, אני נהנה מחסות... צלצלתי למאשה. סתם... הזמינה אותי בערב אליה. חדור השראה מיהרתי לשיעור אצל סאשה. הוא היסטרי. הרי לכם (דיבר אל אשתו ובתו), מפגרים! עכשיו כבר לא נוכל לצאת מכאן לעולם! עדיין לא ברור איך כל זה ייגמר. בלילה ודאי תהיה הסתערות, פשוט אין להם ברירה אחרת. השיעור יצא מבולגן, כולם במתח. התפזרנו מוקדם, לפני שהחשיך. נשארתי לשתות תה. נצמדנו לרדיו. ה"הד" פעל, אך שידר דברי פרידה. מצב הרוח קודר. החלפנו תרחישים אפוקליפטיים. סאשה שמע ירייה, חש לחלון. הרחובות שוממים. הציע לי להישאר לישון אצלו, כי בלילה בטח תהיה הסתערות. הסתערות או לא הסתערות, לא אכפת לי, אני נוסע למאשה, ויהי מה. היא קיבלה את פניי בחלוק דהוי, מחייכת במבוכה. במטבח ישבו שני ברנשים, אחד מהם עם כיפה על הראש. דירה מבולגנת, פעוט מנוזל. טוב, חשבתי, החבר'ה ישבו קצת ויסתלקו. איפה...

140 ראש הפרלמנט דאז

141 נשיא רפובליקת קזחסטן עד היום

ישבו, לגמו תה, עם הרבה ציונות לקינוח, הזיעו כמו בסאונה. קלטתי שלא אוכל לגבור עליהם. החלה שעת העוצר, אין יוצא ואין בא. טוב, אמרה מאשה, תישארו אצלי. אציע לכם על הרצפה... לא, אמרתי, פגוע עד עומק נשמתי, אני צריך ללכת. היא יצאה ללוות אותי. סלח לי, אמרה, ככה יצא. בסדר, אמרתי, קורה. - תתקשר מחר? רטנתי דבר מה. הרגשתי שהכול מתרתח אצלי בפנים. שתיים עשרה וחצי בלילה. ברחוב החשוך שוטטו כמה צעירים שיכורים. החשמלית הזדחלה בשאון, הביאה אותי לתחנת המטרו. בכניסה למטרו חנה טנק, זרקורים, משאיות עם חיילים. בפנים - חבורות אנשים קראו עלוני תעמולה על הקירות. קרבות: "מוסקובסקי קומסומולץ"¹⁴². פלוני פילס את דרכו, תלש את העלון, צווח: "משטרה!" הציבור צפה בו באדישות קודרת, איש לא הוציא הגה, הקהל התפזר. ב"שדרת מארכס" קיבלתי רגליים קרות: באולם התחנה השומם לא הייתה נפש חיה, קרונות ריקים. במעבר התת־קרקעי שוב חבורות צמודות לקירות. הגעתי הביתה בלי תקריות, שום ניידות, כמה נערים על השביל ביקשו ממני מטבעות לטלפון ציבורי, הוצאתי להם מלוא החופן, מתפלא על כך שלא הרגשתי אפילו צל של פחד. בבית חשתי לרדיו - ה"הר" נדם. אולי כבר התחילו? אשתי צלצלה. "איפה אתה מסתובב? לא ידעתי מה לחשוב!" השתדלתי להרגיעה. אחר כך התקשר טרומפיאנסקי: "מחר צריך להיות ב'מטה'", תורנות טלפון. אני בהיסטריה: "למה לא מפנים אותנו?!" מחכים לקרבות בשדה התעופה? "אל תדאג, הוא אמר לי, הכול בסדר, אין צורך בפינוי, לנו זה לא נוגע, אותנו לא סוגרים, אנחנו ממשיכים לעבוד, אסור להיכנע לפאניקה, זו תבוסתנות. בעצם, נחכה עד מחר ונראה.

בינתיים הכול בשליטה, אם יהיה צורך נפנה אתכם, אל תדאג. נימת דיבורו גרמה לי להסיק שאני זקוק לכדורי הרגעה.

21.8.91 ישנתי רע. בשש הדלקתי את הרדיו. ה"הד" שידר! שיגר סימני חיים! כלילה נעשו ניסיונות הסתערות, אך מסורבלים למדי. יש כמה הרוגים. אולם הבית הלבן עומד על תלו, ובו משלח ילצין רעמים וברקים לכל עבר. על פי השמועות, יחידות צבא אחדות כבר התייצבו לצידו. רב־סרן אחד עם פלוגת הטנקים שלו מאבטח את בניין הפרלמנט הרוסי. היום מתוכנן הכינוס. בחוץ ירד מכול. אנשים עמדו במשך כל הלילה מול הבית הלבן בגשם השוטף. אפשר שבאמת זו אינה אותה מדינה? השוערת קוראת לחתולים, מוזגת חלב אל תוך קערית. מדאיג, אך יש כבר תקווה ברורה. מעט לפני השעה תשע נסעתי למלון "ספוטניק", אל המטה. סוויטה בת שני חדרים. גור מתגלח, נזוף בטרומפיאנסקי. טרומפיאנסקי מתרוצץ. "שמע, בבוקר היה פה טירוף, קרענו את כבל הטלפון, אתה אולי מבין בזה?" בדקתי את הכבל הקרוע וגיליתי שהחיבור מנותק. זכיתי לתשואות. מוניתי לאחראי טלפון. מתקשרים מכל רחבי ברית המועצות: לאן לרוץ? איפה להתחבא? מה לעשות? שיחות מהשגרירות, מישראל: עיתונאים, רדיו... הסוכנות. כשמתקשרים מהרדיו הישראלי, גור מגרש את טרומפיאנסקי מן הטלפון ומתראיין בעצמו: מדווח על המצב, מספר מה רואים מן החלון, מרחיב על מצב היהודים. אנחנו יושבים במרומים, בקומה העשרים. נכנסים אנשים לא מוכרים, מדווחים, מקבלים משימות וממשיכים במרוצתם. פגשתי מכר: מנאין? מה אתה עושה פה?! לא הספקנו לשוחח, עקב הסתערות רבתי על הטלפון. "מה לענות לגבי הפינוי?" - שאלתי את גור.

אמר לי: אתם, הסובייטיים לשעבר, ישר נכנסים לפאניקה. תחשוב בעצמך, מה יכולים לעשות לנו? אנחנו נתינים זרים! זה לא נוגע לנו! איך שהפחידו אתכם שם... כמה זמן אתה בארץ? שיחה בעברית באמת הרגיעה אותי. התחלתי לענות בהתאם להנחיות: העסקים כרגיל.

לפני שתיים עשרה, לאחר משא ומתן עם השגרירות, יש שינוי בהנחיות. על השליחים להגיע למוסקבה, קרוב למסוקים. באוויר ריח של פאניקה קלה. שליחה התקשרה מדנייפרופטרובסק, סיפרה שיש לה שתי בחורות בקייטנה מחוץ לעיר, חוששות להתפנות, אומרות שבקייטנה יותר בטוח. אפשר, אולי, להשאיר אותן שם? לא ולא: כולם למוסקבה! מרגריטה התקשרה מלנינגרד. הי - אמרתי לה - קחי את הרגליים ולמוסקבה! כן? - שאלה אותי באי-אמון, עד שאגיע, הכול כבר ייגמר... גור נסע לישיבה בשגרירות. טרומפיאנסקי שחרר אותי להפסקת צוהריים. במעלית שוחחתי עם בחור מקווקז. השתלח בחונטה. לא ניתן להם, אמר, להשתלט על המדינה. סיפר לי ש-500 איש הגיעו מצ'צ'ניה, כדי להגן על ילצין וחזבולטוב. חמושים מכף רגל ועד ראש. "מצ'צ'ניה?" - השתאיתי. "הרי חזבולטוב!" "אה!" - עשיתי את עצמי מבין. במזנון קניתי בקבוק קוניאק ושתי קופסאות סלמון משומר. הקווקזי שתה קוניאק בכוסיות. "בוא", אמר לי, "נשתה לניצחון". טוב, לניצחון כמובן הסכמתי לשתות, ואפילו רציתי להזמין אותו אך הוא התרעם, נעלב ושילם עליי בשאט נפש. "הכסף עשן", סיכם. התיישבנו ליד החלון, לגמנו קוניאק, שיערתי שעבורו לא הייתה זו הרמת הכוסית הראשונה מאז הבוקר. הוא סיפר לי על עסקיו: ספינות קיטור, הובלות על פני הים השחור. - ומה אתה

עושה? - התעניין. אני יהודי במקצוע - התוודיתי - מישראל. שמחתו לא ידעה גבול. מייד הציע לי לרכוש ממנו ספינה ולהקים בשותפות חברת תיירות. נחלצתי ממנו בשן ועין. בשלוש ברחתי מן המטה באמתלת עניינים דחופים. מאסתי במהומה. נסעתי לגנדלבסקי. הגשם פסק. אצל גנדלבסקי ישב קיבירוב, השניים לגמו יין בלי כל תקרובת. מצב רוחם היה מרומם: כף המאזניים נטתה לילצין. הם סיפרו מעשיות ששמעו מאנשים שהעבירו את הלילה מול הבית הלבן. בדירה ברדק שלפני המעבר. הנחתי על השולחן את קופסאות השימורים. היין החל לזרום ביתר שאת. האווירה התחממה.

שמעת שלוקיאנוב כותב שירים? - שאל קיבירוב את סריוז'ה.

אז מה, גם יאזוב¹⁴³ כותב - העיר גנדלבסקי.

טוב, יאזוב מפרסם - אמר קיבירוב.

יאזוב בכלל משורר חשוב - קבע גנדלבסקי.

התגאיתי בכך שהכרתי את ספגיר, אך איש מהם משום מה לא שמח בשמחתי. קיבירוב ציין שספגיר רודף שמלות וכאשר הוא משתכר, מייד מתחיל למזמז כל מה שזז. גנדלבסקי התלונן שהוא ממזמז את לנה לנגד עיניו ממש, "חולה מין". "זה אומר שעדיין נותרה בבן האדם חיות!" - ציינתי (כבר הייתי טיפה שיכור). מישהו התקשר וסיפר שהמורדים נמלטו, ועתה מחפשים אחריהם בשדה התעופה "ונוקובו". לא ייאמן! לגנדלבסקי אין טלוויזיה. שוב התקשרו: עכשיו כבר בטוח במאה אחוז, ההפיכה הלכה

קאפוט. הרמנו עוד כוסית, לכבוד האירוע המשמח, התבדחנו. לאחר מכן הרכבנו מיטה דו־קומתית בשביל ה"פרזיטים" (כך כינה גנדל־בסקי את שני ילדיו). נפרדתי מהם ונסעתי לשיעור. סריוז'ה אמר לי שהוא מסר את ספרי ל"אוקטובר"¹⁴⁴, עליי להתעניין מה קורה איתו.

השיעור יצא מוצלח במיוחד. התלהבות כללית. צלצלתי למאשה. בוא בערב, אמרה לי. ומה עם "החבר'ה"? - שאלתי בבדיחות דעת. (הגזמתי!) למען האמת, הלהט הראשוני כבר שכך. אישה תשושה בחלוק דהוי תפסה בדמיוני את מקומה של הבחורה האלגנטית במעיל הגשם השחור, המבריק... ובכל זאת, נגררתי אליה. באתי לקראת תשע בערב. היא בדיוק השכיבה את בנה, ואני ערכתי שולחן: סלמון, קוניאק מתוצרת ארמניה (נרים כוסית לכבוד החירות). לפתע, צלצול בדלת. הבחור מאתמול, מגודל, דבילי משהו, עם כיפה ותרמיל גב. נכנס ומייד התיישב ליד השולחן: איזה יופי, אמר, קוניאק! מאשה הייתה נבוכה. לחשה לי: הוא עוד מעט ילך. אך לא הייתה לו כוונה כזאת. גמרנו את הקוניאק, זללנו את הסלמון... שוב אותו משחק, "מי משנינו סבלני יותר". לפנות חצות, ה"ידיד" אמר שכבר מאוחר ושהוא ישמח להישאר לישון.

- אני יכולה להלין את שניכם - אמרה מאשה, אוכדת עצות.

הייתי משועשע לנוכח המחזוריות המרושעת הזאת.

- למה לטרוח - גיחכתי ופניתי לדלת...

מאשה יצאה ללוותני, בדרך ביקשה להצטרף: סיפרה לי שהבחור מאוהב בה מאז הילדות, ואפילו אחרי שהתחתנה בא מדי יום וישב, עד שבעלה ברח. לאחרונה, שוב התחיל לבוא, שומר עליה כמו כלב. "מזמן היית צריכה להגיד לו שילך קיבנימט" - סיננתי בכעס, ולעצמי חשבתי: חוצפה! מה זה ענייך בכלל? כמובן, יצא לא נעים, פדיחה, אין מה לעשות. תבלע ותשכח. עצרתי מונית מסוג "וולגה", שבמושב הקדמי שלה ישבו שני טיפוסים מפוקפקים. אבל שכחתי מהנחיות הבטיחות, מההזהרות - בקיצור, שכחתי מהכול. השניים פטפטו כל הדרך על דא ועל הא: כמה עולים גורי רועה אפגני בשווקים השונים, הזכירו מישהי שעשתה עליהם הון, קנתה מכונית. הרדיו נשנק מרוב להט: שעת העוצר בוטלה, הצבא עוזב את העיר, המורדים נעצרו, בעיר מהומות, הציבור מנתץ פסלים. ישנתי טוב.

22.8.91 בבוקר - שמש, מזג האוויר השתנה מן הקצה אל הקצה! שוב הובהלתי ל"מטה". לכל הרוחות! הפעם שלחו אותי לעזור בהעמסת ארגזים. אסור לי, אמרתי, פריצת דיסק. שוחררתי. נסעתי לדודה מוסיה. היא שאלה על אימא, הכינה ארוחת צוהריים טעימה. צפיתי בשידור מעצרת הניצחון מול הבית הלבן. בעלה השלישי חזר מהעבודה: יהודי ערמומי, תאב חיים, בן למעלה מ-70. קבלן בנייה. שתינו וודקה. ה"יהודי" שלף את שרידי ידיעותיו ב"לוישן קוירדש", שאותן רכש בזמנו בבית הספר היהודי. אמר שמהמדינה הזאת ממילא לא יצא שום דבר טוב. ה"ילידים" אינם אוהבים לעבוד, רק שתייה מעניינת אותם. לאחר מכן לגם עוד כוסית והחליף נושא: אמר שאני זקוק לבחורה ושבחור נאה כמוני ודאי גורף בחורות בכמויות מסחריות.

בשעה שלוש עזבתי ונסעתי למרכז העיר. מכיכר דז'רז'ינסקי
ההמון זרם לעבר מאנז'. הרחובות נסגרו לתחבורה. יצאתי ל"כיכר
המהפכה" והשתלכתי בזרם. ליד תחנת המטרו הוצעו למכירה
עיתונים אנטישמיים (קניתי אחד לאוסף), מגזינים פורנוגרפיים,
מישהו הציג לראווה נחש חנק. מזג האוויר היה חמים, השמש
זרחה, מול מלון "מוסקבה" נערכה עצרת. ארטיוניאן¹⁴⁵ ציין
בנאומו את חלקם של יהודים בהגנה על הבית הלבן. אנשים
נרשמו למשמר הלאומי, המעברים התת־קרקעיים שרצו רוכלים:
סיגריות, מטריות, ספרים, שפנים, כלבלבים, מטפחות, גרביונים.
ב"בית הספרים" קניתי את "פטיש המכשפות" ואת לורנצו
וואללה¹⁴⁶. נסעתי ללמד אצל סאשה. השיעור היה מבולבל, זמן
לא טוב ללימודים, צפינו במסיבת העיתונאים של גורבצ'וב.
מראהו מעורר רחמים. צלצלתי לאוליה ולאינה. יותר חשקתי
באוליה, אך גם באינה... חזרתי הביתה לפני השעה עשר. צלצלתי
לאליק. הוא שהה מול הבית הלבן במשך שני לילות, ב-19 בחודש
וב-20 בו. סיפר לי שההרגשה הייתה כאילו אין לאן לסגת,
מכיוון שאם ה"הם" ינצחו, ממילא לא ייתנו לחיות. אמרתי לו
שזה נשמע הגיוני, אך בעניינים כאלה נדרש גם שמץ של אומץ
לב, וכיוון שכך, אני מוריד בפניו את הכובע. הוא מכה, אך מייד
לאחר מכן החל להשתלח ב"פחדנים", שלדבריו עלולים לבגוד
בך דווקא ברגע האמת המכריע. בו ברגע הרגשתי כאחד מאלה...
צלצלתי ליוסף, שאלתי על סריוז'ה קוסטירקו. סריוז'ה היה במרכז
העניינים, השתתף בבניית מחסומים, מונה למ"פ. יוסף, לעומתו,
עמל באותו זמן על כתיבת מאמר. גנה ואני, אמר לי, לא הולכים

145 פעיל בתנועה הדמוקרטית

146 לורנצו וואללה (1407-1457) – פילוסוף איטלקי

להפגנות. חשתי הקלה: לא רק אני כזה חכם. בדרך הביתה נתקלתי במישה, הוא יצא ללוות מישהי. למען האמת, בתחילה זיהיתי את כלביו... הוא לא הבחין בי. לפני חצות מוטט פסלו של דורז'ינסקי, ואילו אני ישבתי בבית והרגשתי פחדן נבזה...

23.8.91 בבוקר אשתי צלצלה. אחריה אינה. יש לה "דלקת", היא מודאגת. אפשר שזה ממני? ומה עם העיניים? - שאלה אותי. מה? - לא הבנתי. "מכיר את הבדיחה? איש אחד בא לרופא ושואל: דוקטור, מה יש לי בעיניים? הכול בסדר, אומר הרופא, למה? לא, אומר האיש, תבדוק היטב. הרופא מתעקש: הכול בסדר, אמרתי לך. והאיש בשלו: אז למה כשאני משתין העיניים יוצאות לי מהחורים?" בקיצור, הכול מבוטל, היא תתקשר אליי ביום חמישי. עוד דו"ה-וו. גם אז, לפני 20 שנה, התקשרה אליי: סלח לי, אבל עליי להזהיר אותך, אני חוששת שיש לי זיבה. כלומר, לארוס שלי יש... אני ממליצה לך לעבור בדיקה. מובן שלא הלכתי, ולמיטב זכרוני לא הייתה לה זיבה, אבל שקשקתי כהוגן. אולי סתם חיידק, לא התרחצתי שבועיים. מרוב חששות גם לי התחיל לגרד. נסעתי לליובה, הבאתי לו חוברות מידע. רקמנו תוכניות פוליטיות: הוא יצטרף למפלגה, אנחנו נשיג לו מימון ונעזור להתקבל ל"קונגרס הציוני". הוא תכנן לרכוש זמן שידור ברדיו (עולה פרוטות), לפתוח עיתון ולהקים מפלגה רוסית-ציונית, כמו לפני מהפכת אוקטובר. זה הזמן לקרב בין רוסיה לישראל, שהרי יש לנו אויב משותף - האסלאם. הוא סיפר לי שבין ההרוגים יש יהודי - איליה קריצ'בסקי - לווייתו תיערך מחר. אמר לי: אנחנו נלך עם דגל ישראל. בא לך להצטרף? איני יודע, אמרתי לו, איני עומד ברשות עצמי בעניינים כאלה. בכל מקרה,

קבענו להיפגש ליד מלון "נציונל". בין לבין צלצלו מן הארץ, מ"מעריב", התעניינו איך ישפיע כל העניין הזה על מצב העלייה ולמה עוד מחכים היהודים? ליובה שימש נציגה ומיופה כוחה של כל יהדות רוסיה. בדרך למטרו קניתי אגסים מעוררי תיאבון, בקיוסק העיתונים קניתי ספר של אורטגה אי-גאסט, לקחתי זוג - חרף המשקל הכבד. במכולת קניתי חלב וגביניות. כמו מוסקבאי משופשף. בארבע פגשתי בדודה מליפצק: המכתב והכסף, סוף כל סוף, הגיעו ליעדם. הדודה מבוהלת, חטפה מידי את המעטפה ונמלטה על נפשה. במטרו התלהבות כללית. אומנם לא בקרב כולם, אבל אלה השותפים לה מחליפים חיוכים, מפטפטים, כמו ידידים ותיקים, עושים צחוק מן המורדים. גם אני נשאבתי במערבולת האווה, שכחתי את עצמי, פטפטי בחופשיות. אחד מהם הסתלבט על המורדים: "פוצים! אפילו הפיכה לא ידעו לבצע כמו שצריך..." איש אחד פילס דרכו אלינו: חבר'ה, ספרו לי מה קרה, עכשיו הגעתי, לא יודע כלום. "מה איתך?! המפלגה הקומוניסטית הוצאה מחוץ לחוק! ילצין לחץ את גורבצ'וב לקיר! והוא..." ואני צחקתי יחד עם כולם, חף מפחד ומתחושת זרות. נסעתי לחנות הספרות הצבאית לקנות את "עלייתו ונפילתו של הרייך השלישי" מאת שירר. לא השגתי אותו, אזל, אך רכשתי עותק נוסף של "תולדות המהפכה הצרפתית" מאת קרלייל. אחר כך לדודה ליוה. היא בקו הבריאות, ערמומית. נתתי לה 500 רובל, אך ככל הנראה בשבילה זה כסף קטן, לא מצמצה אפילו. "זה ממאניה?" - שאלה, מפקפקת בנדיבותי, מכירה היטב את הנטייה המשפחתית לקמצנות. היא מסרה לי כמה תצלומים ישנים של אבא... חזרתי הביתה עייף, עדיין נפעם מן המתרחש. נשנשתי משהו - ולמישהו. רציתי לברך אותו על התגשמות נבואתו. אך

שיחתנו נסבה בעיקר על נשים. מישה היה שרוי בעצבות: הגברת, שבחברתה פגשתי אותו אמש, אכזבה. הוא קיווה שתישאר, אבל היא הלכה. סיפר לי כיצד פעם שכר בחורה בטלפון, בתיווכו של חבר. הוא מנה באוזניי את כל הקטגוריות והתעריפים, והסביר כיצד לארגן את העניין מבחינה טכנית, כדי להימנע ממגע עם גורמים פוליטיים. צפינו בסי-אן-אן. לפני השינה עיינתי ב"מרד ההמונים" של אי-גאסט. "ההמון הוא הבינוניות", "ההמון מורכב מאלה ששוחים עם הזרם" ו"לחיות פירושו להיות נדון לחירות"...

24.8.91 נסעתי לכיכר מאנז'. ליובה לא היה שם. הקהל נשפך לכיכר מכל עבר, נושא את דגלי רוסיה, אוקראינה, ליטא, רוסיה הישנה, ארצות הברית, בריטניה. חיפשתי את דגל ישראל ולא ראיתיו. הצפיפות גדלה ושאבה אותי פנימה כמו מערבולת. ברנש פיקח טיפס על ערמת הקרשים (בכניסה ל"נציונל" שיפצו את המדרכה), והשאיל לכל דורש את משקפתו, תמורת תשלום צנוע. הטקס נפתח בהספד, אחר כך החלו נאומים. פתאום שמעתי קדיש! האנשים התלחשו: מה זה? בקהל נמצאו משכילים אחדים, שסיפקו הסבר: מספידים את היהודי. ההבהרה התקבלה בלא התלהבות, אך בשוויון נפש. אחר כך המשיכה התהלוכה דרך ארבת אל הבית הלבן. פניתי לכיוון הפוך - ללוביאנקה, לחנויות הספרים. בכיכר דז'רז'ינסקי טרח הציבור על בסיס פסל ריק: הלם בו בכל הבא ליד. בערב הגיעו לביקור בוריה ומרינה.

25.8.91 בבוקר כינסו נציגי הסוכנות את האנשים ליד תחנת המטרו "מהפכת 1905", כדי שייקחו חלק ב"הספד היהודי" שנערך בבית הקברות וגנקוב. ההנהלה התייצבה בהרכב מלא, הצטרף אפילו יוסי שריד, ששהה באותה עת במוסקבה. בא גם

אגורסקי, מלווה בבחורה מלאה, שפעם התרשמה לטובה משיריי (מזכירתו?). התווכחנו אם כדאי להבליט את חלקם של היהודים בקורבן המשותף. שריד החמיץ פנים, אגורסקי היה במצב רוח מרומם, ליובה בא. וכאשר הובאו הזרים, יצאנו לדרך... ליד הקברים, שזה עתה נחפרו, שררה צפיפות איומה, אך היהודים הקיפו אותם בטבעת הדוקה, הניחו זרים, הדליקו נרות, נשאו תפילה ופצחו בנאומים. "ותיקי המלחמה!" - קראה אזרחית קשישה שהחזה שלה עטור מדליות, "בעבר נדחקו היהודים לקרן זוית, אבל עתה, כאשר דמנו, כמו בזמן המלחמה..." דיברו ארוכות, הזילו דמעה. החלו מריבות וויכוחים: למה לא נותנים לדבר? למה רק יהודים מקבלים את המיקרופון? - התקומם הרוב הלאומי... לא האזנתי עד הסוף לנאומו של טרופיאנסקי על "אחוות העם הרוסי והעם היהודי, שצמחה על רקע המאבק העקוב מדם למען חירותנו המשותפת, בימי המלחמה הגדולה וגם בימים קשים אלה..." מאסתי בצפיפות ובמהומה, הלכתי לסייר בבית הקברות ההיסטורי. לידי קברו של ויסוצקי¹⁴⁷ הייתה התקהלות: מישוהו זימר, פרט על גיטרה, מזגו וודקה, על הדשא נפרש עיתון ועליו פרוסות נקניק. בדרך לתחנת המטרו נכנסתי לשוק, קניתי ירקות, בבית הכנתי סלט ברוטב איטלקי, ערכתי לעצמי סעודת מלכים. בערב נערכה קבלת פנים חגיגית במלון "רוסיה", לרגל עזיבתו של גור. גור - פרחח מן ה"קומסומוול" הישראלי, בן טיפוחיו של דיניץ, היה צעיר חלקלק, אין במה להיאחז. אך מה אכפת לי? כאן, בבר הזה, בקומה העליונה, לפני עשרים שנה התאהבתי באינה, בחיוכה... רקדתי עם ויקה, בת ה-19. מתוקה. חיבקה את עורפי. גור סימן לי באצבעו "נו-נו-

נו". סימה, אשת סוכנות ותיקה, הדפה אותי מעליה. אחרי הזמין אותה גור. היא חייכה אליו בעורמה והניחה את כפות ידיה על כתפיו. בחלונות נשקפו הקרמלין, נהר מוסקבה. בקצהו האחר של האולם החלו צעירים שלוחי רסן להעיף באוויר שטרות של 50 רובלים. הישראלים גילו סקרנות, שאלו מה ערך השטרות וכמה זה בדולרים. אה, דולר וחצי, לא הרבה, אבל בכל זאת, מוזר... התזמורת ניגנה את "ל-נו לא אכפת..."¹⁴⁸, האווירה התחממה עד שחבורות שונות החלו לברר עניינים ביניהן. הישראלים הסבו לשולחן הארוך, סיפרו על מעשי גבורתם בזמן ההפיכה, קוטעים איש את דברי רעהו, אחר כך פצחו בשירי עם מימי הפרטיזנים. אופ, אני משתגע מהם, ובעיקר בלי זיון. תכננתי להתביית על סימה, אך גור פקח עליה עין, פן אחרוג ממעמדי. חבר הנושא את כרסו ברוב חשיבות, נטפל אליי ושיתף אותי בסוד הכנסותיו: "אתה יודע כמה הם משלמים לי? לא תאמין!" סיפר לי איך נכנס לאחרונה, בלי גינונים מיותרים, למשרדי הצ'ק¹⁴⁹, שבכיכר נוגין...

26.8.91 פעמיים התרוקנתי בשירותים. חשתי הקלה. נדמה לי שהיה זה דיגנס¹⁵⁰ שאמר - הלוואי שיכולנו להיפטר מיתר מאויינו באותה קלות... אשתי צלצלה: מתי כבר תחזור? די, לא יכולה יותר. המלצתי לה להיעזר ב"ידיד החשמלי", בשקית שעל המדף התחתון. שיהיה לך לבריאות! "אתה צוחק או מה? תגיד, התחרפנת שם לגמרי?" - צחקקה. ואני חשבתי לעצמי: "אני אישית לא הייתי מתנגד אפילו לבחורה מגומי". בערב צלצל בן

148 שיר פופולרי

149 מרכז המפלגה

150 פילוסוף יווני

דודי גנקה, רצה לבוא להיפרד. "אצלי אתה לא יכול לישון" - הזהרתי אותו. "למה?" שאל, אתה מקבל לקוחות בבית?" "הכול אתה צריך לדעת" - התחמקתי מתשובה.

27.8.91 גנקה נחת אצלי בבוקר (השתכן אצל דודה ז'ניה), שיגע את השכל בקיטורים דביליים על כך שהוא ציפה לקבל 100 דולר ואילו אני נתתי לו רק 50, ומה שווים היום 50 דולר, רק הארוחה לכבודי עלתה לו 23: בקבוק יין איטלקי - 10 דולר, בשר - 5 (נקנה במיוחד בשוק), צנצנת קפה נמס - 4, וכן הלאה. הוא זקוק למעיל חורף, שבוודאי יעלה איזה 20 דולר... ולמה לפוליה נתתי 80? היא לא נזקקת, יש לה עסק ושני בנים בוגרים, ואילו טוליק שלו משתמט מן הצבא, מתחבא, ולכל אחד היום צריך לתת שוחד... ברחתי ממנו ליוסף להתקלח, עדיין לא פתחו אצלי את המים החמים, כולי מסריח. נטלתי אנטיביוטיקה נגד דלקת חניכיים, הזעתי כמו סוס וחשתי חולשה. יוסף כבר סיים את המאמר. אכלנו ארוחת צוהריים, אחר כך ניצחתי אותו בשח (איזו כפיות טובה!). בערב שיעור אצל סאשה. הוא הציע למכירה חלק מספרייטו, קניתי ממנו ספרים, ביניהם אלכום נדיר של מוזיאון קורין, תכננתי להעניק אותו לאוליה במתנה.

28.8.91 בבוקר שלחתי ספרים, פגשתי את גנקה, יחד צלצלנו לאימא בניו יורק. אחר כך טיילנו, אני משכתי אותו לחנויות ספרים, והוא משך אותי לחנויות בגדים חדשים ומשומשים. בשתיים פגשתי את מקרוב, תכננו לנסוע לאייגי, אבל גנקה נדבק, אי אפשר היה להיפטר ממנו, נגרר אחרינו לבית הקברות ווגנקוב (אייגי גר בקרבתו), נאלצתי לגרש אותו. אייגי נמוך קומה, רזה ובעל זקן שיבה. הדירה מבולגנת - קופסאות, ספרים זרוקים,

פסולת, לכלוך. ישבנו לשולחן גרוש עיתונים, ספרים, חפיסות ריקות של סיגריות זולות, כלים מלוכלכים ובדלים. שניהם החלו לעשן טבק מקומי מזעזע, כמעט נחנקתי. הוצאתי מהכיס חפיסת "מרלבורו", אייגי מייד השתלט עליה: "אפשר לקבל אותה בשביל החברה שלי?" - שאל. "איזו שאלה" - אמרתי והוצאתי אחרת, "בחברתי תצטרכו לעשן 'מרלבורו'". אייגי נזכר בימים היפים שבילה בירושלים, ביקש למסור דרישת שלום לוולודיה טרסוב, נמלא השראה והתרגש. אפשר היה לחוש שהאיש בעל מזג חם והיה באמת ובתמים מאושר בירושלים. החלפנו ספרים, הוא ביקש ממני שאמסור עותק גם לוולודיה, כתב בתוכו הקדשה לבבית. אחר כך פונה בעיקר למקרוב (עניינים מקומיים), החל להשתלח בייבטושנקו¹⁵¹, שהעז לכתוב בעיתון "פרבדה" שהם - כלומר, יבטושנקו ושות' - כינסו ברגע המשבר את אגודת הסופרים ובאומץ לב חסר תקדים קיבלו לשורותיה כמה משוררים צעירים וכישרוניים כגון: גנדלבסקי, קיבירוב, אייגי ועוד. "מייד התקשרתי אליו, - שצף אייגי, ואמרתי: "למה לא שאלת אותי אם אני רוצה בכלל להיות חבר באגודה המסריחה שלכם?! גם כן, מצאו להם 'צעיר וכישרוני'!" השיחה גלשה לנושאים פוליטיים, הדלקנו טלוויזיה. תחזיות פסימיות: קיים חשש לפירוק ברית המועצות ולתרחיש ה"יוגוסלבי". כשעמדנו בדלת אייגי חיבק אותי, החלפנו נשיקות, ביקש שאמסור דרישת שלום לירושלים. איזה איש לבבי... בבית קיבלתי שיחת טלפון מריטה, גם היא בת טיפוחיה של אינה. נדברנו למוחרת. אה, כן, פתחו לי את המים החמים! סוף כל סוף, פינקתי את עצמי באמבטיה חמה. בערב שיעור. זה היום השלישי ירד גשם בלא הפוגה.

29.8.91 אינה צלצלה. בעלה ישן. אחרת, אין לה אפשרות לדבר איתי, הוא נוהג לצותת במכשיר השני. קבענו להיפגש ליד מלון "מוסקבה" באחת עשרה ושלושים. לבוא אליי היא סירבה. לפגישה הגיעה עם קרובת משפחה (שיגעון!), שביקרה במוסקבה עם בעלה ובתה. רצינו לעלות לקומה ה-15 של המלון, לשבת בבית הקפה. המעלית מקולקלת. הלכנו לטייל בחברותה. צו"ם¹⁵² סגור. נכנסנו ל"דוכן הספרים", יצאתי משם עם שלל רב. הבעל של קרובת המשפחה תסריטאי, סיפר שמשלמים לו ממש טוב. יצאנו לחפש את תערוכת הציורים של ציירי שנות ה-60 (צלקוב, שמיאקין, קרפיבניצקי, שטיינברג). בכתובת המצוינת בהודעה לא הייתה כל תערוכה. נאמר לנו שהיא עברה למקום אחר, לא ידוע. נהיינו רעבים. ב"שדרת הפרחים" הבחנתי בשלט "פיצרייה". מתאים. נכנסנו. מעט אנשים. מחירים זולים. המלצר נראה מוטרד.

- אין פיצה.

- איך?! - התרעמתי.

- אין, אין פיצה, אזרח - חזר המלצר בקוצר רוח.

- אז מה אתם מגישים ב"פיצרייה"? - התברחתי.

- יש מרק עוף, בורקס עם גבינה.

לאחר התייעצות קצרה, החלטנו להישאר.

- תביא גם בירה - ביקשתי - לבורקס. איזו בירה יש לכם?

המלצר ברח, בלי לענות.

המרק היה בסדר. כשהובא הבורקס, הזכרתי למלצר: "הזמנו גם בירה".

האיש לא הניע גבה, ברח. נתקפתי זעם. קמתי מן השולחן (אינה הפצירה כי שלא אעשה בלגן, נסתדר כלי בירה) ותפסתי את האיש בדרש בגדו:

- תגיד, אתה חירש, או מה? יש לכם בירה או לא?

- תפסיק להתפרע, אזרח, אני צריך לעבוד.

ליד תחנת המטרו קירובסקאיה הצהירו קרובת המשפחה ובעלה, שמכאן ימשיכו בכוחות עצמם. דרך צלחה! אבל בתם בת ה-12 נשארה עם אינה: הביטה בנו בעורמה. לקחתי את אינה הצידה.

- מה את, שמרטפית?!

- איזה סמרטוט אני, תמיד מלבישים עליי תיקים, כמו על מתלה - הוכיחה את עצמה.

- חשבתי שנלך לבחור לך מתנה... אני עוזב בקרוב...

- היא לא תפריע לנו.

- לא - פסקתי בנחישות - טוב. לא משנה... הינה, קחי 50 דולר, קני לך משהו.

היא נבוכה, אך את הכסף לקחה. נפרדנו. יצא מטופש, גס רוח. חזרתי לבית הדואר כדי לשלוח ספרים. תור. כמה בחורים מפולפלים שולחים לנו יורק חבילות עם ספרי בלשים. שוחחנו. כשהביטו בספרי הפילוסופיה שביקשתי לשלוח, השתאו החבר'ה

על כך ש"דברים כאלה" הולכים בארץ. אמרתי להם ש"הדברים" מיועדים לשימוש אישי. הם נרגעו. הייתי עייף. בדרך קניתי עגבניות, איבדתי את המטרייה. בבית גידפתי את רוע מזלי, ובלי לאכול שכבתי לישון. ישנתי במשך כשלוש שעות. נסעתי ללמד אצל סאשה. בסוף השיעור ציפיתי לריטה, שהבטיחה להקפיץ אותי הביתה, תכננה לשוחח איתי בדרך. ריטה הגיעה עם בעלה, הם רוצים לעלות לארץ. אביה המנוח היה יהודי. מה עליה לעשות? עסק ביש - אמרתי לה. אנסה לברר מה אפשר לעשות. בחורה לעניין, עובדת בהוצאת הספרים "אומנות". ההוצאה על סף פשיטת רגל. כששכבתי לישון, צלצלו מן ה"משרד": אגורסקי מת באופן פתאומי, לווייתו תיערך מחר בסוקולניקי.

30.8.91 ארון הקבורה מאבץ עם גופתו של אגורסקי, הוצב באולם הטקסים האדיר שהיה ריק ודמה למחסן. רצפת שיש. דלתות מתכת. לנשים לא נתנו להיכנס. לאחר ה"ספתח" של טרומפיאנסקי החלה שרשרת נאומים. דיברו על ה"גורל", על האדמה שלא הניחה לו (לפני שנה נהרג בנו האלפיניסט בהרי פאמיר, ואילו הוא עצמו מת מהתקף לב בחדר בית המלון "רוסיה", החדרנית לא הצליחה לפתוח את הדלת...), על כך שהיה איש כריזמטי, שלא הצטיין בעקביות, ושזכרו יינצר בליבנו לנצח. התלכטתי את מי אזמין לארוחת הערב עם בני הזוג גורודצקי. הייתי רוצה להביא את אוליה, אך קיימת סכנת חיכוך. הם בוודאי יפליגו בפטפטת ציונית... הנאומים הסתיימו, השער המסיבי נפתח לרווחה, הוצאנו את הארון אל האוטובוס: הוא נשלח הביתה, לישראל. צלצלתי לאלה. רציתי להזמין אותה. היא נוסעת לדאצ'ה. למה לא צלצלתי קודם? פטפטנו ארוכות. צלצלתי

למאשה. בשביל מה? ברירת מחדל? היא הסכימה. הלכתי למישה. הוא השמיע לי את ההקלטות הישנות של שירי יסנין ובנין בביצועי... אחר כך דיבר ארוכות, סיפר על דרכו בחיים, הכריז שבמוקדם או במאוחר ייאלץ לעזוב את רוסיה, כיוון שאת הפחד אי אפשר להדביר, את אותו פחד מפני הברבריות הרוסית, מפני המוזיקה השיכור, שעלול לרמוס את כבוד אביו, שאושר אמיתי היה כשליקט תותי בר והכניסם לקופסת פלסטיק ריקה, אביו היה לצידו, ולא היה פחד כלל, ושכל כך מתחשק לו להיפטר מן הפחד לפני שימות... סיפר כיצד עבד עם צוות עבודה על הוולגה, ליד סרטוב, בערבה. ראש הצוות היה גרוזיני, ובין היתר עסק בחיפוש מטמונים באזור (היו שם שרידי עיר קדמונית). האיש התגורר בגפו (משום שאנשי הצוות שתו לשוכרה), בבית נפרד על גדת הוולגה. בלילות, כשספינות מטען ענקיות שטות על פני הנהר, מהבהבות באורותיהן, ומכשיר הרדיו קולט את ה"קולות", אתה חש כאילו אתה נמצא במרכז היקום... אחר כך מישה נזכר שוב, איך הזמין זונה בטלפון...

כשפגשתי את מאשה ליד תחנת המטרו, התחרטתי שהזמנתי אותה. נברנית קטנה, בעלת שיניים זעירות, ועוד במצב רוח לא נלכב במיוחד. אז בשביל מה באת? הגענו ל"וארשה": שתינו-אכלנו. המוסיקה רעמה, האורחים החלו לפזז, כל אחד כפי יכולתו. הזמנתי אותה, היא עשתה לי פרצוף. טוב, לא צריך, הלכתי לרקוד עם קטיה. ליובה ישב, כדרכו, חיוך רמזני משוך על שפתיו. אחר כך הסעתי את כולם הביתה במונית, כמו איזה דוד עשיר מאמריקה. בדרך דיברתי עם ליובה בעברית, הוא התעניין

בגאולה כהן. נהג המונית, שדמה עד מאוד לפלטון קרטייב¹⁵³, תמה: "מה זה, השפה הזאת?" "יהודית קדומה", השיב ליובה. "אה", אמר הנהג ברוב כבוד, "בטח, קשה..."

31.8.91 נסענו עם נרציסוב לאלכסנדרוב ולקירז'ץ¹⁵⁴. ישבתי ליד אוליה. לא נהניתי מן הכנסיות, כל הדרך שברתי את הראש איך אוכל להתחיל איתה באופן יותר מוצלח. בדרך חזרה אזרתי אומץ וניגשתי ישר לעניין: "בואי, אלי". נרעדה. השתתקה. ואילו אני דהרתי קדימה, כמו טנק. הפחדתי אותה. התכנסה כמו חילזון בתוך קונכייתו. המבצע נכשל. אם כך, לכו כולכם לכל הרוחות! עם נרציסוב, לעומת זאת, התפתח לי רומן ממש...

בכיכר המרכזית של קירז'ץ מנזר הרוס למחצה מן המאה ה־18, ארובות כרוכות סביבו כחבלים (במקום פועלת כיום מאפייה), מתנוסס מאחורי בתי המסחר הלבנים. בדיוק במרכז הכיכר ניצב על בסיס ראשו של לנין. פרחח מקומי על אופניו עושה חרקות בשלוליות, מבהיל את היונים, חברו רודף אחריו, אחרי שעה קלה שבות היונים ונוחתות על המדרכה, שוב שותות מים מן השלוליות. חבורת צעירים שיכורים מתנדנדת קצובות מתחת לפנס... את הכיכר מקיפים בתים דו־קומתיים עלובים מתחילת המאה ה־20, בפינה תחנת כיבוי אש מלבנים אדומות. המקומיים מכתמים רגליהם בעצלתים מחנות אחת לאחרת - "לחם", "הכול לבית", "מצרכי מזון"... כשעמדנו בכיכר היא אמרה אוליה: "איך אפשר לחיות במקום כזה... פה, כל אחד ישתה עצמו למוות..." עיניה תכולות, שפתיה מהודקות, חבויות ואסורות

153 דמות מהרומן «מלחמה ושלום» מאת טולסטוי

154 ערים היסטוריות ברוסיה

לאהבה, עור פניה כבר כוסה קורי קמילה ראשונים, עדינים...
נזכרתי בסצנה מן הסיקור הטלוויזיוני: ציבור שוצף וקוצף מול
הבית הלבן, לפתע מגיחה מאי שם נערה על גלגליות במכנסיים
משובצים, כמו פרפר מופלא: עושה סיבוב לפני המהפכנים
ונעלמת כלא הייתה...

1.9.91 בבוקר פגשתי את גנדלבסקי. נסענו אליו בחשמלית,
כדי לאסוף את הספרים שקניתי. היה יום שמשי, החשמלית
דהרה בעליצות דרך הסמטאות, צללי הענפים והעלווה ריקדו
בקרון הריק. "אני אוהב את מוסקבה הישנה", אמר גנדלבסקי.
"כן", מלמלתי ונעצבתי אל ליבי. סחבנו ארגז עם ספרים לבית
הדואר. אחר כך נסעתי לבית הקברות. אבא הביט בי מעל תצלום
החרסינה במעין תלונה אילמת... נישקתי את התצלום ובכיתי.
אחר כך נסעתי לגלריית טרטיאקוב, לתערוכת איקונות ביזנטיזם,
הפעם קבעתי עם אוליה. חיכיתי לה זמן רב, ומשלא באה נכנסתי
לבדי. בפנים היו מבקרים אחדים. צילמתי כאחוז דיבוק את
"התמוגגות" 155, ואת "שמחת כל העצובים", ואת "תנחמני" - את
השפע הזה של חסד ונחמה, התמהוני עד יפחה יבשה, עד בחילה,
עד שנגמר לי הסרט. כשפניתי ללכת, פגשתי את אוליה. היא
התנצלה. ישבנו על הספסל בלובי. נתתי לה כמתנה את הקטלוג
של מוזיאון קורין, שקניתי מסאשה. היא כתבה לי את כתובתה
על דף. במטרו ישבנו זה לצד זה ושתקנו. התבוננתי בבואתה
שנשקפה אליי מן החלון שממולי. הנסיעה התארכה, היא ישבה
בעיניים מושפלות ומרגע לרגע הפרידה הקרבה העיקה על
שנינו ביתר שאת. קמתי יחד איתה, כרכתי את ידי סביב גזרתה,

נשקתיה על הלחי. בצאתה מן הקרון, היא פנתה אחורה, הדלתות האוטומטיות עדיין היו פתוחות, חייכה אליי במעין פיזור דעת, גיחכתי בעקלתון שפתיים.

2.9.91 ביום שני הבאתי עוד ספרים לבית הדואר והלכתי למערכת "אוקטובר", כדי למסור את החומר של גנדלבסקי, וכמובן, לעשות יחסי ציבור לספרי. סחבתי תיק רשת מלא בספרים חדשים ותיקיה עם ציורים, שקניתי זה עתה. התעייפתי, הזעתי. בחדר ישבו שלוש נשים בגיל מסוכן, בנות 40 פלוס. התקבלתי בסבר פנים יפות ועוררתי עניין רב, כאילו הייתי איזה ממצא נדיר, אך אהבה לא צמחה כאן. אחר כך נסעתי לגנדלבסקי לדווח על ביצוע המשימה, ויחד איתו נסעתי ל"סמנה", אולם ראש מחלקת השירה לא נמצא במקום. כערב - שיעור.

3.9.91 בבוקר צלצלתי לאלה, היא הייתה חולה. כנראה, לא ילך. אינה צלצלה, אמרה שעליי לעבור בדיקת איידס. הרגיזה אותי. באה ריטה. ביצענו כמה פעלולים על סף המיטה, אך לא צנחנו לתוכה, בשל היעדר תירוץ הולם. תוך כדי כך, שוב התקשרה אינה. "כמדומני שכבר נפרדנו", אמרתי לה. גמגמה. "סלחי לי", אמרתי לה, "יש לי אורחת..." "אה, כן?" "למה לא? אני בחור כארז", קרצתי לריטה. "אה", התבלבלה לגמרי. "אם כך, אני מאחלת לך... כל טוב..." אחר כך בא משה, ליווה אותי למטרו, מתפלסף על מהות הגורל. נכנסתי ל"נובי מיר", לקוסטירקו. הוא אמר לי שהספר שלי מצא חן בעיניו, אבל אין מה לדבר על פרסומו. הפליג בהסבר ארוך: שינויים מרחיקי לכת, החלפת מגמות אידיאולוגיות, שלטון הלאומנים... הכיר לי את מטבייב, איש עסקים מסברדלובסק, המו"ל של "אורל"

ו"לברירינט", איש מפולפל. ישבתי איתו בגינה. הופתעתי למראה עצי הענק שסביבנו... הוא הציע לי שיתוף פעולה, הזמין אותי לסברדלובסק. בערב באתי אל מישה. הוא דיבר בלא הפוגה על חייו, הקשבתי בחצי אוזן, כבר מרגיש עם רגל אחת בחוץ, נוכרי וזר למציאות זו. בערב צלצל ויטיה, הצטער שלא הצלחנו להיפגש, התנדב להסיע אותי לשדה התעופה.

4.9.91 פגשתי את יוסף, עברנו במסלולנו השגור בפעם האחרונה: דרך רחוב טברסקאיה לכיכר פושקין... בחנות ספרים משומשים קניתי אלבום של פאלק, שהזמנתי לפני זמן מה ממוכרת חנינית ודברנית. אמש התקשרה אליי, אמרה שהאלבום הגיע. אחר כך חצינו את גשר הנפחים, פנינו לפסאז', לגלריית האומנות. בכספי האחרון קניתי את "תחילת החורף" של נקרסוב: שלג נמס למחצה, כתמי שיחים אפורים, כנסייה. הכול לבן מלוכלך... פנינו לבית הדואר, שלחתי ספרים, פגשתי את גנדלבסקי, קיבלתי ממנו מכתבים, פגשתי את בוריה, קיבלתי מכתבים וחבילות, יחד נסענו אל קוסטירקו, הוא מסר לי רשימת תרופות, הביט בציור: "למה לא קנית מאשתי? יש לה המון ציורי נוף..." חזרנו לקירובסקאיה ברגל. כאן נפרדתי מהם. החלה דרכי הבודדה בחזרה. בבית התקלחתי, ארזתי, שיחות טלפון אחרונות, התחשבנות עם בעלת הדירה. היא סירבה לקבל את 3,000 הרובלים המסכנים, אמרה: "זה יותר מדי, 1,000 יספיקו". בקושי שכנעתי אותה לקחת 2,000. בעלה - מחסירי טולסטוי, יחף, עם עיניים שקופות של קדוש רוסי, ואילו היא שחורת שיער (ששיבה כבר פשטה בו), בוערת, יהודייה. מסרה לי זרעים עבור בנה החקלאי בישראל. זהו. אני ממתין לוויטיה. ויטיה לא בא.

ולא מצלצל. נלחצתי. צלצלתי, ביררתי לגבי אפשרויות אחרות, אחד התלמידים הבטיח להסיע אותי. ויטיה צלצל: היה לו פנצ'ר, הוא מתקשר מתחנת הדלק. סוף כל סוף הגיע: אותו זקן שופע, עם שמץ שיבה, עיניים בורקות. התחבקנו. בדרך סיפר לי שהוא מסתדר, עובד מן הבית, מתכנת, משלמים לו טוב, הינה, אפילו קנה מכונית. הוא היה רוצה לבקר בארץ, לראות. החלפנו כתובות. אנשי המכס גילו רוחב לב, רק התעניינו בשביל מה אני צריך כל כך הרבה ספרים. "איני יודע", עניתי. והינה, אני במטוס. לידי יושבת בחורה מרשימה. לא דברנית גדולה, אך את מספר הטלפון השאירה. נחיתה. מועקה איומה. כאילו חזרתי לבית האסורים שהיה לביתי.

ארוס ופאתוס

(מרוסית: ל'זה צ'ודנובסקי)

מן הבוקר התדפקתי על הריק הנחשק... היא הייתה חסרת תנועה כמו בודהה טיבטי, ורק גנחה קלות. קמתי לבד, אכלתי ארוחת בוקר, הוצאתי את הכלב לטיול, הקלטתי "נשיקות" למזכירה הטלפונית של אהובתי.

אתמול נסעתי איתה ללטרון. בדרך ניסיתי לברר מדוע יש לה מצב רוח רע, פתחתי בשיחה על אהבה: "מהי אהבה ומדוע זה בני האנוש מעלים אותה על נס?"¹⁵⁶

- תגידי, את מרגישה מחסור באהבה?

- כן, - ענתה.

בלטרון האוויר אחר: יבש יותר, ספוג בריח אורנים. השיחים הגדולים בגינת בית המנזר היו עמוסים אשכולות פרחים אדומים, כתומים, תכולים, צהובים ולבנים. היא נעמדה ליד שיח פרחוני, פרחים לבנים עיטרו את ראשה. כלה. אחר כך, במדרגות התלולות עלינו אל הבזיליקה. הדלת הייתה פתוחה, קולות זמרה בקעו מבפנים. נכנסנו. שנים עשר נזירים מחולקים לשתי קבוצות כרעו על ברכיהם וזימרו בהתאמה לצלילי כלי נגינה כלשהו, שהזכיר לי ויולה דה גמבה. המנגינה הייתה חד-גונית וחזרה על עצמה. הייתה בה... לא, לא תוגה, כי אם מלנכוליה ברוכה. כל אימת שסיימו בית, נדמו, ואז השתררה דומייה מוחלטת שנמשכה

156 משירת המשורר ניקולאי זבולוצקי (1903 - 1958)

כדקה... ולפתע פתאום - כעין דקירה בלב - נקטעה הדומייה על ידי פריטת מיתר רפה שממנה בקע צליל ברור כפעייט שה, כפעייט שה שנועד לקורבן. כפרפר מופלא הקיף הצליל את חללה הריק והגבוה של הבזיליקה, כמו ביקש לברכו, וכאשר החל לדעוך אי שם במרומים, נתמך על ידי שנים עשר קולות מתואמים. הבטתי בה בחשאי: האם השתלטה התרוממות הרוח גם עליה? אי אפשר היה להבין. אולם, כשניסיתי לקחת את ידה, היא הזיזה אותה. כלומר, השתלטה גם השתלטה, והגשמי הפריע ברגע כזה!

בשעה אחת הם סגרו ואנחנו יצאנו. על הספסל ליד חנות היינות של המנזר (היין שלהם אינו משובח), התחלתי שוב לחקור אותה על אודות אהבה: מהי? תשוקה או חרדת קודש? "האם אהבה איננה תחושה של מלאות נפש, שממלאה את הריאות כאוויר, ובלעדיה מתחיל האדם להיחנק?... "כן", - הסכימה. "האם ייתכן שלרגע קט תתמלא הנפש עד גדותיה? מין אושר שכזה?" "לא", - היא אומרת לי. - "הנפש היא תהום בלי תחתית".

לקראת עשר נסעתי לסינמטק. ירד גשם. בלובי הוצעו למכירה "נפתולי בבל" מאת דרידה, ספר בהוצאת "רסלינג" (שארגנה את האירוע), וספר מסות של ולטר בנימין "משימת המתרגם". על העטיפה - פרגמנט מ"מגדל בבל" של ברויגל: ספירלת המגדל הלא גמורה מתנוססת לגובה...

יחסית לכנס פילוסופי היו הרבה אנשים - אולי 150. ההרצאה הראשונה עסקה בפילוסופיה של התרגום. תרגום כדרך לתקשורת בין תרבויות. ומכיוון שכך "אין דבר רציני יותר מן התרגום" - כדברי דרידה היקר שלנו. המרצה - אישה צעירה, חטובה

וממושקפת - לבשה חצאית מיני ומגפיים כתומים. מושגים ושמות נפלטו מבין שיניה הישרות והטורפות (ברנטנו, הוסרל, דרידה, לוינס, לאקאן, קאנט), ובה בעת הייתה מחייכת בקלס ומגרה אותי במלומדותה הרבה. הנחתי לעצמי לשקוע בתמהיל האינטלקטואלי הסמיך והנעים והתבוננתי בסובבים. במרחק שני כיסאות ריקים ממני ישבה בחורה צעירה... בכלל, היו בקהל הרבה צעירים, וזה שימח אותי. שוב חשבתי: יהיה נחמד למצוא מאהבת צעירה, חכמה כזאת, שתאהב אותי בזכות שכלי וכישרוני ותתעלם מסימני הנבילה הגופנית. בחורות "רוחניות" כאלה דווקא נצפו לא פעם בחברת זקנים מפורסמים. אם כי, רצוי לצבור מעט שומני פרסום. לפתע עלה שאון מונוטוני משונה: הגשם נעשה חזק יותר, ואילו הגג דק, קרוב לוודאי... התעוררתי כאשר היפהפייה המלומדת חייכה בלבביות מנומסת מהולה באירוניה עוקצנית והודיעה כי היא עומדת לסיים. מייד לאחר מכן, היא פלטה במהירות מסחררת קטע "מפותל" במיוחד על קאנט - האימפרטיב המוסרי והנחת המוצא שלו בחופש המוחלט, שבאו לידי המחשה מושלמת בתרגום המוצע.

אחר כך עלתה לבמה אישה כבת ארבעים וחמש, לבושה במכנסיים ובמעיל קצר, שערה הגלי זרם סביב פניה ברישול. כל גופה, תנועותיה וקולה העידו על ביטחון עצמי יוצא דופן ועניין כן בנושא (חף מאותה אירוניה סנובית). אך כבר עייפתי מכל התחכום הזה - מ"דריזה העיזה" - וכמו נוסע מנומנם קלטתי אך ורק את סימני הדרך האינטלקטואליים החולפים על פניי: "תרגום כאקט ארוטי", "כיסופים למילוי הגוף האחר", "הסימבוליקה הארוטית של מגדל בבל", "הפריצה השמימה, אל

האחר", "אלוהים כאחר שאותו אנחנו שואפים לדעת..." מאזין בהתפעלות לשטף דיבורה הנלהב, נזכרתי כיצד ממש התגריתי כשקראתי את דרידה לראשונה (הייתכן שהחוכמה היא באמת ארוטית?!). ועתה, בראותי לפניי אישה, אומנם נטולת תחבולות נשיות רגילות, אך לא נטולת חן, נזכרתי במאמצי השווא שלי לעת שחר, בהתדפקותי הארוכה והעיקשת, ובהרגשה שהיא אינה מובילה לשום מקום, וחשבתי: כה מבעייתה וחסרת מוצא התדפקותי זו... שוב הייתי משוכנע שהמין (שכה נמאס עליי לאחרונה) הוא, במקרה הטוב, הסכם פורמלי על "אינטנציה" או שאיפה משותפת "לפרוץ"... לפני ימים אחדים, כאשר טיילתי עם ז'ניה, נטפלתי אליו בנושא הדואליזם "גשמי-אלוהי": "בנשים יש דבר מה סקרלי. על כל פנים, זה מה שמעניין בהן. אישה היא מנהרה אל הסטרא אחרא..." ז'ניה, חסיד עקבי של תורת הגזע והתכונות ה"מולדות", סבר כי דואליזם מכל סוג שהוא בשאלת המין איננו אלא "תסביך יהודי" (והתחיל עם דוגמאות מפרוסט וסאלינג'ר). ואני אמרתי לו: הינה, פלובר אינו יהודי, אך "החינוך הסנטימנטלי" שלו הוא רומן על אהבה לאישה שאינה כרוכה בשאיפה לשכב איתה. התחלנו להתווכח על ההשפעה הנוצרית. פתאום נזכר ז'ניה באהבתו הראשונה, שהייתי עד לה בדרוסקנינקאי. הוא היה אז בן שמונה עשרה, ואני - בן תשע עשרה. בימים ההם שום "חשק" לא היה אפילו עולה על דעתו. - איך איבדת את בתוליך? - שאלתי אותו. "בן עשרים, בבית הבראה. הנקבה הייתה בת ארבעים".

בהפסקה שוב סובבתי את ראשי לכל הכיוונים, מקווה לראות את קטיה או סתם פנים נחמדות, טרודות כמוני בשאיפה "לפרוץ

אל האמת", אך בכל מקום ראיתי רק מסכות מנוכרות ואדישות. למה, למה? - רציתי לצעוק. מה אתם עושים את עצמכם?! גם כן, "יהירות הניכור", כאשר למעשה כולכם מתפגרים מבדידות! בואו אליי, אומללים, אני אחבק ואזיין את כולכם!

אחר כך הוקרן סרטו של גודאר "שבחי האהבה". סצנות ארוכות, חסרות תנועה בשחור-לבן (ולעיתים רק בשחור), גדושות בדיונים פילוסופיים על כך ש"צעיר" ו"זקן" הן מילים ברורות, שאינן מצריכות הסבר, ואילו המילה "בוגר" מחייבת "סיפור". והינה גיבור הסרט מבקש ליצור לעצמו "סיפור" כדי להיות בעל משמעות, סיפור אהבה (האם קיימים בכלל סיפורים אחרים?). הסרט מתפרק לזרימה של רמזות פילוסופיות: הגיבור מעלעל בספר ללא טקסט ("אורפאוס" מאת קוקטו), מעבר לו נשמע קולו של צלאן קורא שירים, שוב חולפים שמותיהם של דרידה, באטאיי, סימון וייל, חנה ארנדט, הוגו, דלקרואה, דומיה, קורו (הדמויות בסרט היו סוחרי אומנות). הכול התפרק לפרגמנטים של זיכרונות, תחושות, דימויים חזותיים - ה"דקונסטרוקציה" המפורסמת המפליגה אל אופק האינטנציה... אולם הדקונסטרוקציה, מערבולת רפלקסיה שכמותה, לא גורמת לחיים להיות ברורים או מוחשיים יותר, השלם לעולם יעלה בגודלו על מכלול כל חלקיו. ולקראת סוף הסרט מגיע הגיבור למסקנה שה"בגרות" אינה אלא מושג חסר שחר, מרוקן - מעין שבריר שנייה בין עבר לעתיד. כאן מופיע הים בצבעו המטושטש האקסטטי ואפקטים ויזואליים מפתיעים: התמזגות התמונות, הים והדיוקן... הפריימים האלה חדרו, אם לא פרצו, נחרתו בזיכרון...

אריה הבטיח לבוא לקראת סוף הסרט, אך לא בא, אולי חשש מן הגשם. לכן גם קטיה לא באה. קטיה היא חברתו של אריה, אך היחסים ביניהם מוזרים משהו. אריה עשה במוסקבה פוסט-דוקטורט במתמטיקה, לימד בקליפורניה, התגרש, גילה את הדת ועלה לישראל. כאן, מזה כמה שנים, הוא לא מצליח למצוא עבודה מן השורה, מלמד איזה קורס אקסצנטרי בבר-אילן, חי מן היד אל הפה. עם זאת, הוא מתפאר בפרסומים "חשובים" בכתבי עת מתמטיים יוקרתיים באנגליה ובארצות הברית, שיזכוהו בקרוב בתהילת עולם. הוא איש ישר מדי ומהיר שיפוט. אומנם דתיותו אינה לוחמנית יתר על המידה, אך הרומן שלי הוקע על ידו על רקע של "הפקרות מינית", למרות "חפיפת ההשקפות הפוליטיות". קטיה צעירה ממנו בחצי דור (וממני בדור שלם). בתום השירות הצבאי שלה והנדודים ארוכי השנים ברחבי הודו, יפאן וניו זילנד, היא סיימה תואר שני בסוציולוגיה באוניברסיטת תל אביב. שערה בהיר, עיניה אפורות. משהו בלתי מוגדר, מעורפל, עד שנדמה כי היא אינה מתמקדת באיש, מרצונה או שלא מרצונה, ותמיד נשארת מרוחקת. אריה - חובב שירת הבארדים¹⁵⁷, זמר ונגן (אם כי לא מצטיין במיוחד) בעצמו, הביא אותי פעם למועדון שירת הבארדים בתל אביב, פרטתי בגיטרה זוג שירים מפרי עטי, וחברי המועדון, באדיבותם, הציעו לי לערוך קונצרט אישי. באו כעשרה איש, צעירים בלתי מוכרים. אריה בא עם קטיה והכיר בינינו. שרתי כמה שירים משלי ואחר כך עברתי לרומנסות. בקהל החליפו מבטים... באופן כללי, היה זה קונצרט חמוץ. אך קטיה, אהבה אותו, ככל הנראה. לאי-שביעות

157 משוררים שביצעו את שיריהם בליווי גיטרה, היו פופולריים בברית המועצות לשעבר

רצונם של היתר, היא ביקשה ממני לשיר עוד ואמרה שיש לי קול "חמים". פעם קבענו שלושתנו להיפגש, אבל אריה לא בא, ואנחנו בילינו את הערב לבדנו: הלכנו לסרט ואחר כך ישבנו בבית קפה. שיריי (הענקתי לה את הקובץ האחרון שלי) גם מצאו חן בעיניה, ופעם היא אפילו הזמינה אותי (הגיטרה חובה) לבוא איתה לחבורת צעירים כלשהי. היו שם גם "רוסים", אך כולם דיברו עברית. קטיה התעקשה שאשיר, למרות שאיש מן הנוכחים לא היה שותף לרצונה "להאזין לרומנסות רוסיות", ואחרי ניסוי קול ראשון היה חוסר העניין הכללי לבלתי מנומס: המאזינים הפנו לי את הגב והתפזרו. רק קטיה נשארה להאזין, משעינה את סנטרה על אגרופה הקמוץ. כשעמדנו לצאת עזרתי לה ללבוש את מעיל הגשם ובה בעת חיבקתיה ונשקתיה על עורפה. המתקפה שלי נותרה בלא תגובה. או אז נשקתי לה על שפתיה. אך גם שפתיה דממו. הבנתי שיורשה לי לעשות בה כרצוני בתנאי שלא אצפה לתגובה נלהבת מצידה. נדמה היה שגם כאן אצטרך לפלס את דרכי אל אלוהים בגפי. הנידונות לבדידות, אפילו בפרויקט זוגי כעין זה, תסכלה אותי. תסכלה ביותר. ובלי משים נדרו מחשבתי וגופי אל אהובתי: היא אכן התאמצה לעזור לי לפרוץ, אבל מאמציה היו נואשים מדי...

בלובי הציבו שולחנות עם יין לכן וביסקוויטים: החגיגה התחילה. הידוענים הגיעו. ידוענים תל-אביבים: הדבר ניכר בנימוסים היהירים, בנשיקות המזויפות ובצחוק הרם. כולם התגודדו ליד דלת הזכוכית, משופשפים אך בטוחים בעצמם, משתוקקים לאוויר הצח בחוץ. הגיע נוכל ידוע, שנחשף רק לאחרונה בתקשורת, והתקבל בסבר פנים יפות. איש זקן עם

בחורה צעירה ניסה להסתנן מבעד למעגל הצפוף, אך נכשל. בחוג האצולה מלך חתן השמחה - גבוה, מזוקן, חובש מצחיית עור. כשהבחין בזקן, רכן אליו בתשומת לב מופגנת, כמו מתנצל, והכניסו אל תוך ה"מעגל" יחד עם בת לווייתו הצעירה. אל הדלת קרב, מלווה בשתי נשים לא זקנות, איש בעל זקן שיבה סבוך ועיניים זועמות. הוא לבש בגדים תחתונים (תחתוני בוקסר ועליונית) ובלא היסוס טפח בקבקביו על גבי שלוליות. היה זה פסל מפורסם, חתן פרסים ממלכתיים, שדמה להפליא לפרג'נוב¹⁵⁸. על כתפיו, מעל הבגדים התחתונים הלבנים, היה תלוי מעיל ארוך ושחור. הוא קיפל את המטרייה תוך כדי הליכה והתקדם לכיוון הגבוה החבוס מצחייה, שמיהר לצאת לקראתו. אולם, דרכו נחסמה על ידי המאבטח, גם הוא היה כרסתן, ועל פי כל הסימנים היה "רוסי". ה"רוסי" ביקש לבצע בדיקה ביטחונית, בהתאם למוטל עליו מטעם תפקידו. "מה?", - התרעם ה"פרג'נוב", - "יש לך מושג מי אני?" - הוא השתמש בכרסו כמו באיל ברזל. היה זה מהלך ישראלי טיפוסי. פה אוהבים לפתוח דלתות בבעיטת רגל. אפילו בצבא יימצא תמיד איזה קצינון, שאומנם יודע שחובה להציג תעודה בכניסה לבסיס, אך בכל זאת ינסה לתפוס טרמפ על סמכותו. ואני ממש שונא את זה: צפיתי מן הצד ונמלאתי זעם. גם איש הביטחון (לא במקרה סימנתי אותו כאחד "משלנו") נעלב והמשיך בשלו. הגבוה במצחייה ניגש אליהם בריצה כדי להפריד: התנגשות הכרסות איימה להפוך קטטה ממש, את הקולות כבר הרימו. אך הצלצול שנשמע באותו רגע ממש מנע מן ה"שוק המקומי"¹⁵⁹ להגיע למלוא היקפיו הלאומיים. את איש

158 במאי קולנוע וצייר רוסי

159 ביטוי שנטבע על ידי שר החוץ הסובייטי גרומיקו

הביטחון שכנעו איכשהו להעביר את הגאון העירום למחצה בלי בדיקה. כנקמה בדק אביר הביטחון ביתר קפידה את בנות לווייתו, שלמרות מחאותיהן המוצדקות, נאלצו לרוקן אפילו את כיסיהן.

בערב, בחוג המשפחה, ציינו את ראש השנה ובאותה הזדמנות את יום הולדתם המשותף של חמי וחמותי. תחילה הרמנו כוסיות לחיים לכבוד השנה החדשה, ואחר כך הציע חמי להרים כוסית לחיי אשתו. בעוד כל הכוסיות מושטות אליה להשקה, זקפה את גבה וסיננה נרגזות: "מעולם לא הייתי שפוטה של אף אחד!" אחר כך הרים גיסי כוסית: "אימא, ועכשיו בואי נשתה לחיי בעלך האהוב!" "הוא אהוב שלי בדיוק כמו קוץ בתחת!" - הגיבה החמות בלא היסוס. "נדמה לי", - אמרתי לאשתי, - "שהם עדיין אוהבים זה את זה".

הוי, כמה רציתי ללכת לשם, למקום שם "ערבה, רק ערבה מסביב" ו"מרחבי הנהר הסוער"¹⁶⁰... ופתאום מתקשרת אליי קטיה: הם "יושבים פה" עם אריה, ואריה לא חוגג את "סילבסטר"¹⁶¹ מתוך עיקרון, ולה בא לשתות משהו, אז אולי אני פשוט אבוא עם הגיטרה? אמרתי שזה אפשרי, אך אבוא עם אשתי. "מצוין!" - אמרה קטיה. אשתי לא רצתה לנסוע, אך אני אימתי שאסע לבד. היא לא אוהבת לשחרר אותי לבד. בסביבות השעה שתיים התפזרה המשפחה, ואנחנו דהרנו אל תוך הלילה. הגשם

160 שורות מרומנסות ומשירי עם רוסיים ידועים

161 בארץ ראש השנה הנוצרי מכונה «סילבסטר». בחוגים דתיים מקובל לחשוב כי מועד זה קשור למועד ביצוע הברית לישו וכן לסילבסטר הקדוש, שגבר על היהודים בפולמוס על סוגיית האמונה והפך בשנת 314 לאפיפיור. האגדה מספרת כי ב-31 בדצמבר 314 סילבסטר הקדוש הציל את רומא מדרקון אימתני, כאשר קשר את לועו בחוט, שאותו חתם בחותמת שעליה סמל הצלב

טפטף. הכביש הריק הבריק כמו מראה שחורה. אריה קיבל אותנו בחביבות, אבל מייד עם תום הברכות הראשונות והמשפטים הכלליים, פרש לחדרו לישון. הרמנו כוסית לשנה החדשה, אני אחזתי בגיטרה, אשתי נמנמה לה, או אז עברנו קטיה ואנוכי למטבח, ואני שחררתי בצעקה וביילל את כל הרפרטואר שלי, החל ב"קני הסוף רעשו, התכופפו העצים..." וכלה ב"אינני זקוק למאומה, הינני מוכן לתת הכול למען אהבה..."¹⁶²

חיור קטלני

(מרוסית: ל'זה צ'ודנובסקי)

ל'ובקה גלר נרצח ביום הולדתו ה־50 במסעדת "בת הים" באשדוד.
היה לו סיכוי טוב להירצח הרבה קודם: האיש היה חובב
תגרות מושבע.

הוא הגיע לבית ספרנו בכיתה האחרונה והדהים אותי בכוחו,
ביופיו ובאומץ ליבו. הוא היה אתלט אמיתי: גובהו 184, כתפיו
רחבות, שריריו מפותחים. מייד הפך לשחקן המפתח של נבחרות
הכדורסל והכדורעף שלנו ולחביב הבנות. בנים חיבבוהו הרבה
פחות. לידו הרגשנו פחדנים. הוא מעולם לא נרתע מתגרה, תהיה
העילה ככל שתהיה. היה דבר מה מפחיד באומץ לבו יוצא הדופן:
דבר מה על־טבעי, לא מן העולם הזה. הוא תר אחר תגרות, כפי
שתר המכור לסמים אחר מנתו היומית. נמשכתי אליו בלב חרד,
כמו שנמשכים אל סף התהום. שהרי החשש מנפילה תמיד מהול
בציפייה למעוף...

ל'ובקה פתח את הקריירה שלו בכך שפוצץ במכות שניים
מבני כיתתנו - אותם השניים שאפילו מורים חששו מפניהם.
שני עבריינים צעירים: האחד - טוליק החלשלוש, שנהג לצפצף
משהו על היהודים, השני, ואניה הגבוה והשפוף, מלך בשירותים,
שם נהג לעשן את הסיגריות המגולגלות המסריחות שלו. לא פעם
רצו לסלק את שניהם מבית הספר, אך ללא הצלחה. למדנו יחדיו
במשך שנים רבות, והם לא הציקו לי. זה קרה בשיעור התעמלות,

זמן קצר לאחר הצטרפותו של ליובקה לכיתתנו. טוליק הצביע באצבעו על איבר מינו הנימול של ליובקה ואמר: "חבר'ה, ראו, יְהוּדִי!" אומנם לא היה כל עלבון בדבריו אלה, על אחת כמה וכמה שאיבר המין עצמו לא היה מביש כלל ועיקר. יהודי, אז מה? אם כי זו הייתה התגרות, העמדה במבחן. נימת הדברים הייתה בהחלט מתגרה. מתגרה ועוינת.

או אז לראשונה בחיי זכיתי לראות את "חיוכו הקטלני" של ליובקה: שפתיו צמודות, הזווית השמאלית של פיו שמוטה קמעה. זה החיוך שמשמעו היה מאז ומעולם "תגרה". בלי תחתונים (פרט שהרשימני במיוחד, וגרם לתשומת ליבי להתמקד בקפיצות הבלט של "איבר המין החופשי" יותר מאשר בתנועות ידיו ורגליו של ליובקה) הוא ניגש לטוליק ו"כיבה" אותו בשכריר שנייה. טוליק השתרע על הרצפה מחוסר הכרה. כאשר הכרתו שבה אליו הוא החל לייכב, ממשש את לסתו. אף טיפת דם לא נשפכה. ואניה הגבוהה קם ממקומו, אך לא נחלץ לעזרתו של טוליק: הוא מייד קלט שאין לו מה לחפש פה. אולם בשובו של ליובקה למקומו, וואניה סינן לעברו: "הגזמת, גבר". ליובקה ראה בדבריו משום איום ופנה לכיוונו. ואניה ניסה להתגונן, אך לשווא. בסופו של עניין, הוא השתרע על הרצפה. "טוב-טוב..." - אמר בלא לקום, סבור שלא מכים את השוככים על גבם. אך ליובקה הכה גם את השוככים. הוא נהג להכות עד שיריבו השתכנע בצדקתו. למען האמת, נבהלתי. כאשר בצאתך מבית הספר אורכת לך חבורה של 20 איש, שום כוח לא יוכל להיות לך לעזר. אך קרה דבר בלתי צפוי: לא למוחרת ולא כעבור שבוע איש לא ארב ל"יהודי". קרה הלא יאמן: ואניה וטוליק ויתרו על הנקמה.

אך זו הייתה מראית עין. פשוט, מי שבטוח בנקמתו, אוהב להתמהמה: למה לוותר על העונג שבציפייה? גם שוחרי התענוגות המזרחיים מלמדינו: נקמה היא תבשיל שמגישים קר.

והינה, יום סתווי אחד אשר יגורתי בא לי. היה זה משחק כדורעף בין בתי ספר, שנמשך עד רדת החשכה (גם אני שיחקתי בנבחרת), יצאנו החוצה מיוזעים, מלווים באוהדים אחדים. בחוץ היה קריר. באותו יום הצטרף אלינו לזיק, ידידו של ליובקה. לזיק זה היה גדול מאיתנו בשנתיים והחזיק בתואר "אומן" בהיאבקות קלסית במשקל קל. הוא היה נמוך קומה, מרובע ולא אינטליגנטי להפליא: קילל בלא הרף ודיבר לא יפה על בנות המין היפה. אני, לעומת זאת, חלמתי על בנות, ופגיעה מעין זו בפנטזיה הנשגבת לא רק גרמה לי תחושה לא נעימה, אלא גם עוררה בי רצון עז להגיב. כמובן שלא עשיתי דבר בנדון, מבין שאין בכך תועלת וממילא לא אובן נכון. על אחת כמה וכמה שלפני הערב הבלתי נשכח הזה נפגשתי עם לזיק אך לעיתים רחוקות, באותם מקרים בודדים כאשר הוא בא למשחקים כדי "להחזיק אצבעות" לליובקה. לאמיתו של דבר, לזיק ואנוכי לא היינו מאותה ה"להקה" (ליתר דיוק, בזתי ל"להקות" באשר הן, והעדפתי את תדמית "הזאב הבודד"). אומנם ניכר על לזיק שהוא בחר לעניין, אך עובדה זו משום מה לא שימחה אותי, נהפוך הוא היה בדמותו דבר מה טורפני וערמומי. שלא לדבר על כך כי מימי לא פגשתי יהודי כה פרימיטיבי. כל סיפוריו נסובו על "איך החטפנו להם" או "איך פוצצנו אותם" ולאילו בת מזל הצליח הפעם לפרוץ את "הכספת השעירה שלה". הוא דמה יותר לשונאיי, מהם השתדלתי לשמור מרחק, חולם על השמדת צבאם העצום וחסר הפנים

בעזרתה של חרב קסמים אגדית כלשהי. שנאתיו מכיוון שפחדתי ממנו? ייתכן. אם כי בדו־קרב אחד מול אחד הרגשתי בטוח למדי, לאחר שבהמלצתו של ליובקה הצטרפתי לחוג אגרוף. אך מי מדבר על דו־קרב...

בחצר בית הספר הסתובב לו טוליק, ומאחורי הגדר השחיר המון אנושי בלתי מוגדר מבחינת גודלו. כל מלווינו מייד נעלמו: הם טיפסו על הגדר והתפזרו בין החצרות האחוריות. טוליק ניגש אלינו מחייך: "אז מה, חבר'ה, איך היה המשחק?" והוסיף: "בואו, אלוה אתכם, מלא חוליגנים ברובע שלנו..." הוי, כמה התחשק לי להסתלק או לפחות להתחבא בבית הספר! אך התביישתי מליובקה, והתפתחות האירועים הייתה כה מהירה שכבר אי אפשר היה להיחלץ. בתגובה להצעתו החצופה של טוליק (ביני לבין עצמי חשבתי שהייתי מקבל אותה, מכיוון שהכרנו במשך זמן רב, למדנו באותה כיתה מאז כיתה ז', יצאנו יחדיו לטיולים שנתיים ואף נתתי לו להעתיק), ליובקה, בלא להגיד מילה, הפיל את תיקו, הנחית מכה אחת ויחידה על טוליק, וזה התמוטט. באותו זמן לזיק פתח בזריזות את תיקו של ליובקה והוציא משם אלה עבה וכבדה, אורכה כמטר והידית שלה עשויה משכבות אחדות של סרט בידוד שחור. הוא ניגש לטוליק שהיה שרוע על הארץ ללא נייע והנחית את נשקו על אצבעות ידו. רציתי לצרוח: "מה אתה עושה?", אך הצרחה נתקעה בגרוני, עד שהיה מאוחר מדי.

פחד מוות אחז בי, אולם במפתיע התווספה אליו תחושת שמחה פראית לנוכח הגשמת כל חלומותיי: כך שורפים את הגשרים וצולחים את רוביקון! הכאב הפתאומי החזיר את טוליק להכרה והוא צרח. או אז נחתה המהלומה על ידו השנייה. הוא קם על

רגליו וניסה לרוץ, אך קיבל מכה בברך, שוב נפל והחל לזחול... ליובקה רכן על תיקו, שהתגלה כמחסן נשק מאולתר, הוציא משם שני אגרופנים (ההמון מאחורי הגדר נע והתקדם לעבר הכניסה הצרה). ליובקה שם את שני האגרופנים על שתי ידיו, אך לפתע נזכר בקיומי, הוריד אחד מהם וזרק לי "קח!". לזיק והוא רצו בקלילות לכיוון השער. לא נותרה בידי כל בריה, אלא להצטרף אליהם. הספקתי להבחין בנחישות יוצאת הדופן שאפיינה את ריצתם... הם לא הביטו לאחור, אני הבטתי: אולי מישהו עוד נשאר, לא ברח, אולי אחד המבוגרים, המורים, יצא ברגע זה מבית הספר ויצילנו, אולי עוד אפשר לסגת, בהנחה שלא איגפו אותנו... דרך הפתח הצר נדחפו חמישה או שישה אנשים. ראיתי לפניי גוף מוצק, פנים מנומשות... קיבלתי אגרוף בפרצוף. אך הוא החליק ורק מעט צרב את עורי. מישהו התקרב משמאלי ומייד חשתי כאב באצבעותיי. קיבלתי מכה מן האגרוף שלי, קר וכבד הוא שקע בתוך הפרצוף המנומש כמוהו כמו "איל נוגח" בחומת העיר הנצורה. נשמעה חריקה, והתוקף התמוטט. מי שתקף משמאל ניסה להפילני (יותר מאוחר, כאשר הודות לליובקה צברתי ניסיון בתגרות שונות ומשונות, הבנתי שבמצב של יתרון מספרי, זו טקטיקה נכונה, ולאחר שהופלת אתה חסר אונים), הצלחתי להשתמט ממנו, והתוקף מייד קיבל מכת רגל בגבו. הייתה זו רגלו של ליובקה. לא שמעתי צעקות, אלא רק את דפיקותיו הצפופות והכבדות של ליבי, שאיימו לפרוץ את בית החזה. ראיתי כמה אנשים שרועים על הארץ בסמוך לשער, היתר התרוצצו מאחוריו מנופפים בידיהם ומבטיחים לנו מוות קרוב ובלתי נמנע. הבחנתי בלזיק, שעמד רגוע מן הצד שלנו של השער, שיחק קלות באלתו והסביר לחבר'ה בעגת פושעים לגבי הרובע "סבילובסקי" שמחר

יגיע לכאן בהרכב מלא. המילה "כוסאמכ" הייתה הנפוצה ביותר בנאום. זאת לצד מילים "עממיות" אחרות, שלא היו מוכרות לי היטב בעת ההיא.

מישהו התקשר למשטרה והקהל התפזר לכל עבר. בסופו של דבר, העניין נסגר ללא הרוגים. ככל הנראה, העבריינים הצעירים לא היו כה קשוחים, ולאמיתו של דבר, הרי לא מאזן כוחות הוא שקובע, כי אם מאזן אימה. או מאזן אומץ לב. ואומץ לב אמיתי הוא סטייה, טירוף דעת, אובססיה. אי אפשר למחצו באמצעות כוח או לכופפו באמצעות פשרות. ניתן אך ורק למחוק את מבצרו מעל פני האדמה, להשמיד כליל את הגוף בו שוכנת "הרוח הרעה". ליובקה היה אחוז "שדים" מעין אלה, ובעיניי הצטייר כגיבור. לעומתו, אומץ ליבו של לזיק נבע מביטחון עצמי ומתחושת עליונות. זוועות הסכינאות המיתולוגיות וקרבות ה"קיר מול קיר" היו לסביבת חייו הטבעית, כפי שהבינותי מאוחר יותר (הוא אף פעם לא נפרד מן הסכין הקופצת, אך לא שלף אותה בפעם ההיא, כי ידע שלא יזדקק לה). ככל הנראה, בקולו ובמראהו היה דבר מה ששכנע את החבר'ה מעבר לגדר שליזק לא "מבלשט" ושהוא "בחור רציני", אף יותר רציני מהם. והם נבהלו ממנו, כפי שאני עצמי נבהלתי מטוליק, משוכנע בקשריו המיסטיים עם חבורת העבריינים המקומית.

עד כה מעולם לא אחזתי באגרופן, ולפני שנה כאשר לראשונה בחיי נתתי למישהו מכת אגרון בפרצוף, התייסרתי כאילו, לכל הפחות, איברתי את בתולי. אך בקרב ליד בית הספר, שיכור מתחושת הניצחון, הפקתי עונג עילאי מתודעת כוחי הקטלני, נזכר בחריקה המבעיתה ההיא. הייתכן שעל זה תמיד חלמתי "בחשאי",

בדמיוני מציב את עצמי מעל להמון מטושטש הפנים? הייתכן שתמיד נכספתי לכוח בלתי מוגבל המושג אך ורק באמצעות הפחד?

כך או אחרת, איש לא הציק לנו יותר. באשר לי, מאז נמנעתי מלהשתהות בבית הספר עד שעות מאוחרות ופרשתי מהנבחרת: למדתי בכיתה י"ב, התאמצתי בשביל "הצטיינות מיוחדת" והתכוונתי לבחינות כניסה לאוניברסיטה. כמו כן, החלטתי להתחיל לעסוק בספורט שימושי יותר וברצינות.

ליובקה הביא אותי למועדון "דינמו", שם התאמן באגרוף כבר 3 שנים. גם אני הצטרפתי לענף הספורט הקשוח הזה, ואף הפקתי מכך הנאה מסוימת. הייתי נמוך ממנו, גובהי 175 ס"מ, למרות שסיפרתי לכולם, בראש ובראשונה לבחורות, שאני - 178. בתוך נעליי שמתי סוליות מגביות. גובה 175 נחשב אז ל"ממוצע", ואילו אני רציתי להיות גבוה (חצי שנה של אימוני אגרוף הפכה אותי לאדם כן יותר: הפסקתי עם הסוליות ולמכריי סיפרתי שגובהי 176 ס"מ). שקלתי אז כ-70 ק"ג, מה שהיה מעט יותר מדי לגובה, ולכן חיי באגרוף לא היו קלים. מרבית מתחריי היו גבוהים ורחבים ממני (אך אני הייתי מוצק), כך שרק מהירות התגובה עמדה לציד. עבדתי עליה במיוחד. מאמננו - סמיון יוסיפוביץ' כצנלסון - היה צעקן איום ונורא, קילל בלא הרף ובנוסף לכך היה שיכור, אך אותנו, ובייחוד את ליובקה, חיבב. לזיק התאמן תקופה לידינו, עם המתאבקים, אך אחר כך עבר לנבחרת מוסקבה.

הקרב ליד בית הספר קירב בינינו ובמשך תקופה יצאנו יחד לסרטים, לבתי קפה ולרחבות ריקודים, או סתם התחלנו עם בנות

ברחוב. ליובקה שימש כפיתיון: בנות המין היפה נמשכו אליו בהמוניהן, אך הוא עצמו התייחס לתופעה זו באדישות מופתית או במקרה הטוב בבדיחות דעת. וזו לא הייתה פוזה. גם אני ניסיתי להתבדח אך נכשלתי. הבנות מייד סיווגו אותי כ"חרמן-ביישן". ואילו לזיק אפילו לא ניסה להסתיר את כוונותיו: בקרבו אל מבצר נשי זה או אחר, היה מייד פותח במתקפה. ולמרבה פליאתי, הטקטיקה הגסה שלו קצרה הצלחות מרובות. בכל כינוס הוא מסר לנו דיווח מפורט על ניצחונותיו. גם כסף לא חסר לו, לא ממש הבנתי מה מקורו. הוא ברצון הלווה לליובקה, ואני השתדלתי להתרחק מענייני כספים. לשבת עם הזוג הזה בבית קפה או ללכת איתם לרחבת ריקודים היה כרוך בסיכון: לעיתים רחוקות נחלצנו בלא סיבוכים. משום כך שמחתי כאשר דרכינו נפרדו. אני התקבלתי לאוניברסיטה, ליובקה התחיל ללמוד במכללה לטכנאי שיניים ולזיק בחר בקריירה של ספורטאי מקצועי: הוא התאבק, אימן ולאחר מכן נעצר מסיבה כלשהי. השמועות אומרות שהקים "אימפריה" שלמה בפראג: קזינו, נשים, חנויות. גם ליובקה הגיע אל דרגת "אומן" ואף זכה במדליית ארד באליפות מוסקבה, אותה ענד בגאווה. כמובן שתוך כדי כך שברו לו את האף, ובניגוד לרוברט קון¹⁶³, זה לא שיפר את צורתו. פניו הפכו מחוצות משהו. ליובקה נשא אישה בגיל צעיר יחסית, נולדו לו ילדים, פרש מן האגרוף ועבד כטכנאי שיניים. נפגשנו לעיתים רחוקות, שתינו בירה, נזכרים במעשי הגבורה מן העבר. בדרך כלל, הוא התקשר אליי, ולא יכולתי לסרב לו. מתוך הרגל ישן המשכתי להעריצו, למרות שכבר לא היה לנו דבר וחצי דבר במשותף, למעט נעורינו המטופשים...

163 גיבור רומן של חמינגווי «פיאסטה»

פעם במקום עבודתי הציעו טיול לערים רוסיות עתיקות ולאחוזת מיכאליובסקויה - מולדתו של המשורר פושקין. אשתי לא יכלה להצטרף אליי והצעתי לליובקה להחליפה. אומנם האדריכלות הרוסית-כנסייתית לא הייתה בין העדפותיו האסתטיות, אך כמו שאומרים, "בחברותה אפילו יהודי תלה את עצמו". בפסקוב, מאוחר בלילה, לאחר שכולם פרשו לחדרים לישון, ליובקה הציע לי לצאת איתו למסעדה. לא התחשק לי: לא אהבתי מסעדות, הייתי עייף ויותר מכול חשתי מן ההתפרעות מצד חברי. אך הוא הפציר בי ובנוסף לכל היה כה משועמם מכל הטיול הזה (רק ביקור במולדתו של פושקין הצליח לעורר את לוחמנו המהולל. בצפותו במסכת המוות של המשורר הדגול הוא לחש לתוך אוזני: "הוא דומה ליהודי"), כך שהייתי חייב לפצותו על כל סבלותיו. על אחת כמה וכמה שהאשמה הייתה שלי: גררתי את החבר לפעילות לא לו. יצאנו אל הרחוב הלילי, היה סוף הסתיו. אתמול היה יום שמש נפלא, ואילו עכשיו - גשום וסגרירי. לפנינו הבהבו אורות מסעדת תחנת הרכבת. בלא לחשוב פעמיים שמנו את פעמינו אליה. הקהל הלם את רוח המקום. את תשומת ליבנו מייד משכו שלוש בחורות שישבו סביב אחד השולחנות בצניעות רבה, לוגמות מים מינרליים. אחת מהן הייתה יפהפייה אמיתית. אך הן העדיפו את השולחן הסמוך אלינו, מסביבו היו ישובים 4 גברברים גוצים ונטולי כל רוחניות. אם כי היפהפייה לא משכה את עיניה מליובקה.

המסעדות בתחנות רכבת כמוהן כמו בתי המרזח הרוסיים! הוי, שירת הפראות, מנגינת החופש הדרוכה! ברוסיה להשתחרר

פירושו להתפרע... וליובקה צלל אל תוך האווירה הזאת כמו גנן לתוך ניחוחות הגן הפורח. נחיריו החלו לפרפר בחושניות, עיניו ברקו ועל שפתיו היה משוך אותו "חיוך קטלני", שכמו ברק בישר את פרוץ הסערה. עליי להודות שהאווירה הזאת עוררה וכישפה גם אותי... וכאשר להקת הג'אז המקומית פצחה ב"טנגו לבנוני" (בימי נעוריי ניגנו אותו בכל רחבות הריקודים), התנער ליובקה כאילו זה עתה הופעל. הוא התנער וקם על רגליו.

לא ידעתי מה מקורו של שיכרון החושים חסר המעצורים הזה ומאילו מעמקים הוא, אך ידעתי גם ידעתי דבר אחד: תהיה תגרה. ראיתי אותו שם פעמיו לכיוון שולחן הבחורות ומזמין את היפהפייה לריקוד. היא באמת הייתה בחורה לעניין: חטובה, אם כי לבושה בפשטות מה, אך לא היו לי דרישות מיוחדות מבחורות מקומיות. הצלילים המייבכים המעיקים נגעו גם בליכי. בחנתי את שתי הבחורות הנותרות: האחת הייתה יותר מדי וולגרית, ואם לא די בכך, קודרת; השנייה נראתה מלבכת מעט יותר. ולאחר סריקת שטח זריזה פניתי לכיוונה. יצוין שהסריקה העלתה כי מאחורי גבינו נרקמו יחסים מסוימים בין שולחן הגברים לשולחן הבחורות. הגברים קראו למלצר והציעו לו להביא לבחורות בקבוק יין, והוא ביצע את הפקודה בלא להתמהמה. הוולגרית, שבינתיים התגלתה כמעשית, נתנה להבין שהיא מקבלת את המנחה ומודה עליה. אותה שעה ליובושקה ואנוכי שימחנו את התזמורת ואת הקהל הנכבד והמועט בסגנון ריקוד ייחודי. ליובקה היה רקדן בחסד עליון, אך גם אני הייתי לא רע בתור חובבן. בייחוד הצטיינתי בטוויסט. בכיתה י"ב אף זכיתי בפרס על ביצוע ריקוד זה במסיבה בית ספרית... גם טנגו

ידעתי לרקוד לפי כל הכללים, אך בת זוגי לא שיתפה עימי פעולה ועברנו לדשדוש אלגנטי במקום. בתום הריקוד נפרדנו מבנות זוגנו בקידות מנומסות וחזרנו למקומנו. אחד הגברברים ניגש אל שולחן הבחורות, נשען עליו באלגנטיות של דוב ופתח בחיזור בלתי מתוחכם. עקבתי אחרי החבורה. גברים בני כ-40, פחות או יותר, על שולחנם 3 בקבוקי וודקה ריקים ורביעי מלא למחצה. הם ישבו בשקט, לא עשו רעש ואף לא נראו שיכורים, אם כי למרות כמות הוודקה ששתו (או הודות לה) הם נראו קודרים ואף מסוכנים משהו. ניסיתי לקבוע אם מדובר בעבריינים או בפועלים קשוחים... לא, לפועלים הם לא דמו, פועלים לא מפזרים סכומים כאלה במסעדות, אולי נהגי משאיות, יותר טוב... לא התחשק לי להסתבך עם עבריינים, וליכי אמר לי שזה מה שבסוף יקרה. אותה שעה כמו 3 הבחורות - היפה באי־חשק מופגן - ופסעו בעקבות המגושם אל שולחן הגברברים הקודרים. המלצרים גילו זריזות מופלאה: הצמידו את השולחנות והביאו כלי אוכל נקיים. באוויר עמד שאון נלהב האופייני להתקרבות המינים. הדבר נפל, תמונת המצב הייתה ברורה. היה עלינו להתביית על משהי אחרת, ועוד יותר טוב - להסתלק. אך לליובקה לא התחשק לעזוב. הוא היה שרוי במצב רוח של אישה נסערת, שנותרה לבדה עם סערת רגשותיה. "ליובה", - אמרתי לו בשיא הרצינות. "אני מתחנן אליך, לא כדאי להסתבך בגלל כמה נקבות וולגריות". וליובה הגיב לדבריי בחיכוך הקטלני. "אין לי כל כוונה להסתבך, אבל עדיין לא גמרנו לאכול ולשתות. אנחנו לא ממהרים, רק עכשיו באנו".

בליכי האשמתי את עצמי בפרנואידיות: תתבייש לך, מייד אתה מדמיין לך איזה "קרב קאן". רק נגמור את האנטרקוט ו... ליובקה

הזמין עוד כוס "מוסקט" לכל אחד מאיתנו, אך נמנעתי מלשתות, כי חשבתי שברגעים מסוימים פיקחות עשויה להיות יתרון היחיד. התזמורת פצחה בפוקס-טרוט. היפהפייה שלחה לליובקה מבט לחלוחי (הבחנתי בצלקת על לחיה, ליד עינה הכחולה). ליובקה ציית לפקודה וקם ממקומו, היא קמה לקראתו מחייכת. אולם, אחד הגברכים - נמוך הקומה והמוצק - התברג ביניהם: "זאת בחורה שלנו." - אמר בנחישות נטולת איום. ליובקה לא אהב דיבורים, הוא עקף את הגברכר והושיט יד לבחורה. החוצפה המנצחת של ליובקה שיתקה את היריב, הבחורה אחזה בידו, והשניים פסעו לעבר רחבת הריקודים. כבר אי אפשר היה להפריע להליכתם בלא לעורר שערורייה, וידידנו, ככל הנראה, לא אהבו שערוריות. זה היה סימן רע. בעודו ליובקה רוקד ומצטחקק עם הבחורה, בחנו אותי הגברכים בעיון רב. ואני הרהרתי כיצד נוכל להסתלק בלא למשוך תשומת לב. המלצר, שניגש כדי לפנות משולחננו, המליץ לי בלחש: "כדאי שתלכו מכאן, חבר'ה, בחיי".

לאחר הביטו בעיניי המבוהלות, ליובקה לא הזמין יותר את הבחורה. ישבנו עוד זמן מה, ולאחר מכן ביקשנו חשבון והיינו יכולים להסתלק. שמתי לב לכך שאחד הגברכים נעלם, אך חשבתי שהוא החליט לפרוש כדי לא להפריע לזוגיות הנפלאה שנקמה ליד השולחן. אולם כעבור דקות אחדות חזר, ואילו חברו יצא החוצה. אולי כך הם הולכים לשירותים? הצעתי לליובקה לאמץ את השיטה. "בוא נלך, מומחה לאסטרטגיה", - אמר ליובקה, טפח קלות על שכמי וחיך. נאנחתי נוגות ויצאנו לדרך.

הגשם פסק, אך רוח חזקה סחררה עליהם. אחד מהם - עלה אדר צהוב - נדבק למעילי ודמה ל"טלאי צהוב" בצורת מגן דוד. או אז הבחנתי באחד הגברברים מגיח מאחורי העץ. הוא ניצב מולנו ושקשק בסכין הקופצת. "אז מה, ז'ידונים", - פתח ומייד נשמע מאחוריי קול דהירה. סובבתי את ראשי וראיתי את שלושת האחרים דוהרים לכיווננו. רציתי לצעוק "היזהר!" אך ליובקה כבר התנפל על בעל הסכין והוא נפל. ליובקה בעט בראשו בנעלו הכבדה והספיק להסתובב כדי לקבל את פני החבורה המסתערת... הם לא ציפו לחוצפה כזאת משני "ז'ידונים", אולם גם אנחנו (לפחות אנוכי) לא ציפינו למיומנות שכזו, או ליתר דיוק, לעמידות שכזו בצירוף פיכחות בלתי צפויה. אומנם הם היו איטיים וכבדים מאיתנו, אך החבטות שהיו חייבות להפילם רק גרמו להם מבוכת מה. ואולי האלכוהול בתוספת הקור הלילי הפכו את גופיהם לכהי חושים? החשוב מכול היה לשמור על המרחק ולא לאפשר להם לבצע "קלינק"¹⁶⁴. ראיתי את אחד מהם משליך את עצמו למרגלותיו של ליובקה ומייד מקבל חבטה הגונה מנעלו. הוא נאחז ברגלו, השני התנפל מאחור ושלושתם נפלו על הארץ. אותה שעה עמלתי על יריבי תוך שמירה קפדנית על כל הכללים, אך זה רק הניד את ראשו והרים את גבותיו בפליאה - בול עץ שכמותו. אם כי הוא כבר לא היה מסוגל להגיב, ובסופו של דבר, קרס. נחלצתי לעזרתו של ליובקה. יחד הצלחנו להיחלץ משני הגברברים שהיו עייפים וכבדים. או אז התוקף הראשון קם על רגליו, אך לא הרשיתי לליובקה להתמהמה. משכתי אותו הצידה, לוחש: "יאללה! יאללה!" בעודנו רצים, הגשם התחיל

164 באגרוף: מעבר מאגרוף להיבקות, שאחריו עוצרים את הקרב

לרדת. ניגבתי את פניי והתפלאתי למראה הדם ולתחושת הכאב: מידי נטפו טיפות ורודות...

לאט התחושה שבה לגופי והבנתי שראשי, ידיי, רגליי וצלעותיי כואבים, פניי על כל מרכיביהם - אף, גבות, שפתיים ולסתות - בוערים מכאב. בכניסה למלון הבטנו זה בזה וגיחכנו. "תראה אותך", - אמר ליובקה. "צורה לך", - השבתי לו. ליובקה הצמיד את ידו לחזהו. בחדר התברר שיש לו חתך רציני מתחת לצלעות. הערנו את המדריך, לקחנו את ליובקה לבית החולים, שם תפרו את החתך. נאלצנו למסור עדות. סיפרנו שכמה בריונים התנפלו עלינו ברחוב. אחרי כל זה לא ישנתי לילה שלם ורק הקשבתי לנחירותיו המפויסות של ליובקה, שהביעו את שביעות רצונו, כמוה כשל אישה, שסוף כל סוף זכתה ליחס לבבי.

כעסתי עליו בגלל התקרית. לא ראיתי שום תכלית בסיכון חיים שכזה. מאז יחסינו התקררו עד שפסקו כליל. מאוחר יותר, העלייה לארץ קירבה בינינו שוב. אף פעם (דבר בהחלט מוזר) לא דיברנו על נושאים כאלה, אך לפתע נתקלתי בו בתור לנוטריון, אצלו החתימו את המסמכים הדרושים להגירה. התברר שגם הוא עולה לארץ.

יצאנו בהפרש של כשבועיים, ובהתחלה היינו מתקשרים זה לזה ואף יצאנו לבילויים משפחתיים (לליובקה הייתה אישה יפה ושתי בנות), אך בתדירות יורדת, במיוחד מאז שהוא השתקע בירושלים, ואני - בחולון. הוא המשיך להתקשר, חוזר ואומר ש"קפוצ' לתל אביב" ו"חייבים להיפגש". פעם אפילו ביקרנו במסעדת "פירוזוק" - שהייתה אז המסעדה הרוסית היחידה

על הטיילת. שם לצלילי השיר "אם להתפרע אז עד הסוף, אם לירות אז לקלוע..." בביצועו של הזמר שפוטינסקי, ליובקה שוב שקע בהתפעמות קודרת ושוב עשה את הטעות הבלתי נמנעת כמו פולחן, בהציעו למישהו "לצאת החוצה כדי לשוחח בארבע עיניים". זה היה אפילו מעט פתטי. אנשים בארצנו היו אז שקטים ושוחרי שלום, בנוסף לכך ליובקה צבר משקל עם השנים, וגופו נראה אימתני במיוחד... כיוון שכך, ליריבים הפוטנציאליים לא הייתה כל כוונה לשתף פעולה עם חולשותיו של ליובקה ולהגן על כבודם הגברי. ככל הנראה, הוא הלך להם לאיבוד בעודם צעירים.

בשנות ה-90, כאשר תחת דגלים יהודיים שטפו את הארץ גלים "רוסיים", נפתח המון רב של בתי מרזח רוסיים ונולדה אופנה לחגוג בהם ימי ההולדת ושמחות למיניהן. נאלצתי לבקר באירועים מפוקפקים אלה כדי לא להיבדל. זאת למרות שעוד במוסקבה לא יכולתי לסבול מסעדות, שלא לדבר על השיק הפרובינציאלי - וילונות אדומים כבדים, נהרות של וודקה, מנחים נלוזים עם משפט הפתיחה הקבוע "היום אורחינו היקרים, חיים וליאליה, חוגגים 30 שנה לנישואיהם! נבקש מהם לעלות על הבמה!" בדרך כלל, נחגגו באותה מסעדה כמה שמחות במקביל: בפינה אחת - 30 שנה לנישואין, בשנייה - 50, באמצע - יום הולדת 50, ובקרון זווית - לאיזה תרח מלאו 70. כל החבורות נפגשו ברחבת הריקודים ופיזזו את כל אותם הריקודים, שהיו אופנתיים בברית המועצות בשנות ה-50, ה-60, ה-70, ואפילו בשנות ה-40 הוות הגורל.

לא יכולתי לא לבוא ליום הולדתו ה־50 של ליובקה. בהגיעי אל המקום, התפלאתי לנוכח טעמו ההמוני: הוא הרוויח לא רע והיה יכול להזמין מסעדה מכובדת יותר. היה זה בית מרזח על חוף הים - מקום שהיה, קרוב לוודאי, חביב על נערות ליווי ממכוני העיסוי הסמוכים, שהיו באות לכאן כדי לנוח אחרי עבודת קודש מפרכת. אם כי יש לציין כי בעל המקום עשה כמיטב יכולתו ואף הזמין להקת ג'אז. בובות בגרביונים זרועי כוכבים, בחולצות נוצצות ובנוצות שעטירו את ראשיהן ואת אחוריהן, הרימו רגליים, זימרו, שלפו מן הקהל גברים קשישים ורקדו עימם "ציגנוצ'קה", חילקו סוכריות ונרות-זיקוקים. אחר כך, לאחת מהם כרכו סביב הצוואר פיתון אמיתי והיא החלה להתפתל תחת סמל המין העצל הזה. היין זרם כנהר, הוקראו מברקים מדודה חיה משנחאי, מדודה מוסייה מבלארוס, מדוד זיאמה ומהדלאי לאמה. גרפומנים חסרי רחמים פצחו בהקדשות אין־סופיות, בנוסח: "ליובה-ליובצ'יק החמוד שתמיד תהיה מבסוט!" היה אפילו "גנרל חתונות" - נציג הנהלת קופת החולים בה עבד ליובקה: האיש לא הבין רוסית, אך במהרה השתכר והשתוקק לבצע את "קאלינקה-מאלינקה"...

במסעדה חגגו עוד כמה חבורות. כפינה ישבו בחברת יצור מלוכסן ומונגולואידי שלוש בחורות ממבואות הדנייסטר או שמא מדונבאס: שתיים שמנות ומאופרות בוולגריות מחרידה, ואילו השלישית - גבוהה ובעלת גוף מרשים - ידעה לרקוד. המוסיקה הייתה מלהיבה, הבחורות ששתו כוסית או שתיים רקדו בצנעה כפינה: השמנות, עם חיוכיה המסתוריים של הדודה מונה על שפתייהן, הניעו את הישבנים לאיטם, ובעלת הגוף המרשים התפתלה באלגנטיות - שלוש גרציות שכמותן...

ליובקה, שלפתע נזדמן לפינתן, מצא את עצמו מול בעלת הגוף. היא שלחה אליו חיוך מפתה, שחשף פגם קל באחת משיניה הקדמיות, וליובקה מייד צירפה למעגל שלו. הם המשיכו לרקוד יחדיו גם את הריקוד הבא, וגם את הבא אחריו. סוף סוף מצא ליובקה בת זוג ראויה והצליח לעורר בנוכחים התפעלות מהולה בקנאה. בשלב מסוים ניגש אל המונגולואיד בחור גלוח ראש ולבוש במכנסי טרנינג. הוא אחז בשערותיה של אחת הגרציות ובחוזקה ניכרת הטיח את ראשה בשולחן. הגרציה קיבלה את המחווה בשוויון נפש מוחלט, הוציאה מתיקה ממחטה, מחתה את הדם, קמה ממקומה וכל החבורה החלה לפסוע לעבר היציאה. בעוברו ליד בת זוגו הגבוהה של ליובקה, טפח המונגולואיד בעל הפנים המעוכות להפליא על גבה בידידות, ואמר: "טוב, הולכים". וכאשר זו עצרה בהכנעה ועשתה צעד בעקבותיו, זרק בנימה ידידותית: "הקשיש יודע לפזז!" ושוב לא הספקתי להגיב, למרות שרקדתי בסמוך, או שמא כבר שכחתי במה כל זה עלול להיגמר. ראיתי רק שליובקה זורק קדימה את ידו והמלוכסן מתמוטט. גלוח הראש הסב את ראשו, גופו נדרך, אך גם הוא בחר בטקטיקה של שוויון נפש. הבנות עטו על המלוכסן, בעל המקום יצא ממשרדו והחל למלמל מעליו דברי התנצלות. המונגולואיד התאושש, קם על רגליו, ניער מעליו את הקהל ועזב את המסעדה בזעם.

כולנו יצאנו החוצה, מי לעשן ומי להתאוורר. גם ליובקה יצא, אך אני לא הבחנתי בכך. אותה שעה רקדתי עם אשתי, מנסה לשכנעה שזהו זה, המסיבה מיצתה את עצמה. היא נדה בראשה לאות הסכמה. או אז נשמעה צווחת אישה. מייד הבנתי: קרה משהו רע.

מאוחר יותר סיפרו לי שעל ליובקה התנפלו שלושה בריונים, ולמרות שהוא הצליח לנערם מעליו, הם הספיקו לדקור אותו פעמיים. כאשר פרצתי החוצה, הוא עדיין היה חי, אך מבטו כבר החל להתעמעם. על שפתי ריקד אותו חיוך קטלני. רכנתי מעליו ושמעתי את לחישתו השורקת: "חבל שלא פגשתי אותם בפסקוב..."

משוגע

(מרוסית: דינה מרקון)

משערי בית המרפא הפסיכיאטרי במטרוֹסקֶיה טישִׁינָה יצא זקן בפיג'מה של בית חולים, כפוף גו, בעל אף גבנוני, עם זקן שיבה פרוץ ועיניים שקועות עמוק וזוהרות. הוא התחיל ללכת לאט לפניי, נשען על מקל הליכה, כחוש, רגליו עקומות, ושמעתי אותו ממלמל: "מה? לא, אני לא יהודי. מה? לא, אני לא יהודי". הוא לא הבחין שאני הולך במרחק קצר מאוד מאחור, כמעט צמוד אליו, מבוהל ומכושף מחצי הלחש הזה, שברחוב האפור והשומם היה לו צליל של השבעה ממעשיות קסם. אחר כך הייתה משתררת דומייה, ורק מקל ההליכה הקיש נקישות רמות על אבני המרצפת הרטובות מגשם ונעליו הישנות, החבוטות, דשדשו על פניהן.

אחות כבר רצה מאחורינו, מתנשפת: "חולה! חולה!" אבל הזקן לא שמע והמשיך למחות בפליאה: "מה? לא, אני לא יהודי! מה? לא, אני לא יהודי!"

דוקטור וייסברגס

(מרוסית: דינה מרקון)

וילנה כולה הכירה את דוקטור וייסברגס. הוא טיפל בילדיהם של רבנים וקומדיאנטים, אומנים ושוטפות כלים, מרצים באוניברסיטה וחולמים חסרי פרוטה; אלה תמיד רבים בעיר יהודית גדולה, והם עשויים להוליד ילדים גם בגיל שישים ושבעים. יהודים, פולנים וליטאים הביאו לו את ילדיהם והאמינו בו כבעושה ניסים. הוא ריפא הכול ואת כולם, היצורים החלולים, הקודרים והחולניים ביותר שָבו לחיים בידי הקטנות אך החזקות והמגוידות, חייכו, צחקו. הוא עצמו, כל כולו קטן, כחוש, מהיר תנועה, הפיק למענם ביטחון וטוב לב, ביטחון בטוב. עיניו, תמיד מצומצמות מעט, כהות, מנצנצות נצנוץ חד, היו פעם נחושות ופעם רכות, והן תמיד היו מאושרות, כשדגדג בזקנקנו החד שהשיבה זרקה בו יפהפיות קטנות שהבראו, עיניהן חומות או תכולות, ופילוסופים קטנים ורציניים מאוד או לוחמים.

אני זוכר אפיזודה אחת, המעידה על הפופולריות שלו בעיר. פעם אחת פרצו לדירתו כמה אנשים חמושים, תחבו מכל הבא ליד לתוך שקים מרווחים, איימו בעשיית שפטים במקרה שיפנה למשטרה והלכו. הוא ויתר על הפנייה למשטרה. אבל כמה ימים אחר כך קפצו אליו לביקור שני פולנים לבושים באופנתיות, מן הצמרת ההיררכית של הפושעים הפליליים בוילנה, הביעו בפניו התנצלות וחרטה והבטיחו שהאשמים יישאו בעונש. ובאמת, כעבור זמן מה רוב החפצים הוחזרו, ועל הפריטים החסרים אפילו שולמו פיצויים.

וויסברגס מעולם לא ביקר בבית כנסת ויצא לו שם של "קומוניסט". כשבאו הרוסים, הציעו לו ניהול של מרפאה או של אחת הקתדרות לרפואה, לבחירתו, אבל הוא המשיך לכתת את רגליו בין הרבעים היהודיים ולקבל בביתו אימהות שטופות דמע עם תינוקיהן. הוא אמר לי שהמולת ילדים בשבילו היא כשאון גלי הים למלך בכל רמ"ח איבריו.

ואחר כך באו הגרמנים. ואיתם ארבע שנים של שירות צבאי, מאות ניתוחים, מוות וגופים מעוותים, האימה המורגלת של בתי חולים בשדה הקרב. כשהגיס הביילורוסי השלישי התקדם לעבר וילנה, הוא ביקש העברה לצ'רניאחובסקי¹⁶⁵ והיה בעיר ביום השלישי לכיבושה.

היה חמים, גשם זרזף וגרודי צבא עברו והמשיכו במסעם. קירותיה של כנסיית הקתדרלה היו עטופים רשת שחורה כאבעבעות להגנה מקליעי הרובים, ומעל למגדל גדימינאס התנופף דגל אדום. רגליו נשאו אותו מאליהן אל הרובע היהודי הישן. ביערות הדבש השדודות שהיו דירות לא מכבר, במקומות אלה ואחרים, כמו תולעים בבור שופכין, נברו מתבגרים וזקנות, מכלכלים עצמם בגזל זעיר, בלתי מזיק. בכל מקום התגלגלו רהיטים שבורים, קרעי ספרים ותצלומים, מעת לעת סיירו במקום אנשי משמר. הוא לא שם לב כמה שעות סובב ברחובות הצרים, מלקט קרעי תצלומים. לפעמים הזדמנו לו גם תצלומים שלמים: קטנים - למסמכים, גדולים וחגיגיים - מאלבומים משפחתיים,

165 איבן דנילוביץ, צ'רניאחובסקי (1906-1945), מפקד, גנרל, גיבור ברית המועצות. החל מ-1944 פיקד על החילות שלחמו בחזית הביילורוסית המערבית והשתתף בקרבות לשחרור ביילורוסיה

צילומי חתונות, ברית מילה, בר מצווה, לוויית, תצלומיהם של נשים, גברים, צעירים וזקנים, ילדים... בראש סחרחר ובתחושת בחילה, בלי להבין את פשר תנועותיו, סובב הוא ברובע שוב ושוב, נכנס לחצרות ולבתים המוכרים, ובאוזניו צלצלה המולת הילדים שאינם מתעייפים לעולם, ולמול עיניו הפקוחות אך הלא רואות ניצתו במפצצים ססגוניים מאות ואלפי עיניים, היום כבר מתות.

הוא סיפר לי שרצה אז לירות בעצמו. אבל חשב על מלחמה, חשב שצריך לחיות כדי להילחם וצריך להילחם כדי לחיות.

בשנה שעברה, בן שמונים וחמש במניין שנותיו אבל עדיין מגויד וערני בשכלו כאז, הוא יצא בדרכו לארץ. בשדה התעופה פניו חייכו. הוא אמר לי: "שוב אראה ילדים יהודים, הרבה ילדים יהודים בבת אחת".

דברי הימים של ארץ כנען, ארכיון שני

(קטעים מהספר בתרגום עצמי)

30.3.97

גולדשטיין¹⁶⁶ התקשר ואמר שקרא מחדש את הקטעים¹⁶⁷ ואהב אותם עוד יותר. פתאום הם נראו לו כמו קורותיהן של תקוות שהתנפצו, כמעט "דור אבוד". זה עודד אותי. שאלתי אותו אם היו תגובות. "בירושלים כולם רודפים אחרי כתב העת ומחפשים את עצמם, אם הם מופיעים אצלך הם נעלבים, ואם לא מופיעים נעלבים כפליים".

3.5.97

גולדשטיין הזמין אותי לערב לכבוד ספרו החדש של איזיה שמיר¹⁶⁸ בכרך של 'ינשוף'. החום מחניק גם בלילה. איזיה נמוך קומה, שפתיו נראות כמו בשר נא שנכתש בפטיש, הוא מלא

166 אלכסנדר גולדשטיין (1957-2006) – סופר ישראלי בשפה הרוסית, זכה בפרס «בוקר» הרוסי

167 קטעים מתוך «כרוניקות ארץ כנען» מאת נאום ויימן בכתב העת "זרקלו"

168 ישראל שמיר – סופר ועיתונאי שמאלני, מתגורר בישראל וברוסיה

אירונה, אשתו צעירונת. נתן לי במתנה את "התענוגות הנסתרים של כדור הארץ" שפורסם בהוצאת "גלאגול". נשפך שם הרבה אלכוהול. הגיעו הגרובמנים¹⁶⁹ יחד עם גולדשטיין. אירה סיפרה חדשות הקשורות לכתב העת. לא רבים האנשים שהכרתי שם. איזיה הציג אותי (כ"אחד הסופרים המעניינים ביותר בישראל דוברת רוסית") לישראלי אחד עם אישה פיקנטית מאוד מברזיל, אחר כך לגבר רוסי מרשים עם אישה מבוגרת ויפה, מנהלת תיאטרון "קירוב". גולדשטיין הכיר לי שתי בחורות, אחת מהן חמודה מאוד - היא השתכרה במהירות הבזק והחלה להתגפף בפינות החשוכות עם כל הבא ליד. היו עוד צעירים שהשתכרו מהר. גולדשטיין היה במצב רוח של ציד ונראה שהוא מצא לו טרף (הוא שוב הגיע ללא זוגתו, וגם אני הצלחתי לברוח הפעם).

'ינשוף' הזמין גיטריסט על כל צידו, אבל אחרי כמה כוסיות חטפתי מהבדרן את המיקרופון ופתחתי בסדרת כל השירים שזכרתי, החל מ"רחוב פיטרסקאיה" וכלה ב"רחוב דריבסובסקאיה"¹⁷⁰. הגבר שליווה את מנהלת התיאטרון שר בלזו אמריקאי מעולה, כולם נפתחו בשירה, היה מרומם רוח מאוד. פתאום התחיל לטפטף גשם, בטיפות גדולות ומלוכלכות - החמסין נסוג, ומנהלת התיאטרון כל הזמן ביקשה מתחת למטרייה: "תשירו כמו כושים באמריקה", ואני אמרתי "רגע, רגע, הינה, זה מה שהכושים באמריקה אוהבים!" ושרתי את "העוד את חיה, זקנתי?"¹⁷¹. שניים או שלושה צעירים ובחורה במיני

169 אירה גרובמן - עורכת כתב העת "זרקלו", מיכאיל גרובמן - צייר ומשורר ידוע, מתגוררים בתל אביב

170 שירים עממיים, באחד מדובר בפרסבורג ובשני - ברחוב באודסה

171 שיר של סרגי יאסנין, המשורר הרוסי הלאומי

התלהבו מהשירה שלי. הם רקדו, שרו וצעקו: "הינה, את זה מאוד אוהבים הכושים באמריקה! הוי, כמה שהכושים באמריקה אוהבים את זה!". החגיגה הפכה יותר ויותר פרועה, את החמורה ליטפו משני הכיוונים, אחר כך היא גררה מישהו לתוך חריץ בין מדפי הספרים. הגבר הרוסי שר איתי לסירוגין, שר נפלא, ממש כמו מקצוען, על כל מה שאוהבים הכושים באמריקה. הגיטריסט הצטרף מדי פעם. לקראת שתיים נשארו אנשים מעטים. אני איבדתי את הקול. בחור צעיר גבה קומה נפל על ציוד ההגברה, החברה של החמורה נאבקה עם איזה בחור כדי להציל את חברתה. בחורה במיני, מתנודדת ויונקת מבקבוק הבירה שלה, התחננה אליי בלי סוף ברוסית ובמבטא מקסים ביותר: "בבקשה, ציגאנוצ'קה"¹⁷², בבקשה...". עזבתי בשלוש, אחר כך סיפרו שהיו מכות, לא ברור מי חטף ולמה.

28.8.97

אתמול כגג של אולגה, מורב¹⁷³ הקריא קטעים מיומנו של קוזמין¹⁷⁴ משנת 1934, שהוא מכין לפרסום. יש פרוזה שבה אתה מתאהב כמו באישה, אתה חש בלב מין התרגשות שואבת... מורב הקריא נפלא, קצת מונוטוני, לא הדגיש ולא הבליט שום דבר בקולו. וכולם התגלגלו מצחוק כמו בסרטים של צ'פלין.

172 «הצוענייה» – שם של שיר

173 ג'לב מורב – סופר וחוקר ספרות, התגורר בישראל ועקר למוסקבה

174 מיכאיל קוזמין (1872-1936) – משורר רוסי גדול

דבר אחד מוזר: שמיר לא אהב את זה. בהפסקה הוא התקומם נגד "השיעמום הזה", חקר את כולם מהי סיבת ההתלהבות, עקץ אותי: "עדיף כבר לקרוא את וויימן, אפילו זה יותר מעניין". הוא היה בגופייה ובמכנסיים קצרים, שזוף מאוד. לפני ההפסקה הוא התעסק בהפגנתיות בחתול שיילל בקול תובעני והתחכך ברגל הכיסא של מורב, ואחריה נחר בהפגנתיות בכורסה, מכורבל כמו חתול. גם גרובמן נמנם. בכלל הוא היה שקט ועצל, כמו זקן. גם הוא במכנסיים קצרים, בנעליים מרופטות, בגרביים ארוכות מגושמות ושוקיים חזקות, מפוסלות. בהפסקה הקצרה הוא הקיץ, התנער: "מה, אפשר כבר לעבור לדיון?", אבל כשביקשו ממנו לחכות הוא שוב חזר לנמנם. אירה הגיעה לבושה בשמלה קצרה ואוורירית, ישבה מולי רגל על רגל, תיהנה מהנוף עד הפופיק אם אתה רוצה. אחר כך סשה פטרובה¹⁷⁵ קראה משיריה, ואחר כך אני ברוב טיפשותי החלטתי לשיר, וסשה תמכה בי - יש לה קול חמוד, ואני תמיד שר חזק בגלל שמיעה מוסיקלית גרועה. כשמורב קרא, היא צחקה בקול ומחאה לו כפיים, למרות שלא היה זקוק לתמיכה, ואני קינאתי: הינה, יש להם עניינים משותפים, הם "מבינים" זה את זה, מתפעלים זה מזה... בסך הכול היה סוג של מסיבת פרידה. הם עוזבים לתקופה לא מוגדרת, וגולדשטיין אמר שכנראה לתמיד. והוסיף: חבל. מכל החבורה מורב הוא למעשה ה"אירופאיסט" היחיד, אם נשתמש בלשון קוזמין. זה ניכר בצורת ההתנהגות שלו, בידענות שלו, לא פזורה ואקלקטית כמו של גולדשטיין. ולגולדשטיין מבט מפוחד ודרוך, רדוף, חשתי אותו עליי, מבט מעבר לפינה, אי אפשר להרגיש בנוח אחרי אחד

175 אלכסנדרה פטרובה, משוררת ידועה - התגוררה בירושלים ועקרה לאיטליה

כזה. כן, בעניין האירופאיות. גרובמן הוא לכאורה מוסקבאי גאה, אבל כאן, בלבאנט, הוא התרכז והתרחש, כמו איזה בעל אחוזה שפעם כיבב בחצר המלך והיום הולך עם חורים בגרביים ומשוויץ בכלבייה שלו. אולי הוא פשוט הזדקן. ברש¹⁷⁶ - גדול ושמן, התנדנד בערסל. התיישבתי לידו. "מאיזה צד אתה אוהב?" שאלתי. הוא לא צחק, שאל "מה?", אבל גולדשטיין צחק. בגלל שבאתי עם גיטרה, ברש התחיל לברר את הרפרטואר שלי, סיפר שהוא ממקימי להקת "מגאפוליס" - כתב להם טקסטים, בנה את האימג', "עד היום מטפטים לי כספים". הוא שאל אם הייתי בערב של גנדלב¹⁷⁷ ומה הרושם. אמרתי שבאו 200 איש, הוא נזכר שבערב שלו מניתי רק חמשה עשר, רכן אליי ואמר כמעט בלחש: "אתה יודע איך גנדלב קיבץ כל כך הרבה קהל? בינינו?". "כן", אמרתי, "שמעתי: התקשר לכולם ובכה, ביקש לתמוך בו, פחד שאף אחד לא יבוא". ברש היה מרוצה מהבקאות שלי. הוא מבין, כמובן, שאני מקליט הכול, הוא כבר שאל אותי אם הפעלתי את המיקרופון, אותו הדבר בנוגע לשאר, אבל לאף אחד זה לא מפריע, כולם מתנהגים בטבעיות. אולי רק ברש קצת מוטרד. אז הינה, גם הוא בחור מעיר הבירה, אבל מה לו ולעידון פטרבורגי חיוור נוסח מורב, לתחושת כבוד עצמי נוגה של ג'נטלמן שתעה בדרכו. לא, הוא בחור לבנטיני עב כרס, הוא משלנו.

גרובמן החליט לפרסם את הספר "כריכות" - כריכות סובייטיות בלויית כותרות כמו "את טניה הוא תפס בשד כדי ללמד אותה כיצד". גולדשטיין כתב הקדמה - "אינקורפורציה

176 אלכסנדר ברש, משורר, מתגורר בירושלים

177 מיכאל גנדלב, משורר ידוע, התגורר בישראל ועקר למוסקבה

מגויסת", קטעים ממנה פורסמו ב"חלונות"¹⁷⁸, בכפולת עמודים עם תמונות תחת הכותרת "מוות חי".

26.9.97

מסיבת פרידה מנֶדֶל¹⁷⁹ בגג של אוליה. הוא נוסע לדרידה¹⁸⁰ לעשות דוקטורט. לציון האירוע תהיה "הודעה פילוסופית".

נדל איחר בשעה. טוב, אפשר להבין, באר שבע זה קצת רחוק. הוא התיישב על כיסא במרכז - רחב כתפיים, מתולתל, עם תמונה של דה וינצ'י על החולצה, זרה את האפר של הסיגריה לתוך כוס פלסטיק, ופלט מילים בכובד ראש, מתוך מודעות להיותו נבחר ובנימת זלזול כמעט בלתי מורגשת. הוא דיבר על יסודות הדקונסטרוקציה. וכולם, כמו לפי פקודה, שמו רגל על רגל, עישנו כמו קיטור ואיפרו בכוסות פלסטיק. כולם חוץ מברש, שלא מצליח לשים רגל על רגל. וולודיה¹⁸¹ בא מסטול, ובנוסף לכך התחיל לשתות יין, וזה כנראה לא מסתדר טוב, לכן הוא איבד לגמרי את הפוקוס, ולמשמע המילים "משחק", "אופי משחקי", קפץ כמו טיל: "אבל סליחה! עוד הייזינגה¹⁸² כתב על זה!".

178 מוסף של העיתון "וסטי"

179 ארקדי נֶדֶל, פילוסוף, התגורר בבאר שבע ועקר לפריז

180 פילוסוף צרפתי מפורסם

181 ולדימיר טקסוב, משורר - מתגורר בירושלים

182 פילוסוף והיסטוריון (1945-1872) Johan Huizinga

נדל מיהר להסביר את ההבדל בין משחק במובן ההיסטורי-תרבותי, במסגרת הרודנות הנוקשה של התרבות, לבין משחק בהיבט הדקונסטרוקטיבי, כשכל הרודנות התרבותית נחרבת ("עולם חדש נקימה"). טרסוב אמר: "זה בדיוק מה שאני אומר! בדיוק מה שאני אומר!". אנשים התחילו לגלות סימני קוצר רוח ואפילו רוגז, ניסו להשקיט את טרסוב. היו קצת צחוקים, לגלוגים. עיניו של וולודיה התמלאו בדם, הוא כמעט ביקש מכות. הוא הגיע "ללא הזמנת המארגנים", בקושי הצליח לכבוש את שנאתו ל"אדם מסוים" ו"אדם מסוים" החזיר לו באותה המטבע. בסך הכול ההרצאה הייתה מורכבת ומסובכת. הוסרל, המורה, ניסה דווקא לפשט את הדברים, לשחרר מהקליפות צורות טהורות וקמאיות של חשיבה, ואילו כאן ראינו תילי תילים של פרשנויות על כל מושג, גדר שלמה של מינוח סביב כנסיית המדע, ועוד נדף מזה ריח של שמאלנות, מדוכאים, עולם שלישי, "דקונסטרוקציה" שכל כך מצאה חן בעיניו, והתפעלות ממרקס, חלוץ הפוסטמודרניזם והדקונסטרוקציה - הינה שוב מפלרטט יהודון מכפר אלז'יראי עם האספסוף, דוחף לידיו תחמושת פילוסופית לשנאה מוצדקת ומדעית כלפי ה"אליטות". בן רגע הפסקתי לאהוב את דרידה ואפילו את נדל שישב בפוזה של תלמיד מצטיין. גולדשטיין פלט שאלה מלוטשת: למה מצפה מיסייה נדל "מבחינה אישית, כאדם", מ"מגע פיזי" עם דרידה.

"הכנסה בסוד המסדר, תחושת הכנסה בסוד המסדר", השיב נדל.

קוראים לשחרור מרודנות התרבות, ולמעשה משתוקקים להתקבל למסדר...

2.10.97

גולדשטיין כתב הקדמה לספרי. התיישבנו בבית קפה ריק על רחוב הירקון עם נוף לים. הוא הזמין מיץ, אני קפה. "זה לא הרבה, שבעה עמודים?" - שאלתי. רפרפתי בפזז דעת, היה קשה להתרכז. נוצרה הרגשה משונה של שכבתיות, הטקסט שלי היה שכבה נוספת של החיים, והטקסט שלו - שכבה נוספת על הטקסט שלי. בתוך חדרי המראות האלה אבדה תחושה של מציאות.

הוא שאל אם אני ממשיך לכתוב יומן. לא ניסיתי להתחמק: כן, אני ממשיך. עכשיו חלק מהאנשים יירתע ממני מהחשש להיחשף בעתיד, ואחרים יימשכו כמו פרפרים לאש...

פתאום ראיתי אותו איכשהו "מהצד". הוא צר כתפיים, מתולתל וחיזור כמו נער, קשת של קופידון בשפתיים. הוא הביט בי במבט "מבפנים", כמו אסיר... המחזור הבא של היומן יהיה כנראה יותר כבד. איאלץ לבחור בין צביעות לבגידה, והבגידה נראית לי הרע במיעוטו. אני כבר מתכנן אותה ואפילו מגלה לו את כוונותיי בזמן שהוא מציע לי ידידות. משחק מוזר.

28.1.98

גולדשטיין חזר ממוסקבה מלאה התרשמויות¹⁸³. מוסקבה מילאה ודיכאה אותו כאחד. הכתבים עקבו אחריו לכל מקום, היו אורגיות

183 בשנת 1998 זכה אלכסנדר גולדשטיין בפרס "בוקר" הרוסי היוקרתי על ספרו "פרידה מנרקיסוס"

של תהילה. ובכלל, הוא אומר, במוסקבה משתדלים ומצליחים להפוך את החיים לחגיגה. הספרות הופכת שוב להיות משתלמת חברתית, חברתית וכספית.

לי היה עצוב. גם משום שפסחה עליי התהילה (גולדשטיין ניהם אותי בלגלוג: "עוד תקבל את הפרס ע"ש אפולון גריגורייב, 25 אלף דולר!"), וגם משום שאחרי הפגישה איתו לא נשארו לי יותר ספקות: אנחנו עמוק בחרא ואף אחד לא צריך אותנו, אולי רק בתור אקזוטיקה: "גם ארנב יודע להדליק גפרור" (פתגם של גולדשטיין). שינקין היה ריק. הפעם שתינו כל אחד כוס יין אדום. "אז מה?", שאלתי, "המלצרות כבר מזהות אותך?". הוא צחק, וזה מצא חן בעיניי.

2.3.98

יומיים צילמנו סרט. ביום שישי ברבע לתשע התייצבתי אצל אליסה וסאשה¹⁸⁴. הסלון עמוס בציוד קולנוע. פרצופים חדשים: אלכס הצלם - שמנמן, סמוק ונמרץ, ואורי, עוזרו הישראלי, משקפופר רזה וגבוה. אליסה בהיריון, היא עצבנית בגלל שלמצלמה אין סוללות, אלה ששמו לטעינה בלילה לא נטענו. הצילומים בסכנת ביטול. "בלגן ישראלי, אה?", צוחק אורי. לבסוף סאשה מתקשר, הוא השיג סוללות. יוצאים לבית הקברות באיחור של חצי שעה בלבד. גרובמן וגולדשטיין כבר שם. פורסים מחנה ליד הקבר של נורדאו. כולם כאן: ביאליק, אחד העם,

184 אליסה ואלכסנדר ניימן, במאי קולנוע, - מתגוררים בתל אביב

טשרניחובסקי. צחקוקים עצבניים, כמו לפני יציאה לקרב. רשות הדיבור ניתנת לגרובמן. הוא מציב את "זרקלו" על קבר ביאליק ומדבר על אבות הציונות ועל השורשים הרוסיים שלהם. בהפסקה אירה זורקת לו רעיון: "תגיד שאם המנוחים היו משתפים איתנו פעולה היה יוצא כתב עת לא רע". גולדשטיין בחר לעצמו במה ליד קברן של שתי אחיות לא מוכרות ודיבר על האופי התאורגי של הציונות ("ציונות כקונספטואליזם"), על כך שהיא נולדה מהשאיפה לבלתי אפשרי, ציטט את המורדים הפריזאים מ-68: "תהיו ריאליסטיים, תשאפו לבלתי אפשרי". בעיקרון אני לא אוהב בתי קברות, אבל בסך הכול יצא משעשע.

איחרנו בשעה לפגישה עם ברש כיפו. ברש עמד ליד מגדל השעון עם פרצוף חמוץ ונעלב. "אתה מחכה הרכה זמן?", שאלתי בדאגנות מעושה. "שעה וחצי", סינן ברש.

- "באת מוקדם?"

- "אמרת בשתים עשרה".

- "אמרתי בשתים עשרה וחצי!"

- "אמרת בשתים עשרה!"

- "לא שתים עשרה, אלא שתים עשרה וחצי!"

- "אמרת שתים עשרה".

לא היה טעם להמשיך. נסענו לנמל יפו. בכניסה פתאום דרשו מאיתנו אישור לצילומים. ברש שלף בנחישות תעודה של עובד רשות השידור. זה עבד. הייתה רוח חזקה. כולם הוציאו

מעילים מהתיק. רק אלכס סמוק הלחיים התרוצץ עם מצלמה לבוש טי שירט בלבד. בסצנה ליד הים סיפר ברש את הקונספט שלו לגבי "ציביליזציה ים תיכונית". לי זה נשמע חסר בסיס, התווכחתי איתו. איתני הטבע נשמו לרגלינו. "אני לא אוהב ים" – אמר ברש – "הוא אדיש. פעם שחיתי בלדיספול¹⁸⁵, הים היה לא רגוע, מסוכן, ופתאום חשבתי שאני לא קיים עבורו, הוא יזלול אותי בלי לשים לב. אז החלטתי להחזיר לו באותה המטבע". השחפים זינקו מהגגות בלהקות ענק. דקלמתי את "נצא אל הים כמו מעצמה אחרי מערכה ממושכת"¹⁸⁶, שם כתוב על השחפים: "ובשמי מעגן צוהל חוגגים השחפים בפראות, רועשים כמו שוק מבולגן ומחריש אוזניים של עיירת ספר". צללנו למבוכי האבן של מבצר יפואי עתיק. ברקע ציורי דקלם ברש את הלהיט שלו: "אילו הייתי טיטוס, אלפיים פעמים הייתי מתהפך בקברי", ועוד שיר אחד. "מה אתה אומר?" – שאל בזמן שקיפלו את הציור. "לשיר הראשון יש מצלול נעים ומפתיע" – החלטתי לעודדו, "ובשני לא אהבתי את המילה 'אשכנזסקיה'¹⁸⁷. לאוזן רוסית זה נשמע קצת...". "לא נורא, יתרגלו", השיב ברש בנוגשלנטיות. מיהרנו הלאה, הפעם היינו בפיגור של שעה וחצי. "לאן עכשיו?" – שאל ברש. "לשינקין", אמרתי, "יש לי שם סצנה עם גולדשטיין". בשינקין עומס מטורף. סאשה ואליסה בהלם.

"ככה זה כל שיש? לא ייאמן! כנראה שיש איזה אירוע, אולי חגיגה של הומואים". אלכס מצלם את ההמון. גולדשטיין ואני

185 מחנה מעבר איטלקי למהגרים מברית המועצות בשנות ה-70 וה-80.

186 קובץ שירים של נאום ווימן – "שירי 1983-1988"

187 אשכנזים

יושבים על ספסל ומשוחחים על הספר שלי¹⁸⁸. הוא דיבר על חשיבות התיעוד, שאחרת לא יישאר זכר להווי שיצרנו כאן. הוא קרא על חארבין, הייתה שם קהילה ענקית עם קבוצת כדורגל ומועדוני ספרות, וכל מה שנשאר זה כמה תמונות. החשיך, הם צילמו את שינקין של שעות הערב, ופתאום אורי פתח איתי בשיחה. הסתבר שהוא בימאי, לא מזמן עשה סרט על עולים מרוסיה, כתב וביים. הוא שמאלני, קשקש על זה שאסור לדכא אף אחד, ואני אמרתי: "למה? כל ציביליזציה מושתתת על דיכוי, ורק על דיכוי".

- "איך?" - הוא נפגע. "זה לא מוסרי!".

- "מה זה קשור למוסר", אמרתי, "איזה מוסר?".

- "מה זאת אומרת?", שאל, "הרי יש טוב ויש רע".

- "שטויות", אמרתי, "אין שום 'טוב ורע'".

הוא בהלם, נאחז בקש האחרון: "ומה עם המלחמה? הרי זה נורא, מותם של אנשים צעירים!".

- "בכלל לא נורא", אמרתי, "אלא נפלא".

הוא התאבן, התרחק ממני ואני חושש שנהיה מדוכדך בכללי. מגיע לו - שלא יחטט בנפש רוסית.

בשבת בבוקר צילמנו רחובות תל אביב שוממים. ההמשך היה אצל גרובמן - הקמת ציוד. בדירה שררו רעש והתרגשות. גרובמן הראה את הציורים שלו, הסביר: "הציור הזה נקרא 'טיפש'. טיפש

188 "דברי הימים של ארץ כנען"

זה אני, אתה, כולם טיפשים... והציור הזה, בצבעים קודרים, נקרא 'לא רוצה' (בציור מופיע קבר פתוח והוא 'לא רוצה' פנימה), וזה המאוזולאום של סולז'ניצין...". צילמו את גרובמן, כולם קשקשו, אורי החזיק את הבום ופחד להסתכל עליי, התעלם מכל ניסיון להצחיק אותו. הכרזתי שאובייקט הצילום הבא הוא טרסוב, בסוף החלטתי להזמין אותו. גולדשטיין שתק, גם אירה לא התנגדה, רק התעניינה אם טרסוב יקריא שירה. זרקתי בתמימות שאולי יקריא שיר או שניים. עדיף בלי שירים, אמרה אירה. "שלא יעז להקריא שירים!" - הצטרף גרובמן. לא קלטתי עדיין את חומרת המצב, חשבתי שכולם צוחקים. הגענו לסצנה המרכזית בסרט: אירה מדברת על כתב העת, גרובמן על כך שכולם טיפשים ולא מבינים באוונגארד, גולדשטיין - על "אימפריית הספרות הרוסית" ועלינו כעל פרוכניציה של האימפריה הזאת. אנחנו "אומנימים"¹⁸⁹, אמר, וזה נשמע מתאים לכותרת.

בהפסקות גרובמן התחיל עם ליזה: "תפתחי כפתור", שלח יד אל הכרית שלידה וליטף כאילו במקרה את הטוסיק החטוב. "גרובמן, מה אתה צובט לי בתחת? ועוד ליד אשתך?!" - זעמה ליזה. "איזה קשר את רואה בין אשתי לתחת שלך?" - השיב גרובמן באלגנטיות. הרבה זמן התבזבו בהתעסקויות עם הכלב הענק טימור שפעם נבח מהחלון, פעם נטפל למשתתפים ואז אי אפשר היה להקליט ולצלם עד שגרובמן גירש את הכלב אל מתחת לשולחן. בשלב מסוים אפילו פרץ ויכוח כשגרובמן קטע את דבריו החלקים של גולדשטיין, מתנגד להתרפסותו בפני האימפריה: "מה ההתמכרות הזאת לאימפריות, אימפריה זה

189 אותן מילים עם משמעות שונה (מושג של אריסטו)

נורא, אימפריה זה צבא, זה דיכוי של תרבות". ואז כולם קפצו מהכיסאות והתווכחו על הנושא: האם האימפריאליזם מקדם תרבות. אחר כך סשה ואליסה, הירדת בימיו דו־ראשית, התווכחו על סוף הסרט, אם זה יהיה קלוז אפ או סטיל פריים, החליטו על קלוז אפ וצילמו אותו המון זמן. אחר כך כולם דיברו נרגשות על כך ש"יצא לא רע", שהוויכוח היה לעניין, ש"שם" יעריכו את זה. היה מצב רוח מרומם, כולם חילקו מחמאות איש לרעהו ונגסו במרץ בפיתות עם נקניק שהבאתי מהבית.

12.5.98

אתמול בגג פפרשטיין¹⁹⁰ הקריא מהרומן שלו, פרק על הקווקאז. הוא כותב על דפים מבריקים של מחברת עבה עם כריכה קשה, בכתב קליגרפי אחיד, כמעט בלי תיקונים, ולפעמים מכניס לטקסט ציורי הרים ויצורים מוזרים. הטקסט שלו היה מכשף כמו אגדה, למעשה זו הייתה אגדה, רק אגדה אין־סופית, שבה מתוך עלילה אחת נובעת שנייה שמתחברת לשלישית וכולן יחד זורמות לתוך הרביעית. משתנה גם סגנון הכתיבה: בתוך סיפור נינוח (כמו אופן ההקראה שלו) בסגנון של רומן ריאליסטי, מופיעים קטעים רומנטיים פארודיים, ולפתע לובש הכול צורה של מיסטיקה ופנטסמגוריה.

לא היה דיון, כולם כאילו בלעו את לשונם, אלה מהתפעלות, אלה מהשתוממות, אלה מן החשש להיראות פרובינציאלים בעיני

190 פאבל (פאשה) פפרשטיין – צייר וסופר רוסי יודע, התגורר בישראל

סלבריטאי זר. רק טרסוב התפרע באומץ: "מה, אף אחד לא מרגיש שזה בולשיט?". אשתי תמכה בו ואמרה שחצי מהנוכחים נמנמו. אני ראיתי רק את גרובמן מנמנם, אבל הוא תמיד ככה - מצמצם את עיניו כמו חתול זקן על תנור חם. גולדשטיין בא עם אותה החברה - היא הייתה יפה, רק המבט שלה היה שחור ומטורף (הוא סיפר שהיא אמרה לו שהוא סכיזופרן, ושלא יסתיר את זה).

פפרשטיין בא עם בחורות גבוהות מאוד ורזות, אותן אירופאיות מעודנות. ובעודו הומה בהתנשאות עדינה של גאון מלידה, היו עיני האפר שלו אדישות - עין אחת מביטה כך והשנייה באולימפוס.

30.6.98

ביום ראשון הייתה פרזנטציה של "קשת". "הבית הירוק" - ממש ארמון בסגנון מאוריטני, כולו עשוי קשתות, חדש, מזוגג ונוצץ. בגן המון אנשים, מייד מרגישים שהם עשירים ומפורסמים, סלבריטאיז, אחותם הצולעת. גברות בנות שישים למודות ניסיון, חצאי חיוכים של סופרים ידועים. גד יעקובי בעל המראה האצילי, שר אוצר לשעבר. יצחק שמיר, הידרוצפלוס, שותה בירה בשולחן ליד הדלת. בהתחלה חשבתי שזאת טעות אופטית: נדמה לך שלראש הממשלה יש ראש גדול יותר משיש לאנשים רגילים, אבל כשהתקרבתי, ראיתי שבאמת יש לו ראש ענק במידה לא פרופורציונלית. בפנים זרם יובל נאמן עם חיוך מלאכי של זקן. אמרתי לו: "שלום, אני חבר מפלגתך לשעבר

ואחד הסופרים המופיעים בקובץ הזה". בתגובה מלמל ה"כמעט חתן פרס נובל לפיסיקה" ומנהיגה לשעבר של "התחייה" לשעבר משהו לא ברור, אבל בטון נרגז, שפירושו כי קרא. בצידו השני של האולם ישבה לבדה שולמית אלוני ושתתה בצנעה תה. צעירים וצעירות בסינרים שחורים חילקו צלחות עם מרק קוויאר שחור, וכן דגים ושאר מעדנים. ליד הבר הצטופפו גברברים והזמינו משקאות מברמן ענק בעל הבעה מלאת זלזול. שתיתי כוס צ'ינזאנו, שמתי אותה על הדלפק וביקשתי שימוזוג לתוכה עוד. הוא ממש התעוות מגועל, לקח את הכוס, העיף אותי לפינה ומזג לי בכוס חדשה - כששם בישנה נשארו לי עוד לימון וקרח! "אהה", אמרתי, "מקבלים חדש, וואו!" - וחלקתי לברמן חיוך מסביר פנים. הוא אפילו לא הסתכל עליי. במרכז האולם עמד אמיר¹⁹¹ וקיבל ברכות. באתי, אמרתי שלום, הצגתי את אשתי. "תמצא כאן איזו בחורה גבוהה, היא מחלקת את כתב העת על פי רשימה". אשתי הייתה מרוצה. אחרי כל הסבל ואורך הרוח יהיה לה מה לספר לחברות.

לקח זמן למצוא את הבחורה הגבוהה. כתב העת מושקע. בכלל, הכול היה סולידי, כמו אירוע של בנק. פתחתי את תוכן העניינים - אלי שבשמיים: עגנון, גרינברג, א.ב. יהושע, גורי, בקיצור, כל הקלסיקה החיה והמנוחה של הספרות העברית, חסרים רק ביאליק, ברודסקי ואובידיוס לתיכול. למה הכניסו אותי? מה, רצו להוסיף מלח לעוגה?

כולם עלו לאולם בקומה השנייה והתחילו הנאומים. א.ב. יהושע ירד על הנוער הספרותי של היום שבעיקר שוחק את מכנסיו

191 אהרן אמיר - סופר ומתרגם ישראלי, עורכו המנוח של כתב העת "קשת"

בבתי קפה, ואם כבר מוליד דבר מה, זה כל כך מעייף שהוא חייב לטוס לנופש במיורקה (הקהל, מבוגר ברובו, צחק בהסכמה). חיים גורי דיבר על הכנענים, שהם לא הפכו לדרך המלך של הספרות העברית (בכוונו לאמיר), וכמובן, כולם שרו שירי הלל לכתב העת, כמה שהוא היה חשוב לפני שלושים שנה, ולאמיר באופן אישי. אמיר מצידו ישב בראש שולחן הנואמים, גולגולת משופמת עם עור שחום ומתוח, עיניים עמוקות בורקות בלוחמנות. הוא הגיב על הנאמר בנאום מלא פתוס, היה קצת לחוץ, התרגש.

אחרי החלק החגיגי הייתה זלילה כמו בחתונה מלכותית: כל מיני מוס פטל, קישים עם פטריות ובצל – בקיצור, הרכיצו פרזנטציה ברמה. מצאנו את עצמנו בשולחן עם גבר גדול בעל שיער שיבה, בעליהם של מחסנים בנמל אשדוד, יליד זאגרב עם פנים מרובעות ונימת קול רכה, מה שרק הדגיש את ביטחונו העצמי. הוא סיפר כמה קשה היה כשרק הגיע לארץ ב-48', כמה נעשה מאז, יש במה להתגאות.

2.7.98

גרובמן הקריא שירה בגג אצל אולגה. היו שלושים איש. אולגה, בחודש שישי, כל הזמן אספה וקיפלה את השמלה הרחבה שהטרידה אותה.

אחרי ההקראה השתפכו בשבחים. בת לווייתו הצעירה של ג'נטלמן אפור שיער קראה לגרובמן "משורר אפי גדול", ואמרה שהוא "מאייקובסקי יהודי" (התפקעתי מצחוק).

"מי התלמידה המצטיינת הזאת?", שאלתי את גולדשטיין. "אשתו של סגל"¹⁹² - הוא ענה בלחש, כמעט בלי להזיז את שפתיו.

- "ולידה זה סגל?"

- "כן".

אחרי האישה האקטיבית, נאם פרופסור סגל עצמו, ידיו שלובות מאחורי ראשו וגופו שרוע ברפיון. ברור שגרובמן הוא משורר אפי, אמר, אבל בתור עצה למשוררים מתחילים, הא הא, הוא היה מייעץ לו לכתוב יצירות גדולות, הז'אנר האפי מחייב היקף, "הייתי מייעץ לך לעשות את 'הדבר הגדול', הא הא", אמר. כולם התחילו לצעוק שהשירים האלה מתמזגים לכדי שלם גדול. גרובמן מחה, אמר שהוא מתנגד עקרונית לצורות גדולות, שכן יצירה גדולה היא חוצפה של סופר, התעללות בקורא, גזילת זמנו וחיוו. "אני בעצמי לא קורא יצירות גדולות", אמר, "הן מעצבנות אותי, למה לעזאזל הם רוצים לגזול את זמני? היום רק לאנשי שוליים אינפנטילים התקועים אי שם לצידי כביש החיים, יש זמן לקרוא יצירה גדולה. לא, אני מתנגד עקרונית ליצירות גדולות". הוא נזכר גם בקלסיקה: "הינה, לרמונטוב, פושקין, הם כתבו פרוזה שקופה, בהירה לחלוטין, בלי שום אובך, בזמנו זה היה אוונגארד, האוונגארד הוא בהירות, כמו שנאמר אצלי בתאוריית הבהירות ו... ו...". "והסגנון האובייקטיבי" - נחלץ גולדשטיין לעזרת המאסטר. "בדיוק, והסגנון האובייקטיבי...".

192 דימיטרי סגל - מרצה לספרות רוסית באוניברסיטה העברית

אשתו של יוחביץ¹⁹³ רצתה לומר שבחים, אך מרוב ביישנות הסתבכה ואמרה שבצד השני של ה"תחת" של גרובמן לא תמיד מוצאים משהו חשוב...

לא הייתה לי ברירה אלא להתפקע מצחוק בפעם נוספת; בכלל פיזרתי בדיחות על ימין ועל שמאל, אף שברש משך בשרוולי, עד שזכיתי בנבואת הזעם של גרובמן: "ולכן גרובמן יישאר, וויימן לא יישאר". הכוונה, בתרבות.

אשתו של יוחביץ גם קראה לו "הקומיסר של הספרות שלנו". היו ניסיונות למצוא לשירים של גרובמן ייחוס משפחתי נאות: דיברו על קבוצת אובריו¹⁹⁴ ועל זושנקו¹⁹⁵ (גולדשטיין), אפילו הזכירו לשווא את שמו של חלבניקוב¹⁹⁶ (סגל), וכאמור - מאייקובסקי, אבל גרובמן קטע את ההתרפסות: "לדבר על 'השפעות' בספרות זה כמו לדבר על גנטיקה בביווגיה. ברור שיש גנטיקה, בן אדם לא נולד בלעדיה, אבל היא לא קובעת את פניו התרבותיות, הן שלו ורק שלו..."

20.7.98

כשהייתי בדרך לריאיון ברדיו, הודיעו שברחוב יפו בירושלים התפוצצה מכונית תופת מלאה בדלק, בבלוני גז ובמסמרים.

193 צייר, מתגורר בתל אביב

194 קבוצת משוררים אבסורדיסטים בלנינגרד של שנות ה-20 וה-30

195 מיכאיל זושנקו (1894-1958) – סופר הומוריסטי סובייטי

196 ולמיר חלבניקוב (1885-1922) – משורר רוסי גאון

לשאהיד הייתה כנראה תקלה, הדלק נדלק, אבל הגז לא התפוצץ. רק המפגר נשרף.

גוברמן¹⁹⁷ הזדקן – שיער דליל, סתור, אפור, אבל הפרצוף אדום. במקור הוא ג'ינג'י. הוא מקלל בלי הפסקה. יש לו אף של יהודון-על. בחור ממולח. תקף את הגיבור הלירי שלי בכל החזיתות, אמר שהוא טיפוס דוחה, סוג של סמרדיאקוב¹⁹⁸, ורמז שאין הרבה הבדל בינו למחבר. אז מה, אמרתי, תבקר את הגיבור ואת המחבר כמה שתרצה, העיקר שיהיה מעניין לקרוא. גם דוסטויבסקי, דרך אגב, לא היה טיפוס סימפתי במיוחד, שלא נדבר על דה-סאד, סלין ו"גאונים מרושעים" אחרים, זה לא הפך אותם לסופרים גרועים. העמדתי פני ציניקן (זה תמיד עובד), אמרתי שהיצירה והרוע קשורים קשר בל יינתק, הם תאומים סיאמים. הספרות בכלל היא מנת חלקם של רשעים, זה המזל שלהם. אדם טוב לא יצליח לכתוב שום דבר ברמה, הוא גם לא צריך את זה, אדם טוב הוא לא אדם יצירתי, הרוע מניע את העולם. אז כולם קפצו ממקומם: ומה עם פושקין, מה עם הספרות הרוסית הגדולה - זה מה שהיא מלמדת אותנו?

אוקון התעניין בהיבט אחר. ברש סיפר להם שבספר יש הרבה "סקס מאוד לא שגרתי - אולי תוכל לשתף אותנו?" אמרתי שהמושג "שגרתי" קשור למיומנות הקורא, בעיניי הכול די שגרתי.

במזנון לקחנו חצי כוס ערק כל אחד. השיחה שהלהיטה את הרוחות נמשכה, הפעם בלי מיקרופון. הם התחילו להתווכח

197 איגור גוברמן - הומוריסט וסופר ידוע, מתגורר בירושלים, יחד עם הצייר אלכסנדר אוקון הגיש תוכנית רדיו ברוסית

198 גיבור רומן של דוסטויבסקי

ביניהם. אוקון אמר לגוברמן: "אתה בתול!" (מבחינה אסתטית).
ואותי שאל אוקון (לא העז מול המיקרופון): "תגיד, אשתך
קראה? נו, ו...?"

31.7.98

היום: כנר בגג, ליאוניד גרשוביץ¹⁹⁹. ההוצאה הפטרבורגית
'לימבאך' פרסמה שניים מספריו בעיצוב מפואר. ארקן²⁰⁰ תקף
אותו כמו כתב: "מזלך שאתה לא מופיע מול הקורא הישראלי
הרגיל, הוא ודאי היה שואל אותך איך אתה מרגיש בתור יהודי
שחי אצל הגרמנים שרצחו שישה מיליונים. מה היית עונה לו?"
ליאוניד לא ענה כלום. הוא הקריא קטעים מספריו, דיבר על
מוסיקה ושירה, אמר ששירה בנושא המוסיקה זו טאוטולוגיה,
וכאשר אומנויות אחרות מנצלות את המוסיקה, זה נורא.

"אתם יודעים" - אמר, "מספרים על צבטייבה²⁰¹, שהגיעה
לכיתה השנייה של בית ספר תיכון למוסיקה ושהיא ודאי ידעה
לנגן את 'לאליזה'. ועל פסטרנק²⁰² מספרים שהוא התעצל להזיז
את האצבעות ולכן בעיקר התעסק בתאוריה של המוסיקה,
כתחביב. ועל מנדלשטם²⁰³ שהוא אהב מוסיקה כמו כל רופא
שיניים גרמני ממוצע. בקיצור, נהוג לחשוב שהם כולם הכינו

199 ליאוניד גרשוביץ - סופר, כנר במקצועו, התגורר בישראל ועקר לגרמניה

200 ארקן קריב - עיתונאי, התגורר בישראל ועקר למוסקבה

201 מרינה צבטייבה (1892-1941) - משוררת רוסייה

202 בוריס פסטרנק (1890-1960) - משורר רוסי

203 אוסיפ מנדלשטם (1891-1938) - משורר רוסי

מוסיקה לעומק, 'שמעו' מוסיקה, וזה משתקף בשירה שלהם. כבר אמרתי שמוסיקה ושירה הן דברים שונים ולא צריך לערבב ביניהן. הרבה סופרים מציינים שלמוסיקאים יש טעם ספרותי מוזר. צבטייבה נעלבה מסטראווינסקי שכתב מוסיקה לשירי בלמונט ולא לשירים שלה. כמה יצירות מוסיקליות גאוניות נכתבו על נושאים ספרותיים נדושים ביותר! על עצמי אני יכול לומר שאני לא קורא שירים. אני לא זקוק לשירה".

סוף כל סוף גולדשטיין התעורר (הוא היה קצת מפוזר, באיחור, כנראה שמשוהו השתבש עם החברה): "מה אתה רואה כ'נדוש' במוסיקה? בקיצור, איזה שם אסור להגיד?". גרובמן, שנמנם עד כה, הקיץ לשמע המילה "נדוש" ובפעם האלף גולל את התאוריה ה"פרדוכסלית" שלו על כך שכל יצירה, אחרי שהיא זוכה למעמד של קלסיקה, כלומר, מקבלת מקום קבע בתרבות, מפסיקה להתפתח והופכת נדושה.

"תראו" - המשיך גרשוביץ בנימוס, "מושגים על נדישות משתנים. בזמני, כשלמדתי, צ'ייקובסקי נחשב לשיא הנדישות. ולפני כמה זמן שמעתי תוכנית אחת... ופתאום הבנתי שצ'ייקובסקי הוא מלחין של סוף המאה, כאילו מבשר של 'מיר איסקוסטבה'²⁰⁴, מחבר 'מפצח האגוזים' הגאוני. מקרה דומה קרה לי עם יצירה ספרותית ידועה, 'דוקטור ז'יוואגו'. כשקראתי אותה בפעם הראשונה, בעיקר חיפשתי תכנים אנטי-סובייטיים, והייתי מאוד מאוכזב, כי לא מצאתי הרבה, והכול נשמע נדוש וסנטימנטלי. לא מזמן קראתי שוב - זה אחד הרומנים הגאוניים

204 זרם באומנות הרוסית של ראשית המאה ה-20

ביותר שנכתבו ברוסית במאה העשרים. אם נרכיב שלישייה, הוא ייכנס לשלישיית הטובים.

"מי עוד?" - שאל גולדשטיין. 'תפארת'²⁰⁵, 'צ'וונגור'²⁰⁶ ו'דוקטור ז'יו'גו'. הרשימה דווקא בסדר הזה. היא די מפתיעה. אתה אומר 'צ'וונגור' וחסידיו 'דוקטור ז'וואגו' עושים פרצוף, תגיד 'דוקטור ז'וואגו' וחסידיו 'צ'וונגור' עושים פרצוף, זה הרכב מנצח".

- "ואת מי היית מזכיר מהעכשוויים?"

- "קצת קשה לדבר על מי שחי..."

4.9.98

התחושה הזאת לא עוזבת אותי מאז שהגעתי. זו תחושת מצור המחמירה לעיתים, כמו עכשיו, לכדי תחושת לכידות. זה לא קשור לפוליטיקה או לאקלים, למרות שגם אליהם כבר אין סבלנות...

205 רומן מאת ולדימיר נבוקוב

206 רומן מאת אנדריי פלטונוב

26.12.98

אירה ארגנה סמינר של יומיים ברמת אפעל: "גיאופוליטיקה של תרבות וההווי הספרותי שלנו". כרגיל התחלנו להתווכח על השאלה מי אנחנו: רוסים, דוברי רוסית, ישראלים? גרובמן אומר: "אין מה להתווכח, אנחנו סופרים יהודים, והשפה הרוסית היא אחת מהשפות היהודיות, כמו ארמית. מי זוכר היום שהיו ארמים? השפה עוד חיה, כי יהודים כתבו בה. יעבור זמן, רוסיה תיעלם, ואת השפה הרוסית יזהו בתור אחת מהשפות היהודיות".

